

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
2024-YL-317

CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NDE
İDEOLOJİK DÖNÜŞÜM YA DA YENİ MERKEZ
ARAYIŞLARI

Hazırlayan
Sezer MEMİŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Atakan HATİPOĞLU

AYDIN-2024

ÖZET

CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NDE İDEOLOJİK DÖNÜŞÜM YA DA YENİ MERKEZ ARAYIŞLARI

Sezer MEMİŞ

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Atakan HATİPOĞLU

2024, XIV, 182 sayfa

Dünyada kapitalist dönüşümün öncülüğünde, yeni bir dönemin yaşandığı XXI. Yüzyılın ilk çeyreğinde, Türkiye toplumunda yaşanan değişimleri de dışsal nedenler ve yapısal gerçeklikler ekseninde açıklamak mümkündür.

Tüm dünyada olduğu üzere Türkiye’de de popülizm, yöntem olmanın ötesinde, bizzatı bir siyasal ideoloji olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı biçimde, kuruluştan günümüze, merkez sol yelpazede Kemalizm, Atatürkçülük, Merkez, Sol ve Sosyal Demokrasi kavramları, birbiriyle ilişkili, iç içe geçmiş ve hatta birbirinin yerine kullanılır olmuştur.

Bu çalışma, Türk siyasal ve toplumsal yapısının çok önemli ve dinamik bir unsurunu temsil eden CHP özelinde, Kemalizm, Atatürkçülük, Sosyal Demokrasi ve sol eksenindeki kavramsal sorunlara açıklık getirmekte, merkez sol partilerinde yaşanan taban-tavan çelişkilerinin temelinde yatan yapısal sorunları incelemekte ve genelde merkez solun, özelde ise CHP’nin Kemalizm-Sosyal Demokrasi ikilemini çözümlemektedir.

Çalışma, CHP’nin son dönemde Türk siyasetinde “yeni merkez” olarak adlandırdığımız politik açılımını analiz etmektedir. Bu çerçevede CHP politikalarında Kemalizm’in yeri, sosyal demokrasi ile ilişkisi ve CHP tabanında yarattığı etkiler tartışılmaktadır.

Kemalizm perspektifinde yaşanan kavram karmaşasının çözümlemesine yönelik, Atatürkçülük ve Kemalizm çizgilerinin ayrımı analiz edilmiş ve 1980 sonrası dönemle birlikte belirginleşen yeni yol arayışına izahat getirilmiştir.

Türk siyasetinin önemli dinamiklerinden biri olan CHP örneğinde Türkiye’de yaşanan toplumsal ve politik dönüşümün niteliği bu çalışmanın perspektifini yansıtmaktadır. Böylelikle çalışma konusu literatüre de katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Çalışmada, Türkiye’de sol siyasette çok sık kullanılan ve tartışma yaratan kavramlar ele alınmış, CHP’nin tarihsel dönüşümünde bu kavramların şekillenışı incelenmiştir. Partinin merkez siyasete yerleşme çabaları ve kitleselleşme aşamaları analiz edilmiştir. Kemal

Kılıçdaroğlu döneminin incelemesinde ise dönemin hem ayırt edici özellikleri, hem de tarihsel birikimden aldığı yol haritası incelenerek Türk siyasetinde olası dönüşümlere bir bakış açısı geliştirilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: CHP, Kemalizm, Sosyal Demokrasi, Merkez Siyaset

ABSTRACT
IN THE REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY
IDEOLOGICAL TRANSFORMATION OR THE SEARCH FOR A NEW
CENTER

Sezer MEMİŞ

Master's Thesis, Department of Political Science and Public Administration

Thesis Advisor: Prof. Dr. Atakan HATİPOĞLU

2024, XIV, 182 pages

In the 21st century, a new era was experienced in the world under the leadership of capitalist transformation. It is possible to explain the changes experienced in Turkish society in the first quarter of the century in terms of external causes and structural realities.

In Turkey, as in the rest of the world, populism emerges as a political ideology itself, beyond being a method. Likewise, from the foundation to the present day, the concepts of Kemalism, Kemalism, Center, Left and Social Democracy have been interrelated, intertwined and even used interchangeably in the center-left spectrum.

This study clarifies the conceptual problems of Kemalism, Kemalism, Social Democracy and the left axis in the case of CHP, which represents a very important and dynamic element of the Turkish political and social structure, examines the structural problems underlying the bottom-ceiling contradictions experienced in center-left parties, and examines the structural problems of the center-left in general. In particular, it analyzes CHP's Kemalism-Social Democracy dilemma.

The study analyzes CHP's recent political initiative, which we call the "new center" in Turkish politics. In this context, the place of Kemalism in CHP policies, its relationship with social democracy and its effects on the CHP base are discussed.

In order to resolve the conceptual confusion experienced in the Kemalism perspective, the distinction between Kemalism and Kemalism lines was analyzed and the search for a new path, which became evident with the post-1980 period, was explained.

In the case of CHP, one of the important dynamics of Turkish politics, the nature of the social and political transformation experienced in Turkey reflects the perspective of this study. Thus, it is aimed to contribute to the literature on the subject of the study.

In the study, concepts that are frequently used and controversial in left-wing politics in Turkey are discussed, and the formation of these concepts in the historical transformation of CHP is examined. The party's efforts to settle in central politics and its massification stages were analyzed. In the examination of Kemal Kılıçdaroğlu's period, a perspective on possible transformations in Turkish politics was developed by examining both the distinctive features of the period and the road map it took from historical accumulation.

KEY WORDS: CHP, Kemalism, Social Democracy, Central Politics

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ana fikri, aslında günlük konuşmalarda yer tutan siyasal sorunların, yüksek lisans sürecinde derslerimizde yaptığımız tartışmalarla karşılaştırılması ve danışman hocamla yaptığım istişarelerin sonucunda ortaya çıktı.

Genel kanının aksine, CHP’de yaşanan ideolojik krizin dönemsel olgularla, “sağcılaşıma” perspektifiyle ya da kötü yönetimlerle izah edilemeyeceği fikrindeydim.

Sonuçta; CHP “probleminin” çözümlemesinin, aslında Türkiye siyasetindeki dönüşümleri içeren pek çok olguyu açıklayacağını, bu örnekten hareketle Türkiye’de yaşanan değişimleri de anlayabileceğimiz kanaatine vardım.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca yol gösteren, yaşamımın bu aşamasında bana yeni bir ufuk açan kıymetli danışmanım Prof. Dr. Atakan Hatipoğlu’na teşekkürü borç bilirim. Birlikte geçirdiğimiz zamanlarda paylaştığımız fikirler yol gösterici oldu.

Eğitim ve çalışmam boyunca sabırla bana destek veren sevgili eşime Belgin’e ve emek mücadelemden ilham almasını umduğum evladım Deniz Ali’ye de minnettarım.

Son olarak ve her şeyden önce, bana ve benim gibi milyonlarcasına “ışık” olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk’e şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR	ix
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	
1. İDEOLOJİ KAVRAMI VE SİYASAL İDEOLOJİLER	11
1.1. CHP Programında Yer Alan Unsurlara Bakış	11
1.2. Siyasi Partilerdeki İşlevi Açısından İdeoloji Kavramı	12
1.3. Tipoloji Yönünden Siyasi Parti Türleri ve CHP	21
2. BÖLÜM	
2. SOSYAL DEMOKRASİ	25
2.1. Evrimci Düşüncenin Tarihsel Kökenleri ve Sosyal Demokrasi.....	25
2.2. XX. Yüzyıldan Günümüze Sosyal Demokrasi	31
2.3. Emperyalizm.....	39
2.4. Küreselleşme, Neo-liberalizm ve Sosyal Demokrasi	47
2.5. Post-Modernizm, Belirsizlik ve Yeni Siyaset Anlayışı	50
2.6. Çağdaş Sosyal Demokrasi Tartışmaları.....	58
3. BÖLÜM: TÜRKİYE DEVRİMCİLİĞİ OLARAK KEMALİZM.....	65
3.1. Kemalizm'in Kökenleri Yönünden Türk Modernleşmesi	65
3.2. Kamalizm: Türk Devrimciliğinin “Kalesi”	73
3.3. Kemalizm ve Tam Bağımsızlık Ülküsü.....	82
3.4. Kemalizm-Atatürkçülük Eksenini ve Ayrımı	85
4. BÖLÜM	
4. DEVRİMCİLİKTE SOLUN MERKEZİNE: CHP’NİN MERKEZ PARTİSİ OLMAYA EVRİLMESİ SÜRECİ	96
4.1 Altı Ok ve Devrimci CHP.....	94
4.2. 10 Kasım 1938: Başlangıcın Sonu ya da Sonun Başlangıcı	99

4.3. Milli Şef Dönemi: Bir Unutturma Denemesi.....	102
4.4. Ortanın Solu: Kemalizm ile Sosyal Demokrasinin “Ortasında”.....	107
4.5. Demokratik Sol: Kemalizm’in Utangaç Eleştirisi:	119
4.6. 1980 Sonrası CHP Çizgisi: Yeni Sol, Neo Liberalizm ve Geri Çekiliş.....	124
4.7. Kılıçdaroğlu Öncesi CHP Çizgisi: Kimlik Muhafazakârlığı	130
4.8. Türk Siyasetindeki Diğer Aktörlerin Neo-Liberal Dönemdeki Dönüşümleri	134
5.BÖLÜM	
5. KEMAL KILIÇDAROĞLU DÖNEMİ	140
5.1. Kemal Kılıçdaroğlu’nun Genel Başkanlık Öncesi Politik Geçmişi	140
5.2. Kemal Kılıçdaroğlu’nun Genel Başkanlığının İlk Dönemi (2010-2017)	141
5.3. Kemal Kılıçdaroğlu’nun Genel Başkanlığının İkinci Dönemi (2017-2023)	154
5.3.1 Yeni CHP ve Popülizm İlişkisi.....	156
5.3.2 Millet İttifakı Süreci	158
SONUÇ	168
KAYNAKÇA.....	170
ÖZGEÇMİŞ	182

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
ATÜT	: Asya Tipi Üretim Tarzı
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Merkezi İşbirliği Teşkilatı
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DEVA	: Demokrasi ve Atılım Partisi
DEV-GENÇ	: Devrimci Gençlik Derneği
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DB	: Dünya Bankası
DEM	: Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DP	: Demokrat Parti
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DSİP	: Devrimci Sosyalist İşçi Partisi
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
EDP	: Eşitlik ve Demokrasi Partisi
ESP	: Ezilenlerin Sosyalist Partisi
FETÖ	: Fetullah Gülen Terör Örgütü
FP:	Fazilet Partisi
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
HAS Parti	: Halkın Sesi Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HSYK	: Hâkimler Savcılar Yüksek Kurulu

HP	: Hürriyet Partisi
HP	: Halkçı Parti
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İP	: İşçi Partisi
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
İSKİ	: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
KESK	: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KPD	: Alman Komünist Partisi
MG	: Milli Görüş
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Muhafazakâr Parti
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NSDAP	: Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
PCE	: İspanya Komünist Partisi
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi (Terör Örgütü)
PSOE	: İspanya Sosyalist İşçi Partisi
RP	: Refah Partisi
RSDAP	: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
SF	: Serbest Fırka
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SP	: Saadet Partisi
SPD	: Alman Sosyal Demokrat Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMMOB	: Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası Birliği

OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OHAL	: Olağanüstü Hal
ÖDP	: Özgürlük ve Dayanışma Partisi
USPD	: Alman Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi
YAE	: Yetmez Ama Evetçiler
Y-CHP	: Yeni CHP
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
YRP	: Yeniden Refah Partisi

GİRİŞ

Bu çalışma temel olarak şu sorulara cevap bulmayı amaçlamıştır:

Kemalizm-Sosyal Demokrasi ilişkisinde kuramsal bir yakınlık kurulabilmesi mümkün müdür?

CHP-Kemalizm ilişkisi ve bu ilişkinin tarihsel boyutu nedir?

CHP'nin popülizm ile ilişkisi Nedir?

Kılıçdaroğlu örneğinde, CHP'nin bir merkez ya da toplayıcı parti olma eğiliminin Türkiye siyaseti açısından olası etkileri nelerdir?

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu partisi ve Milli Mücadelenin örgütlü gücüdür. Kaynağını, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden alan ve Kurtuluş Savaşı'nı Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte sürdüren ilerici kesimlerin yeni Türk devletinde kurduğu ilk siyasal örgütlenmesidir.

1946 Genel Seçimlerine kadar ülkeyi yöneten parti, günümüze kadar gelen süreçte zaman zaman iktidar ya da iktidar ortağı olarak söz sahibi olmuş, iktidarda olmadığı dönemlerde de ülkenin toplumsal yapısında yer alan aydınlanmacı, cumhuriyetçi ve seküler kesimlerin başat gücü olarak, ülke siyasetine doğrudan ya da dolaylı etkide bulunmuştur. Başka bir deyişle CHP'nin ideolojik ve toplumsal dinamiklerinin çözülmesi, bir açıdan Türkiye toplumunun çok önemli ve dinamik bir unsurunu da çözümlemek anlamına gelmektedir.

Bu çalışmanın konusu; CHP'deki dönüşümlerin Türkiye siyasetindeki yansımalarının olası izlerini taramak, onun toplumsal dönüşüme olan etkilerini ortaya koymak ve CHP'nin tarihsel dönüşümünü daha gerçekçi ve bütünlüklü bir biçimde ele almaktır. CHP'nin yöneliminin doğrudan merkeze olması ve belki de daha geniş bir toplumsal kesime hitap etmeye çalışan politik bir dönüşüme uğraması, Kemal Kılıçdaroğlu dönemi ile beraber yeni bir sürecin başladığını işaret etmektedir. Anlatılacak olan dönüşümün, CHP'nin nihai olarak yeni bir siyasal merkez oluşturma ve oluşturulan bu yeni merkezin baş aktörlerinden biri olarak Türkiye'nin geleceğine yön verme amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu yeni merkezin inşası, çalışmanın “ideolojisiz Kemalizm” başlığıyla yeniden tanımlanmasını önerdiği “Atatürkçülük” çizgisi ile liberal politikaları birleştiren popülist bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu inşa süreci, dünyadaki dönüşümlerle de paralel bir seyir izlemektedir.

Tarihsel olarak, partinin Milli Mücadele döneminden 2020'li yıllara gelen öyküsünde, siyasal alandan parti yapısına kadar kapsamlı bir dönüşüm gerçekleşmiş ve bu dönüşüm

birçok farklı tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların belki de en önemlisi ve çalışmanın da ana konusunu oluşturan unsur, anılan dönüşümün “ideolojik” boyutlarıdır.

CHP’nin tarihsel süreci ve dönüşümü konusunda birçok çalışma yapılmış olmasına karşın, çalışmaların büyük çoğunluğunun benzer ortak kurgular ve sonuçlar üzerinde inşa edildiği görülmektedir.

Örneğin Adem Çelik’in (2010) çalışmasına göre; Kemalizm, toplumda sınıfsal farklılıkların çatışmaya dönüşmesine engel olmaya çalışan korporatist bir ideolojidir. Bu bakımdan sağ ideolojiler arasında sayılmalıdır. Hasan Önkas (2006) çalışmasında CHP’yi “sosyal demokrat bir parti” olarak nitelendirmekte, ancak Avrupa sosyal demokratlarının yaşadığı süreçlerden geçmemesi ve sınıf temeline dayanmak yerine seçkin bir bürokratik yapıya dayanmasının yaşattığı sıkıntılardan bahsetmektedir. Yine Özge Taş’ın (2021) bulgularına göre; CHP çağdaş sosyal demokrat parti gereklerini kavrayamamıştır. Avrupa sosyal demokratlarının, çelişkili içeriğine rağmen içinde bulunmaya çalıştığı küreselleşen kapitalizm, CHP tarafından tam bağımsızlık ve ulusalcılık karşıtı olarak değerlendirilmektedir. Emine Demirci de (2007) CHP’yi “otoriter” ve Kemalizm’i de “ideoloji” olarak tanımlama eğilimindedir. Ona göre; Merkezîyetçi ve otoriter bir parti olan Cumhuriyet Halk Partisi’nde parti içi disipline çok önem verilmiş, ideoloji olarak Kemalizm benimsenmiş ve tam anlamıyla bir parti devlet bütünleşmesi sağlanmıştır. Sayılan örneklerle ek olarak verilebilecek akademik çalışmalardan; Bülent Yağcı (2018; 190), Ramazan Akkır (2016; 40), Sercan Diren (2010; 47) gibi araştırmacıların çalışmalarında, CHP genellikle “resmi ideoloji” yönüyle tanımlanmış ve bürokratik kırtasiyeciliğin, devletçi geleneğin durağan muhafazakâr bir söylemi olarak ele alınmıştır. Anılan araştırmalarda sosyal demokrasi, ya “Kemalizm’in sosyal adaletçi ve ileri sürümü” ya da “sınıfa ve gelir adaletine dayanan karşıtı” olarak öngörme eğilimi vardır. Aydın Korkmaz (2019) ise araştırmasında Kemalizm’i partinin ideolojisi olarak ele almakla birlikte, sosyal demokrasi ile parti içinde iki ayrı kutbu oluşturduğunu ve bu sebeple parti politikalarının “muğlaklaştığını” kabul etmektedir.

Örneklendirilen çalışmaların ortak noktası; Kemalizm’in “totaliter özellikleri olan bir ideoloji” olduğu ön kabulünden yola çıkmaları ve yine sosyal demokrasinin Kemalizm’le eklemlenmiş daha ileri bir aşama olarak kabul görmesidir. Bu çalışmanın bulguları, Kemalizm’in totaliter bir ideoloji olarak tanımlanmasının yanlış olduğu yönündedir. Pragmatik ve pratik bir devrimci hareket olan Kemalizm, bir ideoloji olarak değerlendirilemez. Bu önermenin kanıtlanabilmesi amacıyla çalışmanın “ideoloji” ve “parti tipleri” olgularına ilişkin bölümlerde Kemalizm’i ideoloji olarak değil, bir devrimci ve

aydınlanmacı pratik olarak değerlendirmeye imkân sunacak kuramsal değerlendirmelere yer verilmiştir. Kemalist programın yekpare bir doktrinin üzerine inşa edilmemiş olması, tam olarak pragmatik ve pratik yönleri sebebiyle gelişmeye açık bir hareket olarak öne çıkmasını sağlar. Bu da, dünyadaki toplumsal ve politik değişimlerin bir gereği olarak sosyal demokrasiyi Kemalizm'i dönüştüren ilerici bir sürüm olarak görme ön kabulünü de geçersiz kılar.

Sosyal demokrasinin, genetik kodları sebebiyle de Kemalist programla bütünleşemeyeceği iddiası, çalışmanın genelinde anlatılmıştır. Politika benzerlikleri ya da kavramların aynı jargon ve içerikle kullanılması iki akımdan “melez” bir politik tutum çıkması ya da birbirinin güncellenmiş modelleri olarak kullanılabilmesi sonucunu doğurmaz. Kaldı ki, yukarıda örnekleri verilen ve genellikle bu alanda yapılan çalışmalarda, iki olgunun temelde zıt dünya tahayyüllerine dayandıklarını ve nesnel olarak farklı unsurlardan yola çıktıkları kabul edilmekte, ancak yine de sosyal demokrasiyi Kemalizm'in ardılı ya da halefi gibi bir politik konumda değerlendirmekte ısrar söz konusudur. Aslında bu durum, gerek CHP'nin gerekse Türk aydınlanmasının yapısal karakterini analiz ederken sık başvurulmuş bir tutumdur. Bu çalışma, Kemalizm-sosyal demokrasi ekseninin, CHP ve genel olarak Türk solunda belli süreçlerde aynı anda var olmakla birlikte, birbiri yerine kullanılmasının “politik muğlaklaşmanın” temel gerekçelerinden olduğunu analiz etmektedir.

Bu çalışma ile frekans aralıkları uyumlu olan araştırmaların da bulunduğu, literatür taraması sırasında tespit edilmiştir. Örneğin Atakan Hatipoğlu'nun “CHP'nin İdeolojik Dönüşümü” adlı eseri, Çetin Yetkin'in “Karşı Devrim” adlı yapıtı ile Yunus Emre'nin “CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol” adlı kitabı gibi yayınlar, kısmen bu çalışmanın bulgularına yakın duran savlar ileri sürmektedirler. Ki bu kitaplar referans olarak da kullanılmıştır. Ancak çalışma, bu yapıtlardan da incelediği dönem itibarıyla ayrılmakta, bir anlamda bahsi geçen analizlerin Kemal Kılıçdaroğlu döneminde yeniden test edilmesi ve CHP'nin yeni dönemdeki merkez politikalarını kavramsal zemine oturtması yönüyle farklılaşmaktadır.

CHP'nin tarihsel dönüşümünün temelde “sağcılaşıma” ya da “köklerinden kopma” açısından değerlendirildiği de görülmektedir. Bu konu, oldukça yoğun tartışmalara ve araştırmalara konu olmuş olmakla birlikte, görülen en temel yapısal sorun; CHP'nin analizinin devamlı surette “sağa kayış” ve “liberalleşme” gibi ideolojik bir temelde tartışılmasıdır. Bu zemin, çeşitli yönlerden eksik kalmaktadır. Birincisi; bir yapısal dönüşümün salt “basiretsiz yönetimler ya da siyasal tercihler” ile açıklanması, onun toplumsal, ekonomik ve dışsal etkenlerden bağımsız ortaya çıkan bir olgu olduğu anlamına gelecektir ki bu durum nedensellik yönünden eksiktir. İkinci olarak; CHP'nin sağa kayışı ile

ilgili teoriler, genellikle “Ortanın Solu” ve “Demokratik Sol” gibi, ilerleyen bölümlerde tahlillerini yapacağımız süreçlerin ardından gelen “yeni sol” ve “üçüncü yol” gibi sosyal demokrat politikaları, Kemalizm’den kopuş süreci olarak değerlendirmektedirler. Bu çalışma, belirtilen argümanlardan farklı bir yerde durmakta, CHP’nin Kemalizm’den kopuş sürecinin 11 Kasım 1938’den itibaren başlayarak adım adım gerçekleşen bir program olduğunu kanıtlamaktadır. Cumhuriyetin kurucu partisi olan CHP için, en azından belirli bir süreç boyunca devrimci bir kimlik tanımlaması yapılabilir. Dayandığı tarihsel taban üzerinden modernleşme sürecinin aktörlerinden ve bir birikimin sonucu olduğu ileri sürülebilir. Kurucu ve önder kadrolarının bir kurtuluş hareketi neticesinde iş başına gelmiş olmaları ve “kurucu iktidar” olmaları sebebiyle ilerlemeci - kalkınmacı bir anlayışla, partiye kendi çizdikleri muasır medeniyet seviyesini hedef olarak göstermiş ve bu yönde sürüklemiş olabilir. Ancak çalışma boyunca yapılan analizlerde de gösterileceği üzere CHP, kurucu liderini vefatını takip eden süreç boyunca adım adım Kemalizm’le ilişkisini kesmiş ve sosyal demokrasiye doğru dönüşen bir çizgi izlemiştir. Çalışmanın probleme ilişkin ana yaklaşımı; sosyal demokrasi ile devrimcilik arasındaki farklılıkların ele alınarak, kategorik olarak sosyal demokrat bir hareketten “devrimci” bir dinamik ve politik örgütlenme beklentisinin yanlışlığının, CHP örneği üzerinden aktarılmasıdır. Çalışma, Kemalizm’den sosyal demokrasiye doğru dönüşümün, bir “ileri adım, güncelleşme ya da evrimleşme” olarak değerlendirilmesinin de, tamamıyla tek yönlü bakış açısı ve yeni bir tarih yazımı çabası olarak görmektedir. Çünkü yapılan tarihsel analiz göstermektedir ki, bu iki kavram birbirinden çok farklı içeriklere sahip olgulardır. İkinci olarak; Türkiye tarihi açısından değerlendirildiğinde tam bağımsızlık ülküsüyle yola çıkmış bir hareketin, en azından belirli bir süre dünya sisteminde bağımsız ve kendi çıkarları gereği yol yürümekten başlayıp, Batı sistemine (olumlu katkıları olsun ya da olmasın) tam uyumlu olmayı en önemli hedef olarak gören bir noktaya gelmiş olması, ileri değil “geri” bir adım sayılmalıdır.

Mustafa Kemal’in CHP’sini “devrimci” yapan unsur, partinin tam bağımsızlık çizgisi ve anti-emperyalizm olgusunu çevreleyen ve Altı Okla simgeleştirilen değerler bütünü üzerine inşa edilmesiydi. Mustafa Kemal sonrası CHP’de ise çalışmada aktarılacağı üzere bu değerler bütünü adım adım ve “organize” biçimde eritilmiş, içeriksizleştirilmiş ve nihai olarak tümünden reddedilmiştir. Somut bir örnek üzerinden hareketle, CHP’nin 1980’li yıllardan itibaren yaşadığı liberalleşme sürecini Kemalizm çizgisinden bir sapma olarak görmek, geçmişte Ortanın Solu ve Demokratik Sol süreçleri ile yaşanan kopuşu görmemeyi de beraberinde getirmektedir. 1945 sonrası, Batı kampının sınır karakolu rolünü üstlenen bir Türkiye’de, Demokrat Parti (DP) iktidarına “neden Kore’ye asker gönderme kararını hep

birlikte almadık” diye serzenişte bulunan bir CHP’nin, Kemalizm çizgisinden kopmadığını belirtmek nesnel değildir. Çalışmanın bu iddiasını nesnel yapan koşul ise çalışmada unsurları açıklanmış anti-emperyalizm olgusudur.

Çalışma somut durumu inceleyerek, bir taraftan CHP’de “sağa kayış” olarak tanımlanan ideolojik sapmanın sosyal demokrasiden sağa değil, Kemalizm çizgisinden liberalizme olduğunu tarihsel olarak göstermektedir. Diğer taraftan da sosyal refah devleti anlayışının ve dolayısıyla nihai olarak kapitalizmin bir unsuru olan sosyal demokrasinin, devrimci bir ideoloji olmaması dolayısıyla CHP’nin sosyal demokrat parti hüviyetinden “sağa” kayışının devrimci anlayışın yitirilmesi ile açıklanamayacağını tartışmaya açmaktadır. Çünkü bu çalışmanın iddiasına göre; gerçekte 1938’den itibaren, ortada özne olarak devrimci bir yapı bulunmamaktadır. İkinci olarak sosyal demokrat ideoloji çalışmada gösterildiği üzere birçok farklı akım ve harekete ideolojik kaynaklık etmekle birlikte, esasen “devrimci” değil “evrimci” bir akımdır. Sosyal Demokrat hareketler ve akımların bazılarının tarihsel süreçte devrimci bir yapıya yaklaştıkları ya da sosyalist çizgiye çok yakın politikaları izledikleri olmuştur. Ancak yine de bu durum, sosyal demokrat ideolojinin kökenlerini devrimci bir unsurdan almadığı gerçeğini değiştirmez. Bahsedilen “sola kayma” durumu, konjonktür, toplumsal değişimler ve siyasi yelpazenin durumu ile açıklanabilir. Çünkü ilerleyen bölümlerde de görüleceği üzere CHP’nin politikalarını belirleyen unsur, yapısındaki devrimci ya da liberal unsurlar değil, tarihsel süreçte “solunda ve sağında” yer alan akımların politik etkileridir. Kaldı ki; CHP’nin durumunda, partinin kendi liderleri bile ancak 1965’lerde “ortanın solu” siyasetini açıklayarak kendilerini tanımlayabilmişlerdir. Bu tanımlamada soldan neyin kastedildiği, çalışma boyunca ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

CHP’nin tarihsel dönüşümünün toplumsal tabanının ideolojik yönelimleriyle bir türlü uyuşmamasına dair önemli veriler sunmaktadır. Bu bakımdan soru yanlış olunca cevap da yanlış olmaktadır. Bu retorik yerine CHP’nin tarihsel sürecinin dışsallıklar ve toplumsal koşullar çerçevesinde analiz edilmesi daha nesnel bir yaklaşım olur.

Çalışmanın ana konusunu teşkil eden Kemal Kılıçdaroğlu dönemi CHP’sinin, özellikle “İkinci Yüzyıl” temasıyla olgunlaştırılan içeriğinin de sağa kayma, sol ilkelerden sapma ve sosyal demokrat ilkelerden vazgeçme retorigi ile incelenmesinin de yapısal bir yanlışlık olduğu ortaya konacaktır. Bu noktada da bu çalışmanın bulguları partinin yeni bir merkez teşkil etme ve Türkiye’ye özgü sosyal demokrasinin temellerini oluşturma gibi iddialarla politika belirleme çabasına girdiği gösterilecektir. Tarihsel bağlamından ve iç-dış nesnel koşullardan bağımsız bir analiz, bu noktada da yanlış sonuçlar üretmekte ve CHP’nin sosyal demokrasiden koptuğu yönünde bir nihayete varılmaktadır. Oysa böyle bir kopuşu iddia

edebilmek için, dünyada sosyal demokrasinin nerede durduğunu da gözlemlemek gerekir. Sözgelimi; dünya ölçeğinde sosyal demokrasi, anti-emperyalist politikalar güderek çalışan sınıflar lehine emperyalist hegemonya karşısında konumlanmışsa, bu durumda CHP'nin bir merkez partisi olmak arzusu “sağa kayış” ya da “devrimcilikten kopuş” olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın analizi; Türkiye'nin Kurtuluş'tan son dönemlere kadar süregelen politik tarihi, tam bağımsızlık ve anti-emperyalizm çizgisinde bir Kurucu İktidarın, Cumhuriyet'in ilanı ile Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı arasında gerçekleştirdiği siyasal ve toplumsal devrimlerden kopuşu sürecinin hikâyesi olduğudur. CHP'nin Altı Ok'la simgelenen ilkeleri barındıran devrimci bir parti olduğu ön kabulü ile hareket eden analizler, kuşkusuz 2000'li yıllarda partinin yaşadığı dönüşümleri, Atatürk ilkelerinden ve sosyal demokrat tezlerden sapma olarak nitelendirmektedir. Bu bakış açısı; 1800'lü yılların sonundan itibaren dünya savaşları, Kautsky, Lasalle, Gotha Programı, refah devleti, Rus Devrimi ve 1991'deki Sovyetlerin çözülüşü gibi pek çok olguyu nötr kabul ettiği takdirde, sözgelimi Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni de (SDP) işçi sınıfının devrimci partisi olarak tanımlamak eğiliminde olacaktır. Elbette böyle bir analiz mantıksal çerçeveye uymamaktadır.

SPD için geçerli olan tahlilin CHP için de geçerli olması gerekir. Kuşkusuz kurucu ilkeler ve geçirilen dönüşümlerin etkileri, ne salt tek başına etkili olmuş ne de partiden silinmişlerdir. Ancak parti kurucu önderinden sonra, sürekli olarak dönüşümler geçirerek 2000'li yıllara geldiyse, farklı bir siyasal düzlemde izahat gerekir.

Bu çalışmanın temel iddiası; CHP'nin 1938'den sonra başlayan ideolojik ve siyasal dönüşümünün 2000'li yıllarla birlikte farklı bir aşamaya ulaştığı ve Kemal Kılıçdaroğlu liderliğinde “Yeni Merkez” olarak nitelenebilecek yeni bir ideolojik karakter kazandığıdır. CHP'nin Kemalizm'den ortanın soluna, sosyal demokrasiye ve oradan Yeni Merkez'e doğru olan dönüşümünde, ülkenin değişen siyasal konjonktürüne cevap verme, merkez sağın çöküşünün ardından temsil açığı yaşamaya başlayan kitlelerin sözcülüğünü yapma gibi pratik ihtiyaçların etkisi olduğu kuşkusuzdur. Fakat bu çalışma, böylesi bir ideolojik kaymayı CHP açısından mümkün ve istenir kılan faktörlerin daha derinde yattığına dikkat çekmektedir. Çalışmada kullanılan “Yeni Merkez” kavramı, salt siyaset biliminin merkez partilere ilişkin açıklamalarını ifade etmek için değil, CHP'nin popülizm, sosyal demokrasi ve Atatürkçülük ekseninde ileri sürdüğü politikalarla oluşturmayı amaçladığı yeni bir siyasal çekim merkezini tanımlamak amacıyla önerilmiştir.

Çalışmada ileri sürülen ikinci önemli iddia; CHP'nin Kılıçdaroğlu döneminde benimsediği yeni merkez yaklaşımının, Türk siyasetindeki bazı fay hatlarını zayıflatma işlevi

gördüğüdür. Kılıçdaroğlu döneminde başlatılan yeni bir merkez oluşturma politikaları toplumsal katmandaki çatışmaları, laiklik, Kürt sorunu, kültürel kutuplaşma gibi Türkiye toplumunun büyük çoğunluğu tarafından çeşitli şekillerde dillendirilen siyasal ve sosyal bunalımları, dolaylı yönden de olsa belirsizleştirme işlevi görmektedir.

Çalışmanın bulguları, CHP'nin Türkiye'nin siyasal tarihi ile paralel olarak gerçekleşen dönüşümünün 2000'li yıllarla birlikte farklı bir yapıya kavuştuğu yönündedir. Kemal Kılıçdaroğlu liderliğinden itibaren ve sonrasında da ise tamamen farklılaşarak, Türkiye'de farklı toplumsal katmanları bünyesinde barındırabilecek bir merkez olma iddiasını taşıdığı görülmektedir. Türkiye'de çeşitli biçimlerde dile getirilen sosyolojik ve siyasal fay hatlarının CHP'nin bu yeni çekim merkezi sayesinde geniş biçimde zayıflayacağı ve siyasal merkezin ekseninin Batılı örneklerine benzer bir biçimde liberal demokrasiler ölçeğinde yeniden düzenleneceği öngörülmektedir.

CHP'nin dönüşümü tartışmaları, özellikle 2010 yılından itibaren Kemal Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanı seçilmesiyle yoğun biçimde tartışılan bir konudur. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının ve önderinin partisi olarak CHP'nin kurucu ideolojisinde yaşanan değişim ve dönüşümler, ülkenin toplumsal yapısında yaşanan dönüşümle paralel biçimde, partinin yaşadığı ideolojik açmazlar ve siyasal savrulmalar çok yoğun biçimde tartışılmıştır. Kılıçdaroğlu'nun liderliği olaylı biçimde devralmasının ardından, daha ilk açıklamalarında yer verdiği "Yeni CHP ya da Y-CHP" terimi, etrafında daha da alevlenen tartışmaları başlatan bir adım olmuştur. Genel Başkanın, partinin iktidar olamama açmazına karşılık, yeni bir arayış olarak sunduğu bu kavram, kurucu değerlerden ve Atatürk ilkelerinden uzaklaşıldığı eleştirilerini yöneltten bir kesim tarafından olumsuz anlamda kullanılırken, CHP içinde ve dışında Kılıçdaroğlu politikalarını destekleyenler tarafından yeni bir atılımı simgeleyen slogan olarak görülmüştür.

Gerçekte, CHP'nin yaşadığı dönüşüm ne Kılıçdaroğlu ile başlamıştır ne de bu dönüşümün tek ve benzersiz bir gerekçesi vardır. Devletin kurucu unsuru olarak kendini konumlayan bir partinin zorlama ve slogan boyutunda kalan marjinal bir ideolojik çizgi yerine siyasal terazinin merkezine oturma çabası olarak görülebilecek kitleselleşme çabası, hem Türkiye demokrasisinde hem de toplumsal tabakalaşmanın çözülmesinde etkin rol üstlenebilecek bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye toplumunda Meşrutiyet Dönemi'nden bu yana var olan kültürel kimlik odaklı ayrışmalara CHP tarafından bulunan çözüm; "kimliksizleşme" olmuştur. Seküler-dindar, cumhuriyetçi-muhafazakâr, Kemalist-İslamcı gibi çeşitli görünümelerde ortaya çıkan bu tabakalaşma, özellikle 2000'li yıllardan itibaren iç ve dış etkenlerle sert bir kutuplaşmaya

dönüşmüştür. Ancak CHP'nin Kılıçdaroğlu dönemi ile birlikte ortaya koyduğu politika, dışsal unsurların da uygun olması sebebiyle bu kutuplaşmayı giderici yönde etkiler taşımaktadır. Kutuplaşmayı gideren dış unsurlardan en önemlisi dünya kapitalizminin etkileridir. Kapitalist gelişimle orantılı olarak, Türkiye'de de ideolojik zeminde İslamcı-muhafazakâr topluluğun aşındığı, ideolojik mevzilerini ekonomik ve sınıfsal karakteriyle yeniden inşa ettiği görülmektedir. Sözgelimi 1980'li yıllarda gelişen muhafazakâr yaşam biçimi, daha toplumcu ve geleneksel bir hüviyet taşımaktaydı. Lüks tüketimin reddiyesi, gösterişli yaşamdan uzak durulması, Amerikan emperyalizmi ile "Siyonist işbirlikçilerine" cepheden karşı olunması ve nihai olarak Batı kültürüne uzak bir yaşam biçimi tercih edilmesi ile simgeleniyordu. Ancak küreselleşme ve kapitalist dönüşümün etkileriyle, içeride periferide yer alanların son 25 yılda merkeze yürümeleri, bu yaşam biçimine sahip çıkan kitleleri de dönüştürdü. Gösterişli ve dünya modasından geri kalmayan tüketim tarzı, "itibar" başlığı altında aşırı sefahat ve tamamen Batı yaşam biçimlerine öykünen yeni muhafazakâr yaşam biçimi toplumda öne çıkmıştır. Bu yeni muhafazakâr kültür ile yine Batı kültürüne öykünen seküler yaşam biçimi arasındaki kültürel mesafe eskiye oranla azalmıştır.

Diğer yandan, dünya görüşünün eksenine temel olarak her türlü dindarlığı çağdışılık olarak gören seküler-muhafazakâr bir Atatürkçü çizgiyi benimseyerek 2000'li yıllarda dindar kitlelerle olan bağını büyük ölçüde yitiren CHP, Kılıçdaroğlu dönemiyle beraber bu alanda oldukça mesafe kat etmesini sağlayan "helalleşme" akımını başlatmıştır. Kemalizm'i bir kenara bıraktıktan sonra, Atatürkçülüğü de bir kenara bırakan CHP, bu noktada popülist söylemlere geçiş yapmış ve sağ kitlelere açılmaya gayret göstermiştir. Temel konularda ve toplumsal olarak zaten aradaki makasın kapandığı iki büyük toplumsal grubu bir araya getirmeye çalışan CHP, Kılıçdaroğlu döneminde bu politikalarını her ne kadar yeterince seçim sonuçlarına yansıtamamış olsa da mutlak olarak sonuç alınacağı öngörülmektedir. Bu yönlerden CHP'nin Cumhuriyet'in kurucu partisi olarak yeni bir çekim alanı yaratacağı ileri sürülebilir. Yozlaşan ve duraklayan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarının, temel yaklaşımları çok büyük farklılık yaratmamakla birlikte daha sosyal demokrat bir anlayışla yönetmeye talip olan CHP ile değişmesi, Türkiye'nin dünya konjonktüründeki pozisyonu açısından da önemli değişimler yaratacaktır. Çalışmada aktarılan CHP'nin merkez siyaset politikaları bu unsurdan bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla AKP-CHP eksenindeki dönüşümü, 1946 yılında Demokrat Parti'nin (DP) iktidarı devralmasıyla başlayan CHP-DP dönüşümüyle benzerlikler gösteren bir değişim olarak görmek mümkündür. Her iki dönüşüm de dünyadaki değişimler ve yeni ihtiyaçlarla ilgili olup, iç dinamiklerden ziyade dış konjonktürün dayattığı dönüşümlerdir.

Diğer yandan, Türkiye’de “Atatürkçülük” adı altında ideolojileştirilmeye çalışılan Batı yanlısı ve seküler elitist siyasetin, Cumhuriyet’in kurucu gücü olan Kemalizm ile ne kadar bağdaşan bir akım olduğu, çalışma boyunca ayrıca tartışılmıştır ki; gerçekte siyasal yozlaşma ve kurucu değerlerin aşındırılması olarak ifade edilen politik yönelim bu noktadan başlamaktadır.

Çalışma bir yandan CHP’nin merkezde yer alma çabalarını analiz eden görüşlerle ortaklaşırken, diğer taraftan da öncelikle kavramların tanımlanmasında, ikinci olarak da durum analizi ve yapısal dönüşümün niteliği konusunda farklılaşmaktadır. Ancak bahsi geçen bu dönüşümün Kılıçdaroğlu liderliği ile hızlandığı ve yeni bir aşamaya girdiği de söylenebilir. İşte bu dönüşümün iç ve dış dinamikleri, ilerlediği noktaya ilişkin düşünceler ve bu dönüşümden hareketle Türkiye’nin toplumsal yapısında yaşanan kırılmalar üzerine görüşler, bu çalışmanın ana odağını oluşturmaktadır.

Özetle; çalışma CHP’nin ideolojik dönüşümüne ilişkin saptamaların kavramsal-ideolojik yönden yetersiz ve eksik olduğundan hareketle, yeni bir tarihsel çözümleme yapma iddiasındadır. Bu çözümlemeden hareketle, Kılıçdaroğlu CHP’sinin Türkiye siyasetinde Yeni Merkez oluşturma gayretini incelemektedir. 100 yıla yakın Cumhuriyet tarihi boyunca devam eden ve aslında bir modernleşme hikâyesi olarak Osmanlı’nın son 300 yılına da damgasını vuran dönüşümün mirası olan siyasal kamplaşmaları aşmak amacıyla olan bir hareketi analiz etme iddiasındadır.

Çalışma Mustafa Kemal Atatürk’ün kişiliğinde somutlaşan devrimciliğe, CHP tabanı ve genel olarak Türk kamuoyunda bir talep olduğu gerçeğinin de tümüyle bilincindedir. CHP’nin seçmen kitlesinin çok önemli bir bölümü, sadece tek bir gerekçeye istinaden; Mustafa Kemal Atatürk’ün kurucusu olması sebebiyle partiyi desteklemektedir. Türkiye toplumunun ekseriyeti Atatürk’ün kişiliği ve yaptıklarına büyük bir saygı ve sevgi beslemektedir. Dolayısıyla beklenti, Atatürk ile somutlaşan tam bağımsızlıkçı, anti-empyrist ve şahsiyetli politik bir duruşun topluma sunulması yönündedir. Ancak bu talebe CHP tarafından cevap verilemediği de özellikle oldukça önemli bir kesim tarafından dillendirilmektedir. Bu tespitin rahatlıkla yapılabilmesinin en önemli gerekçesi toplumda CHP’ye yönelik eleştirilerin devamlı surette aynı noktada toplanmasıdır. Kılıçdaroğlu dönemiyle birlikte önemli bir kopuş yaşandığı görülen devrimcilik de CHP içinde ya da dışında toplumdaki talep görmektedir. Bu konu da ayrı bir başlık altında incelenecektir. Bu çalışmada inceleme konusu devrimcilik, Türkiye’de ona verilen isimle “Kemalizm” olarak anılacaktır.

Çalışma literatür taraması ve tarihsel modelle veri analizi tekniklerinin kullanılarak, elde edilen verilerin yorumlanması suretiyle bina edilmiştir. Parti programları, seçim bildirileri, tüzük ve diğer resmi parti dokümanları öncelikli olmak üzere, çalışmaya veri olabilecek tez, kitap, makale ve araştırma belgeleri ile her türlü basılı ve çevrimiçi kaynak tarihsel sıralamaya tabi tutularak değerlendirilecektir.

Çalışmanın Birinci Bölümünde; CHP'nin parti programında yer alan ve söylemlerinin temelini oluşturan görüşlere kısaca değinilerek parti ile ideoloji kavramı ilişkisi üzerinde durulmuştur. Yine CHP'yi tanımlarken araçsal bir öneme haiz “parti tipolojileri” ile ilgili açıklamalara girilerek bir siyasal parti olması yönüyle CHP'nin tipolojisi resmedilmeye çalışılmıştır.

İkinci Bölümde; CHP ve genel olarak Türk siyasetinde devamlı surette tartışma konusu olan “sosyal demokrasi” mercek altına alınmıştır. CHP'nin program ve söylemlerinin merkezine oturttuğu, partinin üç önemli sacayağından biri olduğunu ileri sürdüğü sosyal demokrat düşüncenin tarihsel kökenleri ve gelişimi, çağdaş dönemdeki sosyal demokrasi tartışmaları incelenerek CHP ile sosyal demokrasi ilişkisinin karakteri analiz edilmiştir. Bu arada bu çalışmanın Kemalizm-Sosyal Demokrasi eksenindeki en önemli çelişki ve farklılaşma boyutu olarak ortaya çıkan “emperyalizm” olgusu üzerine de bilgiler verilerek CHP'nin siyasal karakterinin niteliği üzerine açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın Üçüncü Bölümü; CHP'nin kurucu değerlerine bir bakış sunmakta ve Türkiye’de modernleşme çağı bağlamında ortaya çıkan siyasal gelişmelere yer vermektedir. Bu kapsamda Kemalizm’in bir kurucu kavram olarak CHP'nin oluşumunda ve gelişiminde aldığı rol bağlamında analizi yapılmıştır. Ayrıca kavramsal olarak CHP'ye bakışı netleştirebilmek amacıyla “Kemalizm-Atatürkçülük” ayrımının temelleri üzerinde durulmuş ve bu konuyla ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Dördüncü Bölümde; CHP'nin bir Ulusal Kurtuluş Hareketi niteliğinde başlayarak sosyal demokrat bir toplayıcı partiye dönüşen serüveni incelenerek, bu dönüşümün unsurları üzerinde durulmuştur.

Beşinci Bölümde; Kemal Kılıçdaroğlu’nun liderliği dönemi incelenmiştir. Bu inceleme, temel olarak Kılıçdaroğlu’nun parti liderliği öncesi politik geçmişinin özetlenmesi ve 2017 tarihli “Adalet Yürüyüşü” eylemini temel alan iki başlığın eklenmesiyle, üç ayrı kısım biçiminde yapılmıştır.

Sonuç ve Tartışma Bölümünde; elde edilen bulguların genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışmanın Türk Siyasetinin geleceğine ilişkin analizleri aktarılmıştır.

1. BÖLÜM

1. İDEOLOJİ KAVRAMI VE SİYASAL İDEOLOJİLER

1.1. CHP Programında Yer Alan Unsurlara Bakış

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 2024 Yılı itibarıyla yürürlükte olan programında, partinin “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin devamı olarak 9 Eylül 1923’de Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulduğunu” ifade etmektedir. İdeolojisini besleyen üç ana kaynağın: Atatürk’ün modernleşme devrimi ve altı ok ilkeleri, sosyal demokrasinin evrensel kuralları ve Anadolu ve Trakya’nın tarihsel ve felsefi birikimi olduğunu ilan etmektedir. Ancak CHP’nin tarihsel pratiği incelendiğinde, bahsedilen üç kaynağın bir araya getiriliş biçimi ve kullanım şekli, bu kavramları tartışmalı bir hale getirmiş görünmektedir.

CHP, Ulusal Bağımsızlık Mücadelesinin birikimleri ve Atatürk Devrimlerini; bu sürecin felsefi ve ahlaki değerlerinin özünü oluşturan altı ok ilkelerini, bir bütün olarak siyasi kimliğinin, ideolojisinin tarihsel kaynağı ve en güçlü dayanağı olarak ilan etmektedir. Hemen sonra, büyük puntolarla sosyal demokrasinin evrensel ilke ve değerlerini benimsediğini de ilan ederek, kendi açısından Kemalizm, Sosyal Demokrasi ve Anadolu’nun tarihsel birikimlerini harmanlayan bir sentez ortaya koyduğu iddiasındadır.

CHP’nin temel ideolojisini, politik tutumlarını ve siyasi taktiklerini belirleyen temel değerler dizisi budur. Bu paradigmanın unsurlarını, temel politik açmazları, tartışmaları ve bir bütün olarak partiyi anlayabilmek adına, öncelikle siyasi tutumu meydana getiren temel unsurları açıklamak ve birbirleriyle ilişkileri yönünden değerlendirmek gerekir. CHP’yi anlayabilmek için, öncelikle kendisinin ideolojik çerçevesini oluşturduğunu ifade ettiği en önemli iki unsur olan Kemalizm ve Sosyal Demokrasi kavramlarını tanımlamak, anlamlandırmak ve birbirleriyle ilişkilerini açıklamak gerekir. Bunu yaparken sosyal demokrasinin tarih içindeki değişimi, hiç şüphesiz, dikkate alınmalıdır. Diğer taraftan Kemalizm her ne kadar farklı yaklaşımlara konu olsa ve de siyasi olarak farklı düşüncelerin nüvesi olarak kullanılsa da, en azından kendi öz kaynakları açısından daha net bir düşünce biçimi olduğundan, sosyal demokrasi ile ilişkisi ve karşılaştırılması bağlamında istikrarlı bir görüntü çizmektedir. Bu bakımdan çalışmada kavramsal çerçeveyi de daraltmak amacıyla, CHP’nin temel kaynak olarak ele aldığı Kemalizm ve Sosyal Demokrasi kavramları, güncel olarak kullanıldıkları ölçütlere sadık kalınarak değerlendirilmiştir.

CHP programları ve söylemleri incelendiğinde, parti yönetiminin farklı sosyal demokrasi eğilimleri arasından, Avrupa’nın liberal demokrasilerinde yer alan temel

prensipleri kendisine örnek alan, sosyal adalet ve kalkınma odaklı bir sosyal demokrasi anlayışına sahip oldukları görülmektedir. Tarihsel süreçte birçok farklı yönetimin işbaşına geldiği ancak yukarıdaki genel kaidenin çok büyük bir değişim geçirmediği görülmüştür. Ancak parti yayınları ve görüşlerinde sosyal demokrasiye ilişkin ifadeler o derece muğlak ve Kemalizm'in ilkeleri ile bağdaştırılan unsurlar öyle farazidir ki, nesnel bir ayrıma gitmek yerine parti politikalarının dünyadaki örnekleri ile bağlantısı, ancak yeri geldiğinde o politik argümandan hareketle yapılabilecektir.

Bir siyasal hareketin, hangi ideolojik zeminde olursa olsun, sürekliliğini ve başarısını belirleyen unsurlardan biri “tutarlılık” olgusudur. Kuşkusuz siyaset biliminin tanımladığı “kitle partisi”, “popülizm” ve “ideolojik dönüşüm” kavramları, günümüzün yadsınamaz demokratik siyasal ilişkiler ağının tamamlayıcılarıdır. Ancak her durumda bir siyasal yapının pragmatist ya da popülist söylemleri dahi bir tutarlılık içerdiği müddetçe toplum tarafından anlaşılabilmekte ve de benimsenmektedir. CHP'nin tarihsel sürecine bakıldığında “tutarlılık” kavramının hem siyasal yelpazede hem de toplumsal katmanlarda en popüler tartışmaların öznesi haline gelmesi, bu konuda bir problem olduğunun da göstergesidir. Ancak bir siyasal söylemin tutarlı olabilmesi de eşdeğer ya da benzer ideolojik yapılardan oluşması, tamamlayıcı politikaları hedeflemesi ile mümkündür.

Sacayaklarının bir yanına sosyal demokrasiyi diğer yanına ise Kemalizm'i alan CHP'nin, farklı kaynaklardan ilham alan bir politik ideoloji benimsemesi elbette mümkündür. Mümkün olmayan; birbirinin alternatifi ve hatta rakibi olan iki düşünce sisteminin aynı anda barındırılmayacağı, bu yapılsa politikaların tutarsızlığı, demagoji ve ideolojik savrulma eleştirilerinin de gündeme gelmesi kaçınılmazdır.

1.2. Siyasi Partilerdeki İşlevi Açısından İdeoloji Kavramı

Siyaset bilimi konusu olarak ideoloji, Fransız Devrimi'nden sonra yoğun biçimde kullanılmış bir kavram olduğundan, hem tanımı hem de kapsamı konusunda devamlı surette yeni görüşler bulunmaktadır. Politik alanda toplumsal temsilin bir ifadesi olarak düşünüldüğünde, ideolojinin aynı zamanda toplumsal bir gruba dayandığı da düşünülebilir. Gerçekten de Fransız Devrimi ile beraber görünür hale gelen burjuvazi ve sanayi devrimi ile ortaya çıkan işçi sınıfı gibi, aydınlanma çağıının yeni toplumsal gruplarıyla milliyetçilik, cumhuriyetçilik, liberalizm ve sosyalizm gibi düşünce akımlarının çıkması tesadüf değildir.

Önal Sayın’a göre (1999; 11) ideoloji; bir toplumsal sınıfın veya benzeri kümenin dünyadaki durumunu anlatmaya, betimlemeye açıklamaya çalışan, kapsamlı bir biçimle dinsel, ahlaksal, mitsel, hukuksal, sanatsal değerlerden esinlenmiş, metodolojik biçimde mantıksal kurallardan faydalanarak sistematik hale getirilmiş temsiller sistemidir. Bu tanımlama günümüzde ideoloji kavramının unsurlarını aktaran en sade açıklama olarak görünmektedir.

İdeoloji kavramı, siyaset bilimi ile yakından ilintili bir kavramdır. Pek çok düşünür tarafından farklı tanımları yapılmış ve farklı yorumlar eklenmiştir. Dolayısıyla her bir tanım, ileri süren düşünürün izlerini taşır. Bu çalışmanın yaklaşımı, çağdaş dönemde ideoloji kavramını basitçe tanımlayabilen en makul açıklamanın yukarıdaki gibi olduğu biçimindedir. İdeoloji konusunda yapılan tartışmalar ve farklı görüşlere kısaca yer verilmekle birlikte, bölüm sonunda bu çalışmanın kuramsal çerçevesine de katkıda bulunan Mouffe’un “Liberal Demokrasi ve Radikal Demokrasi” bağlamındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Kavramı 1796’da ilk gündeme getiren düşünür olan Antoine Destutt de Tracy’dan günümüze, hem kullanım biçiminin hem de içerdiği anlamın çok değiştiğini belirtmek gerekir. Tanım üzerine herhangi bir görüş birliği bulunduğunu söylemek de çok zordur. Bu yüzden tanımdan ziyade “tanımlardan” bahsetmek gerekir. Örneğin: De Tracy’ye göre ideoloji, yeni bir “fikirler bilimi”, harfi harfine ideoloji anlamına geliyordu (Heywood, 2013;23). Oysa Napolyon Bonapart, kendisini eleştiren filozoflara “ideologlar” tanımlamasını yaparken, gerçekte hakaret etmeye çalışıyordu.

İdeoloji konusunda Karl Marx’ın görüşleri oldukça farklıdır:

“Egemen sınıfı meydana getiren bireyler, başka şeyler yanında, bir bilince de sahiptirler ve sonuç olarak düşünürler; bu bireyler, bir sınıf olarak egemen oldukça ve tarihsel çağı bütün genişliğince belirledikçe, elbette ki, bu bireyler sınıflarının bütün genişliğince egemendirler ve öteki şeyler bakımından olduğu kadar, düşünürler, fikir üreticileri olarak da egemendirler ve kendi çağlarının düşüncelerinin üretimi ve dağıtımını düzenlerler; o halde onların düşünceleri, çağlarının egemen düşünceleridir (Marx ve Engels, 1992; 70).”

Böylelikle Marx, ideolojiyi egemen sınıfların yön verdiği bir “yanıltıcı” olarak ele almaktadır. Ama egemen sınıf, aynı zamanda kendi ideolojisine inanmaktadır. Yani yanıltılmakta ama kendi bilincinde bu yanılsama onun gerçeği olmaktadır. Bu nedenle Marx’da ideoloji, hem tersine dönmüş gerçeklik (camera obscura) hem de (alt sınıfların denetim altında tutulmasına hizmet etmesi bakımından) mistifikasyon olarak çift yönlü işlev görür. Marx’ın

kendisinden sonraki ideoloji tartışmalarını belirlemesi de, bu iç içe girmiş iki yönlü yapı anlayışından dolaydır.

Bu noktada, Antonio Gramsci'nin "hegemonya" kavramına değinmek gerekir. Marksistler tüm dünya tarihini, üretim ilişkilerinin biçim değiştirmesi tezine dayandırmışlardı. "Tarihsel Materyalizm" olarak tanımlanan bu tez, ideolojiyi de kapitalist üretim ilişkilerinin bir nesnesi olarak ele alıyor ve burjuvazinin üretim araçlarındaki hâkimiyetini kullanarak diğer sınıfları ezmesi konu ediliyordu. Gramsci (1996; 170) ise; teorisinde ideolojiden ziyade hegemonya kavramına başvurur. Gramsci'nin hegemonyası, ideolojinin Marksist tanımındaki gibi despot değil, egemendir. Ona göre; bir sınıf iki şekilde egemendir; bu sınıf hem "yöneten" sınıftır hem de "egemen" sınıftır. Bu sınıf, müttefik sınıfları yönetir, muhalif sınıflara egemen olur. Bu tanımlamadan yola çıkılarak kapitalist ideolojinin kimi zaman rıza ile kimi zaman ise despotizmi kullanarak ilerlediğini, Doğunun tersine Batı'da sivil toplumun daha gelişkin olması sebebiyle devlet karşısında etkili, devletin de topluma karşı daha ölçülü olduğunu belirtir. Gramsci'nin teorisinde hegemonya, ideolojiyi de kapsayan bir olgudur.

Karl Mannheim, ideoloji kavramını "bütünlükçü ideoloji ve kısmi ideoloji" bağlamında değerlendirir. Kısmi ideolojiden kasıt; bireylerin kendi bilinçlerinden gelişmiş olan ideolojidir. Mannheim'a göre; insanlar kısmi ideoloji aşamasında hala yanılsamalarını fark edebilir ve düzeltebilirler. Bütün ideoloji ise toplumsal grupları kapsayan türdür. Bu noktada yanılsamalar asla düzeltilemez. Çünkü artık grup bilinci gelişmiştir. Ne tek tek bireylerin, ne de grupların birbirlerinin yanılsamalarını düzeltme imkânları yoktur.

Pek çok düşünürün üzerinde uzlaştığı nokta, ideoloji kavramını modern anlamda kullanan ilk kişinin Karl Marx olduğudur. Bu bakımdan, Marksistler ideoloji kavramıyla daha fazla ilgilenmişlerdir. Eagleton da, Marksist düşüncede bilinç gelişimi yaşamla ilgili bir konu olduğundan, ideolojinin de farklı gruplarda farklı şekillerde geliştiği kanısındadır. Marx ideoloji kavramını hiç bir zaman bütün sosyal sınıflar için geçerli olan genel bir düşünce şekli olarak görmemiştir. Ayrıca Marx, Alman ideologların aksine, ideoloji kavramını bütün sosyo-kültürel gelişmelerin olmazsa olmaz şartı olarak da görmez. Eagleton'a göre (1996; 130) Marx'ın metinleri, ideolojilerin tanımının yapılmasından ziyade işlevleriyle ilgilenmiştir. Bu sebeple ideoloji, işlevsel açıdan Alman İdeolojisi'nde bir yanılsama meselesi iken, Kapital'de, gerçekliğin kendisinin aldatıcı olması ile ilgilidir.

Bir başka Marksist olan ve Sovyet Devrimi'nin lideri Vladimir İliç Lenin (2011; 60) ideoloji kavramına Marx'tan farklı yaklaşmaktadır. Ona göre; ideoloji toplumsal sınıfların dünya görüşleridir. Dünyada iki tip ideoloji vardır. Bunlar; işçi sınıfının ideolojisi ve burjuva

ideolojisi. Bunun ortası yoktur. Lenin görüşlerine devamlı; işçi sınıfının ideolojisinin kendiliğinden gelişmeyeceğini, bunun için bir öncü güce ihtiyaç duyduğunu, elbette işçilerin de sosyalist ideoloji üretimine katıldıklarını ancak bunu işçi olarak değil gelişkin aydınlar tarafından yaptıklarını ileri sürer. Dolayısıyla Lenin'in tahayyülünde öncü güç; yani parti ve örgüt, işçi sınıfının ideolojisini geliştiren, sınıfı bilinçlendiren güçtür.

Gökhan Atılğan, klasik dönem Marksistlerin, Marx ile arasındaki bu ideoloji tanımlama çelişkisine farklı bir açıklama getirmektedir. Ona göre; Georg Lukacs, Marksizmi “proletaryanın ideolojik ifadesi” şeklinde tanımlayarak Lenin gibi, ideolojinin temel toplumsal sınıfların dünya görüşleri anlamındaki kullanımına yapılan vurguyu pekiştirmiş oldu.

Atılğan (2014; 292) Marksist kanatta, ideolojiye genellikle olumsuz bir anlam yükleyen Marx'ın fikirlerine karşın, en önemli Marksistler tarafından “ideoloji” olarak tanımlanmasını “teknik” bir sorunla açıklamaktadır. Ona göre Marksizm'in ideolojiyi açık bir biçimde olumsuz anlamda tanımladığı Alman İdeolojisi'nin 1932'de yayımlanması sebebiyle örneğin 1924'te vefat eden Lenin, Marx'ın bu eserini okuyamamıştı. Lukacs ise Tarih ve Sınıf Bilinci adlı önemli eserini 1920'de vermişti. Yani iki yazarın da bu eseri okuma şansı olmamıştı.

Louise Althusser (2002; 78) Alman İdeolojisi'nde Marx'ın ideolojiyi yanılsama olarak sunmasını negatif bir yorum olarak bulurken, 1844 El Yazmaları ve Alman İdeolojisi adlı eserlerin, ideolojinin açık bir teorisini sunduğunu düşünür. Ancak bu teorileri “Marksist” bulmaz. Onun düşüncesi, “ida” olarak tanımladığı olguları da maddi bir bilinç olarak ele alır. Althusser ideolojiye bütüncül yaklaşma eğilimindedir. Ona göre ideoloji, verili bir toplum sahnesinde bir varlık ve tarihsel bir rolle donatılmış, kendi mantığına ve kendi öz kesinliğine sahip olan bir temsiller (imgeler, mitler, fikirler veya duruma göre kavramlar) sistemidir (Sayın, 1999; 6).

Şerif Mardin (1992; 122), ideolojiyi “kültür” meselesinde ele almaktadır. “Kültür kodları” olarak kavramsallaştırdığı, tarihsel derinliği olan ve tüm topluma sirayet etmiş gizli sembollerin ideoloji kültür kodlarıyla ve simgesel düşünmenin sonucu ortaya çıkan zihni bir durumdur. Mardin ideolojiyi kültür olayı içine yerleştirdikten sonra, ideolojiden ne tür kültür olaylarını anladığımızı saptamaya yönelir. İdeoloji ona göre her türden sembolleştirme olayını içermemektedir. İdeolojinin siyaset kavramıyla yakından bağıntılı olması onun bir yönünü vurgular. İkinci vurgu da; Batı toplumunun sanayi devrinde yaşadığı çalkantılardan doğan bir sembolleştirme türü olduğudur.

Avrupa Komünizmine ve bir noktaya kadar Güney Avrupa sosyal demokrasilerine esin kaynağı olan Gramsci'nin hegemonya teorisi, Perry Anderson'un eleştirilerine uğrar.

Anderson’a göre (1988; 48), baskın unsurun kültürel ya da ekonomik olması sonucu değiştirmeyecektir. Çünkü devlet kurumlarının kitleleri doğrudan doğruya baskı altına almadığı bir demokraside, sivil toplum sermaye hegemonyasını sürdürmektedir. Terry Eagleton da benzer bir yaklaşım sergilemekte ve kapitalist toplumda burjuva devletin yansızlığı algısı üzerinde durmaktadır;

“Egemen iktidarın, inceden inceye ve kapsamlı bir şekilde alışılmış gündelik etkinliklerin en küçük parçasına kadar yayıldığı, kültürün kendisi ile ayrılmaz bir biçimde iç içe geçtiği, anaokullarından cenaze törenlerine kadar yaşantımızın bütün dokusuna kendi damgasını vurduğu bir toplumsal oluşum içerisinde, işçi sınıfı iktidarı nasıl ele geçirebilir sorusuna cevap aramaktadır (Eagleton, 1991; 164-165).”

Eagleton bu soruya şöyle cevap verir: Aynı zamanda, en geniş ve en gündelik tanımı içinde “kültür” alanının tamamında da mücadele verilmelidir. Yönetici sınıfın iktidarı maddi olduğu kadar manevidir de. Ve herhangi bir “karşı-hegemonya”, yürüttüğü siyasi mücadeleyi bugüne kadar ihmal edilmiş olan, değerler ve alışkanlıklar, dilsel kalıplar ve ritüel pratikler alanına taşımak zorundadır.

İdeolojinin modern tanımlarının kapitalist toplumlara özgü temel unsurlar ve açıklamalar içerdiği görülür. Genel olarak bakıldığında ideoloji kavramı etrafında dönen tartışmaların Marksizm eksenli olduğu da söylenebilir. Fransız Devrimi’ne kadar toplumsal grupların din ve gelenek üzerinden ideoloji üretimine yeltendikleri görülür. Örneğin; “Hristiyan Ahlakı” perspektifiyle, kilise politik bir ideoloji olarak örgütlediği fikirlerin orta çağ toplumunda yer almasını sağlayabilmiştir. Devrim sonrası ortaya çıkan farklı sosyal gruplar ve sınıflar ise yine kendi düşün perspektiflerinden hareketle Milliyetçilik, Sosyalizm, Liberalizm gibi ideolojilerin doğuşuna ön ayak olmuşlardır. Bu tanımlamayı yapmak ve ideolojinin üretim ilişkileri ve hegemonya mücadelesinin bir sonucu olarak siyaset biliminde yer alması ve “siyasal ideolojiler” olarak modern toplumlarda öne çıkmasını da, her türlü olumsuz çağrışımlarını betimlemesine rağmen Karl Marx’a borçluyuz.

Klasik Marksizm’in tüm tarihsel sürecin merkezine işçi sınıfını koyan yaklaşımı, özellikle “Post-Marksist” akım olarak ifade edilen görüş tarafından eleştirilmiştir. Bu akımın öncülerinden sayılabilecek Chantal Mouffe, tarihsel süreci, şekillenışı ve toplumsal yapının tek bir dinamik üzerinden incelenmesini hatalı bulmaktadır. Birçok açıdan “Ortodoks Marksizm’in” toplumsal dönüşümü yeknesak ve evrensel bir dinamiğe bağlaması, toplumsal dönüşümün karmaşık ve iç içe geçmiş ilişkilerini anlamaktan uzaktır. Mouffe’a (Laclau & Mouffe 2012, 57-77) göre, ortodoksi açısından problem nettir: devlet bir sınıf egemenliği

aygıtıdır ve Sosyal Demokrasi devlet kurumlarına ancak kendi ideolojisini yaymak, işçi sınıfını savunmak ve örgütlemek amacıyla katılabilir. Dolayısıyla bu katılım dışsalığa mahkûmdur. Tarihsel süreçte toplumdaki işçi sayısında hem nicelik hem de oransal düzeyde azalma olmuştur. Ve yine bu nüfus da homojen bir yapıya sahip olmayıp Mouffe’a göre “kerteler” biçiminde topluma yayılmıştır. Modern toplumlarda işçi sınıfsal bir öge olmakla birlikte aynı zamanda toplumsal bir ögedir de. Öte yandan devlet içindeki demokratik ilerleme kümülatif bir eğilim göstermemekte, düşünürün deyimiyle “a priori” yani belirlenemeyecek ilişkilerle belirmektedir. Bu şartlar altında demokratik bir gelişim için, farklı toplumsal unsurlar arasında politik gelişimlerin oluşması en önemli unsur haine gelecektir. Revizyonizmin de umut ettiği budur. Ancak, her bir güç ilişkisinin de ölçütü, diğerleri ile olan ilişkisine bağlı olacaktır. Bu antagonizma noktaları ile ögeler dağılımını düşünmek ve bunların birbirlerine eklemelenmelerini kavramak, revizyonist alanın sınırlarını aşan bir durumdur.

Post-Marksistler, solun liberal demokrasiyi reddetmek yerine onu radikal ve çoğul bir demokrasi anlayışına dönüştürmek, aynı zamanda kendini tamamen demokratik devrimin alanına yerleştirip baskıya karşı verilen farklı mücadeleler arasındaki eşdeğerlik zincirlerini geliştirmek durumunda olduğunu ileri sürerler.

Mouffe ve Laclau özelinde, Post-Marksistlerin fikri yapılarına bakıldığında; özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde ve sonunda, “Halk Cephesi” ya da “Anti-Faşist Koalisyon” deneyimlerinden oldukça etkilendikleri anlaşılmaktadır. Yine İspanya İç Savaşı’nda Cumhuriyetçi Hükümet içerisinde çıkan toprak reformu ve diğer demokratik yasaların uygulanması tartışmalarının süreci getirdiği yer ve nihayet Çin Devrimi gibi Klasik Marksizm’ in temel tezleriyle açıklanamayacak gelişmeleri dikkate aldıkları görülmektedir.

Çağdaş dünyada karmaşık ilişkiler ağını ve sosyal grupların yönelimini anlamak için klasik siyasal ideolojilerin kavramsallaştırmaları yeterli olmayabilir. Küreselleşme, emperyalizm, popülizm ve teknoloji unsurlarının giderek toplumsal düşüncelerin ana başlıkları haline geldiği çağımızda, siyasal ideolojiyi sadece sınıf birikimi üzerinden tanımlamak yeterli bir açıklama olmayabilir. Çünkü sınıf ilişkileri kadar, kapitalist üretim ağının tam ortasında yer alan ancak klasik sınıf ilişkileri içerisinde tanımlanmayan unsurları göz önünde bulundurmak gerekecektir. Bu noktada kapitalizm savunucularının da yeterli açıklamayı yapamadığını not düşmek gerekir. Örneğin Francis Fukuyama (2016; 10), “Tarihin Sonu” teziyle tüm ideolojilerin düşünsel eksikleri bulunduğunu, liberal demokrasinin ise böyle bir durumu olmadığını ileri sürmüştür. Buna göre liberal demokrasi “tarihin sonuydu”. Önceki hükümet biçimleri, sonunda kendi çöküşlerine yol açan büyük

eksikliklere ve akıldışı özelliklere sahipken, liberal demokrasi çarpıcı bir şekilde bu tür temel iç çelişkilerden uzaktır. Ancak Fukuyama'nın da sonraki yapıtlarında kabul ettiği gibi, tarihsel süreç bahsedildiği şekilde işlememiş ve tarihin sonu gelmemiştir. Aksine; 90'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Doğu Blokunun çökmesine izafe edilerek ileri sürülen bu tezin tersine, dünya genelinde liberal demokrasi ve kapitalist hegemonyaya itirazlar daha da yüksek sesle dillendirilmiş, bu sistemin dünyanın büyük bölümüne yayılmasından itibaren açık, iklim krizi, gelişmekte olan bölgelerin kaynaklarının sömürülmesi sebebiyle ortaya çıkan derin yoksulluk ve onun getirisi olan küresel göç dalgası gibi sorunlar insanlığın tek ideolojik seçeneği ve bilinen en iyi siyasal sistem olarak liberalizm-kapitalizmin kalacağı fikrini atıl bırakmıştır. Bu konuda Fukuyama da sonraki yıllarda fikrini değiştirecek ve Amerikan kamu düzenindeki bozulmadan yola çıkarak "sistemin çürüdüğünü" itiraf edecektir. Fukuyama'ya göre (2018; 441) siyasi kurumlar da doğar gelişir ve çökerler. Demokrasinin bu yozlaşma ve çöküşe çare olabileceği teorisi ise geçersizdir.

Siyasal ideolojilerin gelişmesi, dönüşmesi ve tarihsel süreçte çeşitli evrelerden geçmesi olgusunu kabul etmek gerekir. Bu bakımdan çağdaş toplumda da ideolojilerin "bittiği" savının geçerli olmadığı, koşullar ve yeni unsurlara göre şekil aldığı, farklı coğrafyaların ve toplumların, kendilerine özgü farklı yaklaşımlar geliştirdiğini kabul etmek gerçeğe daha uygun görünmektedir.

Bu çalışmanın konusu açısından; devrimci bir akım olan Kemalizm ile özgürlükçü bir düşünce akımı olan sosyal demokrasi arasındaki ilişkilerin, çağdaş dünyaya özgü karmaşık ilişkiler yumağı açısından mı, yoksa ideolojik sapma olarak değerlendirileceğini öngörmede, ideoloji teriminin tarihsel yansımalarını ve farklı yaklaşımları incelemek önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, CHP'nin ideolojik düzlemdeki yapısal dönüşümü, Mouffe'un da bahsettiği liberal demokrasiyi radikal demokrasi bağlamında dönüştürme çabası düzleminde incelenebilir. Mouffe'un liberal demokrasiye ve aynı zamanda Klasik Marksizm'e yönelttiği eleştiriler, CHP'nin de son dönemde politikalarının kuramsal altyapısını inşa ettiği bir siyasal düzlemle benzerlikler göstermektedir. Bu yüzden Mouffe'un kuramına daha yakından bakmak gerekir.

"Radikal Demokrasi" kuramının öncülerinden olarak bilinen Chantal Mouffe'un temel tezleri, liberal demokrasi eleştirisi ve onun ideolojik dönüşümü savlarına dayanmaktadır. Mouffe'un, liberalizmin "insanın rasyonel bir varlık olduğu" ön kabulüne ilişkin itirazı vardır. Aslında liberal demokrasi üzerine olan bu itiraz temelde Klasik Marksizm'in de eleştirisine dayalı bir radikal demokrasi fikrini doğurmuştur. Mouffe'un (2009; 30) düşünce sisteminde

liberal demokrasi, ekonomik bağlamından yani kendi deyimiyle “Özgürlükçü Kapitalizmden” kopararak, politik bir toplum biçimi ve siyaset felsefesi açısından bir rejim olarak tahayyül edilir. Politik bir felsefe olarak liberalizmin çağdaş yorumu olan liberal demokrasiler, çoğulculuk ve rasyonalite şemsiyesi altında toplanmış bir toplum harmonisi sunarlar. Oysa gerçekte olan şey, bireyselliğin kutsanarak kimliklerin dışlanması ve bu biçimde bir “antagonizmaya” yol açılmasıdır. Antoganizma; siyasal düşmanlık olarak tabir edilen ve şiddet içeren bir siyasal iletişim türüdür. Mouffe (2012; 206-207) antagonizmanın siyasal alanın iki kampa bölünmesiyle ilgili olduğunu savunur. Üçüncü durum kabul edilmez. Nesnel farklılığın koşulları hiçbir zaman sağlanamayacak olduğuna göre negatiflik ve nesnellik olguları, ancak karşılıklı çatışma içinde oldukları ölçüde var olabilirler demektir.

Mouffe’un (2015;22) antagonizma kavramına eşlik eden diğer unsur, Gramsci’den ödünç aldığı “hegemonya” kavramıdır. Ona göre dönemsel olarak “doğal” kabul edilen düzen ve ortak akıl olguları hegemonik tecrübelerin ortaya attığı kavramlardır. Düzen asla kendisini oluşturan pratiklerden kopuk, daha derin bir nesnellik boyutu kazanamaz. Bu bakımdan her düzen, farklı hegemonik düzenler oluşturmak ve kendisini dağıtmak [disarticulate] amacındaki karşı-hegemonik pratiklerin tehdidi altındadır.

Mouffe (2009; 110), antagonizma ve hegemonya kavramlarıyla şekillendirdiği kuramında, “siyasal” ve “siyaset” ayrımını da önermektedir. Siyasal kavramıyla antagonizmanın ontolojik boyutu, siyaset kavramıyla ise insanlığın ortak yaşam pratikleri ve buna ilişkin kurumlar kastedilmektedir. Böylelikle antoganizmaların “agonizmaya” dönüşebilmesi radikal demokrasi yoluyla olacaktır. Bu, ancak siyasal olanın kabul edilmesi ve ehlileştirilmesi yoluyla mümkün olabilecektir.

Mouffe (2012; 8), aynı zamanda sınıf mücadelesine dayanan antagonizmaları da reddetmektedir. Onun düşüncesinde toplumsal çelişkileri belirleyen şey sınıf değildir. Toplumda çatışma halinde bulunan pek çok farklı kimlik vardır. 1970’lerin ortalarında Marksizm’in yaşadığı kriz, temelde iki yaklaşım doğurmuştur. Birinci yaklaşım değişimleri tamamen yok saymakta, ikinci yaklaşım ise değişimleri kendisi hiç değişmemiş bir teoriye ad hoc (amaca uygun) biçimde eklemlenmek. Mouffe her iki yaklaşımı da mahkûm ederek “halkın” bir sınıftan çok daha geniş kapsamlı ve karmaşık bir toplumsal grup olduğunu iddia eder. Benzer eksende bir eleştiri de liberalizme gelmektedir. Mouffe’a göre liberalizmin bireyi önceleyen bakış açısı halk ve kamusal olana olan ilgisizliği de bir çelişkidir. Liberalizmin demokrasinin doğasını ve ahlak felsefesini gözden kaçırmaya yol açmaktadır. Ancak yine de liberal demokrasinin temel değerleri esas alınmalıdır; çünkü onun doğasında toplumsal değişimleri anlamaya uygun bir üst yapı bulunmaktadır.

Liberal demokrasiye yönelik en önemli Post-Marksist eleştirisi, liberal demokrasinin çoğulculuk kavramının siyasetin doğasını kavramaktan uzak olduğu, bir biçimde tekçileşme sorunu yarattığıdır. Demokrasi aynı zamanda “ahlak” yönünden de kavranmalıdır. Dolayısıyla çoğulculuğun konsensüs anlayışı liberalizmin somut olgular anlayışının tersine soyut bir kavramdır. Mouffe buna alternatif olarak agonist çoğulculuğu önermektedir. Agonist çoğulculuk açısından demokrasi uzlaşma kültürü değil, çatışmayı kabul etme kültürüdür. Farklı kimlik, grup ve çıkarların, ahlaki bir demokrasi felsefesine sahip kurumlar tarafından tasarlanmış bir toplumda hegemonya kurmaları ve çatışmaları, demokrasinin özünü tarif etmektedir.

Mouffe (2012; 270) nihai olarak, sol bir alternatfin toplumdaki antagonizmayı ancak yeni bir temel üzerinde inşa eden bir sistemin kurulmasına dayalı olabileceği fikrindedir. Dolayısıyla Solun görevi liberal-demokratik ideolojiyi reddetmek değil, tersine onu radikal ve çoğul bir demokrasi doğrultusunda derinleştirmek ve genişletmek olabilir.

Yukarıda ifade edilen temel görüşlerin incelenmesi, Kılıçdaroğlu CHP’sini analiz etmeyi de olanaklı kılmaktadır. Yeni CHP, ideolojik dönüşümünün aşamalarında Marksizm’e bir reddiye olarak sosyal demokrat bir program öne sürerken, bu aynı zamanda Kemalizm’in de reddiyesi demek oluyordu. Demokratik Sol Programdan “İkinci Yüzyıla Çağrı” belgesine kadar tüm CHP tarihinin bu kapsamda değerlendirilmesi mümkündür. Yaklaşımları farklı da olsa, temelde “halk” düzleminde liberal demokrasiyi ehlileştiren bir siyaset ve kimlik siyasetinin çatışmacı doğasını kabul eden bir hegemonik iktidarı amaçladıkları öne sürülebilir. Elbette bu açıdan Kemal Kılıçdaroğlu’nun politikaları çok daha güncel ve nettir. Mouffe’un önerdiği agonist çoğulculuk, Kılıçdaroğlu’nun “helalleşme” pratiğiyle ilişkilendirilebilir.

Ancak tıpkı Mouffe’un kuramının uğradığı eleştiriler gibi, Kılıçdaroğlu politikaları da belirli açılardan tepki toplamıştır. Örneğin çatışmayı bir siyasal zorunluluk olarak gören ve konsensusun toplumun tekçileşmesine yol açacağını iddia eden Mouffe, antagonizmalarda üstün olan kimliklerin nasıl olup da hegemonik bir iktidarı kurduktan sonra toplumu tekçileştirmeyeceği gibi sorunlar yönünden tatmin edici bulunmayabilir. Yine siyasal etik kavramı ve onun ilkelerinin neler olduğu da açıklanmaya muhtaç konulardır.

Benzer biçimde, Kılıçdaroğlu partisini kimlikler üstü ve siyasal merkez olarak tanımlarken, bu yapıda hangi bileşenlerin hangi ilkeler çerçevesinde toplanacağı hususunda da eleştirilere uğramaktadır. Yine helalleşmenin etik ilkelerinin neler olduğu toplumsal bütünleşmenin hangi koşullarda gerçekleşeceği gibi hususlar, aydınlatılmaya muhtaç konulardır.

1.3. Tipoloji Yönünden Siyasal Parti Türleri ve CHP

Parti sözcüğü, Türkçe 'ye Fransızcadan girmiş bir terimdir. Türk tarihinde ilk siyasal örgütlenmelerin başladığı Osmanlı döneminde, parti sözcüğü “fırka” olarak karşılık bulmuş, bölünen parçalanmış anlamındaki bu Arapça sözcük, Cumhuriyet döneminin başlarına kadar kullanılmıştır. Egemenlik ve iktidar kavramıyla yakından ilintili bu kavram, “klik” ya da “fraksiyon” gibi karşılıklarla Antik Roma ve Yunan site devletlerine kadar giden bir geçmişe sahip olmakla birlikte, tıpkı ideoloji kavramı gibi çağdaş ifadesini Fransız Devrimi sonrası bulmuştur. Farklı siyasal eğilimlerin temsilcisi olarak, siyasal parti olgusu Antik Yunan'da da vardı. Ama çağdaş anlamda siyasal partiler, ilk kez Batı Avrupa'da 19. yüzyılda seçimlerle birlikte doğdu ve oy hakkının genişlemesiyle de gelişti (Kışlalı, 1987; 227). Esasen iktidarın ele geçirilmesi ve toplumsal egemenlik kurma anlamında siyasal partiler, organize olmuş örgütlenmeleri ifade ederler. Çağdaş toplumlarda siyasal partinin, o ülke genelinde yaygın ve süreklilik arz eden niteliği de onu yukarıda bahsedilen kavramlardan ayıştırmaktadır. Münci Kapani (2007; 179), siyasal partileri belirli bir siyasal program çerçevesinde örgütlenmiş ve iktidarı ele geçirmek ya da ondan pay almak amacıyla olan örgütlü kurumlar olarak tanımlar. Onun tanımında, siyasal iktidarı ele geçirmek ya da hiç değilse ondan pay almak mutlak hedeftir.

Siyasal partilerin doğuşu ve yapısına ilişkin bir ayrım da Maurice Duverger (1974; 16) tarafından yapılmış ve partilerin kuruluşuna göre “seçimlerde ve parlamentoda doğan partiler” ve “parlamento dışında doğan partiler” ayrımına gidilmiştir. Bu oluşumun genel mekanizması basittir: öncelikle parlamentoda gruplar oluşur; sonra seçime ilişkin oluşumlar belirir; nihayet bu iki unsur arasında devamlı bir bağlantı kurulur. Duverger'e göre parlamento dışında doğan partiler ise sendikalar, fikir kulüpleri gibi çeşitli çevre örgütlerin etrafında şekillenirler. Birçok Sosyalist parti, doğrudan doğruya sendikalar tarafından yaratılmış, hatta bir süre sendikaların seçim ve parlamento işlerindeki siyasal kolu olma niteliğini devam ettirmişlerdir. Ancak Kapani'nin (2007; 179) bulguları bu ayrımı yadsır. Tarihsel süreçte Batı ülkeleri dışında oluşan siyasal yapıların büyük çoğunluğunun Duverger tipolojisinin dışında bir gelişim gösterdiği görülmüştür.

Toplumsal yapının değişmesine sebep olan olgular, siyasal partilerin kuruluşuna sebep olabilmektedir. Bunun yanında makro ölçekteki ulusal krizlerde partilerin oluşumunu mümkün kılabilir. Kapani, bu noktada ulusal kurtuluş savaşlarında direniş örgütü olarak yola çıkan oluşumların savaş sonrasında partileşmesi olgusundan bahsetmekte ve

zaferden sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüşen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni de somut örnek olarak vermektedir.

Partilerin yapısal anlamda kategorilendirilmesine ilişkin bilinen en yaygın tanımlama, yine Duverger'in (1974; 107) "Kadro partileri" ve "Kitle Partileri" yaklaşımıdır. Buna göre kadro partilerinde; seçimlere hazırlanmak, kampanya yapmak ve adaylarla teması muhafaza edebilmek için, seçkinlerin bir araya getirilmesi yaklaşımı söz konusudur. Seçkinlerden kasıt; gerek adı, gerekse itibarı ve ilişkileri sayesinde, adaya destek olabilecek ve oy sağlayabilecek nüfuzlu kişiler, seçmenlere yön verme ve kampanya örgütleme sanatında uzmanlaşmış siyasal mühendisler ve elbette mali destekçilerdir. Bu tür oluşumlarda nitelik önemlidir.

Kitle Partileri ise, üye sayısını arttırmayı, salt ekonomik değil politik sebeplerle de hedef olarak gören ideolojik olarak daha tutarlı partilerdir. Bunların temel amacı ülke siyasetine ve devlete yön vermek olduğundan parti örgütleri birer "okul" olarak çalışır.

Sezgi Durgun (2014; 342), Sigmund Neumann tarafından yapılan bir başka ayrıma dikkat çeker. Duverger yaklaşımının siyasal partilerin ayrımını, yapısal ve örgütsel özellikleri esas aldığı, teşkilatlanma farklılıkları yönünden ele aldığı söylenebilir. Neumann yaklaşımı ise siyasal katılımı köken, sınıfsal taban ve örgütsel ihtiyaçlar yönünden ele almış, partilerin siyasal katılım sürecinde oynadıkları rollere odaklanmıştır. Bu tipoloji, partileri "Bireysel Temsil Partileri" ve "Sosyal Bütünleşme Partileri" ayrımıyla ele almış, bireysel temsil partilerinin sınırlı bir kadro ve ideolojik yapıya sahip, neredeyse yalnızca seçimler için bir araya gelen partiler olarak sınıflandırmıştır. Sosyal Bütünleşme Partileri ise ideoloji ve programın önemli olduğu, parti ve üyeleri arasındaki ilişkilerin daha sıkı olduğu tür olarak ortaya çıkmıştır.

Klasik tipoloji tanımlarından sonra dikkate değer bir ayrım olarak Otto Kirchheimer'in "Catch All Party – Toplayıcı Parti" tanımlaması ele alınabilir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı ülkelerde gelişmeye başlayan bu parti tipi, ne tam anlamıyla bir kadro partisi, ne de gerçek anlamda bir kitle-sınıf partisi (veya sosyal bütünleşme partisi) sayılabilir. Toplayıcı parti, sınıf çizgilerini aşarak mümkün olduğu kadar geniş bir seçmen kitlesine hitap etmeye çalışan, ideolojik eğilimi oldukça yumuşak, pragmatik yönü ağır basan bir parti görünümündedir. Bu tür partilerin amaçları, toplumsal yapıdaki değişiklikler sonucu sayıları giderek artan marjinal seçmenleri ılımlı bir programla kendi yanlarına çekmek ve böylece kitlesel tabanlarını olabildiğince genişleterek iktidar yarışını kazanabilmektir (Kapani, 2007; 192-193). Kirchheimer bu tipolojide, burjuva bireysel temsil partileri, sınıfsal kitle partileri ve mezhepsel kitle partileri biçiminde üç ayrı parti tipi daha tanımlamıştır. Bu

tiplemeler de, istisnai koşullar altında bir dinsel ya da toplumsal grubun oluşturduğu kitleselleşme gayreti içindeki partileri ifade eder.

Bu çalışmalara ek olarak, Richard S. Katz ve Peter Mair (1995: 17) tarafından önerilen “Kartel Parti” tanımından da bahsetmek gerekir. Bu tipolojide, parti tiplemesi devlet ile olan ilişki ve tarihsel süreç yönünden incelenmekte ve tanımlanmaktadır. Buna göre elit partilerin tarihsel süreç içerisinde kitle partilerine, kitle partilerinin de toplayıcı parti biçimine dönüştüğü anlatılır. Bunun sebebi demokratik düzenin yaygınlaşması ve genelleşmesidir. Aşırı genelleme riskini göze alarak neredeyse tüm önemli partiler artık iktidar partisi olarak kabul edilebilir. Öte yandan, bir parti hükümetten dışlandığında ya da Britanya İşçi Partisi örneğinde olduğu gibi bir parti uzun süre muhalefette zayıf kaldığında bile, bu durum nadiren partinin ganimetlerine erişimin reddedildiği anlamına gelir.

Kitle partileri seçmen ve üye sayısını arttırdıkça gündemini toplumsal reform konusu oluşturmuş ve partiler, temsil kapasiteleri bakımından birbirleriyle rekabet etmeye başlamışlardır. Toplayıcı partilerin ortaya çıkmasıyla birlikte siyasetin erekları, büyük ölçüde amaca yönelmiş, partiler temsil kapasiteleri nispetinde daha az rekabet edip daha çok politika üretmeye odaklanmışlardır. Nihayet, kartel partilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte siyaset profesyonel mesleğe dönüşmüş, partiler arasındaki sınırlı parti içi rekabetin etkili ve etkin yönetim için rakip iddialar temelinde gerçekleştiği görülmüştür. (Katz & Mair, 1995: 19)

Klasik tipolojilere göre daha yeni sayılabilecek bu tanımlamada dâhil olmak üzere, parti tipolojisi alanında yapılan çalışmalara yöneltilen en genel eleştiri, kökenlerini Batılı parlamenter demokrasilerden almış ve modellemelerin genellikle Batı sistemine göre tarif edilmiş olmasıdır. Gerçekten de bir taraftan Güney Amerika, Afrika ve Uzak Asya’daki toplumsal hareketlerin ürünü olan siyasal yapılanmaların hiçbirisi, Kapani’nin de ifade ettiği üzere bu tipolojilere tam olarak uygun düşmemektedir. Diğer taraftan tarihsel süreçte özellikle son dönemde yaşanan toplumsal değişimler ve teknolojik gelişmelerin getirdiği yeni sosyal hareketler karşısında parti tipolojisi geliştirme çalışmaları eksik kalmaktadır. Örneğin çalışma özelinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Duverger’in kadro partisi tanımına yakın bir yapısal tipolojiye uygun olarak doğduğu -Kapani’nin şerhi de saklı kalmak kaydıyla- en azından örgütsel modelleme anlamında Duverger modeline yakın durduğu tespit edilebilir. Aynı biçimde siyasal süreç boyunca kitle partisi konumuna yaklaştığı ve özellikle Kemal Kılıçdaroğlu dönemi ve sonrasında da “Toplayıcı Parti” tipolojisine benzer özellikler ve arayışlar içerisinde olduğu kuramından yararlanılabilir.

Neumann’ın sınıflandırması uyarınca ise, CHP bir sosyal bütünleşme partisidir. Bu tür partilerde ideolojinin öne çıktığı ve üyeler arasında “yoldaşlık” duygularının inşa

edilmesinde, dayanışma ruhunun geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Dolayısıyla CHP, tarihi boyunca ideolojik kimliğini sadece programına kaynaklık eden fikirler manzumesine atıf yapmak için değil, aynı zamanda partiye dinamizm verecek bir parti ruhu oluşturmak amacıyla da öne çıkarmıştır.

Ancak Batılı olmayan toplumlardaki yapısal ve tarihsel dönüşümlerin Batılı modellemelerle izah edilemeyeceği şerhini de önemle düşmek bilimsel bir zorunluluktur.

2. BÖLÜM

2. SOSYAL DEMOKRASİ

2.1. Evrimci Düşüncenin Tarihsel Kökenleri ve Sosyal Demokrasi

Evrensel düzeyde “devrimci” düşüncenin kurulu düzen karşıtlığı ya da kurulu düzeni değiştirmeye çalışan, ona alternatif bir düşünce sistemi olarak tanımlanması mümkündür. İlk çağlardan itibaren, yönetimlerin adil olmadığı ya da despot olduğu gibi gerekçelerle özgürlük, eşitlik ve dayanışma ekseninde çeşitli başkaldırıları olmuştur. Bu türden hareketlerin birçoğu, kendisini sol düşünce ekseninde tanımlayanlar tarafından sahiplenilmiştir. Örneğin; Almanya’da Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht gibi önderlerin etrafında örgütlenen bir grup kendisini Roma İmparatorluğu’na isyan eden ünlü köle komutana ithafen; “Spartakistler” (Spartakusbund) olarak adlandırmıştır. Ancak hem “düzen” hem de “değişim” kelimelerinin karşılıkları dikkate alınacak olursa bu kadar genel bir ifade, gerçekleşen dönüşümün niteliğini ve devrimci hareketlerin “özünü” ortaya koyamayabilir. O halde daha ayrıntılı ancak kapsayıcı bir ifadeyle şöyle denebilir: Devrimci düşünce, bir kurulu sistemin ekonomik, siyasal ve toplumsal kurumları ile bu toplumsal kuruluşun (sistemin) dayandığı ideolojik ön kabulleri kökten biçimde değiştirmeyi hedefleyen düşüncelerdir. Eğer değişim talebi, daha ileri bir üretim düzeyi, teknoloji ve daha özgürleştirici sosyo-politik ilişkiler dizgesine tekabül ediyorsa “devrimci” (ilerici), kazanılmış olan düzeyden daha geri bir aşamaya dönüşü hedefliyorsa “karşı-devrimci” olarak nitelenir.

Devrimcilik kavrayışı bu biçimde olduğunda, hemen varılabilecek bir başka mantıksal sonuç, devrim ve devrimcilik mücadelesinin insanlığın organize yaşama geçişinden bu yana süregelen bir süreç olduğudur. MÖ. XII. Yüzyılda zengin Kenan ülkesinde sosyal adalet talebiyle ayaklanan Yehova taraftarları, Roma köleciliğine daha Spartacus’ten 50 yıl önce başkaldıran Bergamalı Aristonicos, MÖ. III. Yüzyılda Spartalı Agis’in yoksulluğa karşı senatoda verdiği mücadele gibi örnekler, insanlığın antik çağlardan bu yana eşitlik ve adalet talepleriyle kendi kurulu düzenlerine başkaldırarak daha ileri bir sosyal düzen oluşturma idealinde olduklarını göstermektedir (Beer, 1969; 22-55).

Ancak, modern bir ideoloji olarak sol fikriyatın, XIX. Yüzyıla ait bir olgu olduğu genel kabul görmektedir. Tarihsel arka planda, coğrafi keşiflerle yeni kıtaların bulunması ile kapitalistleşme sürecinin başladığı söylenebilir. Keşiflerin sonunda “Yeni Dünyada” yaşayan halkların köleleştirilmesi, topraklarının ve insanların sömürülmesi ile elde edilen devasa zenginlik, Kıta Avrupa’sında üretim ilişkilerini ve toplumsal yapıyı derinden etkilemiş,

geleneksel sınıfların yanında “burjuvazi” sınıfını ortaya çıkarmıştır. Rönesans-Reform hareketleriyle devam eden kapitalistleşme süreci, XVIII. Yüzyılda sanayi devriminin ortaya çıkmasını, büyük bir toplumsal dönüşümün gerçekleşmesini mümkün kıldı. Teknolojide, ekonomik ve toplumsal alanda ortaya çıkan bu büyük dönüşümler siyasal alanda etkisini Fransız Devrimi’yle gösterdi.

Avrupa’da, Sanayi Devrimi ile birlikte giderek hızlanan kapitalistleşme sürecinin ortaya çıkardığı bir diğer toplumsal dinamik de işçi sınıfıdır. Bu dönemde, özellikle hızla büyüyen İngiltere’de Liverpool, Manchester Hollanda’da Amsterdam ve Rotterdam ile Fransa’da Marsilya gibi liman kentlerinde giderek çoğalan fabrika ve imalathanelerde çalışmak için taşradan ayrılarak gelen serfler, kentlerin kenar mahallelerine yerleşerek toplumsal yapının değişmesine ve işçi sınıfının ortaya çıkmasına öncülük edecek ilk kümelenmeleri yarattılar.

1789 Fransız Devrimi, burjuvazinin siyasal alana çıkışının yanında, tüm dünyayı derinden etkileyen modern ideoloji ve fikirlerin de doğumuna zemin hazırladı. Ertuğrul Kürkçü (1988;16) Avrupa’yı ciddi biçimde sarsan devrimci isyanların, Napolyon’un yenilgisinin ardından statükoya dönüşü simgeleyen “Metternich Dengesi” ile 1814 Viyana Kongresi’nde inşa edilmiş gibi gözükse de, gerçekte hem psikolojik hem de toplumsal anlamda bu düzenin tarihe karıştığını belirtir.

Aristokrasinin korumaya çalıştığı mevcut durum, 1848 Devrimi ile darmadağın olurken, artık toplumun önemli bir dinamiği haline gelmiş bulunan işçi sınıfı, ilk örgütlenme çalışmalarının ardından, 1864 Yılında I. Enternasyonal ile birlikte uluslararası bir örgütlenmeye de sahip oldu.

Kapitalist dönüşüm ve Fransız Devrimi ile yeşeren işçi sınıfının siyasal alandaki temsilciğini yapma iddiasındaki sol akımlar, 1830 ve 1848 Devrimleri ile giderek görünür hale gelmişlerdir. Elbette burada yekpare bir soldan bahsetmek mümkün değildir. Solun ilk öncüleri, çoğunlukla Alman materyalist Ludwig Feuerbach, Fransız aristokrat kökenli bir aileden gelen Henri de Saint Simon, mülkiyet üzerine yazıları ve “Sefaletin Felsefesi” gibi eserleriyle tanınan Pierre-Joseph Proudhon ya da kooperatifçilik, reformculuk ve sendikal çalışmaları ile bilinen Robert Owen gibi anarşist veya reformcu düşünürlerin etkisinde kalmıştı. Bu fikirlerin ortak noktası, mülkiyet sahiplerinin mülk ve sermayelerinden yoksullar lehine gönüllü olarak vazgeçmesiyle oluşturulabilecek bir toplum özlemini yansıtmasıydı. Özellikle Saint Simon, Charles Fourier ve Robert Owen’ın idealize ettiği bu düşünce, sonraları sosyalizmin asıl kurucusu sayılabilecek Karl Marx tarafından şiddetle eleştirilecek ve “ütopik sosyalizm” olarak adlandırılacaktı. Marx ve Engels’in hayat verdiği “Bilimsel Sosyalizm” 1848 Devrimi’nden hemen önce yayınlanan “Komünist Manifesto” ve 1867’de yayınlanan

“Kapital” gibi eserlerin ortaya çıkışını sağladı ve sol akımları etkilemeye başladı. Marx, öncelikle Friedrich Hegel’in diyalektik felsefesini kendi deyimiyle “tersine çevirmiş” ve onun düşünce temelli diyalektik anlayışını maddenin dinamiğiyle değiştirerek diyalektik materyalizm tanımını üretmiştir. Karl Marx, uygarlığın gelişimini dört ana evreye ayırdı ve son evre olan kapitalizm döneminin, İşçi Sınıfının devrimiyle son bularak beşinci evre olan Proletarya Diktatörlüğü’ne geçileceğini savundu.

Marx artı değer teorisi çerçevesinde yaptığı tahlille, işçi sınıfının kapitalist üretim sürecinde emek üreten ancak değer artışı sağlayamayan bir pozisyonda kalarak ezileceğini, sermayenin ise devamlı surette karını arttırması gerektirdiğinden son tahlilde bunun mümkün olamayacağını ve kapitalist sistemin çökeceğini ileri sürdü. Görüşleri özellikle Paris Komünü deneyimini belirli oranda etkilemiş, Alman Solunun gelişimine büyük katkı sağlamış ve 1917 Sovyet Devrimi’nden sonra da Komünist partilerin ana akım ideolojisi haline gelmiştir.

Sosyal Demokrat tabirinin, özellikle XIX. Yüzyıl sonlarına kadar tüm devrimci ve toplumcu akımların siyasal örgütlenmelerine verdikleri bir isim ve çatı olması sebebiyle, akımlar arasındaki ilişkiler ve kavram karmaşası sürdü. Oysa sol akımları etkileyen devrimci fikirlerin, tüm kesimler tarafından paylaşıldığını söylemek mümkün değildir. Örneğin sonraları İngiliz İşçi Partisi’nin kuruluşuna da öncülük yapacak olan Fabiancılık hareketi sosyalizme geçiş için evrimci yolları uygun görmekteydi. 1864 Yılında kurulan Fabian Derneği, günümüze dek İngiliz İşçi Hareketi’ni etkilemeyi başarmıştır. Sosyal Demokrasinin uzun süre en güçlü kalesi olarak bilinecek olan Alman Sosyal Demokratları ise, ancak I. Dünya Savaşı öncesine kadar Marksizm’le ilişkisini sürdürmüş, bu dönemden sonra ise modern anlamını bularak günümüze kadar gelmiştir (Hatipoğlu, 2012; 40).

Eduard Bernstein, Ferdinand Lasalle gibi düşünürler daha I. Enternasyonal’de sosyalizme evrimci yollardan geçişle ilgili fikirler ileri sürmüşlerdi. Sosyalist hareketteki bu ayrışmaların odak noktası, II. Enternasyonal süreci ile keskinleşti. 1889 Paris Konferansı ile kurulan bu organizasyon, yaklaşan Birinci Dünya Savaşında proletaryanın barış yanlısı bir tutum benimsemesini sağlamaya çalıştı. Emperyal devletlerin çıkarlarından bağımsız, bir enternasyonal proletarya politikası geliştirme çabaları, Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla, reformist ve revizyonistlerin kendi ülkelerindeki emperyalist hükümetlere savaş desteği sunmaları üzerine; hem II. Enternasyonal dağıldı, hem de ideolojik düzeyde Devrimci Sosyalist – Sosyal Demokrat ayrışması görünürlük kazandı. 1919 yılında Lenin önderliğinde ilan edilecek III. Enternasyonal ile birlikte, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi de dâhil, hemen tüm devrimci partiler kendilerini sosyal demokrat gruplardan ayırmak için

“Komünist” adını aldılar. Böylece günümüze kadar gelen, sol eğilimli ideolojiler içerisindeki “Devrimci-Reformcu” ayrışması netleşmiş oldu.

Buraya kadar anlatılanlar gözden geçirildiğinde; İşçi Hareketinin doğuşundan bu yana yekpare bir ideolojik nitelik taşımadığı, Birinci Enternasyonal’de Marksist-Anarşist tartışmalarının, İkinci Enternasyonal’de de Devrimci-Reformist ayrışmasının belirgin olduğu görülmektedir.

Coğrafi keşifler sonucu yeni kıtalardan Batı’ya aktarılan yoğun meta ve köleliğe dayalı emeğin, Avrupa toplumlarında yarattığı etki ve siyasal değişimlerden bahsedilmişti. Ekonomik alanda da bu gelişmeler, XIX. Yüzyıl’ın sonlarında kapitalizmin emperyalist bir dünya sistemi olarak dönüşümüne yol açtı. Sömürge İmparatorluklarının diğer kıta halklarını sömürmelerinden ortaya çıkan değer, Batının ticaret hacmini ve refahını hızlandırdı. Geçmişte küçük kasaba büyüklüğünde olan kentler, büyük birer ticaret limanlarına dönüştüler. Buralarda biriken sermaye, yerleşik Batı Krallıklarını büyük birer sömürge imparatorluğuna dönüştürdü. İngiltere, Fransa, İspanya ve Benelüks devletleri bu süreçte emperyal ülkeler durumuna geldiler. Bu durumu daha iyi anlamak için günümüzde yapılan uzay araştırmaları ile bir benzerlik kurulabilir. Mars’ta bir anda milyonlarca ton altın bulunsa ve araştırmayı yapan ülkeler tarafından dünya piyasasına sürülse, büyük olasılıkla dünya ekonomik ve siyasal sistemi büyük şoklara uğrardı. İşte keşifler sonrası kurulan kolonyal imparatorlukların da dünya sistemini uğrattıkları şok benzer bir etki yaratmıştı. Avrupa kıtasının ticaret ve üretim ilişkilerinde tarih boyunca yer almamış bir meta ve köle işgücü değeri ekonomik sisteme dâhil olmuştu. Bu sömürünün boyutları öyle büyüktü ki; sözgelimi 1600’lü yılların başında faaliyete geçen Doğu Hindistan Ticaret Şirketi’nin (East India Company) kendi bünyesinde bir ordusu, donanması ve Çin’den Doğu Hindistan’a kadar bütün Güney Doğu Asya’yı kontrol eden geniş bir siyasal gücü vardı. Büyük ayaklanmalar ve direniş sonunda, bu şirketin faaliyetleri, ancak 1874 yılında “resmen” durdurulabildi. O tarihe kadar bütün bir Asya kıtasında emperyalizmin sömürü araçlarından biri olarak işlev gördü. Batı kalkınması ve modernleşmesinin manivelası oldu. Bu arada milyonlarca Asyalı, Afrikalı ve Güney Amerikalı ağır şartlarda çalıştırıldı, madenlerde can verdi, ekinleri ve diğer zenginlikleri yağmalandı.

Asya’dan Batı emperyalizminin elini çekmesi ancak II. Dünya Savaşı’nın sonrasında mümkün olabildi. Bugün, dünyada bazı adalar (Bermuda, Yeni Kaledonya, Polinezya ve Cayman Adaları gibi) kendilerinden binlerce kilometre uzakta bulunan Batılı güçler tarafından yönetilmektedir. Sadece Fransa’nın elinde bulunan denizaşırı dünya topraklarının sayısı 10 adet, İngiltere’ninki ise 14 adettir. Afrika’da bazı halklar bağımsızlıklarını ancak

1960'larda kazanabilmiş (Örneğin; Burundi Belçika'dan 1962'de, Burkina Faso Fransa'dan 1960'da, Bostwana Birleşik Krallık'tan 1966'da) Belize ve Brunei gibi bazı ülkeler ise ancak 1980'li yıllarda bağımsızlıklarını elde edebilmişlerdir. Bir Çin toprağı olan Hong Kong 1898'den itibaren I. Afyon Savaşı'nda yenilen Ming Hanedanı tarafından İngiltere'ye "kiralandı." Kiranın bitimine doğru yeniden bir kriz çıkmaması için Birleşik Krallık ile anlaşmak zorunda kalan Çin Halk Cumhuriyeti, 2047 Yılına kadar kendi toprağı olan Hong Kong'da sosyalizmi yerleştirmeme ve kapitalizmi devam ettirmeyi taahhüt etmek durumunda kaldı. Kadim Eskimo halkının toprağı olan Alaska, Rus Çarlığı tarafından ABD'ye 7,2 Milyon Dolara "satıldı." Yine bir Çin toprağı olan "Milliyetçi" Çin (Tayvan), günümüzde Asya anakarasının dibinde yabancı güçlerle işbirliği yaparak Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı saldırgan faaliyetlerin merkez üssü durumunda bulunmakta ve dünya barışını en çok tehdit eden bölgelerden biri olmaktadır.

Ekonomik olarak benzer dinamizme sahip olsalar da ulusal birliklerini geç dönemde oluşturan Alman ve İtalyan devletleri bu kolonizasyon hareketine de geç katıldılar. İnsanlık tarihinin gördüğü en büyük iki savaş, temelde yerleşik güçler ile gelişimini sonradan tamamlayan ülkeler arasındaki ihtilafın sonucudur. Bu sebeple de devrimciler tarafından "Paylaşım Savaşı" olarak adlandırılırlar.

Bu noktada İşçi Sınıfı merkezli siyasal akımların emperyalizme bakış açıları, zaten başından beri var olan ideolojik ayrılıkları derinleştirmiş ve devrimcilik ile revizyonizm birbirinden apayrı, hatta birbirinin anti tezi olan iki ayrı siyasal akım olarak günümüze dek gelmişlerdir. Kapitalizmi önceleri tedrici olarak kaldırmayı hedefleyen, II. Enternasyonal'in sonrasında ise açık biçimde kapitalizm ve sosyalizmin hedefleri arasında uzlaşmayı hedefleyen revizyonizm bu evrimci anlayışın temelini oluşturuyordu. Sosyal Demokrasinin doğuşunda rol alan bu akım, İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze, farklı tanımlamalar ve siyasal pozisyonlarla olsa da kapitalizm içerisinde özgürlük, toplumsal dayanışma ve toplumsal refahı hedefleyen bir "Üçüncü Yol" ideolojisi olarak yükseldi.

XX. Yüzyıla gelindiğinde, geniş bir biçimde sömürülen dünyada yaratılan değerlerin Avrupa pazarlarına akışı görece bir iyileşme getirmişti. Başka bir deyişle; Emile Zola'nın Germinal adlı romanında tasvir edilen işçi sınıfının derin yoksulluğu, en azından 1800'lü yılların bir asır sonrasına gelindiğinde azalma eğilimindeydi. Revizyonistler bu gelişmeye işaret etmekteydi. Bernstein'ı kuramsal olarak öne çıkaran tezlerin temelinde, Marx'ın öngörülerinin doğru çıkmadığı ve Marksizm'in önemli ölçüde revize edilmesi düşüncesi yatmaktadır.

Hatipoğlu (2012; 54), Bernstein'in sermaye birikiminin yeknesaklaşma sürecine girmesi sonucu küçük kapitallerin yok olacağına yönelik Marksist öngörünün doğru çıkmadığı fikrinin, sosyal demokrasinin de temellerini oluşturduğu görüşündedir. Bernstein'a göre kapitalist miktarı artmış, orta sınıfların giderek proleterleşmesi ve mücadelenin kapitalistler ve işçi sınıfı arasında gelişmesi söz konusu olmamış, aksine toplumsal sınıflar daha da karmaşıklaşmıştır. Diğer yandan Bernstein'ın incelediği dönem itibarıyla proletarya yoksullaşmamıştır. Kapitalizm geliştikçe toplumsal refah görece olarak artmıştır. Bu koşullarda kapitalizmin çöküşü öngörüsü nesnel değildir.

Diğer taraftan Avrupa'nın büyük işçi örgütleri, siyasal düzeyde geniş bir örgütlenme ve kitleleşme sonucunda yozlaşma eğilimi göstermekteydi. Özellikle Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) ve işçi sendikalarının durumu, bu tespiti açıklamak bakımından dikkat çekici bir örnektir. Hatipoğlu (2012; 52) SPD'nin 1914 öncesi ulaştığı büyük güç ve bürokratik ağı, konumlarını işçi hareketinin kitleleşmesine borçlu olan bir kadronun oluşmasına bağlar ve parti içinde oluşan reformist eğilimin kaynağı olarak bu "işçi aristokrasisini" adres gösterir. Gerçekten de Alman işçi sınıfını devrime götürmek yerine düzenle uzlaşmayı seçen bu kadrolar, sonraki tarihsel süreç boyunca sosyal demokrasinin aldığı revizyonist biçimde, birinci derecede ön alan yapılar olacaktır.

Bunu yaratan şey, parti üyelerinin kendilerini içinde buldukları koşullardı. Fakat söz konusu koşullar, parti içinde, devrimci bir niteliğe sahip olmayan rutin gündelik faaliyeti kendi başına amaç olarak gören aktivistlerin sayısının giderek artmasına yol açtı. Chris Harman (2011; 19) parti içinde mali işlerle ilgilenen, parti yayınlarına hâkim olan bu "profesyonel" yöneticilerin, Bebel'in 1906'da parti sekreterliğini Ebert'e devretmesiyle partiyi de tamamıyla ele geçirdiklerini belirtir.

Bu bakış açısıyla, toplumsal ve ekonomik koşulların, hatta coğrafi farklılıkların işçi sınıfının karakterini de farklılaştırdığını tespit etmek gerekir. En radikal biçimde Batı Avrupa'da başlayan işçi sınıfı hareketlerinin, yine bu bölgede emperyalist savaşa destek verir duruma gelmesiyle, emperyalizm ve kapitalizme bakış açısından İngiliz ve Rus işçi sınıfları arasında keskin bir farklılık olması tesadüf değildi. Düzen ve devrim terimlerinin, bireyde uyandırdığı algı ve gereklilik yönüyle, derin bir aykırılık içinde her iki kutbun var oluşlarının bağlı bulunduğu olmazsa olmaz koşulların birbirinden tamamen farklı olması ile ilgiliydi. Bu dönemde Rus işçisi için hayat memet meselesi olan şey, İngiliz işçisi için "gereksiz bir macera" durumundadır. Ya da en azından böyle algılanması için yeterli koşullar mevcuttur. Üstelik emperyalist aristokrasinin bu sistematik yaklaşımı da yeni keşfedilmiş bir olgu değildi. Ve bir açıdan bu yöntem, "böl ve yönet" olgusundan daha ileri düzeyde politik

yaklaşımı ifade ediyordu. Yıldırım Koç'a (2017; 59) göre bu durum Antik Roma döneminde plebleri, Bizans'ın yoksullarını doyurarak sistemde tutmasına benzer bir durumdu. Karınların doyması için başka ülkelerin sömürülmesi gerekiyordu. Ülkede yoksulluğun isyanının önlenmesinin yegâne yolu, sömürüden sağlanan artığın bir miktarının yoksullara dağıtılmasıydı.

Kuşkusuz Sosyal Demokrasi de yekpare bir ideolojik hareket değildi. Zaten yukarıda da belirtilen coğrafi, sosyolojik ve ekonomik unsurlar sebebiyle, temel unsurlar saklı kalmak kaydıyla farklı süreçlerin işlediği ve farklı eko-sosyal dinamiklerin bulunduğu coğrafyalarda belirli oranda değişimler gösteren bir ideoloji olarak ortaya çıktı. Örneğin İskandinav Sosyalizmi olarak da anılan İskandinavya Sosyal Demokrat Partileri, refah devleti, özgürlükler ve kamu gücünün tabana eşit oranda dağıtılması gibi konularda belirli başarılar elde ederek 1970'lerde ülkelerini neredeyse "sosyalizme" götürdüler. Kimi araştırmacılar, yine de "İskandinav Sosyalizmi" yerine "Sevimli Kapitalizm" kavramının, gerçeğe daha uygun düşeceği kanısındadırlar (Yılmaz; 2021).

İngiltere, kuruluşundan itibaren Fabian Derneği'nin evrimci düşüncelerinin etkisinde kalan parlamenterist çizgide bir İşçi Partisi'ne sahip oldu. İtalyan Komünist Partisi, Sol Komünizm akımının etkileri görülen bir siyasal yapıydı. Gramsci, Bodriga ve Pogilatti gibi önemli önderler çıkaran İtalyan Devrimci Hareketi, 1970'lerde Kuzey Avrupa ülkeleri gibi Demokratik Sosyalizme yöneldi. İspanya'da devrimci hareketin de desteklediği Cumhuriyet hükümeti, 1936'da Fas'ta konuşlu bulunan faşist General Franco'ya bağlı birliklerin saldırısına uğradı. 1939'a gelindiğinde hükümet, Faşist İtalya ve Nazi Almanya'sı tarafından sürekli desteklenen sağcı darbecilere yenildi ve İspanya'da monarşi yeniden kuruldu. Tüm kadroları ezilmiş bulunan İspanyol Devrimcileri tamamen yasal alan dışında kalmış ve etkisizleşmişlerdi. Serçe (2021; 140) sosyal demokratların çıkışı monarşi ile işbirliği yapmakta bulunduğunu, PCE'nin ise Avrupa Komünizmine yönelerek diğer Batı demokrasilerindeki komünist partiler gibi yasallaşma arayışlarına girdiğini belirtmektedir.

2.2. XX. Yüzyıldan Günümüze Sosyal Demokrasi

Sosyal Demokrat tanımı, işçi sınıfının politik mücadelesini yürüten tüm akımlar tarafından III. Enternasyonal'e kadar benimsendi ve bu mücadeleye verilen isim olarak kullanıldı. Ayrışmanın netleşmesinden sonra devrimciler sosyal demokrat adını terk ettiler. Ve sosyal demokrasi bugün bilinen anlamda sosyal hak ve eşitlik mücadelesi veren, genel oy

hakkını ilke edinerek parlamenter liberal düzen içerisinde kapitalist devlet erki ile çalışan kesimler arasında uzlaşma çabası içinde olan akımların ideolojisine dönüştü. Bu dönüşümde II. Dünya Savaşı'nın da önemli etkileri olmuştur. Merkez ve sosyal demokrat nitelikli akımların da doğrudan ya da dolaylı biçimde destek verdiği faşizmin savaşıyla birlikte gözle görülür hale gelen yıkıcı etkisi, savaş süresince ulusal kurtuluş örgütlerinde en etkili mücadelenin devrimciler tarafından verilmesi, savaş sonrasında yeniden kurulan siyasal sistemde en etkili güç olarak devrimci örgütlerin bulunmasını sağladı. Özellikle İtalya ve Fransa gibi kimi Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünyanın hemen tüm bölgelerinde halk desteğine sahip devrimci hükümetlerin kurulması “tehlikesi” baş gösterdi. Bu noktada devrimci siyasete en yakın alternatif sosyal demokrat ideolojydi. Ve kapitalist bloğun desteği ile Avrupa'nın Sovyet etkisinden uzak bölgeleri ile işgal altındaki diğer bölgelerde ardı ardına sosyal demokrat iktidarlar, şu ya da bu biçimde meydana getirildi. Savaş yorgunu ve yıkılmış ülkelerde serbest piyasa modeli ve tam rekabetçi bir pazar yaratma imkânı hemen hemen bulunmadığından, sosyalizmin kamusal ve sosyal toplum modeline benzeyen, onunla benzer terimleri kullanan bir sosyal demokrasi, yükselen sosyalizme karşı kapitalist dünya açısından çok uygun bir modeldi. Diğer taraftan, liberal sistem 1929 Bunalımında çok kötü bir sınavdan geçmiş ve küresel denetime tabi olmayan bir kapitalist modelin, doğası gereği sürekli genişleme ve yeni pazarlar yaratma olanağından uzak olduğu anlaşılmıştı. Daha Amerika Birleşik Devletleri (ABD) İkinci Dünya Savaşı'na girmeden, 9 Ağustos 1941'de deklare edilen Atlantik Bildirisi'nde yer alan iki madde yeni modelin gereklerine işaret etmekteydi. Uluslararası mecrada işbirliğinin sağlanması ve açık denizlerde ticaret serbestisi başlıklı bu iki madde ile uluslararası ticaretin güven altına alınması yanında ulusal talepleri dengeleyecek küresel denetim mekanizmalarının kurulması öngörülmüyordu. Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi, küresel kapitalizmin denge denetim mekanizmaları, sonraları dünyanın pek çok farklı coğrafyasında belirlenen amaçlar doğrultusunda oldukça önemli işlevler görecektir.

Bir tarafta Sovyetler Birliği ve küresel komünizm dalgasının; özellikle Güneydoğu Asya, Afrika ve Güney Amerika'da yaygın kurtuluş hareketleri vasıtasıyla zorlaması, diğer tarafta da yükselen sosyalizmin Avrupa kıtasında geniş bir itibar bulması, üstelik kapitalist sistemin toplumu güvencesiz ve yoksul bırakan liberal politikalarının halklar üzerindeki olumsuz yansıması sonucunu doğurdu. Gelirlerin, toplumun çalışan sınıflarına daha fazla sarf edilmesine dayanan “Refah Devleti” modeli bir kurtuluş reçetesi olarak bu ortamda ortaya çıktı. Zaten 1929 Buhranının hemen sonrasında ileri sürülen Keynesyen Model ve 1933 Yılında ABD Başkanı seçilen Franklin Delano Roosevelt'in “New Deal” (Yeni Anlaşma)

adını verdiği ekonomi politikası savaş sonrası klasik liberal politikaların uygulanamayacağını gösteriyordu.

Hatipoğlu (2012; 75) açısından refah devleti, teoride yurttaşlara ama özellikle emekçi sınıflara gelir dağılımında adaleti ve insanca bir sosyo-ekonomik bir düzeni vadetmekteydi. Bu amaçla, sosyal demokratların en önemli politik savunuları, sosyal hakları ve sosyal güvenliği önceleyen politikaları vaaz etmek ve gelir adaletinin sağlanmasına yönelik politikaları öne çıkarmaktı. Bu politikaların uygulanabilmesinin temel iki şartı, egemen sınıfların bu “uzlaşmayı” hiçbir biçimde bozmayacakları bir felsefi temel oluşturmak ve elbette bunun için de sosyal demokratların Marksizm’le hiçbir biçimde bağının kalmadığını egemen sınıflara kanıtlayıcı bir politik zemin inşa etmektir. Parlamenter demokrasi ve liberal demokratik sisteme bağlılık noktasındaki güçlü vurgu, bu unsurdan gelmekteydi.

Ancak Sosyal Demokrasinin, bir ideolojiden öte zihin dünyası olarak da devrimcilik karşısında kapitalizmin yanında saf tutması, tek başına savaş sonrası şartlarının getirdiği nesnel bir tutum değildir. Aksine; daha doğuş aşamasında başlamış ideolojik bir ayrışmanın son noktasıdır. Örneğin Almanya’da, Weimar Cumhuriyeti (1919-1933) döneminde büyük bir desteğe sahip olan işçi hareketi, Sosyal Demokratlar (SDP ve USPD) ile Komünistler (KDP) arasında bölünmüş ve Sosyal Demokratlar yükselen faşizmle mücadeledense devrimcilere karşı mücadele etmeyi seçmişlerdir. Deniz Kavukçuoğlu (1997; 58), Almanya’da işçi sınıfının bilinçlenmesinde ortaya çıkan farklılaşmanın nihayetinde sınıfın iki temsilcisi SPD ve KPD’nin, örgütlerini politik olarak birbirlerine karşı örgütlemelerine ve kopuşa yol açtığını belirtir. İşçi sınıfının iki ayrı ucunu temsil eden bu hareketlerin uzlaşamamasının sonuçta her iki tarafa da zarar verdiğini belirtir. Bu çalışma açısından bakıldığında ise; işçi sınıfının örgütlü ve kitleselleşen mücadelesinin Almanya’da devrime giden yolunun, işçilerle yapmaktansa emperyalizmle ittifakı tercih eden revizyonizm tarafından kesildiği, Almanya’yı önce emperyalizme sonra da Nazizm’e teslim ettiği görülmektedir. Çünkü anlatıldığı üzere revizyonizmin zihin dünyası, ileri bir devrimci sıçrayışa değil, uzlaşma ve kısa vadeli çıkarlar arasında dengeli bir tutum almaya dayanmaktadır.

Sosyal demokrat hükümetlerin, iktidarı ele aldıktan sonra en büyük tehdit olarak devrimci hareket karşısında saf tutması, Spartakist İsyanı ya da Bavyera Sovyet Cumhuriyeti gibi olaylarda sağcı paramiliter güçlerle işbirliği yaparak karşıdevrime katılması, nihayetinde 1918’de başlayarak 1923’e kadar devam eden Alman Devrimi’nde devamlı olarak karşıdevrim ile işbirliği yapması, yukarıda anlatılan kökler ve tarihsel özü itibarıyla akla yatkın ve nesnel bir tutumdur. Bu yönüyle sosyal demokrasi, işçi hareketinin devrimci özünü

değil, bürokratik ve statükocu aristokrasisini temsil etmekte ve bunun gereği politik süreçte ortaya çıkmaktaydı.

Diğer taraftan Kavukçuoğlu (1997; 59) KDP ve diğer Sovyet yanlısı partilerin sektör tutumlarının da mücadelenin gelişimine engel olduğunu tespit eder. Ona göre Alman komünistlerinin Almanya merkezli bir bakış açısı geliştirememesi ve Enternasyonal kararlarının dışına çıkamaması da bu yapının oluşumunda etkili olmuştur.

Bu ve benzeri sektör yaklaşımlar sonraki yıllarda da devrimci örgütlerin en büyük problemi haline gelmiş ve yalnızca emperyalizm kapitalizmle mücadelede değil, devrimci hareketler arası ilişkilerde de önemli problemlere yol açmış ve SSCB'nin yıkılmasında da pay sahibi olmuştur.

Refah Devleti terimi ile toplumcu ve emekten yana sloganları da kuşanmış olan sosyal demokrat hükümetler, savaş sonundan 1970'li yıllara kadar hem siyasal hem de ekonomik alanda önemli başarılar elde etmişlerdir. Bu başarıda, ABD'nin Marshall Yardımı adı verilen programını başlatmasının, özellikle Almanya ve Japonya gibi ülkelerin Amerikan şemsiyesi altında hiçbir askeri harcama yapmaksızın sadece ekonomik kalkınmaya odaklanmasının önemli etkisi vardı. Diğer taraftan ekonomik kalkınma modeli olarak sosyal demokrasinin yine ve sadece Avrupa sathında etkili politikalar ürettiği görülmektedir. Bu saptama ile bağlantılı olarak savaş sonrası dünya için söylenebilecek en önemli iki başlıktan biri Avrupa dışında solun zorunlu olarak devrimci unsurları barındırmasıdır. Bu zorunluluk, Batı'dan farklı olarak herhangi bir finansal birikimi olmayan ve var olan birikimin de emperyalist kapitalist sömürü biçimleriyle aktarıldığı Batılı ülkeler dışındaki coğrafyalarda (ki bunlara “gelişmekte olan ülkeler” denilmiştir) refah devleti modelinin geçersiz kalmasıyla ilgilidir. Dünyanın diğer bölgelerinde kapitalist süreç, ancak küresel sisteme tam bağımlı bir sermaye sınıfının geliştiği, halkın kalan unsurlarının ise derin bir yoksullukla mücadele ettiği bir yapı biçiminde gerçekleşmiştir. Bu sebeple refahın bir bölümünün üreten sınıflara aktarılabilmesi söz konusu olmamıştır. İkincisi ise; Avrupa'da sosyal demokrat akımın ve yukarıda özetlendiği üzere 1970'li yıllardan itibaren proletarya devrimi kavramını reddederek sosyal demokrasiye yaklaşan “Avrupa Komünizminin” dolaylı ya da doğrudan desteği ile kapitalizmin düzenli büyümesinin devam etmesidir. Anthony Giddens (2000; 16), Batıda sosyalizmin dönüşümü ile ilgili olarak benzer görüşler öne sürmektedir. Ona göre sosyalizm, Batı'da refah devletini güçlendirmek üzere inşa edilen sosyal demokrasinin yani ılımlı, parlamenter sosyalizmin etkisi altında kalmıştır. Bu noktada, emek dünyası açısından coğrafi ve sosyolojik farklılıklar yine belirginleşmektedir. Yoksul üçüncü dünya coğrafyalarında devrimci çözümler öne çıkarken, ekonomik gelişimi emperyalist sömürü ile devam eden,

savaş sonrası yaralarını hızla sararak toparlanıp birer sanayi devi durumuna geri dönen Avrupa’da ise, kapitalizmin sürdürülebilir şartlarla devamında yarar gören bir “sol akım” belirgin hale gelmektedir. Soğuk Savaş yıllarında emperyalist ülkelerdeki sosyal demokrat partilerin bu işlevi daha da önem kazandı. Emperyalist sömürü sürdürülebildiği sürece de bu ülkelerde halkın büyük çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfları, artık aralarında fazla bir fark kalmayan sosyal demokrat partiler veya muhafazakâr partilerden herhangi birini destekledi. Sermayedarlarının emperyalist sömürden yararlanamadığı ülkelerde ise, Rus Devrimi sonrasında sosyal demokrat partiler genellikle komünist partilerine dönüştü (Koç, 2017;12).

Sosyal Demokrasinin Avrupa ölçeğindeki farklı yaklaşımlarını sınıflandırmaya yönelik, örneğin: Yunus Emre’nin (2019; 38-39) üçlü bir sınıflandırma eğiliminde olduğu görülmektedir. Emre açısından ilk ayırım, gelir dağılımı ve sosyal adalet yönünden sosyal demokrasinin sınıfsal karakterinin daha belirgin biçimde öne çıktığını iddia ettiği Kuzey Avrupa sosyal demokrasileri ile kurumsallaşmanın daha geri olduğu ve bu sebeple sosyal demokrat partilerin daha geç dönemlerde geliştiği Güney Avrupa ülkeleri arasındadır. Emre bu iki gruba üçüncü olarak eski komünist ülkelerde yer alan sosyal demokrat hareketleri dâhil etmektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından pazar ekonomisinin yapısal sorunları ve liberal demokrasiye geçişten kaynaklanan zorluklar sebebiyle, Emre’ye göre bu ülkelerde sosyal demokrasinin koşulları çok daha farklıdır.

Hangi unsurlardan etkilenmiş olursa olsun, tüm sosyal demokrat ve reformcu akımların temel yaklaşımları; parlamenter demokrasi ve seçimle gelen hakların işletilmesi, sosyal hakların geniş biçimde yurttaşlar tarafından kullanılabileceği bir toplum yaratılması ve kapitalizmin işlevsel olarak yararlı olduğu görüşü idi. Bu durumda refah devleti gibi imkânların da yardımıyla, hemen tüm Batılı sosyal demokrat hareketler “sosyalizme” ne kadar yaklaşırlarsa yaklaşınsınlar kapitalizmi ıslah edilebilir bir sistem olarak gördüler. II. Dünya Savaşı sonrası 30 yıl boyunca elde edilen başarılar, hem sosyal demokratların özgüvenini arttırdı, hem de Giddens’in tabiriyle kendilerini “çağdaş üçüncü yol” olarak gören ve sosyalizm ile kapitalizm arasında; ama ikisinden de farklı bir siyasal yelpaze olarak tanımlamalarına yol açtı. Oysa tarihsel süreç ve uygulamalara bakıldığında, sosyal demokrat teori ve pratiğin ideolojik konumlanmasından politik tutumlarına kadar hiçbir noktada kapitalizm ve sosyalizm arasında bir “denge” eğiliminde olmadıkları görülmektedir. Hatipoğlu’na göre (2012; 81), sosyal demokratlar komünizmi yeni bir emperyalizm akımı olarak görmekte fakat komünist emperyalizme karşı oldukları söylemlerine karşılık, kendi ülkelerinin emperyalist politikalarının karşısında durma veya sosyal demokratların iktidar olduğu ülkelerde o ülkenin emperyalist politikalarına son verme eğiliminde değildirler.

Aksine Avrupa Sosyal Demokratları, 1956 Süveyş Kanalı krizinde Mısır'ın karşısında yer almaları örneğinde olduğu gibi, Batı emperyalizmiyle üçüncü dünya ülkelerinin karşı karşıya geldiği her durumda, kendi emperyalist hükümetlerinin yanında yer almayı sürdürdüler

Benzer biçimde 2003 Yılında kitle imha silahları bulunduğu gerekçesiyle ABD öncülüğündeki koalisyon tarafından işgal edilen Irak operasyonunda da ABD Başkanı George W. Bush'un en yakın müttefiki İngiltere İşçi Partisi lideri ve dönemin başbakanı Tony Blair olmuştur. Savaş sonucunda tahminen 1 Milyondan fazla Iraklı öldürülmüş, 5 Milyondan fazla Iraklı topraklarından sürülmüş, Ortadoğu'da önce El Kaide, sonra İŞİD adlı terör örgütlerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan belirsizlik ve kargaşa ortamı hâkim olmuştur. Savaş gerekçesi olan kitle imha silahları ile ilgili bir kanıt bulunamamıştır. 2016 Yılında yayınlanabilen ve 7 yıllık bir çalışmanın ürünü olan Chilcot Raporu adlı çalışmada; savaşın gerekli olmadığı ve çalışma kapsamında sorgulanan aralarında Tony Blair'in de bulunduğu 150 kişinin doğrudan sorumlu olduğu belirtilmiştir. Savaşta ölen İngiliz askerlerin aileleri ise Blair'in cinayetten yargılanmasını talep etmiştir. (NTV; 2016)

Nihayetinde, bu uygulamalar doğrultusunda sosyal demokrasinin farklı eğilimlerinden söz etmek mümkün olsa da, çok spesifik örnekler dışında tarihsel süreçte, işçi sınıfı kaynaklı bir ideoloji olarak kapitalizmi dizginlemek hedefinden emperyalist kapitalist sistemin güçlü bir unsuru durumuna geldiğini görmek mümkündür. Ahmet İnsel (2000; 43), bu tutumu sosyal demokrasinin hem küresel hem de yerel politikalarda devrimci hareketlerin tam karşısında yer almalarının gerekçesi olarak izah etmektedir. Ona göre sosyal demokrat hareketin bugün gelişmiş ülkelerde geldiği nokta, “alttakilerin” mücadelesini basit bir pay koparma mücadelesine indirgeyerek temsil ettiğini iddia ettiği kesimleri egemenlerin kucağına itmekten ibarettir.

1970'lere kadar özellikle Batıda önemli başarılar yakalayan sosyal demokrat teori ve onun bayraklaştırdığı refah devleti kavramı düşüşe geçmeye başladı. Bu sürecin arka planında; öncelikle Sosyalist Bloktaki dejenerasyon ve çözülme emarelerinin yattığı görülmektedir. 1956 Macar Ayaklanması ve 1968 Prag Darbesi'nde kötü bir sınav vermiş bulunan SSCB yönetimi, aslında 1970'li yıllar boyunca ekonomide önemli başarılar elde etmişti. Ancak devlet yönetimindeki bürokratik eğilimin giderek artması, dünya genelindeki devrimci hareketlere yeterli desteğin sağlanamaması ve nihayetinde Afganistan Savaşı'nın hem ekonomik maliyetinin hem de küresel anlamda psikolojik etkilerinin olumsuz yansımaları ülkeye önemli bir darbe vurdu.

İkinci olarak; dünya genelinde yaşanan ekonomik daralmanın etkilerinden bahsedilmelidir. Kapitalist ekonomi anlayışının doğası, onun sürekli olarak kar hadlerini

arttırması ve genişlemesi üzerine kuruludur. Kar hadlerinin artması yeni yatırımlara alan açılması, öz sermayenin büyütülerek şirketin genişlemesi ve yeni alanlar elde edilmesi anlamına gelmektedir. Serbest piyasa sisteminin temel prensibi, tam rekabet şartlarının ve yatırım unsurlarının piyasa kanallarınca belirlenmesi üzerine kuruludur. Keynesyen politikalar ve refah devleti modeliyle savaş sonrası ekonomileri etkileyen ulusal ekonomik model ve devletin korumacı düzenleyici rolü, bu prensiplerle uyuşmamaktaydı. Hatipoğlu (2012; 81-82) bu durumu; “Kapitalistlerin kar hadlerinin düşmesi ve refah devletinin yarattığı talep şişkinliğinin, yeni bir ekonomi modeli arayışına yol açtığı ve refah devletinin sonunu hazırlaması olarak izah eder. Gerçekten de; özellikle Batılı ülkelerde, sermaye açısından kar hadleri ve gümrük duvarları oldukça sınırlı bir hareket alanı ortaya koyuyordu. “Küreselleşme” fikri, muhtemelen üretim, vergi ve gümrük rejimleri açısından oldukça katı kuralları olan gelişmiş ülkeler yerine, iş gücünün çok daha ucuz, ekonomik ve sosyal sınırların çok daha belirsiz olduğu çevre ülkelerde iş yapma eğiliminden önemli ölçüde ilham almıştır. Hatipoğlu’na (2012; 82) göre, refah devleti kavramının 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi ile son darbeyi yemesiyle ödemeler dengesi ve bütçe açık vermeye başladı. Kapitalizmin bu krizi aşması neo-liberal politikaların devreye sokulması oldu.

Bu noktadan itibaren insanlık “küreselleşme” ve “neoliberalizm” kavramlarını daha sık duyar oldu. Erinç Yeldan da küreselleşme olgusunun en önemli aşamalarının dünya tarihinde iki kerte halinde yaşandığını düşünmektedir. Biri 1800’lü yıllarda diğeri ise 1970’ten itibaren yaşanan bu iki “küreselleşme dalgası” ona göre dünya ekonomik ve sosyal dinamiklerine kökten tesir etmiştir.

Yeldan’a göre; (2006; 24) bir ideoloji olarak küreselleşmenin altyapısı kapitalin etkin ve verimli bir düzende büyümesinin sağlanmasıydı. Bu büyümenin, sistematik ve garantili biçimde devamının sağlanması ise tümüyle kuralsızlaştırılan “serbest” pazar ekonomisinden geçmekteydi.

Kapitalist emperyalizm çağının sömürge politikasından söz ederken şu noktayı özellikle belirtmek yerinde olacaktır ki; mali-sermaye ve büyük güçlerin dünyanın ekonomik ve siyasal yönden paylaşılması olarak özetleyeceğimiz dış politikası, çeşitli devletler için geçici bağımlılık biçimleri yaratmaktadır. Bu çağın özellikleri, başlıca ülkelerin, yalnızca, sömürge sahipleri ve sömürge ülkeler olarak iki ana grup halinde toplanması değildir; görünüşte siyasal bağımsızlıklarına sahipmiş gibi olan, ama gerçekte, mali ve diplomatik bir bağımlılığın ağı içine düşmüş değişik bağımlı ülke biçimleri de vardır. (Lenin, 2009; 96)

Lenin'in 1916 yılında dünyada emperyalizmin durumunu analiz ederken vardığı kapitalist tröstler arasında mücadele saptamasına uygun biçimde emperyalistler arasında iki dünya savaşı yaşanmıştır. 1970'lerden itibaren dünyadaki kapitalist dönüşüm, emperyalist eğilimin artması, yeni sömürgecilik biçimleri oluşması ve küreselleşme dalgasıyla ulus devlet mekanizmasının yıpratılması yönünde gelişmiştir.

Beckey (2017; 66), Soğuk Savaş sonrası küresel siyasette bağımsız ya da tarafsız bir politika sürdürebilme imkânı kalmadığını, ulusların tek kutuplu dünya sistemine hızla uyum sağlamaya çalışsalar da kayıtsız şartsız teslimden başka hiçbir seçeneğin kabul edilmediğini ifade etmektedir. Ona göre, Amerikan politikalarına karşı çıkan veya kısmen bağımsız bir tutum izlemeye çalışan her ülke kendisini hedef tahtasında buluyordu.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından ABD Irak'a, sonra Clinton döneminde Somali'ye, Sudan'a, Haiti'ye ve Yugoslavya'ya saldırdı. 2001 yılında Afganistan'a karşı "gösteri" savaşı başlatan Bush, rejim değişikliği hedeflediği bir "şer ekseni" listesi -Irak, İran ve Kuzey Kore- açıklamıştır. Birkaç ay sonra Dışişleri Bakan Yardımcısı John Bolton Suriye, Libya ve Küba'yı "haydut devlet" olarak tanımlayarak hedef göstermiştir. Bush ve Obama'nın siyasal tarzı birbirinden farklı olsa da bu liste her başkan değişikliğinde istikrarlı şekilde bir sonraki yönetime devredilmiştir. Washington, amaçladığı rejim değişikliğini gerçekleştirmek için ekonomik savaş, hile ve doğrudan askeri müdahale dâhil olmak üzere sayısız yola başvurmuştur.

Dalga dalga geri çekilen devrimci hareketlerin sınırlamaları olmadan hareket etme imkânına kavuştukça, kapitalizmin dünya sistemini dönüştürme hızı da giderek artmıştır. Sağın bu neo liberal atağa başladığı yıllarda, Batılı sosyal demokratlar da krize karşı SDP'nin etkili lideri Willy Brandt'ın adıyla özdeşleşmiş bir dizi çözüm arayışına girdiler (Hatipoğlu, 2012; 83). Bu çalışmalar özetle; gelişmiş ülkelerin üçüncü dünya ülkelerine ekonomik, siyasal ve sosyal konularda destek olmalarını içermekteydi. Temel varsayım üçüncü dünya ülkelerinin kalkınmasının gelişmiş ülkelerin yararına olduğu, tersi durumda ise dünyanın büyük bir krizle karşı karşıya kalacağı idi. Bu varsayımda temel sorun, insanlığın refahının değil, kapitalist düzenin devamının gereklerinin ortaya koyulması ile ilgili bir açıdan krize bakmasıydı.

1980'lere gelindiğinde, sosyal demokrasinin yükselen neo liberalizme karşı her seferinde daha da "sağa" kaydığı, Sosyalist Blokun yıkılması ve küresel kapitalizmin emperyalist niteliğinin daha da belirgin hale gelmesiyle, liberal tezler karşısında kendi ideolojik yönünü bulma ve değişen dünyaya yönelik yeni sözler söyleme çabası içerisine girdiği görülmektedir. Günümüze kadar gelen süreçte sosyal demokrasi temel sorunları işçi

emekçi merkezden tanımlamak yerine yerelleştiren bir eğilim içerisine girdi. Sınıfsal ve sosyal konuları ele almaktan ziyade kürtaj hakkı, çevrecilik, cinsiyet ayrımcılığı, etnik haklar gibi konular üzerinden varlık göstermeyi tercih etti. Bu çalışmanın alanına girmemesi sebebiyle, günümüzdeki sosyal demokrat düşüncenin yapısı CHP'nin analizinin ilgili bölümlerinde verilmeye devam edilecektir.

Sosyal Demokrasinin ideolojik ve tarihsel köklerinin özetlenmesi, bu çalışmanın ana konusunu oluşturan CHP'nin Kemalizm - Sosyal Demokrasi ikileminin hangi temeller sebebiyle aşılamadığının açıklanabilmesi açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla CHP politikalarının, kendi ifadesiyle “sosyal demokrat” kökenleri, ilerleyen bölümlerde analiz edilmeye devam edilecektir.

2.3. Emperyalizm

Emperyalizm, bir terim olarak en çekirdek anlamıyla “Bir milletin sömürü temeline dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya yayılmayı istemesi; yayılmacılık” olarak tanımlanmaktadır. (TDK; 2024) Emperyalizm ve kapitalizm bağlamında o kadar çok çalışma bulunmaktadır ki, tek ve genel bir tanımlamadan bahsedebilmek mümkün değildir. Ancak günümüzde kullanılan haliyle belirtmek gerekir ki artık sadece yukarıdaki dar tanım içerisinde kalabilmek mümkün değildir. Birazdan değinileceği üzere, emperyalizmde çok önemli bir kavram haline gelen “sermaye ihracı ve uluslararasılaşma” terimleri, emperyalizmin niteliği üzerinde öyle belirleyici bir hale gelmiştir ki “millet” tanımından yola çıkılarak yapılan analizlerin boşa düşme riski çok yüksektir. Bu bakımdan yukarıdaki tanımdan millet teriminin çıkarılarak “sınıf” teriminin eklenmesi daha doğru olur. Kavramı ilk defa kullandığı düşünülen İngiliz iktisatçı ve sosyal bilimci John Atkinson Hobson, emperyalizmi, çalışmasının yayınlandığı dönem olan 1902 tarihinde, dünya konjonktüründe önemli bir kapsayıcılığı olduğunu iddia ettiği İngiliz İmparatorluğu'nun hegemonyası kapsamında incelemiş, nesnel durum ve tarihsel süreç üzerinden bir tahlil yapmıştır. Hobson, İngiliz Emperyalizmi üzerinden yaptığı tahlilde; emperyalizmi bir devlet politikası olmaktan ziyade, elit bir kesimin devlet aygıtını yönlendirerek, özellikle Avrupa dışındaki kıtalarda ticari çıkarlar uğruna kullanmaları olarak düşünmüştür. Hobson'a (1902; 377) göre; kendi kişisel çıkarı için yabancı bir devletin topraklarında şahsını veya mülkünü riske atmayı seçen herhangi bir İngiliz tebaası, kendisine

veya malına hükümet veya bu yabancı devletin herhangi bir sakini tarafından zarar verildiği takdirde, İngiltere’den kendisini koruması için talepte bulunabilir. Bu bakımdan emperyalizm tehlikeli bir doktrindir. Çünkü İngiltere’nin mali, siyasi ve askeri kaynaklarını yabancı bir topluma saldırmayı seçen bir misyonerin, pervasız bir kaşifin, spekülatif bir tüccarın ya da bunlar gibi tüm ulusun onaylamadığı bir doğrultuda harcanmasına sebep olabilir. Hobson’un çalışmasında, emperyalizm tanımı “yeni” ifadesi ile birlikte kullanılmaktadır. Buradan kavramı ilk kullanan düşünürlerden olmasına ve 1902 gibi erken bir tarihte kullanmış olmasına rağmen, Hobson’un da emperyalizmin önceki yüzyıllarda ortaya çıktığı fikrinde olduğu sonucuna varılabilir. Kaldı ki eserin diğer bölümleri incelendiğinde emperyalizmi 1400’lü yıllardan itibaren bugünkü şeklini almaya başlayan bir süreç olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Düşün dünyasında Hobson tarafından yapılan bu cesaret verici başlangıca rağmen, emperyalizm kavramına asıl şeklini veren ve onun kapitalizm ile ilişkisini açıklayarak sosyalizme içkin bir içerik kazandıran Vladimir İliç Lenin’dir. “Emperyalizm: Kapitalizmin Son Aşaması” adlı eserinde, Lenin yukarıda anlatılan Hobson ‘un tezlerine de atıfta bulunarak bir emperyalizm ve kapitalizm analizi yapmıştır ki; sonraki dönemlerde Marksizm’in devrimci kanadına mensup hareketlerin bir bölümü, kendilerini “Marksist-Leninist” olarak tanımlayacaklardır.

Lenin (2009; 21) çalışmasına adını da verdiği şekilde emperyalizmi kapitalizmin “en yüksek aşaması” olarak düşünmektedir. Lenin’e göre kapitalist ekonominin gelişmesi, onu son tahlilde birleşmeye götürmektedir. Tekelleşen kapitalist ekonomi, rekabet koşulları azaldıkça ulusal sınırların dışına açılmaktadır. Bu durum kapitalist yayılmayı doğal bir sonuç olarak ortaya çıkarır. Üretim sanayii ve finansal sermaye ekonomik gelişmenin bir noktasında birleşir ve Lenin’in ifadesiyle “oligarşik” yapılar ortaya çıkar. Ulusal sınırların dışına sıçrama eğilimindeki kapitalist yapılar, yine Lenin’in tabiriyle diğer ülkelere “sermaye ihracına” girişirler. Sermaye ihracının sonucu şirketlerin “uluslararasılaşması” ve tekellerin dünyayı paylaşmasıdır. Çoğu kez, Lenin’in teorilerinin sadece gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere sermaye ihracı şeklinde bir yorumu geliştirilmişse de, gerçekte kitapta verilen ülkeler Hobson ile birlikte Avusturyalı İktisatçı Rudolf Hilferding gibi yazarların verilerine dayanmaktadır ve genellikle gelişmiş ülkelere yapılan sermaye ihracından bahsetmektedir. Ancak Lenin bu verileri herhangi bir değişiklik yapmadan ele alırken, kapitalizmin uluslararasılaşma eğilimine ve tekelci burjuvazinin oligarşik yapılanma koşullarına dikkat çekmektedir. Burada sorun, kuzey ya da güney ülkelere yapılan sermaye ihracı olmaktan ziyade Marksizm’in kapitalist genişleme saptamasının doğruluğunun kanıtlanması ve emperyalist kapitalist mali

sermayeyi oluşturan oligarşinin dünyayı paylaşması unsurunun açığa çıkarılmasıdır. Ömer Laçiner de benzer görüştedir. O da Lenin'in sermayenin nereye "ihraç" yaptığı konusunda ziyade ekonomik büyüme unsurunun bir noktadan sonra kapitalist ögelerin sınır dışına tahvili ilkesinin kastedildiğini belirtir ve bu noktada sadece askeri bir işgalden değil, bir bütün olarak emperyalist kapitalist unsurların dünyaya açılmasının söz konusu olduğunu ileri sürmektedir (Laçiner, 1976; 29). Dolayısıyla Lenin emperyalist kapitalist sistemin, küresel bir güç olarak son tahlilde oligarşik bir yapıya bürüneceğini ve tekelleşen kapitalizmin çürüme aşamasına geçeceğini saptamıştır.

Ancak Laçiner'in anlatımından farklı olarak Lenin, XX. yüzyılda devrimci mücadelenin sadece işçi sınıfı eliyle değil, özellikle üçüncü dünyanın halklarının müttefik sınıflarıyla birlikte emperyalizmden koparılması biçiminde olacağını öngörmüştür. Bu açıdan Marksizm'in işçi sınıfını temel alan devrim perspektifini, tüm ezilen ulusları ve sınıfları içeren bir "anti-emperyalist cephe" ile güncellemiştir. Lenin Marx'ın aksine, devrimin merkezinin Batı değil, emperyalizme karşı mücadelede bir gelenek oluşturan "Doğuda" olduğu görüşündedir. Çalışmanın bulguları arasında yer alan ve önceki bölümlerde de yer verilen Avrupa dışındaki bir anti-emperyalist mücadelenin "devrimci" olma zorunluluğu, verili koşulların toplumsal muhalefeti bu noktaya "itmesinden" kaynaklanmaktadır.

Lenin'in Marksizm'e olan katkıları sadece emperyalizm konusunda sınırlı kalmamaktadır. Özellikle günümüzde de geçerliliğini koruyan; ulusal sorun ve kendi kaderini tayin hakkı gibi konularda da devrimci teoriyi geliştirmiştir. Emperyalizm analizine katkı niteliğindeki "Marksizm'in Bir Karikatürü: Ekonomik Emperyalizm" adlı eserinde, devrimcilerin ulusal bağımsızlık savaşı veren halklarla ilgili görüşlerini netleştirmiştir:

"Marksizm bu tahlili yapar ve şöyle der: Eğer bir savaşın özü, örneğin yabancı zulmüne son vermekse (ki özellikle 1789-1871 Avrupa'sının tipik özelliği) o zaman, ezilen devlet ya da ulus açısından böyle bir savaş ilerici'dir. Buna karşılık, eğer bir savaşın "özü" sömürgelerin yeniden bölüşülmesi, yağmanın paylaşılması, yabancı toprakların yağmalanmasıysa (1914-1916 savaşı böyledir), o zaman ata topraklarının savunulmasına ilişkin bütün sözler, halkın aldatılmasından başka bir şey değildir" (Lenin, 2008; 30-31).

Lenin'e göre, I. Dünya Savaşı iki haydut emperyalist grubun özellikle "Türkiye'yi" kimin soyacağını belirlemek amacıyla yapılan bir paylaşım savaşıdır. Buna karşılık zulüm gören bir ulusun kendisini bu haydutlara karşı savunması tam olarak "anavatan savunmasıdır" ve böyle bir savaşı sosyalistler tüm güçleriyle desteklerler.

“Ulusal kaderi tayin hakkı, ulusal kurtuluş için, tam bağımsızlık için, ilhaka karşı savaşımla aynı şeydir; sosyalistler -sosyalist olmaktan vazgeçmedikçe- hangi biçimde olursa olsun, ayaklanma olsun, savaş olsun, böyle bir savaşımla reddedemezler.” (Lenin, 2008; 31-32)

Devrimci önderlerin bu tutumu, Atatürk Türkiye’si ve onun bağımsızlık mücadelesine olan desteğini, diğer bir açıdan da Mustafa Kemal önderliğindeki Türkiye’nin Batıya karşı şüpheli yaklaşımı ve SSCB ile iyi dostluk ilişkileri yürütme politikasını açıklamaktadır. Mantıksal olarak Türkiye’nin Batı kampına dâhil edilebilmesi, bu statünün bozulması ile mümkün olabilirdi ki; Mustafa Kemal’in vefatından hemen sonra özellikle stratejik kurmaylarının gözden düşürülerek aksi yönde bir politika izlenmesi, organize ve politik bir tutumun bilinçli olarak tercih edilmesi ile ilgili olduğunu düşündürmektedir. Günümüzde oldukça önemli bir kesim, Lenin’in tezlerinin geçerli olduğunu kabul etmekte ve küreselleşme sürecine bu açıdan bakmaktadırlar.

Bir başka emperyalizm analizi Samir Amin tarafından yapılmaktadır. Ona göre Kapitalizm, daha başlangıcında, uluslararası bir boyut kazandı; ama bu boyutun içeriği ve işlevi üç aşamadan geçti, tikel birikimin merkantilist dönemi boyunca (Rönesans’tan Sanayi Devrimine kadar), Amerika ve Afrika periferileri (çevre) para-sermayenin birikiminde belirleyici roller oynadılar. Olgunlaşmış klasik tekel öncesi kapitalizm dönemi boyunca (19. yüzyıl) , Amerika, Asya ve Arap-Osmanlı periferileri, (karşılığında tarım ürünleri verip) mamul maddeleri soğurarak ve kar oranını yükselterek, merkezde sanayileşmenin hızlanmasına katkıda bulundular. Öte yandan, geçen yüzyılın sonundan beri, tekeller sermaye ihracını mümkün kılarak dünya kapitalist sistemine yeni bir boyut vermiştir (Amin, 1992; 146). Bu bağlamda Amin’e göre kapitalizmin temel unsurlarından olan yayılmacılık ile Lenin’in de vurgu yaptığı gibi XX. Yüzyıl’ın nesnel koşullarında sınırlar dışına taşan yayılmacılığını karıştırmamak gerekir. Amin’in burada bahsettiği yayılma, kapitalist kültürün bir bütün olarak dışarıya tahvilidir. Bu noktada yazar, kapitalizm sorununu sadece üretim araçları mülkiyeti sorunu olarak gören ve sosyalizmin kendi tüketim ve iş örgütlenmesi modellerini kapitalizmden alabileceğini ileri süren Sovyet Modelini de eleştirmektedir.

Özünde Amin’in görüşleri, sosyal bilimlerde “Bağımlılık Okulu” olarak tanınan teorisyenler grubunun görüşleri içinde yer alır. Bağımlılık Okulu’na ismini veren temel vurgu, gelişmiş endüstri ülkeleri ile azgelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin yarattığı yapısal bir soruna yöneliktir. Buna göre gelişmiş ülkeler, kendi ihtiyaçlarına uygun olarak tasarımıladıkları uluslararası ekonomik düzen sayesinde, azgelişmişliği yaratmaktadırlar. Bir başka deyişle, azgelişmiş ülkelerin varlığı, uluslararası ekonominin eşitsiz ve

hiyerarşize edilmiş durumundan doğmaktadır. Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ilişki bir bağımlılık ilişkisidir. Bu okulun önde gelen isimlerinden biri olan Paul Baran’a göre, gelişmiş ülkeler, azgelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmasına karşıdırlar. Azgelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin hammadde kaynağıdırlar. Bu sayede, bu ülkelerin şirketleri büyük karlar sağlamaktadır. Bu eşitsiz düzenin, hem yaratıcısı hem de bozulmaması için gereken ekonomik ve siyasal tedbirlerin sahibi batı kapitalizmidir. Dolayısıyla azgelişmişlik, batı kapitalizminin yarattığı bağımlılık ilişkilerinin bir sonucu olmaktadır.

“Gerçekten de çok gelişmiş ülkelerin geri kalmış ülkelerle ilişkileri başka türlü olsaydı, bu ilişkide, baskı ve sömürünün yerini namuslu bir işbirliği ve yardımlaşma almış olsaydı, bugünün azgelişmiş ülkeleri, gelişme yolunda geçmişle kıyaslanamayacak kadar az bir gecikme ile ve daha az sürtüşme, daha az insan özverisi (fedakârlığı) ve acı çekmesi ile ilerlemiş olacaktı. Batı kültürü, bilimi ve teknolojisi, azgelişmiş ülkelere daha barışçı bir biçimde aktarılmış olsaydı, her yerde ekonomik kalkınmanın güçlü birer yardımcısı olarak iş görebilirlerdi. Daha zayıf ülkelerin, Batı kapitalizmi tarafından şiddet yoluyla ve yakılıp yıkılarak dışa açılmış olmaları, bunların gelişmelerinde akıl almaz derecede zararlı olmuştur (Baran, 1974; 310-311).”

Andre Gunder Frank’a göre, uluslararası kapitalizmin hiyerarşik yapısı, azgelişmişten gelişmişe doğru bir kaynak aktarımının mekanizmalarını içerir. Frank, gelişmiş ülkeleri “metropol”, azgelişmiş ülkeleri “uydu” olarak tanımlamıştır. Metropol, uydunun kaynaklarını kullandığından, uydu ülkelerin gelişmek ve kalkınmak için ihtiyaç duydukları öz kaynaklara sahip çıkma imkânı kalmamaktadır. Uydu ülkelerdeki batı kapitalizmine eklemlenmiş ve onun ekonomik ajanı haline dönüşmüş sermaye çevreleri bulunur. Bunlar ulusal metropol haline dönüşmüşlerdir. Çünkü kendi ülkelerinin iç kaynaklarını belli merkezlere toplamakta, oradan da uluslararası sistemle bütünleşmektedirler. Uydu ülkelerin sermayenin yoğunlaştığı bir-iki şehir dışında, şehirleri kaynak yokuşu içindedir.

Frank’ın bakış açısından (1984; 154) Üçüncü Dünya, kapitalist sisteminin önemli bir parçası durumundadır ve bu durumda herhangi bir değişiklik eğilimi de gözlenmemektedir. Ancak sermayenin yeni bir uluslararası paylaşım düzenine gidişi özellikle Batı ve Güney gibi gelişmiş coğrafyaların işçi sınıfları tarafından engellenemezse, sermayenin derinleşen dünya ekonomik bunalımının çözümleme hareketlerinde Üçüncü Dünya önemli bir rol üstlenecektir.

Frank, aynı zamanda dünya sisteminin merkezinin Asya olduğu ve batı üstünlüğünün sanıldığı kadar uzun olmadığı görüşlerine de yer vermektedir. Ona göre dünya sisteminde Batı üstünlüğü çok kısa bir zaman dilimini kapsamaktadır. Tarihsel ve dinamik olarak,

Doğu dünya medeniyetinde başat güçtür. Frank’a göre (2005; 109-110) “Batı’nın üstünlüğü” mefhumu, bir asırdan dahi az bir süreci kapsamaktadır. Çünkü 20. Yüzyılın ikinci yarısında Çin ve Hindistan’ın bağımsızlığından beri, Asya, iki katı hızla gelişmektedir. Frank önümüzdeki dönemde de Asya’nın yükselişinin devam edeceği ve Batı’nın geçici hegemonyasının bir “istisna” durumuna geleceği iddiasındadır.

Çalışmamızın bulguları da benzer yöndedir. Emperyalist kapitalist gelişimi sadece üretim araçları mülkiyeti veya ekonomik ilişkiler sorunu düzeyinde incelemek eksik bir analiz olur. Tarihsel süreç boyunca emperyalizmin kapitalizme eklemlenmesi bir konjonktür sorunu olduğu kadar, onun sistematik özünün de bir sonucudur. Emperyalizmin ister gelişmiş ülkelerde isterse az gelişmiş ülkelerde geleneksel yapılara nüfuz etmesi, öncelikle ekonomik ilişkiler yönünden, sonrasında ise bu ekonomik ilişkiler ağının yarattığı kapitalist kültür ihracı yönünden olmuştur. Aynı zamanda kapitalist sistemin diğer coğrafyalara ihracı için, o toplumlardaki antikapitalist kitlelerin (ki burada söz konusu olan temelde işçi sınıfıdır) sınıf aristokrasisinin hegemonyasına alınması gerekmektedir. Bu şekilde emperyalist kapitalist üretim ilişkileri ve sömürü ağı kurulabilir, toplumsal yapı koşullara uyarlanabilir.

İşçi sınıfı üzerinde hegemonya kurulmaksızın ve toplumsal sisteme nüfuz etmeksizin salt üretim araçlarının mülkiyeti ve üretim ilişkileri içeriğiyle bir emperyalist sermaye ihracından söz edilemeyeceğinden, bu hegemonyanın kurulması kimi zaman sosyal demokrasi akımları vasıtasıyla olduğu gibi kimi zaman da ırkçı-milliyetçi dezenformasyon yoluyla mümkün kılınmıştır. Bu bakımdan gelişmiş ülkelerde tarihsel sürecinde sosyal demokrasinin gördüğü işlevi, az gelişmiş ülkelerde gerici-milliyetçi sapmalar görmüştür. Bu durumun en iyi örneği Yugoslavya Cumhuriyeti’nin dağılma sürecinde yaşanmıştır. Tarihsel düşmanlıkların ve etnik, dinsel, mezhepsel ayrılıkların körüklendiği, çok kültürlü çok etnik gruplu Yugoslavya coğrafyası, sınıfsal çelişkilerin yerini alan ulusal “çelişkilerin” sürekli olarak deşilmesi ve toplumların birbirine karşı konumlandırılması çabaları sonucu kanlı bir iç savaşa sahne olmuştur. Eski Sovyet ülkelerinin birçoğunda “Pazar ekonomisine” geçişle birlikte en popüler ithal düşünce ırkçılık ve milliyetçilik olmuştur. Bu coğrafyalarda yeniden hortlayan Nazi hayranlığı ve gerici faşist akımlar, Batı ile entegrasyonun bir unsuru olarak toplumsal yapıya yerleşmiştir.

Revizyonizmin özü, işte tam da bu temel çelişkiyi inkâr etmektir; merkezdeki işçi sınıfının bölünmesinin nesnel temelleri olduğunu inkâr etmek, bu bölünmeyi öznel etkene (önderlerin "ihaneti vb.) atfetmek; periferideki işçi sınıfının başlangıçta ulusal, sonunda ise toplumsal bir özgürleşmenin temel gücü olduğunu ve bu olanağın nesnel temelleri (emperyalist sömürü)

bulunduğunu inkâr etmek. Revizyonizm kendini genellikle bu şekilde ifade eder (ulusal çıkarların çatışan sınıf çıkarlarına göre daha ustun olduğunu iddia ederek vb.), - bazen de aşırı-solcu kılığına girer (merkezdeki işçi sınıfının sosyalist güçlerin çekirdeği olarak kaldığını, çünkü daha "kalabalık" olduğunu, vb. sürekli biçimde yineleyerek). Eşitsiz gelişme tahliline taban tabana zıt olan bu Batı-merkezli bakış; çizgisel ve mekanik burjuva düşüncesinin eski geleneğine geri döner ve burjuva Aydınlanma Felsefesi ile Marksizm'in ekonomizme indirgenişi arasındaki köprüyü yeniden kurar (Amin, 1992; 152).

Bu konudaki bir başka katkı da Edward W. Said tarafından yapılmıştır. Said emperyalizmin yayılmacılığına kültür yönünden bakarak kültür emperyalizminden bahseder. Kültürü en basit haliyle “anlatı” olarak ifade ederek, toplumların anlatılarının emperyalizm tarafından değiştirilerek kapitalist gelişmenin gerçekleştirildiğini belirtir.

Said'e göre (2016; 13) emperyalist sömürde hiç kuşkusuz asıl mücadele toprak üzerinde verilmektedir. Ancak mesele mülkiyet, kullanım ve fayda gibi konulara geldiğinde, bu sorunların yansıtılması, tartışılması, hatta en azından belirli bir dönem boyunca karara bağlanmasında, “anlatı” kullanılmıştır.

Lenin'in yukarıda atıf yapılan eserinden yola çıkarak ABD'de emperyalizm karşısında işçi sınıfının durumuna ilişkin bir değerlendirmede bulunan “Yirmi Birinci Yüzyılda Emperyalizm” adlı yapıt, emperyalist kapitalist sistemin Amerikan işçi sınıfının siyasal bilincine şekil verdiğini ve orta sınıfların gerilediğini saptamaktadır. Buna göre Amerikan toplumunun yapısı Lenin'in eserinde tanımladığı biçimsel özellikleri taşımaktadır. Bu bakımdan Lenin'in teorileri güncelliğini muhafaza etmektedir. Emperyalizm, ABD işçi sınıfının ekonomik olarak ve siyasal bilinç anlamında gelişimine büyük oranda şekil vermiştir.

Ancak, Becker'a göre (2017; 98) Lenin döneminde de olduğu üzere, devrimciler bu gerçekliğe tek taraflı yaklaşamazlar. Bir tarafta, emperyalizm ekonomik egemenliğiyle öne çıkmaktadır, nüfusun çoğunluğu toplumsal sınıf atlama beklentisindedir ve kendisini çoğunlukla “orta sınıf” olarak tanımlar. Oysa emperyalizmin bu süreçteki en açık unsuru eşitsizliğin artışı, toplumsal yapının bozulması ve orta sınıfların süratle erimesidir. Bu dönemde rekor düzeyde yoksulluk, durağan ücretler ve sosyal güvenlik sisteminin giderek sermayeden yana bir biçim alması alışlageldik durumlardır.

Marksist analizde temel hareket noktası sermaye birikimidir; ancak, dünya ölçeğinde sermaye birikimi, farklılaşmamış bir mekânda değil ulus-devletler tarafından bölünmüş bir ortamda gerçekleşir. Bu nedenle, sermayenin uluslararasılaşması, öncelikle uluslar-arası bir nitelik taşır. Emperyalizme özgü

eşitsiz güç ilişkileri de, temelde sınıfsal ilişkiler olmakla birlikte, içim olarak ülkeler arasında cereyan eder. Bu bağlamda, emperyalizm kavramı (i) emperyalist ülkelerle ‘tâbi’ ülkeler arasındaki ve (ii) emperyalist ülkelerin kendi arasındaki eşitsiz ilişkileri kapsar. Emperyalizm kavramı sıkça yapıldığı gibi yalnızca emperyalist ülkelerle ‘tâbi’ ülkeler arasındaki ilişkiyi ifade etmek üzere kullanılırsa, sorunun önemli bir boyutu, yani emperyalist kampın kendi içindeki çelişkileri dışarıda kalmış olacaktır. Ancak, ülkeler arasında cereyan eden ilişkilerin temelindeki sınıfsal niteliği unutmamak gerekir. Sermaye kavramı sınıfların mevcudiyetini içerir ve sermayenin uluslararasılaşması, emek-sermaye ilişkisinin ve sınıf mücadelesinin de çeşitli biçimler altında uluslararası boyutlar kazandığı bir süreçtir. Ülkeler arasında bir ilişki olarak karşımıza çıkan, gerçekte sınıf ilişkilerinin dolaylı bir halidir (Öztürk, 2006; 272-273).

Sovyetler Birliği’nin İkinci Dünya Savaşı boyunca yükselişi, sistem açısından, savaş sonrası kapitalist dünya ekonomisinin yeni hegemonik gücü haline gelen Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasında bir Soğuk Savaş’a yol açacak olan dışsal bir meydan okumaya yol açtı. Sovyetler Birliği’nin daha sonra 1991’de çökmesi Birleşik Devletleri tek süper güç haline getirdi. 1990’ların sonlarına gelindiğinde Birleşik Devletler ana ekonomik rakiplerini de yenmiş durumdaydı. Yeni yüzyıla birlikte tüm bunların sonucu, Henry Kissinger’ın 2001’de *Does America Need a Foreign Policy*’de açıkladığı üzere, ABD’nin “geçmişin en büyük imparatorlukları tarafından bile ulaşılamamış olan bir üstünlüğe” ulaşmasıydı.

Foster (2005; 29-30), Birleşik Devletler’in bu anormal “güç fazlasını” 11 Eylül saldırılarını bahane ederek görülmemiş bir emperyal yayılmacılıkta kullandığını belirtir. Bu dönemde yapılan saldırıların geçmişin “Vietnam” katliamlarını bile aratır hale geldiğini ve ABD’nin emperyalist “Terörizme Karşı Savaş”ının” sermayenin yayılmacı hedefleriyle de tam uyumlu olduğunu ileri sürer.

Kapitalizmin uluslararasılaşma sürecinde bir başka sorunu; ulusal sorunu bertaraf etmesi, küreselleşme akımının dünya genelinde etkisini arttırmasıyla mümkün olmuştur. Sosyalist Blokun yıkılması ile birlikte hareket alanı artan Batı Kapitalizmi, 70’lerdeki ekonomik krizlerin etkilerini 80’li yıllarda karşımıza somut olarak çıkan “neo-liberal” politikalarla aşma gayretine girişti.

2.4. Küreselleşme, Neo-liberalizm ve Sosyal Demokrasi

Emperyalist-Kapitalist sistem nasıl işler? Dünyayı ve toplumsal yapıları nasıl dönüştürür? Cevabı son derece karmaşık ilişkiler yumağının bir manzumesi olan bu konu, aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz, günümüzde emperyalist-kapitalist sistemden bahsedebilmek için öncelikle neo-liberalizm kavramını açıklamak gerekir. Neo-liberalizm düşüncesinin öncüleri Friedrich Von Hayek ve Milton Friedman ve James M. Buchanan gibi düşünürler oldu.

Aktan (1995; 14), Hayek'in düşünce sisteminde rasyonalizm yerine Libertarian Evrimcilik ve Spontan Düzen düşüncesinin öne çıktığını belirtir. Hayek, bilinçli karar almadan her şeyin doğal gelişmesine bırakılmasının bireysel ve sonuçta toplumsal refahı artıracığına inanır.

Friedman da benzer biçimde sosyal darwinizmden ve "özgürlükten" yanadır. Ona göre insanlık ilerlemesi tutucu baskılara rağmen iş anlaşması mantığıyla, toplumlar geleneksel konumlarından daha ileri düzeye geçebilmişler ve aydınlanma devrimi bu sayede yaşanmıştır. Öyleyse toplum serbest bırakılmalı, toplumun denetleme mekanizmaları; başta devlet olmak üzere düzenleyici rolden öte konum almamalıdır. Bu noktada toplumu doğal seyrinden çıkaracak tüm müdahaleler yanlıştır. Friedman her türlü teşvik ve destekleme gibi sosyal devlet uygulamalarına ve bizatihi refah devletinin kendisine cepheden karşıdır. Ona göre adil istihdam uygulamaları, bireylerin iş yapma özgürlüğüne aykırıdır.

"Sözelimi, siyahi tezgâhtarların kendilerine hizmet etmesinden son derece tiksinen insanların ikamet ettiği bir yörede bulunan bir bakkal dükkânını düşünün. Bu bakkal dükkânının bir tezgâhtar gereksinmesi olduğunu ve işe ilk başvuranın gerekli niteliklere sahip bir siyahi olduğunu düşünelim. Anılan yasanın bir sonucu olarak da dükkânın bu siyahiyi işe alması gerektiğini varsayalım. Bu işlemin etkisi, bu dükkânda işlerin azalması ve dükkân sahibinin zarar etmeye zorlanmasıdır. Eğer yöre toplumunun tercihleri yeterince güçlüyse, dükkânın kapanmasına bile neden olabilir. Yasanın bulunmaması halinde dükkân sahibi beyaz tezgâhtar siyahilere tercih ederek işe alabilir, bu arada da herhangi bir kişisel tercih, önyargı ya da beğeni belirtmiş olmaz. Sadece toplumun beğenilerini yansıtıyordur. Esnaf, tüketicilerin satın almak isteyecekleri hizmetleri tüketiciler için üretmektedir. Buna karşın zarar görmektedir ve belki de kendisine bu etkinliği yasaklayan yasa tarafından fark edilebilir ölçüde zarar verilen başlıca kişidir. Yasa onu, siyahi yerine beyazı işe

olarak toplumun beğenilerine cevap vermekten alıkoymaktadır. Yasanın, tercihlerini terbiye etmek istediği tüketiciler, aslında yalnızca dükkân sayısının sınırlı kalmasından etkileneceklerdir, çünkü bunlardan biri kapanınca daha yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalacaklardır (Friedman, 2021; 171).”

Neo-liberal düşünürlerin, kapitalist krizin yaşandığı dönemde çığır açan bu fikirleri, ekonomi ve siyasette de uygulanabilirliği olan unsurlara dayanmaktaydı. Hayek’in ekonomideki devletçilik karşıtı fikirleri ve ekonomik sübjektivizm hakkındaki görüşleri, 1974 yılında Nobel Ödülü’ne layık görülmüştür. Bu sebeple 80’li yılların başından itibaren kapitalizm ile birlikte neo-liberalizm de anılır olmuştur. Refah Devleti uygulamaları ile burjuvazinin alt sınıflara bıraktığı bir kısım “refah payı” geri alınmaya başlanmıştır. Çalışma koşulları ve emeklilik sisteminde düzenlemelere gidilmesinden, vergi hadlerinin çalışanlar aleyhine arttırılırken kurumlar vergilerinin azaltılması ve yatırım destekleyici teşviklerin arttırılmasına kadar bir dizi uygulama ile sermaye transferi sağlanmıştır. Gümrük duvarlarının indirilmesi ve serbest ticaretin hızlanması, başlangıçta yerel burjuvazilerin uyum sağlaması sürecinde bazı sorunlar yaşanmasına sebep olduysa da 2000’li yıllara gelindiğinde şirketlerin çok uluslu yapıya bürünmesi bu sorunu da ortadan kaldırarak Batı merkezli sermayenin güçlenmesine ve diğer ülkelerde ekonomik ve paralel biçimde siyasal “ortaklar” edinmesine sebep olmuştur. Böylelikle kapitalist finans birikimi, herhangi bir ülke aidiyeti olmaksızın küresel ölçekte yayılmış, devasa ölçekli çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması ve uyum sağlayamayan burjuvazilerin bu organizasyonlar yutulması ile “küreselleşme çağı” başlamıştır. Harry Magdoff, bu durumu “Sömürgeci Emperyalizm” olarak tanımlamaktadır. Ona göre (2005; 166) modern emperyalizmi sömürgecilikten bağımsız düşünebilmek mümkün değildir. Ve sömürgeciliğin sona ermesi emperyalizmin de sona erdiği anlamına gelmez. Magdoff bu paradoks gibi görünen durumu, doğrudan askeri ve politik bir eylem olarak ele alınan sömürgeciliğin, bağımlı ülkelerin toplumsal ve ekonomik kurumlarının emperyalist ihtiyaçlara göre yeniden biçimlenmesi açısından yaşamsal olduğu şeklinde açıklar. Bu biçimlendirme tamamlandığında ekonomik güçlerin kendisi, ana ülke ile sömürge arasındaki sömürü ilişkilerinin sürdürülmesi ve aslında derinleştirilmesi için yeterli hale gelmişlerdir. Bu koşullarda, sömürgeye herhangi bir askeri ve politik müdahale olmaksızın bağımsızlık verilebilecektir.

Emperyalizmin neo-liberal unsurlar kuşandığı “küreselleşme” olarak tanımlanan ve salt sermaye transferinin ötesinde bir toplumsal dönüşümü temsil eden bu yeni döneminde, denklemde olmayan iki unsur kalmıştı: parlak dönemini geride bırakan refah devleti anlayışı ile onun uygulayıcısı olan sosyal demokrasi ve geçmişte hem Sosyalist tehlike karşısında

sıgınılan hem de sermaye birikimi ile toplumsal düzenekte hâkim konumda bulunan ulus devlet. Birinci öge kısa zamanda devre dışı kaldı. Öyle ki sosyal demokrat akımın neo-liberal döneme ilişkin tezlerin uyum sağlama süreci halen devam etmekte ve sosyal demokrat partilerin ideolojik krizleri, onları ideolojik bir geri çekilmeye itmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren sosyal demokrat partiler, temel politikalarını, hak ihlalleri, azınlık meseleleri, çevre ve cinsiyet sorunları gibi konularda yoğunlaştırarak varlık göstermek istemektedirler. Ancak sosyal demokrat politikanın, sorunların ana kaynağı olan temel sorunu; yani emperyalizm-kapitalizm sorununu görmezden gelen yaklaşımı karşısında; özellikle Batı toplumları dışındaki coğrafyalarda sahicilik ve inandırıcılık sorunu yaşadığı göze çarpmaktadır.

Özellikle dünya ölçeğinde halen sürmekte olan sınıfsal sorunlar, emperyalist kapitalist sistemin yeni döneminde her hangi bir denge unsuru olmaksızın çevre bölgelerde girişilen pervasız operasyonlar, devasa bir sorun olarak tüm dünyayı etkileyen küresel göç ve iklim krizi gibi konular, dünya sisteminin değişen yapısı ile doğrudan ilintili ve birbirleriyle bağlantılıdır. Emperyalizm açısından Irak'ın istila edilmesi ile Suriye'nin bölünmesi çabaları ne kadar bağlantılı ve tutarlı politikalarsa, İklim antlaşmalarını sabote eden Batılı ülkelerde çevreci hareketlerin sistemli bir biçimde kapitalistler tarafından desteklenmesi o kadar tutarlıdır. Sürekli olarak Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki bölgelerde bölücü ve terörist unsurlara gizli ya da açık destek veren Batılı ülkelerde, yabancı düşmanlığının artması da mantıksal bir sonuçtur. Sadece Batıda değil, tüm coğrafyalarda kapitalizmin toplumlara sunduğu temel öneri, insanlığın bu sorunları kendi iç dinamikleri içerisinde ve Batı demokrasilerinin ön gördüğü çizgilerde çözmek için kafa yormalarıdır. Örneğin dünyaya karbon salınımının azaltılması önerilirken, gerçekte karbon salınımının baş sorumlusunun kapitalist üretim ilişkileri olduğu gerçeği neredeyse hiçbir biçimde ele alınmak istenmemektedir. Karbon salınımları konusunda dünyanın en fazla sorumlu üç ülkesinden yalnızca Çin, belirli bir süreçte karbon salınımını nötralize etme politikaları güderken, ikinci sıradaki ABD, karbon salınımindaki düşüşü yatırımlarını Çin ve Hindistan'a kaydırarak sağlamaktadır. (AA; 15.05.2022) Daha da önemlisi iklim krizi, küresel göç ve yabancı düşmanlığı; hepsi de temel olarak kapitalist üretim ilişkilerinden doğan ve bu ilişki ağının kırılmadan çözülemeyecek sorunlardır. İklim krizi küresel göçü etkilemekte, göç edilen ülkelerde yaşanan kültürel çatışmalar yabancı düşmanlığını doğurmakta ve körüklemektedir. Dolayısıyla bu sorunları birer ana başlık haline getirip mücadele eden akımlar, ana sorunu gözden kaçırmakta ya da görmek istememektedirler.

Diğer taraftan; liberal sistemin önemli bir unsuru olan parlamentarizm ve bir sistem olarak parlamenter demokrasi, sistemin kurucusu Avrupa'da dahi hızla erozyona

uğramaktadır. Kitleler, sistem partilerinin yatıştırıcı ve suya sabuna dokunmayan politik önerileri karşısında sisteme güvenini yitirmekte, sandığa gitmemekte ya da oylar net çözümler öneren ırkçı-aşırılıkçı partilere kaymaktadır. Bu yönden 2020’li yıllarda Avrupa’da siyasal eksenin sağa kayması ve ırkçılık emareleri görülürken, ilginç bir biçimde kapitalist sistemin lümpen milliyetçilik, göçmen karşıtlığı ve pasifist sosyal konumlanmaları desteklediği, bu şekilde apolitikleşen Batılı toplumların temel sorunların gerekçelerini, tıpkı iki dünya savaşı arasında yaşanan geçiş döneminde olduğu gibi yabancı ve azınlık düşmanlığında metalaştırdıkları gözlenmektedir.

2.5. Post-Modernizm, Belirsizlik ve Yeni Siyaset Anlayışı

Sanayileşme sonrası Batı dünyasında ortaya çıkan “post-modernizm” akımının, 1970’li yıllardan itibaren siyasette de yansımalarının görüldüğü söylenebilir. Post-modernizm terimi tıpkı içeriği gibi karmaşık ve henüz çözümlenmemiş bir kavramı ifade etmektedir. Ancak basitleştirmek gerekirse, post-modernizm sanatta, ahlakta, felsefede ve politik düşüncede yaşanan modernizm sonrası radikal kopuş sürecini ifade etmek için kullanılır. Hem kavramın tanımı hem de içeriği konusunda genel bir kabul yoktur. Ancak eğer modernizm Rönesans ile başlayarak sanayi devrimi gibi süreçlerden geçen toplumsal dönüşümün siyaset, ekonomi, yaşam biçimi ve edebiyat gibi alanlarda ortaya çıkardığı bir sistem ise, post-modernizmi de sanayileşme sonrası toplumlarda ortaya çıkan belirsizlik olarak ele almak, tanıma bir dayanak teşkil edebilir.

Post-modernizm, adından da anlaşılacağı üzere modernizme tepki olarak daha ziyade sanat ve edebiyat alanında ortaya çıkmış bir akım olmakla birlikte, kapitalist dönüşüm biçiminin bir yansıması olarak zamanla tüm toplumsal alanlara izafe edilmeye başlanmıştır. Post-modernizmin net ve üzerinde uzlaşılmış bir tanımı olmamakla birlikte, modernizme ait kuralları reddeden ve kendi epistemolojik anlayışını bu tanımlamaları reddetmek üzerine kuran bir akımı ifade ettiği söylenebilir. Kavramın sanatta kullanıldığı kökenler 1870’li yıllara kadar uzanmaktadır. Ancak “modern” çağdaki anlamıyla ilk kez 1950’li yıllarda edebiyat tartışmalarında, 1970’li yıllarda ise mimari alanda kullanılmaya başlanmıştır (Yıldız, 2005; 3).

Zygmunt Bauman, post-modernizmin modernitenin yarattığı “hoşnutsuzluklardan” türediği görüşündedir. Ona göre (Bauman, 2000; 9); güvenliği sağlamak uğruna özgürlüğü

kısıtlamayı seçen bir dünyada, daha fazla güvenlik daha fazla hoşnutsuzluk demektir. Bu durum düzensizleşmenin popülerliğinin arttığı bir çağı başlattı.

Post-modernizme cepheden karşı olan Habermas’a göre ise modernizm kendisini özellikle sanatla ifade eden tamamlanmamış bir projedir.

“Bugün, yeni muhafazakârlığı besleyen duygu, hiçbir şekilde, müzelerden kaçıp, sıradan yaşam ırmağına karışan bir kültürün ahlak karşısı sonuçlarından duyulan rahatsızlıklardan kaynaklanmaz. Bu huzursuzluğu yaşama katanlar, modernist aydınlar değildir. Toplumun modernleşme sürecine karşı, derinlere inen tepkilerden kaynaklanır. Ekonomik büyümenin dinamikleri ve devletin ulaştığı örgütsel başarıların baskısı altında, bu toplumsal modernleşme insan varoluşunun daha önceki formlarına derinlemesine sızar. Bence yaşam-dünyalarının (Lebenswelt), sistemin baskısına tâbi kılınması, gündelik yaşamın iletişimsel altyapısını bozan bir olaydır. (Habermas, 1994; 36)”

Frankfurt Okulu’nun bir başka temsilcisi Jean-François Lyotard da, Habermas’a yakın duran görüşleriyle post-modernizmin geçmiş ve gelecek tahayyülü yapmayan, anı değerlendiren bilinmezci yapısına dikkat çeker.

“İktidarın adı parti değil de sermaye olduğunda, transavangardcı ya da Jencks’in kullandığı anlamda post-modern çözüm, anti-modern olandan daha elverişli görünüyor. Eklektizm çağdaş genel kültürün sıfır derecesini oluşturuyor: Reggae dinleniyor, western seyrediliyor, öğlen Mc Donald’da yeniyor, akşam yerel mutfakların tadına bakılıyor. Tokyo’da parizyen parfümler kullanılıyor, Hong Kong’da retro giyiniliyor. Bilgi televizyon oyunlarına malzeme olmuş durumda. Eklektik yapıtlar için alıcı-izleyici bulmak kolay. Sanat kendini kitsch kılarak, amatörün beğenisinde hüküm süren düzensizliği pohpohluyor. Galeri sahibi, sanatçı, eleştirmen, hepsi bu ‘ne olursa olsun’ta anlaşıyorlar. Zaman, gevşemenin ve rahatlığın zamanı. Ama bu ‘ne olursa olsun’ realizmi, gerçekte paranın realizmi; estetik ölçütlerin yokluğunda, yapıtların değerini, kârlılıklarıyla ölçmek mümkün ve yararlı oluyor. (Lyotard, 1994; 50)

Lyotard’a göre 19. ve 20. yüzyıllar boyunca insanlık, “aşkın yanılsamaların” bedelini terörle yeterince ödemiştir. Zaman bütüne karşı savaşmak, ihtilafları şiddetlendirmek ve ismin onurunu kurtarmak zamanıdır.

Madan Sarup, Lyotard’ın görüşlerini Marksizm’e saldırmak için kurgulanmış ve insanlığın özgürleşimine olan sarsılmaz inancıyla eğlenen “herhangi bir post-yapısalcıdan biri” olmakla eleştirir. Sarup’a göre (2004; 256-257) post-modernizm, siyasal düzeyde

Marksizm karşıtlığı ve kültürel düzeyde de modernizmin reddiyesidir. Sarup insanlık için aydınlanmanın kazanımlarının önemli olduğunu vurgular ve “daha iyi” uğruna bir yaşam tasarımının bilinçsel bir değişimi gerektirdiği, bunun da eğitim ve ilerleme ile mümkün olduğu görüşündedir.

Bu çalışmanın bulguları da, post-modernist yaklaşımın savunularının kapitalizmin geçirdiği dönüşümlerle yakından ilgili olduğu şeklindedir. Kültür ve sanattaki etik değer değişimlerinin, kapitalizmin uluslararası ve tekel bir nitelik kazanması, sermaye birikiminin tröstleşen bir grubun elinde toplanması ve gelişmiş ülkelerden başlayarak periferiye doğru uzanan yoğun emek sömürüsünün dominant bir biçim kazanması, geçmiş ve gelecekle ilgilenme mefhumunun azalmasına sebep olmuştur. Esasen bu türden bir eğilim, kapitalist üretim ilişkilerinin de yoğun biçimde insanlığa dayattığı bir ana akım düşünce biçimini almıştır. Bu düşünce biçiminin siyasal alandaki yansıması, ideolojilerin “bittiği” aslında ideolojik farklılıkların günümüzde geçersiz ve önemsiz olduğu, tek bir doğru ve tek bir ilerleme yönelimi olduğu şeklindeki tezvirattir. Liberalizm koşulları ve parlamenter demokrasiden daha üstün ve daha makul hiçbir sistemin olmadığı, insanlığın bundan sonraki ilerlemesinin ancak bu koşulları en iyi biçimde uygulayan toplumların elde edeceği çıktılar üzerinden olacağı biçiminde ifade edilebilecek bir “genel kanı” yaratılmıştır. Müthiş bir hızla ilerleyen teknolojik gelişme ve bilimsel bilginin, “eskinin” fosilleşmiş düşünce sistemlerini bir kenara bırakarak yalnızca, gelişme, kalkınma ve bireyin refahı odaklı bir anlayışın hakim kılınmasını vaaz etmektedir. Aslında bu anlayış bir bakıma George Orwel’in çarpıcı romanı “1984” adlı eserde işlenen tekçi anlayış ve farklı bir otoriterizme işaret etmektedir.

Bu anlayış, siyasal örgütleri işlevsiz ve önemsiz kılmakta, “eskinin” toplumsal kurumlarını, sadece teknolojik gelişme ve anlık insan hazzını destekler nitelikte olduğu sürece yararlı bir unsur olarak görmektedir. Siyasal partiler, sendikalar, devlet kurumları, yasal mevzuatlar önemsizleşmekte, bunun yerini sosyal medyada yaratılan bir kamuoyu almaktadır. Yurttaşlar kanunlara uymayı, sosyal medyada deşifre olmaktan daha önemsiz görür hale getirilmekte, siyasal söylemler ve ideolojik esasların yerini yine sosyal medyada işlenen “hikâyeler” almaktadır. Şehirlerin kendine has kimlikleri yok olmakta, Lyotard’ın da isabetle belirttiği üzere, Hong Konglu bir bankacı ile Tanzanyalı bir çiftçinin giyim zevkinden saç stiline, yemek kültüründen mimari önceliklerine kadar koca bir dünya nüfusu “tekleşmektedir.”

Bu kapitalist kültür, siyasal alanda da etkilerini göstermektedir. Zayıflayan ideolojik ve örgütsel aidiyetlerin yerini, post-modern politik zihniyet almaktadır. Geçmiş muhasebesi ve gelecek tasarımından bağımsız, konjonktürel politika ve popüler söylemler siyasal alanı

kaplamıştır. Buna uygun lider tiplerini de geçmişin “devlet adamı” profilinin yerini almaktadır. Kurulu düzeni yerel ve evrensel yasaları sadece işlevsellik yönünden değerlendiren, siyasal pragmatizmi üst düzeyde ve genellikle politik perspektiften yoksun siyasetçi tipi giderek yaygınlaşmaktadır.

Türkiye’deki siyasal yapı ve özelde CHP’yi de bu göstergeler çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Merkez sağ siyaseti derin bir krize sokan 2002 seçimleri sonrasında iktidara gelen ve 2024 yılı itibarıyla da iktidarını sürdüren Recep Tayyip Erdoğan, post-modern siyasetin Türkiye’deki en önemli temsilcisidir. Bunun karşılığında sosyal demokrat cemahta da benzeri bir eğilimin kuvvetlenmesi Kemal Kılıçdaroğlu ile başlayan yeni bir süreci öne koymuştur. Ancak sağın aksine, temel yaklaşımlarını değiştirmede daha büyük zorluklar yaşayan sosyal demokrasinin Türkiye’deki değişen dinamikleri çerçevesinde Kılıçdaroğlu “fenomenini” bir başlangıç olarak değerlendirmek gerekir. Verili koşullara bakılarak merkez sol ya da sosyal demokrat siyasetin de bundan böyle post-modern eğilimli popülist liderleri öne çıkaracağı ve bu eğilimin daha da artarak sürdürüleceği, yaşanan dönüşümlerin mantıksal sonucu gibi görünmektedir. Bu çerçevede Ekrem İmamoğlu gibi figürlerin Türkiye’de merkez sol siyasette etkin rol alacağı ve figürlerin kişisel başarılarından bağımsız bu tutumun sürdürüleceği görülmektedir.

Gerçekliğin üzerinin yalanlarla örtülmesine izafe edilerek “post-truth” (gerçeklik ötesi) dönem olarak tanımlanan 2000’li yılların Batılı toplumlarında, siyasal figürler de yine iki dünya savaşı arası dönemde olduğu gibi popülist ve gerici lider tipi olarak döneme uygun unsurlar olarak sahne almaktadır. Örneğin; 1990’lı yıllardan sonra ABD Başkanlığı görevini yürüten siyasal figürlere bakıldığında; genellikle ahlaki yönden zaafları bulunan, popülist, büyük gaflar yapan ve yeteneksiz oldukları düşünülen lider tiplerinin göreve getirildiği, bir biçimde mesaj verilmek istendiği düşünülmektedir. Bahse konu başkanlardan Bill Clinton, Beyaz Saray’ı oldukça meşgul eden seks skandalları ile gündeme gelmiştir. George W. Bush, baba Bush’un gölgesinde kalan, ağır siyasal gafları, şüpheli ekonomik ilişkileri ile meşhur, dünyayı savaşa sürükleyen bir lider olarak tarihe geçmiştir. Yine bir başka ABD Başkanı Donald Trump küresel ısınmaya “inanmadığını,” bu tip açıklamaların “komünist uydurması” olduğunu açıklamış, kendi hükümetinin küresel ısınma raporunu ciddiye almamıştır. Ülkesini küresel ısınmanın azaltılmasına ilişkin tedbirler kapsamında imzalanan Paris Antlaşması’ndan çekmiş ve bir dönem ABD’de küresel ısınma kaynaklı çıkan geniş ölçekteki yangınların küresel ısınma ile alakası olmadığını savunmuştur (Euronews; 2018). Trump’a göre; küresel ısınma uyarıları bir komlodur ve Çin’in ticaretinin arttırılması için Marksistler tarafından dolaşıma sokulmuştur. Bu bakımdan tüm iklim antlaşmalarından çıkılmalı ve

“adil” bir antlaşma düzenlenmelidir. Trump’ın, ABD’li bürokratların bilimsel veriler doğrultusundaki bilgilendirmelerine ilişkin cevabı ise “Bilimin gerçekten bildiğini sanmıyorum” olmuştur (BBC News; 2020). Trump’ın başkanlığı döneminde belirli konulara yaklaşımı hayret verici olduğu kadar dönemin sosyal koşulları ve kitlelere verilen mesajlar açısından anlaşılabilir bir durumdur. Gerçeklik ötesi dönemin propaganda araçları da bu bakımdan Nazi Almanyası’nın Goebels Propagandalarına benzemekte, gerçeklik ne kadar derin bir biçimde bükülürse o ölçüde olumlu geri bildirim alınmaktadır. Bu konuda yüzlerce dünya lideri örneklendirilebilir. En popülerlerinden bahsedilecek olunursa Eski Brezilya Başkanı Bolsonaro’nun Covid 19 Salgınında uzun süre salgına inanmamayı seçmesi, insanlara klorak içmelerini tavsiye etmesi ve salgının yoğunlaştığı dönemlerde ısrarla kapanma karşıtı görüşleri savunarak Brezilya Halkı’nın “sızlanmayı bırakmasını” istemesi büyük tepki çekmişti (Euronews; 2020). Sonuçta salgında 500 binden fazla yurttaşını yitiren Brezilya en çok ölüm görülen üçüncü ülke olarak kayıtlara geçti. Covid 19 aşılarna karşı olduğu bilinen Eski Brezilya Devlet Başkanı ise aşılarn yasadışı yoldan elde edilmesi ile ilgili olarak 2024 tarihi itibarıyla devam eden bir soruşturmada şüphelidir. İtalya’da, 2022 yılında başbakanlığa getirilen Giorgia Meloni, Benitto Mussolini’ ye olan hayranlığı ile tanınmaktadır ve siyasal görüşlerinde İslamofobi ve göçmen karşıtlığı öne çıkan bir beyaz milliyetçiliği konumu almıştır. Ukrayna’da bir televizyon komedyeni iken yapım şirketi tarafından aynı adla parti kurularak siyasete girip Devlet Başkanı seçilen Volodimir Zelenski, Ukrayna’da İkinci Dünya Savaşı’ndan kalma faşist yapılanmalara verdiği destek, Rusya karşıtlığı ve Avrupa yanlılığı ile tanınmaktadır. Ülkesinin Rusya ile savaşa girmesine neden olan Nazi örgütlenmeleri ve Rusya sınırındaki etnik azınlıklara yaptığı baskılar sebebiyle ağır eleştirilere uğrasa da Batılıların desteğiyle iktidarını korumayı başarmış, ancak ülkesinin bölünmesine ve 2024 Yılı itibarıyla bitmeyen bir savaşın başlamasına sebep olmuştur. Arjantin’de 2023 Yılında iktidara gelen devlet başkanı Javier Gerardo Milei, aday listelerinde Nazilere yer verdiği için eleştirilmiş, ülkesinin para birimini dolarla değiştireceğini, hastanelerde ücretsiz sağlık hizmetini sonlandıracağını, fuhuş ve uyuşturucuyu serbest bırakacağını vadetmiştir (Wikipedia: ty.). Aynı zamanda Milei, üçlü ilişkiler yaşadığını, cinsel açıdan çok güçlü olduğunu, “Bir numara” olarak adlandırdığı Tanrı ile konuştuğunu açıklamaktan da geri kalmamıştır. 2023’e kadar dini inancının Katolik olduğunu açıklayan Milei, Katolik Papa Francis’i “dünyaya komünist vaazlar yayan bir pislik” olmakla suçlayarak Yahudiliğe geçmiştir.

Gerçekte, yukarıda anlatılanlara benzer yüzlerce farklı coğrafyada çok ilginç ve inanılması güç siyasal karakterler türemektedir. Bu karakterler günün şartlarına uygun olarak

popüler olmakta, takip edilmekte ve sosyal medyada izlenme rekorları kırmaktadırlar. Gerçekte açıklamaları ne kadar aykırı, eylemleri ne kadar gerçek dışı olursa olsun, popülerlikleri hızla yayılmakta ve bir siyasal propaganda öznesi haline gelmektedir. Kapitalist hegemonyanın, özellikle çevre ülkelerde desteklediği toplumsal yapı budur. Büyük bir hızla dönüşen sermaye hareketliliği, bir noktadan itibaren kendi inşa ettiği sistemi de bertaraf etmekte ve geleneksel devlet yapısı, bürokrasi, gümrük, kanunlar ve meclisler gibi kendi hızına ayak uyduramayan yerel otoritelerden kurtulmak eğilimindedir. Bu bakımdan Batılı ülkelerde olduğu gibi çevre ülkelerde de parlamenter sistem veya nisbi özerklik anlamına gelecek bürokratik yapılar gibi unsurlara süratle saldırmaktadır. Bu ülkelerde parlamenter sistemler veya güçlü geleneksel yapılar süratle aşınmaktadır. Bu durum da emperyalist kapitalist sistemin, ekonomiden sanata, etikten siyasete, düşünce dünyasından modaya kadar bir bütün olarak tahakküm kurma eğilimi ile açıklanabilir.

Kurulu düzen, kapitalist dönüşümün taleplerine yetmeyince refah devleti kadar tasfiye edilen bir diğer unsur da “ulus-devlet” yapıları olmuştur. Küreselleşme karşısında belki de tek direniş unsuru olan ulusal ekonomilere, bağımsızlıkçı veya yarı özerk yapılara kapitalist ekonomi ve kültür üzerinden bir saldırı gözlemlenmektedir. Ulus devlet yapısı, küreselleşmenin baskıladığı dünyada demode bulunmakta, azınlık sorunları ve göçmen erişimleri teşvik edilmekte, özellikle çevre ülkeler başta olmak üzere, ulus devlet karşıtı hareket ve akımlar desteklenmektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın “paranın dini, imanı, milliyeti yoktur” sözü, “gömleğini çıkarmış da olsa” eski bir milli görüşçü ve muhafazakâr siyasetin ürünü bir karakter tarafından söylenmesi yönüyle çarpıcıdır. Çevre ülkelerdeki aristokrasiyi de kendilerine ortak eden uluslararası finans-kapital yapılar, emperyalist politikalar yönünden bir ayak bağı hatta düşman olarak gördükleri ulusal gelenek ve yapılara, onların tüm sosyolojik unsurlarına saldırmaktadırlar. Bu durum “Sömürgesiz Emperyalizm” kavramsallaştırmasıyla da uyumlu bir biçimde, yeni emperyalizmin bir başka aşaması ve küresel egemenlik hedefinin bir parçasıdır. Sistem bu noktada muhalif akımları da bastırmakta, toplumsal dezenformasyon yoluyla bireysel çıkarların ve var olma mücadelesinin içine itmektedir. Hayatın her alanını düzenleyip küresel ilişkiler ağına uyumlu hale getiren yeni emperyalizm, toplumların ortak damarı olan ve Edward Said’in ifadesiyle “toplumsal anlatıyı” deforme etmektedir. Kentleşme biçimlerinden, yemek kültürüne, edebiyattan tekstil modasına, siyasal düşüncelerden insan ilişkilerine kadar her alanda, toplumlar ve ülkeler tek bir kaynaktan fırlamış görünen anlatıyı benimsemekte, farklılıklarını yitirmekte ve böylelikle talepler de birbirine benzemektedir. Bu

durum doğal olarak ekonomik üretim ağını basitleştirmekte ve üretim marjının planlanmasını da kolaylaştırmaktadır.

Gıda Sektörüne ilişkin basit bir özet, emperyalizmin üretim ilişkilerinden sokak kültürüne, toplumsal yaşam alanlarından kültüre, toplumdaki tüm unsurlara nasıl nüfuz ettiğini açıklamak açısından ilginçtir. Çünkü önceki bölümlerde de belirtildiği üzere emperyalizm ve kapitalist hegemonya öncelikle ekonomik ilişkiler ağının bir ürünü olmakla birlikte, temelde toplumsal yapının tüm unsurlarında gerçekleştirdiği dönüşümle, ekonomiden başka her alanda da insanlığın yapı taşlarına nüfuz etmiştir, etmektedir.

Sempatizan ya da muhalif, emperyalizm-kapitalizm üzerine yapılan tüm değerlendirmelerde simge haline getirilen Mc Donald's Corporation, 2023 Yılı Brand Z Raporuna göre dünyanın en değerli 5. Markasıdır (Brand Z; 2023). 1940 Yılında kurulan şirket 1970'li yıllara gelindiğinde tüm ABD eyaletlerine, 1980'li yıllara gelindiğinde ise dünya ülkelerinin birçoğuna şube açmayı başarmış, 2023 Yılı itibarıyla toplam geliri 25 Milyar Dolardan (\$) ve net kârı da 8 Milyar \$'dan fazla olan uluslararası bir şirkettir (İnvesting.com; 2024). Bu şirketin 90'lı yıllardaki sıçramasından 2020'li yıllara kadar sürekli büyüyen ivmesi, 2024 Yılı itibarıyla 47 ülkede 10000'den fazla şube ile günde yaklaşık 20 Milyon kişiye yemek hizmeti veren bir kapasiteye ulaşmasını sağlamıştır. Şirketin çabuk gıda ve lezzetli yiyecekler sunma stratejisi, temelde dünyanın her yerinde aynı lezzetteki yiyeceğin aynı büyüklük ve standartlarla sunulmasını gerektirmektedir. Bu durum da şirketi dünyanın en büyük patates, et, elma ve sebze ithalatçılarından biri durumuna getirmiştir. Çok büyük partilerle tedarik yapılması gerekliliği ve yiyeceklerin aynı lezzette olması zorunluluğu, önceleri Mc Donald's ve benzeri diğer şirketleri, büyük tedarikçilerle çalışmaya zorlamıştır. Bu durum öncelikle ABD ve Güney Amerika'da sonrasında ise küresel düzeyde talep arttıkça küresel çapta küçük ve orta ölçekli çiftçiliğin yok olma sürecine girmesine yol açmıştır. Geleneksel üretimin yerini büyük üreticiler almış ve tarım sektöründe tekelleşme başlamıştır. Bu arada, sayıları giderek azalan küçük üreticiler, Umut Ulukan'ın Türkiye özelinde de analizini yaptığı yeni bir üretim biçimine; "sözleşmeli çiftçiliğe" kaydırılmışlardır. Sözleşmelerin esası belirli bir zaman içerisinde, şartnamede belirlenen kalite ve miktarda ürünün üretilmesi esasına dayanmaktadır (Ulukan, 2009;67). Bu şartlara ilaveten, alıcının tohum ve teknik ekipman yardımı yapma gibi yükümlülükleri ve denetim ile kalite kontrol yetkileri bulunmaktadır.

Küçük çiftçinin kendi toprağında "kiracı" rolüne soyundurulduğu bu dönüşüm, 1980'li yıllardan itibaren gelişen biyo-teknoloji araştırmalarıyla Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) alanında hızlı bir ilerlemeyi de tetiklemiş ve GDO kullanılarak üretilen tarım ürünleri

yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu şekilde, çok büyük miktarlarda ürün talep eden şirketlerin belirlediği kriterlerde üretim imkânı doğmuştur. Örneğin yukarıda temel talepleri anlatılan uluslararası zincir gıda firmaları, temelde ürünlerde belirli standartları talep etmektedirler. Örneğin aynı büyüklükte patates ve benzer büyüklükte tavukgöğsü gibi. GDO'lu üretim yapılması, hem bu ihtiyacı karşılamış, hem de daha kısa zamanda daha büyük partide meta üretimini kolaylaştırmıştır. Diğer yandan GDO'lu üretim, gıda güvenliği ve tabiat çeşitliliği açısından büyük sıkıntılar yaratmıştır. Özellikle en çok GDO'lu üretim yapılan mısır, kanola, pamuk ve pirinç gibi hammaddelerin, dünya gıda piyasasının hâkimi olan çok uluslu şirketler tarafından neredeyse tüm hazır gıdalarda kullanılması, gıda güvenliği ve insan sağlığı açısından soru işaretleri doğmasına yol açmıştır. Aynı biçimde “hibrit tohum” olarak anılan bu tohumların ekildiği arazilerde bir daha doğal tohumla üretim yapılamıyor olunması, üretilen GDO'lu tohumlardan tohumluk alınamıyor ve tekrar ekim için tohum satın alınması gerekiyor olması, yeni dönemin tarım ekonomisi anlayışını açıkça ifade etmektedir. GDO'lu tohumlar da küresel olarak en geniş anlamda piyasaya sürülen monokültür tohumlardır. Söz konusu GDO'lu monokültür tohumların tüm dünyada kullanılmasının önerildiği düşünüldüğünde, söz konusu tohumlar tüm dünyada yerel biyoçeşitliliği tehdit edecek bir yapı arz etmektedir. Kısıtlı çeşit tarım ürünleri ile beslenmek zorunda kalan yoksul ülkelerde, monokültür olan GDO'lu tarım ürünlerinin herhangi bir kötü koşul karşısında yok olması riski, söz konusu ülkelerde ciddi kıtlıkların ortaya çıkma ihtimalini doğurmaktadır (Aslan, Kâğıt; 2022; 25). GDO'lu ürünlerin üretim, ticareti ve kullanılmasının sakıncaları hakkında birçok çalışma vardır. Ancak ne bilimsel çalışmalar ne de sosyal farkındalık projeleri, 2017 yılı itibarıyla dünya tarım üretim alanlarının % 80'inden fazlasında GDO'lu tarım ürünü üretimini sınırlayamamıştır (Çebi & Olhan, 2019; 183).

Dönüşümün diğer unsuru da tohum ve ilaç şirketlerinin durumudur. Dünyanın en büyük tohum üreticisi olan Monsanto adlı şirket, 2006 verilerine göre 4,5 Milyar \$ civarındaki satış rakamlarıyla dünya tohum piyasasının yaklaşık %19,6'sını elinde tutmaktaydı (Özkaya, 2007; 41). Aynı listede 6. Sırada yer alan ve 430 Milyon \$ tutarındaki hacmiyle piyasanın yaklaşık %1,9'unu tutan ve aynı zamanda bir ilaç ve biyolojik ürün üreticisi olan Alman Bayer firması 2016 Yılında Monsanto'yu satın aldı. Böylelikle tohum, ilaç ve teknoloji üreticileri birleşerek uluslararası birer tröst haline geldiler. Bu arada Mc Donald's gibi alıcılar ve büyük çiftçilerle de birleşerek dünya gıda tedarik zincirini tamamen kontrol altına aldılar. Bugün tüm dünyada gıda alanında üretim, teknoloji, tohum, tedarik ve hizmet gibi alanların tamamında piyasanın %80'inden fazlasını ellerinde tutan şirket sayısı, iki elin parmaklarını geçmemektedir. Ülkeler özelinde de durum yerel kapitalistlerin ortaklığa alınması ve küçük çiftçinin krize girmesi

biçiminde sürmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü ve ona bağlı iş kolları düzenli biçimde çökmektedir. Bu sürece paralel olarak, özellikle kentsel bölgelerde orta sınıfların bazı kesimlerinin yeme-içme kalıplarında gözlediğimiz bazı değişikliklere dikkat çekmeliyim. Bu durumun en belirgin örneklerinden birisi, Batı tarzı fast-food sektörünün özellikle 1990’lardan sonra tüketim tabanını genişletmesidir. Dolayısıyla, ulusal pazarlarda önemli pazar paylarına sahip şirketleri devralma ve ürün geliştirme ile yenileme yönünde yatırımlar yapılmasının birbirini tamamlayıcı süreçler olduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir (Keyder & Yenal, 2013; 122).

Gıda kapitalizminin en temel etkileri, geleneksel gıda tüketiminin yerini yavaş yavaş hazır gıdalara bırakmasıyla oluşur. Hazır gıda tüketiminin yaygınlaşması, bireylerin ve toplumların kültürel dinamiklerini de değiştirmektedir. Bu arada sisteme alternatifini yine kendi dinamikleriyle yaratarak toplumun çok seçenekli olduğu fikrini yaymaktadır. Bu anlamda kapitalist ülkelerin tüm kamu düzenleri, yasaları ve yapısal özellikleri, “özgürlüğü teşvik eden” bir görünüm içerisinde sunulmakta, her fırsatta insanlığın özgürlüğü bilhassa vurgulanmaktadır. Ancak tıpkı Samir Amin’in ifade ettiği gibi; kapitalist sisteme alternatif, onun yapısal özelliklerinin taklit edilmesiyle gerçekleştirilemez. Özgürlük ise ancak kullanılabilirliği olduğu sürece anlam ifade etmektedir.

Kuşkusuz diyalektik açıdan “kapitalist kültür” oluşturma mefhumu, farklı coğrafya ve toplumlarda, farklı yöntem ve hızla ilerlemektedir. Fakat teknolojik gelişmenin, kapitalist kültürün tüm coğrafyalara yayılmasında toptan bir dalga unsuru teşkil ettiği de göz önündedir. Bu noktada, kapitalist kültür karşısında alternatif bir kültürün de şekillendiği de dikkatlerden kaçmamalıdır. Asya’da ve Güney Amerika’da kapitalist üretim biçimleri ve kültürüne alternatif bir dünya ortaya çıktığı, bu yeni dünyanın her şeyden önce emperyalist kapitalist yapı tarafından öncelikle hedef tahtasına koyulduğu gözlemlenmektedir. Hem ekonomik ve siyasal düzlemde, hem de belki çok daha stratejik bir önem teşkil eden kültürel düzeyde, bu “Yeni Dünyaya” karşı çok sert önlemlerin alındığı görülmektedir. Reel Sosyalizmin 90’lı yıllardaki yenilgisinin ardından dünya sisteminde oluşan belirsizliğin bu çatışmanın nihayetinde aydınlanacağı düşünülmektedir.

2.6. Çağdaş Sosyal Demokrasi Tartışmaları

Sosyal Demokrasi kavramının, işçi sınıfının siyasal mücadelesinden doğmuş bir düşünce olduğuna dair anlatı, önceki bölümlerde vurgulanmıştı. Yine bahsedildiği üzere

genişleyen işçi sınıfı ve onun siyasal örgütlenmeleri, Avrupa genelinde; ama en çok Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde bir işçi sınıfı aristokrasisi yaratmıştı. Bu aristokrasi tarafından yönetilen sosyal demokrat hareketler daha işçi sınıfı mücadelesinin en başlarından itibaren aşama aşama kapitalizm ve emperyalizm karşıtlığını, sistemle uzlaşma lehine çevirdi. Elbette işçi aristokrasisi yaratan şey, tek başına işçi sınıfının genişlemesi ve onun siyasal örgütlenmeleri değildi. İşçi sınıfı içinde her zaman görece daha nitelikli işgücü bulunuyor, bunlar niteliksiz olanlara oranla daha fazla talep ediliyorlardı. Ancak sınıf içinde kurumsallaşmış bir aristokratik yapının oluşması, esas olarak kapitalizmin gelişmesi ve sermayenin tabana yayılması, özellikle tekelleşmenin yani sermaye ihracının ulus-aşırı kaynaklardan içeriye (Avrupa'ya) kaynak aktarmayı mümkün kılması, burjuvaziye karlarının bir kısmını işçilerle paylaşabilir hale getirmesiyle mümkün oldu. Bundan önce işçi mücadeleleri, elde ettikleri kaynakları arttırmaya yetmiyor, aksine büyük katliamlar pahasına hak arayışları bastırılıyordu. Yukarıdaki maddi temel olduğu ölçüde, işçi mücadeleleri sonuç almaya, bazı güvenceler sağlamaya başladılar ve zamanla bir işçi aristokrasisi kurumsallaştı.

Böylelikle sosyal demokrat hareketlerin liberalizm ve sosyalizm arasında bir “üçüncü yol” olma iddiası ve sonuçta emekçilerin kapitalist devletle uzlaşmasından doğacak demokratik bir düzen oluşturma çabası olgunlaştı. Ancak sosyal demokrat hareketlerin genellikle kapitalist düzen ve liberal devletten yana tutum sergileme eğiliminde olması, devrimci değil evrimci bir dönüşümü savunması ya da üçüncü yol iddiaları üzerine temellendirilen siyasal düzlemin iki kutbundan bağımsız bir düşünce sistemi olma tutumu, pratikte karşılık bulmamıştır. Dahası tarihsel süreçte alınan pozisyon bakımından sosyal demokrasinin hiç te “üçüncü” bir yol olmadığı, basbayağı kapitalizm payandalığı üzerinden devrimci muhalefeti sindirme aracı olarak işlev gördüğü, hem ideolojik hem de siyasal mücadelesini yalnızca devrimci akımlara karşı yürüttüğü yönünde eleştirilere maruz kalmıştır.

Tüm düzen yanlısı tutum ve sosyal öğelerle süslenmiş düşünce yapısına rağmen, sosyal demokrasinin 1970’lerdeki düşüşü ve kapitalist ülkelerde yayılan neo-liberal akımlar karşısında krize girmesi, refah devletiyle beraber son bulan emekçi sınıflar-sermaye burjuvazisi uzlaşması, Batılı ülkelerden başlayarak yayılan yeni ekonomik ve teknolojik ilişkiler ağı, sosyal demokraside önemli yapısal dönüşümlere yol açmıştır. Ekonomik dönüşüm ve teknolojiye büyük atılımların toplumsal yapıdaki etkileri “küreselleşme” kavramı ile ifade bulmuştur. Üretim ilişkilerinin kökten değişerek bir tür yeni hegemonya dönemine girilmesi, üretim bandında ve pazarlama stratejilerindeki değişimler, kapitalist

Üretim biçiminin kökten değişimine yol açmış ve uluslararası hale gelen trstlerin kontrolünde ve merkezi denetimden oldukça uzak bir ticaret ağının kapitalist ülkeleri de etkisi altına aldığı yeni bir çağa girilmiştir. Bu yeni çağda, farklı ülkelerde farklı parçaların, mümkün olan en ucuz işçilikle birleştirildiği bir üretim anlayışı ile ileri teknoloji kullanımı ve ulus ötesi sermaye birikimi gelişmiştir. şirketler uluslararasılaşmış, istisnai bölgeler hariç kapitalist sermaye üzerindeki sınırlar gevşetilmış ve yoğun medya-pazarlama taktikleri ile küresel “ihtiyaçlar” benzeştirilmiştir. Sözgelimi kültürlerinde yer alsın ya da almasın gelişmekte olan toplumların tamamında bir “kahve kültürü” pazarlaması yapılarak, Endonezya, Tacikistan ya da Namibya’ da gençlerin fast-food kahve markalarına yöneltmeleri sağlanmıştır. Kanada’ da moda olan bir kıyafet, küresel pazarlama tekniklerinin tesiriyle Moldova veya Kırgızistan’da da moda haline gelebilmektedir. Amerikan menşeili bir televizyon programı, aynı format ve aynı uyarlamalarla Rusya’da da en çok izlenen yayınlar arasına girmektedir. Dünyanın farklı coğrafyalarındaki kentler giderek birbirine benzemekte, tüketim, sanat ve estetik anlayışları da tıpkı üretim anlayışı gibi tek tipleşmektedir. Conrad Lodziak (2003; 40), bu durumu “ihtiyaçların manipülasyonu” teziyle açıklamaktadır. İhtiyaçların manipülasyonu genellikle, medyanın ve reklamcılığın bizi gerçekte ihtiyacımız olmayan şeylere "ihtiyaç duyar" hale getirme gücü olarak algılanır. Lodziak’a göre; kapitalist yeniden üretim mekanizmasını yıkmak, işçi sınıfının kapitalist sınıfa olan bağımlılığını azaltmakla mümkün olur. Bu durumda kapitalist hegemonyanın en önemli görevlerinden biri “işçi sınıfının özerkliğinin genişlemesinin engellenmesidir. Lodziak’ın tanımladığı “maniplasyon” meselesi, sosyal demokrat reflekslerin de yeniden inşasını mümkün kılan araçtır.

Sosyal demokrat refleks, 1970’lerde başlayan refah devleti krizinin ardından 1990’lardan itibaren bir çeşit Matrix¹ rolüne soyunmaya girişti. Kapitalizm gerçeğini ve insanlığın sınıfsal çatışmalarını geri plana alan ve Lodziak’ın tüketim merkezli bir kimlik inşa süreci olarak açıkladığı bu dönemde, sosyal demokrasi de toplumsal kimliklere yoğunlaştı. Artık işçi sınıfı adına devletle pazarlığa oturma stratejisi kaybolmaktaydı. Küresel emperyalizm çağına girerken sosyal demokrat akımların literatüründe bu konuların yerini kimlik sorunları almaya başladı. Bu durumun ilk gerekçesi; önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere Sosyalist Blok’un 1989’dan itibaren yenilgisiyle dünyada kapitalizmin yalnız başına kalması ve neo-liberalizmin yükselişidir. İkinci önemli gerekçe ise küresel

¹ 1999 Yapımı “Matrix” adlı sinema yapıtı, bir çeşit yapay zekânın insanlığı esir alması ve uyutmasını işliyordu. Senaryoya göre uyutulan insanlar, yaşadıklarını düşünmeleri için Matrix adı verilen hayali bir evrende yaşadıkları şeklinde kurgulanıyorlardı. Bu sistemin dışına çıkmayı başarıp, Matrix’le bağlantısını keserek “zgrleşen” insanlar ise “terörist olarak yok edilmek üzere aranıyorlardı.

emperyalizmin ulus-devletler karşısında almış olduğu konum neticesinde, toplumsal kimliklerin palazlandırılmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti siyasetinin ve alt sınıflarla sağlanan göreceli uzlaşmanın yürütücüsü olan sosyal demokrat hareketler, bu dönemde de ulus devlet ve tam bağımsızlık ülküsü karşısında, kimlik siyaseti savunusunda yer almaktadırlar.

Sosyal demokrasi, kurucu ön kabullerinin bir sonucu olarak bilimsel sosyalizm ile liberalizmin arasındaki güç dengelerinden yoğun biçimde etkilenir. Ülkeden ülkeye ve dönemden döneme, sosyalizan sosyal demokrasi ile sosyal liberalizm arasında salınan bir ara ideolojidir (Hatipoğlu; 2022). Kuşkusuz, yeni kapitalist inşa sürecinin çevre ülkelere doğru yayılması ve küresel emperyalizmin neo-liberal politikaları uygulamaya geçirmesi, 1970’lerden itibaren giderek krize giren sosyal demokrasi ilkelerinin yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktaydı. Bir üçüncü yol iddiasına sahip melez ideoloji olarak sosyal demokrasi, bu dönemden sonra sosyalizm ve liberalizm arasında konumladığı yönünü daha çok liberalizmden yana çevirmiştir. Sosyal demokrasi de normatif düzlemde temel değerleri ve temel hakları esas alır. Bunlar, hem normatif talepleriyle, hem de uygulamada etkili olup olmamalarıyla, bir siyasal pusulanın tayin edici unsurunu oluştururlar. Temel değerler, 18. yüzyıldaki Aydınlanmadan bu yana, hem tanımları açısından, hem de birbirleriyle ilişkilerinde defalarca değişime uğramıştır. Bugün, büyük ölçüde, üç temel değer olan özgürlük, eşitlik/adalet ve dayanışmadan hareket edilebilir (Friedrich Ebert Vakfı, 2010; 10).

Temel prensiplerin yukarıdaki biçimde ifade edildiği günümüz sosyal demokrasi akımlarında, önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere neo-liberal düşüncenin önemli ölçüde etkili olduğu görülmektedir. Özellikle yeni üretim biçimi ve kapitalist dönüşümün sancılarının sosyal demokrat düşüncüyü de etkilediği anlaşılmaktadır. Diğer yandan, sınıfsal hareketlerin de önemli ölçüde dezenformasyona uğradığı ve küresel dengenin “sağa” doğru kaydığı bir ortamda, sosyal demokrat akımlar da sosyalizm liberalizm dengesindeki yerlerini yeniden konumlamaktadırlar. Örneğin; üçüncü yol kuramının öncülerinden Anthony Giddens “yeni dünyada” sosyal demokratların görevini açıkça tariflemektedir: Üçüncü yol politikalarının en temel hedefi vatandaşların zamanımızda yaşanan küreselleşme, kişisel yaşam dahi dönüşümler ve doğayla ilişki bağlamında ortaya çıkan önemli değişimler yoluyla kendi yaşam yollarını çizebilmelerine yardımcı olmaktır. Üçüncü yol politikaları, önemli bir şekilde küresel piyasa şartlarından daha geniş bir perspektife yayılan olgular olarak küreselleşmeye karşı olumlu bir tavır takınmalıdır. Sosyal demokratlar, küreselleşmeyi ulusal bütünlüğe ve geleneksel değerlere karşı bir tehdit gibi gören aşın sağın savunduğu değerler

olan ekonomik ve kültürel korumacılıkla mücadele etmelidirler (Giddens, 2000; 75). Bu açıklamalardan da anlaşıldığı kadarıyla en azından bir kısım sosyal demokratlar refah devletinin varlığının sonlandığını ve küreselleşmeye ilişkin yeni tutumların sosyal demokrasinin geleceği ile doğrudan ilişkili olduğunu düşünmektedirler. Ancak Meryem Koray'ın (2008; 23) “Avrupa’da Sosyal Demokrasi ve Günümüzdeki Tartışmalar” adlı çalışmasında da gösterdiği üzere, Paul Hirst, Paul Pierson, James Callaghan gibi kimi sosyal demokrat kuramcılar, refah devleti modelinin alanının daralmadığını, küreselleşmenin yeni imkânlar sunduğunu iddia etmektedirler. Mevcut koşullarda, sosyal demokrat düşünce içerisinde doğal olarak toplumsal ve ulusal etkenlere göre farklı gelişim çizgilerinde bulunan akımların etkileri görülmektedir. Ancak genel kabul gören yaklaşım, sosyal demokrat politikaların Avrupa merkezli gelişmiş ülkelerde geçerli olduğu, refah devletinin sona erme süreci ile birlikte burada bile sosyal demokrasinin zorlandığı temelindedir. Bu noktada, Sosyal Demokrat anlayışın iki uç merkezi olarak görünen Britanya Sosyal Demokrasisindeki “New Deal” hareketi ve Tony Blair ismiyle simgeleşmiş neo-liberal yaklaşıma karşılık, İskandinav Sosyal Demokrasisinin büyük güç yitirmekle birlikte hala etkin olduğu söylenebilir. Ercan Karakaş da benzer düşünceler ileri sürmektedir:

Sosyal demokrat partilerin bugün içerisinde bulunduğu krizin başlangıcı, “3. Yol” politikalarının birçok ülkede yürürlüğe konulmasıyla ortaya çıktı. Bu durumu, Hollanda İşçi Partisi’nin eski lideri Wouter Bos, 25 Ocak 2010’da Amsterdam’da yaptığı bir konuşmada; “3. Yol ilericileri, makul bir şekilde denetlenen bir serbest piyasanın varlığı koşullarında yatağa gittiler; uyandıklarında ise zincirlerinden boşanmış bir canavarla karşılaştılar” diyerek, yapılan yanlışı cesaretle ortaya koymuştu. Bos; “Neo-liberaller, uzun süre küreselleşmenin, başımıza nereden geldiği bilinmeyen ve kaçınılmaz bir süreç olduğuna bizleri inandırmaya çalıştılar” diyerek özeleştiriyi derinleştirmişti. Sonuçta, serbest piyasacıların planladıkları gibi, ortama “Gittikçe büyüyen bir Anglosakson ekonomik sistem, gittikçe küçülen bir kamu sektörü ve gittikçe özgürleşen piyasaların hâkim olduğuna” vurgu yapmıştı. (Karakaş, 2018)

Karakaş, bu tespitlerden yola çıkarak, sosyal demokrasinin; özgürlük, eşitlik, dayanışma, demokrasi, sosyal devlet, barış, emeğin korunması, kadın erkek eşitliği, doğal çevrenin korunması gibi temel değer ve hedeflerinin toplumlar tarafından benimsendiğini gösterdiğini belirtir. Ona göre sosyal demokrasi, bu temel ilkelere ve hedeflere dayalı siyaset anlayışını korumalı, program ve stratejilerini temel ilkelerinin rehberliğinde yenilemelidir. Yeni meydan okumalara yeni yanıtlar üretmelidir.

Buraya kadar ileri sürülen görüşlerden, neo-liberal dönemde sosyal demokrasi tartışmalarının, sınıfsal uzlaşma ekseninden kültürel kimlik, devlet-yurttaş ilişkileri etnik ve mezhepsel azınlıklara dair sorunlar ve doğal çevre gibi konulara kaydığı anlaşılmaktadır. Yine bu çerçeveden hareketle, cinsiyet sorunları ve küresel göçün sonucu olarak ortaya çıkan mülteci sorunlarıyla da ilgilenilmektedir. Böylelikle sosyal demokratlar açısından; temel ilkelere uygun olarak eşitlik ve özgürlük sorunlarına yoğunlaşmakta ve “ezilen” kesimlerle dayanışma sergilenmektedir.

Kuşkusuz cinsiyet ayrımcılığı, azınlık hakları, kültürel çatışmalar, teknoloji zorbalığı, iklim krizi, hayvan ve doğa hakları ihlalleri çarpık kentleşme, sanatsal dezenformasyon, eşitsiz kamu hizmeti sorunları ve her türlü ayrımcılıklar; her biri diğeri kadar önemli küresel sorunlardır. Bahsedilen tüm bu örnekler ve diğer sorunların çözümü için bir program önerisi mutlaka gereklidir. Ancak tarihsel süreçte yapılacak nesnel bir analiz, sayılan tüm sorunların ardında bir kapitalist üretim ilişkileri açmazının yer aldığı ve sosyal demokrasinin bu ana sorunu; yani “kapitalizmi ehlileştirme sorununu” aşma yönünde henüz yeterli ve tutarlı politikalar üretmediğini göstermektedir. Dolayısıyla asıl sorunu görmeksizin, sorunun unsurlarına odaklanmak, bir taraftan ana sorunu gözden kaçırma işlevi görürken, bir taraftan da sisteme muhalif toplumsal kesimleri daha küçük toplumsal gruplara bölerek muhalefeti zayıflatma işlevi görmektedir. Benzer biçimde, ulusal iradelerin ve bağımsızlıkçı akımların karşısına küreselleşmeci bir yaklaşımla çıkmak devrim ve liberalizm arasında bir üçüncü yol olma iddiasını zayıflatmaktadır. Çünkü son tahlilde bu yaklaşım dolaylı ya da doğrudan emperyalizm-kapitalizm lehine işlemekte, ara bir çözüm sunmamaktadır.

Cihan Aydın (2020), sosyal demokrasinin işlevlerinin bitmediği görüşündedir.

Ana akım sosyal demokrat-sol partiler ve hareketler, bu hareketlerin kurucu önderleri, bugünkü en önemli uluslararası kurumların ve özellikle “Birleşik Avrupa” düşüncesi ve ütopyasının imar ve inşasında önemli rol almışlardır. Sosyal demokratlar, nasıl savaşlarla yıkıma uğrayan Avrupa’nın diriliş mucizesine katkı sağladılarsa, bu “Yeni Çağ’ın” sorunlarının çözümü konusunda da önemli anahtar işlev üslenebilirler. Küresel ölçekte, neoliberal anlayışa karşı yatırım özgürlüğü, yatırımların demokrasi ile uyumlu duruma getirilmesi, üretim hakkı ve bölüşüm haklarını esas alan paydaş ekonominin yaratılması konusunda sanayi (endüstri 4) devrimlerini ve üst sürümelerini daha ilerici bir aşamaya taşıyabilirler.

Meryem Koray (Koray; 2008) ise farklı görüştedir. Ona göre; sosyal demokrasi elbette yeni döneme ilişkin tutum ve davranış geliştirebilir ve güncellenebilir.

Ancak sosyal demokrasinin varlık kazanmasını, yine, küresel kapitalizmle ilişkileri, refah devleti anlayışı, gelirin yeniden dağılımında daha eşitlikçi ve adil politika izlemesi, bir başka deyişle siyasal demokrasinin yanı sıra sosyal haklar ve sosyal vatandaşlık yoluyla sosyal demokrasiyi tesis etmesi temelinde düşünmek gerekiyor. Yani, kapitalizmi düzenlenmiş ve toplumla bütünleşmiş bir değişime uğratmanın, ya da gelirin yeniden dağılımında daha eşitlikçi politikalar uygulamanın yolları, yöntemleri, araçları tartışılabilir, değişebilir; ancak hedef değişikliklerinin sosyal demokrasinin varlık nedenini de, var olma gücünü de ortadan kaldırdığını yadsımak mümkün görünmüyor.

Atakan Hatipoğlu (Hatipoğlu; 2022) ise, yukarıda belirtilen iki farklı kutuptan daha özgün bir noktada durmaktadır. Ona göre her ideolojinin olduğu gibi sosyal demokrasinin de ön kabulleri vardır. Bu ön kabuller kapitalizmin insanlığın ufku olduğu ve ehlileştirilmesi fikirleridir. Bu ön kabuller geçerliliği yitirmediği sürece ideoloji de yok olmayacaktır.

Çağımızda devrim, emperyalist sistemin dışına çıkmak demektir. Emperyalist sistemin dışına çıkarak tam bağımsızlık ve eşitlik temelinde uluslararası ilişkiler kurmak amacıyla olmayan partilere “sistem partileri” denir. Onlar için dünya emperyalist sistemin dünyasıdır. Bu sistem dışında bir alternatifleri de olmadığından lügatlarında “emperyalizm” diye bir sözcük yoktur. (Hatipoğlu, 2017; 28)

Sosyal Demokrasinin günümüzdeki popüler tartışmaları, refah devleti teorisinin rafa kaldırılması ve neo-liberal dönüşümün başlamasıyla birlikte farklı eksenlere kaymaktadır. Kimi düşünürler sosyal demokrasinin varlık sebebinin ortadan kalkmadığını tespit ederken, oldukça önemli bir kesim de tersi düşüncededir. Son tahlilde kapitalist sınırlar içerisinde bireyi ve özgürlükleri savunma anlayışı, çalışma konusu CHP açısından irdelendiğinde, ilerleyen bölümlerde anlatılacak Kemalist teori ile uyumluluk göstermemektedir.

Bu çalışmanın alanı açısından; sosyal demokrasinin köken ve tarihsel süreç itibarıyla nerede durduğu ve emperyalizm meselesi de özetlendiğine göre, Kemalizm’in nasıl bir düşünce sistemi olduğundan bahsedilmek suretiyle CHP’nin her iki kaynağın da yapısal özelliklerini taşıdığı iddiası incelenecektir.

3. BÖLÜM

3. TÜRKİYE DEVRİMCİLİĞİ OLARAK KEMALİZM;

3.1. Kemalizm'in Kökenleri Yönünden Türk Modernleşmesi

1683 Yılında II. Viyana Kuşatması olarak adlandırılan ve 1699 Yılına kadar süren bir geri çekilişin, tarihindeki en utanç verici antlaşmalarından biriyle sonuçlanarak gerilemeyi başlatan sürece girmeden önce, bir bilimsel borcu ifade etmek zorunluluktur. Türk Ulusu uygarlığın beşiği olmuş Uzak Asya'nın, Çin, Hint ve Farisi medeniyetleriyle birlikte en önemli bozkır medeniyetini kurmuş kadim bir halktır. Özellikle Batılı tarihçilerin, uzun bir süre boyunca yerleşik hayata geçmeyen kavimlerin medeniyet oluşturmayaacağı yönündeki tezviratları ve kitabi dinlere mensup olmayan her türlü inancı heretizm altında inceleyerek kültür ve medeniyet ailesi dışına alma yönündeki eğilimlerine karşın, teknoloji çağında gerçekliğin böyle olmadığı bilimsel yöntemlerle tespit edilmiştir.

Türklerin “çağdaşlaşmasına” dair kısa öyküye girmeden önce, çağdaşlaşmanın “Batılılaşmak” ile aynı şey olmadığını, yeryüzünde insanlık ailesinin ilerlemesine katkı sunmuş doğulu-batılı, kuzeyli ve güneyli birçok medeniyet olduğunu, değer ve nitelik incelemesinin dikte edici tek bir bakış açısıyla yapılamayacağını not etmek gerekir. Bu çalışmanın temel prensip olarak kabul ettiği diyalektik bakış açısı ve bilimsel nesnellik bunu gerektirmektedir.

Çağdaşlaşma, sözlük anlamı olarak zamanın gereklerine uymak, asrileşmek olarak tanımlanmaktadır. Batı kökenli bir sözcük olarak Fransız Devrimi'nin ardından feodalizm ve teokratik gelenekten sıyrılma çabalarının somut toplumsal karşılığı anlamında kullanılmıştır. Yüzyıllar boyunca Avrupa ile komşu konumda bulunan ve Batı ile çeşitli yönlerden ilişkisi bulunan Türkler açısından ise çağdaşlaşma tarihsel süreç boyunca farklı anlamlar ifade etmiştir.

Üç kıtada, tarihteki en uzun hüküm süren devletlerden birini kuran Osmanlılar, önceki dönemde sık sık atıf yapılan coğrafi keşifler ve sonuçlarından belki de en fazla etkilenen ülke olmuştur. Öncelikle coğrafi keşifler sonucu ticaret yollarının yavaş yavaş güzergâh değiştirmesi, sonrasında yeni kıtaların sonuna kadar sömürülmesi sonucu Avrupa'da ortaya çıkan yeni sermaye birikimi, hem askeri hem de sosyolojik açıdan Osmanlı'nın adım adım gerilemesi sürecini başlatmıştır.

Siyasal ve toplumsal açıdan analiz edildiğinde, Osmanlı sisteminin Batıdaki örneklerden oldukça farklı olduğu görülür. Öncelikle karşılaştırma açısından din olgusu

incelendiğinde Osmanlı Devlet Sisteminde teokratik yanlar bulunmakla birlikte, din hiçbir zaman devlet erkinin üstün gücü olmadı. Tam tersine; Osmanlı İmparatorluğu gücünün zirvesinde halifelik makamını ele geçirerek, teokratik iktidarı devlet geleneğine eklemlemiş ve kuşanmıştır. Ancak yine de, Batıdaki örneklerin aksine, dinsel iktidar hiçbir zaman Osmanlı Hanedanının dünyevi gücüne ulaşamamıştır.

Kimi düşünürler, Osmanlı ekonomisinin Batıdaki örnekler gibi feodal bir düzen olmadığı iddiasındadırlar. Bunun doğal sonucu olarak kapitalistleşme süreci de Batıdaki gibi iktidar ve toplumun kapitalistleşmesi şeklinde olmamıştır. Kapitalistleşme süreci ancak Osmanlı saltanatını yıkıma götürerek etkin olabilmişse de, bunun da toplumu Batılı anlamda kapitalistleştirdiğini söylemek mümkün değildir. Özellikle Niyazi Berkes yukarıda özetlenen fikirlere benzer görüşler öne sürer. Ona göre; Osmanlı devlet düzeninin temel unsuru teokrasi ya da feodal yapı değil, gelenektir.

Gelenek, kadim Türk dünya görüşünün (nizam-ı âlem) Tanrı'dan gelen değişmez yasalarla oluşturduğu (Kanun-u Kadim) tartışılmaz ve evrensel bir olgudur. Tanrı tüm bu düzeni Türk başbuğunun dünyayı yönetmesi için oluşturmuş ve bu yetkiyi ona vermiştir. O da yetkisini yine bu evrensel kanunlara dayanarak kullanır. Osmanlı devlet ve toplum görüşünün bu yanma göre devlet toplumdan gelmez. Devlet toplumun ekonomik çıkar sınıflarının çıkar gereklerine dayanmaz. Siyasal egemenlik toplumsal köklerden gelmez; toplumun üstüne Tanrı tarafından (gerçekte fetih ve güç yoluyla) dışarıdan oturtulur (Berkes, 2012; 29-32).

Sina Akşin, Osmanlı toplumunun kapitalist sürecin tamamen dışında olmasını ekonomik ve sosyal yapıyla ilişkilendirir. Ona göre; Osmanlı toplumu köylü reaya (çiftçiler) ve kentli reaya (loncalar) olarak organize olmuştu.

Köylülerin küçük üretim ve vergi ödemek ile savaflara yardımcı olmak yükümlülükleri vardı. Kentli reaya denince ise akla loncalar gelirdi. Bunların büyümemesi özel çaba sarf edilen bir konuydu. Loncanın sert kurallarıyla donatılmış sistem, loncaların kendisi ve devlet esnafın büyümemesi için çaba sarf ederdi. Uluslararası ticaret ve büyük üretim özel izinlilerin işiydi. Bu da loncadan büyük üretim çıkmamasından kaynaklıydı. Doğal olarak böyle bir toplumda da kapitalizme kapı açılmıyordu (Akşin, 1997; 16-17).

Ali Gevgilili, ticaret yollarının değişimi sonucu Osmanlı'nın dünya ticaretinden aldığı payın azalmasını, nüfus artışı ve verim düşüşü gibi konuların gerileme ve anarşiye yol açtığını belirtir. Ona göre; Osmanlı sistemine hâkim güçler hem statü kaybı korkusuyla kapitalist ilişkileri engellemişler hem de daha iyi bir çözüm öne sürememişlerdir. Dolayısıyla dünya

kapitalizminin gelişimi ve küresel pazarın paylaşımı Osmanlı Devleti'ni yıkan unsur olmuştur (Gevgilili, 1987; 6-7).

Mehmet Genç (2012; 177), 1500 ila 1800'lü yıllar arasında Osmanlı ekonomisinin dinamiklerinin iâşe, fiskalizm ve gelenekçilik unsurları üzerinde yükseldiği görüşündedir.

Stefanos Yerasimos (1974; 444-445) ise benzer temellerden yola çıkarsa da farklı görüştedir. Ona göre; Osmanlı düzenini meydana getiren bütün kurumlar, on dokuzuncu yüzyıla kadar biçimsel olarak ortada olsalar da gerçekte on yedinci yüzyıl başlarında çökmüşlerdir. Bunların yerine, yeni yapıların yavaş yavaş olgunlaşması kırlarda feodalizm, şehirlerde kapitalizm biçiminde kendisini gösterir. Yönetici sınıfın üç ayrı kategorisi birbirine karışıp birbiri içinde erir ve bu karışım içinden yeni unsurlar ortaya çıkar. Bu oluşum Batı'daki kapitalist üretim tarzının giderek daha da yükselen belirleyiciliğinin gölgesinde ortaya çıkmıştır.

Doğan Avcıoğlu (1996; 45-46) Türk toplumunun ekonomik ve sosyal yapısının kapitalizme geçmeye uygun olmadığını reddederek, kapitalizme geçiş için yeterli şartların var olmasına rağmen sömürgecilikle olağandışı bir gelişme yaşayan Batının dış etkileri sonucu geri kaldığını iddia etmektedir. Her durumda Batının olağanüstü gelişimi karşısında Osmanlı'nın önce durakladığı ve sonrasında ise gerilemeye başladığı aşikârdır. İşte çağdaşlaşma macerası, bu geri kalış karşısında Türk toplumunun verdiği refleks olarak görülmelidir.

Eldeki verilere bakarak, Osmanlı toplumunun feodal olmadığını ve kapitalistleşme sürecine girmediğini iddia etmek oldukça zordur. Bir kere coğrafi keşif sürecine Osmanlı'nın katılmamasını eleştiren görüşlere katılmak mümkün değildir. Coğrafi keşifler zaten Osmanlı'nın stratejik deniz yollarını elinde tuttuğu için başlamıştır. Başka bir deyişle; Batı Avrupa'yı okyanusa dayanıklı büyük kadirga ve gemiler inşa etmeye, yeni kıtalar keşfetmeye varan süreci başlatan şey Osmanlı İmparatorluğu'nun zengin deniz yollarına ve önemli ticaret limanlarına hakim olmasıdır. Dolayısıyla zaten bu zenginliklere sahip olan imparatorluk için coğrafi keşifler o kadar da önemli olmamıştır. Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısına bakıldığında; Mısır ve Cezayir gibi dönemin en zengin ve gelir kaynağı yüksek eyaletlerine sahip olduğu, İstanbul gibi dünyanın en kalabalık ve tartışmasız en büyük şehrinin başkent olduğu ve Selanik, İskenderiye, İzmir gibi çok önemli limanları bulunduğu görülmektedir. Selanik 17. Yüzyıla kadar sözgelimi Londra ya da Lizbon kentlerinden çok daha büyük bir şehirdir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin feodal olmadığını iddia etmek gerçeğe uygun düşmemektedir. Tarihsel olarak Batıda yaşanan gelişme bir ihtiyacın ürünüdür. Avrupalılar açısından büyük denizlere açılmak Hindistan ve Uzak Doğu'ya giden

yeni yollar aramak, Akdeniz'i, önemli limanları ve boğazları elinde tutan düşman (Osmanlı Devleti) sebebiyle bir zorunluluktur. Diğer taraftan daha Kanuni Sultan Süleyman döneminde büyük gemiler inşa ederek coğrafi keşiflerde bulunma fikri ortaya atıldıysa da, böyle bir ihtiyaç hâsıl olmadığından hiçbir zaman tasavvurlar pratiğe dökülmemiştir. Yine Sokullu Mehmet Paşa'nın Don ve Volga nehirlerinin arasına kanal inşası projesi, gerek öncelikler gerekse ihtiyaçlar yönünden gerçekleştirilememiştir. Nihayet II. Viyana Kuşatması dahi, Kanuni açısından çok önemli bir hedef olmadığından ordunun önemli bir bölümü götürülmemiştir. Dolayısıyla Avcıoğlu'nun da işaret ettiği üzere Osmanlı'nın birikim ve toplumsal yapı yönünden feodal özellikleri mevcut ve kapitalistleşmeye de uygun bir durumu mevcuttur. Ancak çalışma boyunca çeşitli kereler vurgulandığı üzere, bilimsel ve tarihsel olguları Batı zihniyeti ve kavramlarıyla açıklama gayreti, Türklerin göçebe kavim olmaları sebebiyle medeniyet oluşturmamaları, "Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT)" adı verilen ve sınırları belirsiz bir ekonomik tahlili zorlamaktadır. Kuşkusuz coğrafi ve kültürel farklılıklar, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin farklı toplumsal gruplarda ayrı dinamiklerle seyretmesine sebep olmaktadır. Ancak, Samir Amin'in vurgu yaptığı "Avrupamerkezcilik" ve olguları tek bir örnek üzerinden açıklama gayreti, Osmanlı Devleti'nin yapısı örneğinde olduğu üzere pek çok farklı alanda teorileri hatalı kılmaktadır.

Osmanlı Devlet yapısındaki bozulmaların ve Batıdaki gelişmelerin Osmanlı'nın düzenli olarak gerilemesine yol açtığı söylenebilir. Bu gelişmeler, kuşkusuz coğrafi keşiflerin ardından gerilemenin Osmanlı tarafından çok daha yakıcı bir biçimde hissedilmesi ve nihayetinde devletin yıkıma uğramasına kadar sürmüştür. Ve Baltalimanı Ticaret Antlaşmasıyla ülke müstemleke pozisyona düştüğünden, hem kapitalist gelişimin hem de toplumsal ilerlemenin durma noktasına geldiği mantıksal olarak akla daha yatkın görünmektedir. Aksi takdirde ATÜT olarak konumlandırılan ekonomik ilişkilerin Cumhuriyetin ilanından sonra 40-50 yıl içerisinde tamamen dönüştüğünü ifade etmek gerçeğe uygun olmayacaktır.

Osmanlı Devleti'nin gerilemesine karşı ilk tepkiler, Nizam-ı Cedid hareketleriyle verildi. Daha sonra II. Mahmut reformlarıyla önemli aşamalar kaydedildiği de not düşülebilir. Ancak bu ıslahatlar sisteme yönelik yapısal reformları içermiyordu. Genellikle askeri modernizasyon ve mali yapıya ilişkin düzenlemeleri kapsıyordu. Zaten Kemalist Devrime gelene kadar Osmanlı ıslahatlarının bir reform hareketi değil; adı üstünde ıslahat hareketi olması, yönetici elit ve aristokrasinin Osmanlı sisteminin yapısal sorunlarını tanzim etmek yerine ıslah ederek devam ettirilmesi prensibinden vazgeçmemeleriyle ilgilidir. Büyük çoğunlukla Osmanlı elitleri devlet yapısında yapısal bir sorun görmemişler, düzenlemeler ve

ıslahatlar yoluyla devleti tahkim etme yoluna gitmişlerdir. Bu da yeterli olmayınca “devleti kurtaracak” büyük siyasal hedefleri gündeme getirmişlerdir. En ileri önerileri olan aydınların bile kendi mevzilerinden yenilik taraftarı olmak ve gelenek taraftarı olmak arasında gidip geldikleri bir çelişkiler yumağı yaşamaları bu durumun kanıtıdır. Yine de eğitim ve sağlık gibi alanlarda yapılan önemli müdahaleler, sonraki toplumsal dönüşümün öncü vazifesini üstlendiler. Tanzimat Fermanı da, bu anlamda Niyazi Berkes ’in deyimiyle bir reform değil, “başlangıç” teşkil etmekteydi. Bu çalışmanın ilgi alanı açısından en önemli başlık, eğitim alanında yapılan düzenlemelerin toplumsal yapıya olan etkileriyle ilgili olan unsurlardır.

Osmanlı Devleti’nin mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti, elbette tarihsel ve toplumsal sorunları da miras almıştır. Fransız İhtilali sonrası Batı’da ortaya çıkan yeni fikirler ve toplumsal yapının dönüşümü, başta da belirtildiği üzere sosyalizm, liberalizm ve milliyetçilik gibi ideolojileri ortaya çıkarmış, bu arada dünyada geleneksel yapı giderek çökerek yerini kapitalist sisteme bırakmıştır. Coğrafi keşiflerin sistematik bir sömürge yöntemine dönüştürülerek dünyanın diğer bölgelerinden elde edilen metanın pazarlanmasına dayanan “Merkantilizm” politikaları ile zenginleşen Avrupa ülkeleri karşısında tarıma dayanan Osmanlı toplumu büyük bir hızla çöküşe geçmiştir. Bir yandan; üretim biçimi ve geleneklerinin hızla dönüşmesine tepki olarak “Metternich Sistemi” adı verilen bir bağlaşıklık ile geleneksel çıkarlarını kollamak arzusundaki Batılı oligarkların bu politikaları 1830 ve 1848 Devrimleri ile çökmüştür. Diğer yandan oluşan bu yeni dengede oldukça kısıtlı bir üretim gücüne sahip Osmanlı Devleti, üç yüz yıllık süreçte ticaret yollarının değişmesinden üretim biçiminin gelişmesine, teknoloji, kültür ve sanayileşme gibi tüm alanlarda Batı’da yaşanan gelişmelere yabancı kalmış, ayak uyduramamıştır.

Berkes (2012;38), 17. yüzyılın başında Avrupa’da yaşanan yükselişin, siyasal alandan çok ekonomik alanda Osmanlı İmparatorluğu’nu sarstığı halde 18. Yüzyıla kadar bu durumun anlaşılamadığını iddia eder.

Batı karşısında “bir şeyler yapma” gerekliliğini ve dolaylı olarak her dönemin Türkiye açısından popüler tartışma başlığı olan “Batılılaşma ve Çağdaşlaşma” tartışmalarını başlatmıştır. Bu tartışmalarda, dış gelişmelerin de etkisiyle yenilik yapılması ilke olarak kabul görmüş ve başlangıçta askeri alanla sınırlı olan yenilikler, bozgunlar, yoksulluk ve iç kargaşaların da etkisiyle giderek reform hareketlerine dönüşmüştür. Ancak sadece koşulların ya da dış baskının zorlamasıyla gerçekleştirilen bu reform hareketleri, oldukça sınırlı iyileşmeler sağlamalarına karşın günümüze dek gelen farklı toplumsal çatlakları da ortaya çıkarmıştır. III. Selim ile başlayan II. Mahmut, Tanzimat Hareketi ve Meşrutiyet ile devam eden reform hareketlerinin genel karakteristiği, özellikle eğitim, kültür ve toplumsal yaşamla

ilgili alanlarda, eski yapıya dokunmadan yanı sıra yapılan uygulamalar toplumu yalnızca çok kültürlü, çok dinli ve çok ırklı değil aynı zamanda farklı idea ve yaşam biçimlerine sahip alanlara bölmeye sebep olmuştur. Sadece eğitim alanında yapılan yenilikler bile Osmanlı Devleti'nin en kalabalık unsuru olan Türk ahalisinin toplumsal yaşamda farklı kültürel gruplara ayrılmasına zemin hazırlamıştır.

II. Mahmut zamanından beri mektebin karşısında, değişme alanının dışında bırakılan, hiçbir yenilenme çabasına konu olmayarak kendi halinde kalan medrese, yalnız Osmanlı geleneğinin bir simgesi olmakla kalmıyor, aynı zamanda Avrupa'daki din-devlet ayırımına benzer bir biçimde dinsel bir örgüt olarak görülüyordu. Medrese, değişen dünyasal kesim karşısında değişmeyen, dinsel olma niteliğini kazanan kesimin temeli olarak görülmeye başlamıştı (Berkes, 2012; 456).

Oluşan bu yapı içerisinde farklı kültürel, düşünsel ve ekonomik deneyimlere tabi tutulan ikili toplumsal katmandan oluşan bir Türk toplumunun oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Geçmişten günümüze İttihatçı-Hürriyet İtilafçı, yenilikçi-muhafazakâr ve laik-anti laik gibi çeşitli görünümde altı toplumda oluşan karşıtlıklar bu yapının sonucudur.

Osmanlı Devleti'nin emperyalistlerce sömürgeleştirilmesine yönelik en büyük adımın Baltalimanı Ticaret Antlaşması (1838) olduğu hususunda genellikle tüm yazarlar hem fikirdir. Doğan Avcıoğlu bu antlaşmayı “Türkiye'nin idam fermanı” olarak tanımlar. Türkiye'yi, İngiltere'nin bağımlı tarım ülkesi haline getirmek için, İngiliz ekonomi politik üstatlarının çabalarına dahi ihtiyaç duyulmadı. İngiliz diplomatları, kapitülasyonların kaldırılması gereken bir dönemde, Osmanlı devlet adamlarına, serbest ticaret doktrinini kolayca kabul ettirdiler. Türkiye, 1838'de imzalanan ticaret antlaşmasıyla, ileri Avrupa ekonomisinin açık pazarı haline geldi. Böylece, ekonomi kendi yolunda devam edebilse mümkün görünen gelişme, engellenmiş oldu (Avcıoğlu, 1969;50). Gerçekten de bu antlaşmanın ağır şartları, gümrük vergileri ve rejimine yapılan müdahaleler ile bu antlaşma sayesinde Osmanlı Devleti'nin toprakları, İngiltere'nin, diğer Avrupa devletlerinin ve dahi onların ortaklarının açık pazarı haline getirilmiştir.

Hatipoğlu (2023;85), Türkiye'de ilk anayasacılık hareketlerine örnek olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı (1839) ile ülkenin gerçek bir sömürge durumuna getirildiğini belirtir. Ona göre rüşvet ve müsadere yöntemlerinin zaten yaygın olarak görüldüğü Osmanlı topraklarında, artık Batılılar ve onların yerli ortakları olan azınlıklar için bir kanuni rejim ve mülkiyet, ticaret ve kanunilik unsurlarının güvence altına alınacağı adımlar atıldı. Bir başka deyişle, Osmanlı ekonomisinin güvenli olması demek, gayrimüslimlerin yasal güvence altına

alınması demektir. Avrupa'nın bu yöndeki çabalarının sonucu Osmanlı'da bir kanunlaşma hareketinin başlaması oldu. Tanzimat ve Islahat Fermanları bu sürecin sonucuydular. Tanzimat döneminin 1839'da Gülhane Hattı Hümayunu'nun 1870'li yılların başlarına kadar sürdüğü görülmektedir.

Fermanın ilanı yurt çapında önemli kargaşalara sebep olmuştur. Mutaassıp kesimler fermanın tüm dinlerin mensuplarını eşit konuma getirmesini kendilerine hakaret sayarken, kimi Hristiyan azınlıklar da elde ettikleri bazı imtiyazları kaybetmenin telaşına düşmüşlerdir. Halil İncik bu durumu şöyle açıklamaktadır;

“Rumeli'de Hristiyan tebaanın ayaklanmaları ile Anadolu'daki muhalefet ve kaynaşmanın esas konusu daima yeni vergi rejiminin getirdiği değişikliklerdir. Tahriklere ön ayak olanlar da, imtiyazlı zümreler, Hristiyan çorbacılar, Müslüman ağalar ve ulemadır. Fakat Hristiyanlarla Müslüman zümrelerin muhalefeti arasında şu mühim fark vardır: Rumeli 'de Gülhane Hattı'nın doğurduğu kaynaşma derhal milli-siyasi bir ayaklanma ve milletlerarası siyasetin ilgilendiği bir konu olma istidadını göstermiştir. Rumeli'de reaya çorbacıların idaresinde esaslı içtimai reformlar için harekete geçmekte, Anadolu'da ise eski Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel müesseselerini temsil edenler bu gibi reformlara mukavemet etmekte ve halkı peşlerinden sürüklemektedirler. Bu tarihten sonra Balkanlarda milli uyanış ve modernleşme hareketleri gelişirken Türk politika hayatına, uzun zaman taşraya hâkim ayan-ağaların gelenekçiliği ile merkezdeki bürokratların modernleşme çabaları arasındaki çatışma hâkim olacaktır. (İncik, 2006;131-132)”

Tanzimat Fermanı'nın getirdiği görece özgürlük ortamında, Fransız Devrimi'nin Türk aydınları arasındaki etkileri de gün yüzüne çıkmaya başladı. Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi gibi önemli isimlerin katıldığı Yeni Osmanlılar (Genç Osmanlılar) adlı cemiyet ortaya çıktı. Bunlar Tanzimat karşısında muhalefet olarak seslerini yükselten diğer yandan kendi içlerinde de çeşitli uzlaşmazlıklar yaşayan bir gruptu. Kendi aralarında ne ideolojik ne de felsefi anlamda bir birliktelik bulunmamaktaydı. Hatta her biri iç dünyaları ve yapıtlarında yenilikçilik ve gelenekçilik arasında gidip gelen çelişkili yaklaşımlara sahip karakterler olsa da, Tanzimat döneminin çalkantılı ortamında verdikleri eserlerle, hem Türk modernleşmesinin öncüleri hem de kendilerinden sonra gelen nesilleri etkilemişlerdir.

“Tarihçiler genellikle Yeni Osmanlıları siyasi bir hareket olarak görüp siyasi fikirlerini vurgulama eğilimindedir. Oysa onlar ne bir siyasi parti kurmuş, ne kitleleri örgütlemiş ne de bir devrim ateşi yakmışlardır; fikirleri de 19. yüzyıl modernliğinin geniş yelpazesine yayılmış durumdadır. Bilgilerini Tanzimat'ı

eleştirmekte kullanmış ve okurlarına yeni bir dünya ufku sunmuşlardır. Yazılarının tamamına bakıldığında, onları, kendi kimliğini Batılılaşma sürecinde kaybetmeden modern olabilecek yeni bir Osmanlı kültürü yaratmak için uğraşan kültürel milliyetçiler olarak tanımlamak mümkündür.” (Findley, 2011; 59)

Tanzimat ilanı ve Abdülmecid dönemi, bundan sonra Osmanlı tarihinde devamlı surette görüleceği üzere çalkantı ve buhranlı bir dönem oldu. Kırım Savaşı (1853-1856) ve ardından ilan edilen Islahat Fermanı, geçici bir ferahlama yarattıysa da, Lübnan Krizi ve Balkanlardaki karışıklıklar, ülkenin dört bir tarafında yıkılmanın işaretlerini veriyordu. II. Abdülhamit’in padişahlığıyla birlikte 1876’da ilan edilen Meşrutiyet ve Osmanlı Mebusan Meclisi’nin kurulması, hemen ertesi yıl başlayan Osmanlı-Rus Savaşının (93 Harbi) ile sonuçsuz bir çaba olarak kaldı. Ağır yenilgiyi bahane eden II. Abdülhamit Mebusan Meclisi’ni süresiz olarak kapattı. 93 Harbi, hem onur kırıcı bir barış antlaşmasıyla sonuçlanarak dünyada “Hasta Osmanlı” tabiriyle devletin yıkılmasını hızlandıran bir etki yarattı, hem de Balkanlardan İstanbul ve Anadolu’ya yayılan muhacir göçüyle toplumsal yapıyı etkiledi. Mithat Paşa gibi meşrutiyetçi bürokratları da yönetimden uzaklaştıran Abdülhamit’in bu yönetimine “İstibdat Devri” adı verildi.

Osmanlı Devleti’nin bünyesindeki tüm azınlıkları etkileyen milliyetçilik hareketleri, dış güçlerin de desteğini alan etnik bölücü akımlar temelinde Osmanlı Devleti’nin gayrimüslim parçalarının birer birer koparılmasına yol açmıştı. Devletin güçsüzlüğü, ıslahatların bir yandan etkisiz kalırken bir yandan da geleneksel yapıları da zayıflatması bu etkilerin şiddetini daha da artırıyordu. Bu ortamda Osmanlı aydınları, 1889’da İttihatı Osmani Cemiyeti olarak kurulmuş bulunan ilk örgütlenmeleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne dönüştürdüler. Leskovikli Mehmet Rauf (1991;10), cemiyetin kuruluşunu aklı başında vatanperver Osmanlıların, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra sürekli gerileyen Osmanlı’nın çöküşünün durdurulabilmesi için bulduğu çözüm olarak sunmaktadır.

Örgüt ıslahatlarla kurulmuş bulunan Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye gibi okullardan yetişmiş aydın, ilerici ve vatansever gençlerden müteşekkil bir yapı olarak ortaya çıkmıştı. Sina Akşin (1997; 33-34) İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yapısını beş unsur ile tarif etmektedir: Bunlar Milliyetçilik, Gençlik, Yönetenler Sınıfından Olma, Mekteplilik ve Burjuva Zihniyetli olmaktır. Örgüt uzun süre legal faaliyet göstermediği gibi kendisini de açık etmedi. Balkanlardaki isyanların, aslında otorite elinde olmasına rağmen İttihat ve Terakki’nin iktidarı doğrudan ele almamasına bağlayanlar da vardır. 1876 yılında ilan edilen Meşrutiyet, II. Abdülhamit tarafından ortadan kaldırılmış ve Mithat Paşa’nın ayağı

kaydırılarak önce sürgüne sonra ölüme gitmesi sağlanmıştı. İttihat ve Terakki'nin Balkanlarda başlattığı militan muhalefet sonucunda II. Meşrutiyet 1908 yılında ilan edildi. Hemen ertesi yıl “31 Mart Vakası” olarak bilinen karşıdevrim teşebbüsü bastırıldı ve II. Abdülhamit tahttan indirildi. Bu olaylar önceki bölümlerde de ele alınan Osmanlı toplum yapısındaki çatlakların ve gelenekçi-ilerici karşılaşmasının ilk somut örneği sayılabilir.

Tarık Zafer Tunaya (1999; 91-92), “İkinci Jön Türk Hareketi” olarak kavramsallaştırdığı yapının partileşmesi olarak gördüğü İttihat ve Terakki'nin, yalnızca Osmanlı dönemini değil, Türkiye Cumhuriyeti dönemini de önemli ölçüde etkileyen bir siyasal akım olarak değerlendirmektedir. Ancak onlar da Batıcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık idealleri arasında bocalamışlar, bu sebeple de ülkenin kaderini ilgilendiren önemli konularda yeterince etkili olamamışlardır. Düşünce dünyasında da kurumsal bir yapıyı hiçbir zaman örgütlerine özümsetememiş olmaları dolayısıyla fikirleri bireysel düzeyde kalmış, dolayısıyla gelişememiş ve bir süre sonra muhafazakârlaşmıştır.

İttihat ve Terakki Fırkası doğrudan ve dolaylı olarak ülkeyi yönetti. Özellikle Enver-Cemal-Talat Paşaların üçlü yönetimi ile ülke tekrar eski gücüne kavuşturulmak istendi. Ancak daha sonraları Mustafa Kemal'in de eleştireceği üzere; komitacılık tarzı bir örgütlenme yapısı benimsenmesi, halk kitleleriyle yeterince kaynaşamaması ve ülkenin gerçekten büyük bir yangın içerisinde olması İttihatçıların başarılı olmasının önüne geçti. İttihatçıların tıpkı kendilerinden önceki oluşumlar gibi bir türlü ideolojik olarak netleşememeleri de bu sona katkıda bulunmuştur. Parti içinde önce Osmanlıcılık sonra da Türkçülük hararetle savunuldu. Ancak her halükarda ideolojik netleşme için ne yeterli zaman ne de donanımlı bir kadro vardı. Osmanlı Devleti'nin sonu, 1914'te geldi. Ülke Birinci Dünya Savaşı'na girdi ve tarih sahnesinden silindi. İttihat ve Terakki üyeleri, büyük çoğunlukla Ankara'da başlayan kurtuluş ve devrim mücadelesine katıldılar.

3.2. Kamalizm: Türk Devrimciliğinin “Kalesi”

Kemalizm, tıpkı Osmanlı döneminde başlayan diğer yenileşme hareketleri gibi temel prensipleri tarihsel süreç içerisindeki uygulamalarla gelişen ve güncellenen bir düşünce sistemidir. İşgal yıllarında bahsedilen tarihsel arka planın mirasından ortaya çıkmış, kurtuluş ve yeni bir ülke kurulması deneyimlerinden sonra ülkenin geleceğine dair öngörülerıyla bir düşünce sistemi olarak netleşmiştir.

Lideri, bu adlandırmadan pek hoşlanmasa da, Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren Türkiye toprakları üzerinde direnen devrimcilere Osmanlı İdaresi “Kemalciler” yabancılar ise “Kemalistler” adını vermiştir (Meydan; 2020). Mustafa Kemal, anlaşılabilir ve nesnel bir şekilde Türkiye Devrimciliğinin bir isim etrafında değil, fikir etrafında toplanan mefhum olduğu gerçeğinden hareketle, bu isime karşı soğuk kalmışsa da gelecekte halk da Türk Devrimcilerini bu isimle anacaktır.

Mustafa Kemal'in hem karakteri itibarıyla, hem de üzerine almış bulunduğu sorumluluğun kendi kişiliğinin ötesinde bir anlam ifade ettiği gibi bir düşünceyle şahsiyetinin öne çıkarıldığı bir anlayıştan özellikle kaçındığı anlaşılmaktadır. Kemalizm sözcüğüne soğuk bakmasının bu hissiyatlar sebebiyle olabileceği, kendisinin bir mit haline getirilmesinden endişe etmiş olabileceği akla uygun gelmektedir.

Ancak şu da bir vakiydir ki “Kemalist, Kemalci” ifadeleri, gerek Mustafa Kemal'in takipçileri tarafından, gerekse Türk halkı tarafından uygun bir tanım olarak bulunmuş olmalıdır ki, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devrimin programını ve partinin ilkelerini açıklamada kullanılmıştır. Mustafa Kemal'in bu tabiri sonraları uygun görmesi ve CHP programlarına alması da, muhtemelen Kemalizm tabirinin bu kullanışlı yönünü uygun bulması sebebiyledir. Kişisel yaşamını ülke meselelerinde ancak örnek teşkil etmek amacıyla kullanan, halk egemenliği idealine sonuna kadar inanmış ve diktatörlükten nefret eden bir karakterin, kendisinin simgeleştirilmesine ancak bu koşullar sebebiyle karşı çıkmaması beklenebilir. Eğer toplumsal güven açısından, Mustafa Kemal bir referans teşkil ediyorsa Kemalizm sözcüğü halkta olumlu anlamlar çağrıştırıyorsa, kullanımında sakınca görülmemiş olabilir. Nitekim Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki süreçte Kemalist ilkeler devrimin programı olarak yer bulduğu gibi, onun siyasal programının yürütücüsü olan CHP'ye de ideolojik kaynak teşkil etmiştir. Önceleri prensip olarak herhangi bir kavram ismi zikredilmeden parti programlarında yer alan ilkeler 1935 yılında düzenlenen CHP Dördüncü Kurultayında, açıkça yer almıştır. İlginç bir biçimde kelime “Kamalizm” olarak metne geçmiştir. Sinan Meydan (Meydan, 2010; 18) bu durumu, Mustafa Kemal'in bizzat Türkçe anlamıyla “kale” anlamına gelen “Kamalizm” biçimiyle kullandığı şeklinde açıklamaktadır.

Onun yeri, mazlum milletler dünyasının emperyalizme karşı verdiği ilk başarılı kurtuluş mücadelesi olması dolayısıyla özeldir. Kemalizm, Türk Devrimciliğinin çeşitli felaketler ve deneyimlerin eklemlendiği tarihsellikten hareketle, ilk defa özgün bir biçimde ürettiği kurtuluş ve medeniyet programıdır. Kemalizm olgusu için yapılan tartışmalarda siyaset bilimciler tarafından en çok tartışılan konulardan biri ideoloji mi, felsefe mi yoksa bir teori mi olduğudur. Bu konuya en doyurucu cevaplardan biri Doğu Perinçek tarafından

verilmiştir. Perinçek Kemalist Devrimin çeşitli önderlerinden ve bizatihi Mustafa Kemal'in kendisinden verdiği örnekleri sıraladıktan sonra şu çıkarsamada bulunmaktadır:

“Evet, Kemalizm, Atatürk'ün deyişiyle bir "uygulamadır", bir "yürüyüşdür", o nedenle "yol" diye tanımlanmıştır. O yolun kuşkusuz bir yol göstericisi vardır. Atatürk, o yol göstericinin bilim olduğunu açıklayarak, Materyalist bir felsefeye sahip olduğunu belirlemiştir. Daha 23 yaşındayken, 1904 yılında not defterine, "Evvela sosyalist olmalı, maddeyi anlamalı" diye yazmıştır. Bu maddeyi anlama çabası, aslında Atatürk'ün bütün başarılarının esasıdır.” (Perinçek, 2011; 17-18)

Bu çalışmanın verilerine dayanarak elde edilen bulgulara Kemalizm bağlamında iki önemli husus göze çarpmaktadır. Birincisi; Kemalizm “Dünyada Bir Yer'dir.” Yüzyıllar boyu yenilgilere, savaşımlara, dogmalara ve türlü baskılara maruz kalmış bir ulusun, yukarıda anlatılan tarihsellik içerisinde ulaştığı nokta ve dünyada kendisini konumlandırma biçimidir. Perinçek'in de bahsettiği üzere, pek çok ideoloji ve teorinin denendiği bir coğrafyada, elde edilen deneyimlerin elenmesi sonucu bulunmuş bir “yoldur.” Bu yol, kendinden önceki deneyimlerin süzgecinden geçerek, Türk aydınlanmasını çağdaş dünyada devrimciliğe taşımış ve Türk istiklalinin de kurucu unsuru olmuştur. Pratikten yola çıkmış olması teorileri ve ideolojik kaynakları kenara attığı anlamına gelmediği gibi, önderlerinin pek çok açıklamasında ifade bulduğu üzere devrimci bir düşünce sistemidir. Materyalist bir felsefesi ve diyalektik bir tarih anlayışı bulunması sebebiyle sosyalist devrimci akımlarla çok yakın bir ilişkiye sahip olsa da sosyalizm kalıpları içerisinde düşünülemeyecek bir harekettir. Kaynağını ve tarihsel birikimini ulusun kadim tarihsel pratiğinden almaktadır. Ancak yine de dünyadaki yeri bellidir ve bu yer anti-emperyalist, anti-kapitalist, tam bağımsızlıkçı, devrimci ve halkçı Türk yurtseverliğidir.

Yukarıdaki tespiti yapabilmek için Kemalizm hakkında en göze çarpan ikinci hususu da belirlemek, analizi daha da berraklaştırır. Kemalizm, titizlikle ve hatta biraz da fazla özenle dış etkilere bağımsız bir tam bağımsızlıkçı anlayışa sahiptir. Türklerin modernleşme öyküsünde önceki bölümlerde kısa kısa anlatılan yapıların aksine ve görünüme göre onlardan edindiği deneyimlerden yola çıkarak, özellikle Avrupa seçkinlerine yani; ”Düvel-i Muazzama'ya” karşı son derece kuşku, son derece temkinlidir. Bu durum, kurtuluş yıllarında Avrupalı ülkelerle yapılan antlaşmaların arka planından Misak-ı Milli'nin diline, Lozan görüşmeleri sırasında Türk tarafının tam bağımsızlık konusundaki inatçı ve iradeli tutumuna kadar hemen her noktada göze çarpmaktadır. Kemalist düşüncenin doğup geliştiği evreye kadar Türk

toplumunun modernleşme süreci ve Batıyla ilişkilerinden edindiği deneyimin sonucu bu şüphecilik ve temkini izah eder.

Celal Şengör'e göre (2015; 33) Mustafa Kemal Atatürk, doğa bilimlerinde yaygın olarak kullanılan bilimsel yöntemi, yaşamının tüm aşamalarında kullanmıştır. Hedefi, bu yaklaşımı tüm ulusa öğretebilmektir. Bu bakımdan, devrimlerin niteliğini ve felsefesini de Mustafa Kemal'in bu bilimsel yaklaşımında aramak gerekmektedir.

Liberal bakış, Kemalizm'i fazla pragmatik bulmaktadır. Örneğin Ali Kazancıgil (2009; 236-237), Kemalizm'in savaş koşullarının dayatması üzerine anti-emperyalist bir söylem üretmek durumunda kaldığını, çünkü emperyalistlerle savaştığını, ancak savaş sonrasında çok kısa bir sürede ülkenin Batı sistemine açıldığını belirtmektedir. Yine Murat Belge (2009; 29-35) de Kemalizm'in pragmatist yanına işaret ederek, Mustafa Kemal sonrası kadroların Atatürkçülük anlamında özellikle 80 sonrası Türkiye'sinde bir muhafazakârlık tutumu geliştirdiğini ve asıl hedef Batı iken, bu kavramın düşmanlaştırıldığını belirtmektedir. Bu çalışmanın da temel iddialarından biri olan "kavram karmaşası" tutumunun, yukarıda örneklendirilen düşüncelerde de kendini gösterdiği göze çarpmaktadır. İlk olarak Kemalizm'in ideoloji olmadığı temel alınırsa "üçüncü dünya ulusçuluğu" ya da "bağımsızlık ideolojisi" olmak gibi bir rolünün olmadığı hemen kavranabilir. Tam tersine, Mustafa Kemal doktriner bir yaklaşımdan özellikle kaçınmış, temel ilkelerin belirlenmesinden sonra hemen her konuşmasında geleceğe ilişkin şu üç anahtar sözcüğü sıklıkla kullanmıştır: bilim, muasır medeniyet ve gençlik. Bu kavramlar, bir ideoloji olmayan ancak "yol" olan Kemalizm düşüncesiyle harmanlandığında, Mustafa Kemal'in bir temel yapı oluşturarak bu temeller üzerinden bilimin rehberliği ve muasır medeniyet hedefi çerçevesinde, gençliğin ülkeyi geleceğe taşıması beklentisi içinde olduğu açıktır. Bunu yaparken doğal olarak gençlik de tıpkı kendisi gibi bilimin rehberliğine başvuracak, ideolojisini güncelleyecek, ülke ve dış dinamikleri değerlendirerek diyalektik bir tahlil yapacaktır. Beklenti budur. Yine ısrarla belirtilmesine rağmen "Batı" hedefi ile "Muasır Medeniyet" çerçevesi ayrımı yapmamak ya da bu iki ayrı kavramı birbiri yerine kullanmak meseleyi mecrasından çıkarmaktadır. Kemalist düşünce hiçbir biçimde Batı ile bütünleşme hedefi taşımamıştır. Tüm iddiası, ideali ve üzerine kurulduğu miras anti-emperyalizm ve tam bağımsızlık ülküsü üzerinedir. Kurtuluş sonrasında Mustafa Kemal elbette Batılı ülkelerle dostluk kurmak yönünde adımlar atmıştır. Bunda şaşılacak bir durum yoktur. Ancak siyasi stratejisi örneğin; İngiltere ile müttefik olmak, Almanya ile pakt kurmak üzerine değil, Sadabat Paktı, Balkan Antantı gibi komşu ülkelerle ve üçüncü dünya ülkeleriyle işbirliği yönünde olmuştur. Şu notu da belirtmek gerekir ki anti-emperyalist olmanın Batıyı topyekûn düşman bellemek gibi zorunlu bir koşulu

yoktur. Neredeyse tüm anti-emperyalistler, Batının ilerlemesi ve insanlığa kattıklarına saygı duymaktadırlar. Olabilecek en anti-emperyalist gelenek olan Marksizm, Batı kaynaklı bir düşüncedir. Dolayısıyla anti-emperyalist düşünde “Batı sorunu”, halkları, tarihsel katkıları ya da kavramları ile değil, dünyaya dayattıkları yaşam biçimi ve sömürü düzeni ile ilgilidir. Kültüralist değil ekonomi-politik bir kavrayış biçimidir. Bu bakımdan anti-emperyalist bir hareket olan Kemalizm Batı ile barış içinde bir arada yaşama stratejisi geliştirmiş ve komşularıyla da iyi ilişkiler kurmayı hedeflemiştir.

Kemalist düşünce ile ilgili en fazla yozlaştırılan kavramlardan biri de “pragmatizm” olgusudur. Tekraren ifade edildiği gibi Kemalizm bir ideoloji değildir. Ancak ideolojiler ve doktrinler dahi tarihsel süreçte gelişmelere dönüşümlere uğrarlar. Toplumsal devinim içerisinde düşünce temelli bir unsurun sabit kalması düşünülemez. Dolayısıyla tarihsel süreçte yaşanacak devinimlere göre Kemalizm’in de kendisini güncellemesi doğaldır. Hatta denilebilir ki Kemalist hareketin en büyük eksikliği, Mustafa Kemal’in yaşamının sonlarına doğru yönetimde yeterince etkin olmadığı 1930’lu yılların sonlarına doğru başlayan ve günümüze kadar devam ettirilen halka nüfuz edememe, kadrolarını ve hareketini güncelleyememe sorununu aşamamasıdır. Kuşkusuz, Milli Kurtuluş Savaşı sürecinde işletilen politika ile cumhuriyet ve sonrasında işletilen politika benzer değildir. Olması da beklenemez. Ülkenin kuruluşuna kadar geçilen her safhada sorular ve sorunlar farklıdır. İşgal yıllarından devletin kuruluşuna kadar “vatan nasıl kurtulur” sorusunu karşılamaya çalışan Kemalizm, 1923’ten sonra; üstelik dünyada çok hızlı değişen şartlar altında “ülke nasıl ileri gider” sorusuna yanıt aramak durumda kalmıştır. Aksi takdirde tutarlılık adına daha büyük kopuşların olması muhtemeldi. Sözelimi savaş sırasındaki Türk-Yunan ilişkilerine bakış ile savaş sonrası politikanın aynı olması mümkün müydü? Bu bakımdan yöntem ve söylemlerin olduğu kadar içeriğin de değişimi bir noktada zorunlu olmuştur. Ancak Kemalizm’in “altı okla” ifadesini bulan temel prensipleri, onun karakterini tam olarak yansıtmakta ve ideolojik şekilleniş bu ilkeler etrafında olmaktadır. Dolayısıyla günümüze kadar gelen süreçte temel tartışma konusu da doğal olarak bu ilkeler çerçevesinde olmuştur. Bahse konu Atatürk ilkeleri; Milliyetçilik, Devrimcilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Cumhuriyetçiliktir.

Milliyetçilik ilkesi, Kemalist düşüncenin en önemli unsurlarındandır. Tür milletinin tarihsel birikimini ve yaşadığı coğrafyanın mirasını taşıyan, etnik veya ırk temeline dayanmaktan ziyade Ziya Gökalp’in deyimiyle “hars” mefhumu olarak ortaya çıkan milliyetçilik, Kemalist düşüncede kendisini yurttaşlık tanımı ve yurtseverlik ifadesiyle bulmuştur. 1982 Anayasası’nda da yazdığı üzere “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne yurttaşlık bağıyla bağı bulunan herkes Türk’tür.” Üzerinde fazlaca tartışma bulunan bu kavram, aslında

bir ulus-devletin tanımlayabileceği en geniş biçimde yurttaşlık ve yurtseverlik çizgilerini çizmektedir. Bu bakımdan Atatürk milliyetçiliği saldırgan değil barışçı bir çizgiyi temsil eder. Herhangi bir yabancı ülkenin topraklarına ve bağımsızlığına ilişkin ajanda taşımaz. Etnik ya da dini temelde tanımlama yapmaz. Temel amacı yurt sınırları içindeki halkın refahını ve ilerlemesini sağlamaktır.

Devrimcilik ilkesi konusunda Mustafa Kemal şu görüşlere yer vermiştir:

“Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz” (Atatürk, 2011;79).

Tümcede de bahsedildiği üzere Devrimcilikten anlaşılması gereken ulusun yüksek menfaatlerini temin edecek ve ilerleyişini sürdürecektir biçimde zihni dünya oluşturma görevi devrimcilik fonksiyonuyla belirlenmiştir. Bu düşünceler, CHP’nin 1935 Programı’nın ilk beş maddesinde programsal bir çerçeveye kavuşturulmuş ve berraklaştırılmıştır. Buna göre Türk Devleti “Ulusçu, Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimci bir cumhuriyettir.”

Halkçılık İlkesi için verilebilecek en kapsamlı bilgi, 1921 Anayasası’na da temel teşkil eden 1920 Tarihli “Halkçılık Beyannamesi’nde” bulunmaktadır. Bu beyannamenin İkinci Maddesi şu şekildedir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, hayat ve istiklalini kurtarmayı yegâne maksadı ve gaye bildiği halkı, emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden tahlis ederek (kurtararak), idare ve hâkimiyetin hakiki sahibi kılmakla gayesine vasil olacağı itikadındadır” (Atatürk, 2002; 323).

Mustafa Kemal tarafından dikte ettirilerek Afet İnan tarafından kaleme alınan “Medeni Bilgiler” adlı eserde, halkçılık ile ilgili daha geniş tarifler bulunmaktadır.

Bizim görüşümüze göre siyasi kuvvet, milli irade ve egemenlik, milletin birlik halindeki ortak kişiliğine aittir, birdir, bölünemez ve ayrılamaz ve başkasına verilemez. Millette olduğu gibi, onun temsilcisi olan tek mecliste bir yere toplanmıştır. Yani bölünmesi teorisi bizim için esas değildir (Atatürk, 2010; 59).

Biz, ülke halkı bireylerinin ve çeşitli sınıf mensuplarının diğerine yardımlarını aynı değer ve özellikle görmekteyiz; hepsinin menfaatlerinin aynı derecede ve aynı eşitlik severlik duygusuyla sağlamaya çalışmak istemekteyiz. Bu şeklin, milletin genel mutluluğu, devlet yapısının kuvvetlenmesi için daha uygun olduğu inancındayız. Bizim düşüncemizde çiftçi, çoban, işçi, tüccar, sanatkâr, doktor kısaca herhangi bir toplumsal

kurumda çalışan bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti eşittir. Devlete, bu anlayış ile yüksek düzeyde faydalı olmak ve milletin güven ve iradesini, o yere haralayabilmek bizce, bizim anladığımız anlamda, halk hükümeti yönetimi ile mümkün olmaktadır (Atatürk, 2010; 69).

Üçüncü Madde; “Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin hayat ve bağımsızlığına suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı müdafaa ve bu maksada aykırı hareket edenleri cezalandırma azmiyle kurulmuş bir orduya sahiptir. Emir ve kumanda salahiyeti Büyük Millet Meclisi’nin manevî şahsiyetindedir.”

Dördüncü Madde; “Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkın öteden beri maruz bulunduğu sefalet sebeplerini, yeni vasıtalardan ve teşkilât ile kaldırarak yerine refah ve saadet ikame etmeyi başlıca hedefi sayar. Dolayısıyla toprak, maarif, adliye, maliye, iktisat ve vakıflar işlerinde ve diğer meselelerde toplumsal kardeşlik ve yardımlaşmayı hâkim kılarak, halkın ihtiyaçlarına göre yenilikleri ve tesisleri vücuda getirmeye çalışacaktır. Ve bunun için de siyasî ve içtimai ilkelerini milletin ruhundan almak ve tatbikatta milletin itiyat ve ananelerini gözetmek fikrindedir.”

Beyanname, halkçılık ilkesine atfedilen değerleri ve yeni ülkenin kuruluşundan sonra izlenecek politikaların izlerini taşımaktadır. Mahmut Esat Bozkurt (Bozkurt, 2016; 555), halkçılığı memleketin ahalisinin mesut olması olarak anlar ve her memlekete özgü farklı tipolojiler olmak zorunda olduğunu belirtir. Türkan Saylan’a göre ise, (1994; 125) her türlü müdahaleye karşın Türkiye Cumhuriyeti önemli kazanımlarını halkçılık ilkesine borçludur. Saylan: “Bugün insan haklarından, eşitlikten, sendikalaşmadan, çeşitli sosyal haklardan, örgütlenmeden ve demokrasiden söz ediyorsak, bunun kökünün de 70 yıl önceki halkçılık ilkesinden kaynaklandığını yok sayabilmek olası mıdır?” demektedir. Gerçekten de Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk 15 yılına bakıldığında zaman sosyal alanda yapılan devrimlerin büyük bir hızla toplumla paylaşıldığı ve halkçılık programının büyük oranda hayata geçirildiği görülür. Ne var ki sonraki süreçte yeterli ve donanımlı kadroların yetiştirilememiş olması, Kemalist Devrimin var olan kadrolarının yöneten sınıf kökenli ve eski rejimle ideolojik-sosyolojik bağlarını koparamamış kişilerden oluşması gibi sebeplerle devrimin halk nazarında yayılması mümkün olmamıştır.

Devletçilik ilkesi, yalnızca üretim araçlarında kamu kontrolü olarak algılanmamalıdır. Ekonomi politikalarının merkezîyetçi bir anlayışla belirlenmesi yanında Kemalizm açısından devletçilik, halkın temel gereksinimlerinin devlet tarafından karşılanması prensibinin içselleştirilmesiydi. Eğitim, sağlık, stratejik alanlar ve sosyal güvenlik alanında devletin

kontrol sahibi olması, kamucu bir yaklaşım ve kamu yararı ilkesinin de hayata geçirilmesini gerektiriyordu. Bu aynı zamanda toplumda dayanışma kültürü, toplumsal düşünme anlayışı ve kamu menfaati kültürünün de yayılmasını amaçlıyordu. Böylelikle yurttaşların birer müşteri değil de ülke yönetiminin asli unsuru ve kamu ortağı olarak algılanması da gerçekleşecekti. Kemalist düşünce şartların gerektirdiği durumlarda liberal piyasa prensiplerine uygun adımlar da atmakta çekinmemiştir. Bu adımlar, devletçilik bağlamındaki bazı politikaların da yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin İzmir İktisat Kongresi Kararları, bir liberal dönüşüm olarak algılanmakta ve sonraki süreçte dış etkilerin zorlaması ile devletçilik kararı alındığı düşünülmektedir. “Resmi tarih” bu şekildedir. Ancak tekraren belirtmekte fayda vardır ki Kemalist hareket hiçbir zaman sosyalist ekonomi anlayışını benimsediğinden bahsetmemiş, planlı ekonomi ve milli iktisadı toplumsal fayda gerektirdiği takdirde, belirli oranda piyasa liberalizmi ile ikame edecek karma bir sistem düşünülmüştür. Bu bakımdan milli bir burjuvazi oluşturma çabaları, özel sektöre ülkede yatırım imkânları sağlayan adımlar atılmasını devletçilik ilkesiyle paralel politikalar olarak kabul etmek gerekir.

Laiklik ve Cumhuriyetçilik ilkeleri, birbirlerini tamamlayan ilkeler olarak öne çıkmaktadır. Dinin politikadan ve “dünya işlerinden” çıkarılması, devletin de tüm inançlar karşısında eşit ve tarafsız olması, demokratik halk cumhuriyeti prensibinin olmazsa olmazıydı. Türkiye’de dinin toplum üzerindeki etkisi, özellikle son 300 yılda Osmanlı Devleti’nin gerileme döneminde son derece artmıştı. Osmanlı’nın kurtuluşuna yönelik reçetelerden biri olarak ortaya çıkan İslamcılığa en büyük darbeyi Arnavut İsyanı (1912) vurdu. Yine de toplumun dindarlığından güç alan bir kısım muhafazakâr akımlar, gizli ya da açık devrimlere devamlı muhalefet içinde oldular.

Kemalizm, laiklik ilkesiyle ifade bulan akılcılık, dünyevilik tutumu sayesinde, hem İslam dinini ait olduğu müstesna yere koymak, hem de devlet ve toplum ilişkilerinde dinin kullanılarak avantaj yaratılmasının önüne geçmek istemiştir. Kemalist Devrimin bu noktadaki politikaları din karşıtlığı olarak değil, inancı olması gereken yere oturtma çabası taşır. Gerek isimlerdeki türlü unvanların kaldırılması, gerek tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi adımlarla gericiliğin önünü kesmeye çalışırken, bir taraftan da Kuran-ı Kerim’in Türkçe ’ye çevrilmesi, Türkçe ezan okutturulması, din adamlarının yetiştirilmesi ve teşvik edilmesi yoluyla, halkın gerçek inanç özünü yakalaması sağlanmaya çalışılmıştır. Mustafa Kemal, Maurice Perno ile yapmış olduğu mülakatta, Türk milletinin dindar olmasını istediğini, çünkü Türk inancında akla, bilime aykırı herhangi bir unsur olmadığını, buna tüm kalbiyle inandığını ve ışığı görememiş cahillere de cumhuriyetin ışık olacağını ifade etmiştir (Kuzu, 2013; 66).

Kuşkusuz, Kemalist düşüncenin halk tabanına aktarılması konusunda problemler yaşanmıştır. Bu problemlerin başında Kemalist Devriminin kadrolarının yetersiz kalması gelmektedir. Hatta zamanın önemli isimlerini barındıran “Kadro” adlı dergi, Kemalist düşüncedeki bu boşluğu doldurmak iddiasıyla kurulmuştur. Ancak nesnel gerçeklik, Kemalist Devrim’in kadrolarının çoğunlukla eski Osmanlı ordusu komutanları ve Osmanlı seçkinleri olduğudur. Bu durum ileride de anlatılacağı üzere Kemalist rejimin kısa sürede muhafazakârlaşmasına ve liderinin vefatından sonra giderek Batı güdümüne girmesine sebep olmuştur. İkinci husus Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi düşünürlerin katkılarına rağmen, Cumhuriyet döneminde Kemalist düşünce içerisinde yeterince derin tartışmalar ve felsefi bir netlik sağlanamamıştır. Mustafa Kemal’in Devrimi gençliğe emanet eden bakış açısı, Kemalizm’in ideolojik kaynaklarının halka ve yeni nesillere nüfuz etmesini, Cumhuriyeti idare edecek yeni kadroların toplumun bağrında yetiştirilmesini temel alıyordu. Devrimin devamı için genç kuşakların eğitimi ve yaşam tecrübelerinin arttırılması adına yapılan çalışmalar Mustafa Kemal’in heyecanı ile sınırlı kalmış, geriden gelen kadrolar bu heyecanı paylaşmamışlardır. Ve son olarak tarihsel ve stratejik olarak çok önemli bir konumda bulunması sebebiyle emperyalist baskıya yoğun biçimde sahne olunan Türk ülkesi, dış etkenlere karşı yeterince korunamamış, devrime sahip çıkılamamıştır. Osmanlı döneminde etkileri sıkça görülen devlet bürokrasisi içindeki Alman, İngiliz, Fransız ve Rus yanlısı hihipler gibi, yeniden oluşturulan Türk entelejansiyasına eklemelenen Osmanlı dönemi mirası yabancı hayranı kadrolar, Kemalist Devrimin temel niteliğini kavrayamamış ve kavratamamışlardır. Bu durum Mustafa Kemal’in vefatından kısa süre sonra tam bağımsızlıkçı kadroların pasifize edilmesi, ülkenin Batı sistemine adım adım eklenmesi ve yine kısa süre içerisinde bağımlı bir hale gelmesine sebep olmuştur. Yaklaşık 15 yıl içerisinde gerçekleşen eklemelenme sürecinin bu kadar hızlı olması, dünyadaki gelişmeler ve ileride anlatılacağı üzere zaten liderinin ideallerini paylaşmayan kadroların kısa sürede Batı hegemonyasına dönme yönündeki iradeleri sebebiyle gerçekleşmiştir.

Her şeye rağmen Türk inkılabı, benzersiz iç dinamikleri ve tarihsel zenginliğiyle Türkiye Cumhuriyeti sathında etkilerini sürdürmektedir. İronik biçimde Mustafa Kemal’e olan toplumsal merak ve ilgi, Cumhuriyet Kemalist prensiplerden uzaklaştıkça daha da artmaktadır. Bu durumun da dünyadaki konjonktür ve emperyalizmin daha görünür olmasıyla açıklanması mümkündür.

CHP’nin parti ideolojisinin temel dayanakları olarak öne sürdüğü üç sacayağından biri olan Kemalizm, temelde programın bir diğer unsur olarak ele aldığı “Anadolu Kültürünün” mantıksal ve tarihsel bir sonucudur. Osmanlı Devleti’nin son üç yüzyılına damgasını vuran

ilerleme ve çağdaşlaşma arayışlarının Türk toplumunda ulaştığı siyasal cevap Kemalizm ile ortaya konmuştur.

“Bu anda, bundan önceki kurultayları ve Parti'mizi doğurmuş olan ilk Sivas Kurultayı'nı -ki, iç ve dış düşmanların süngüleri altında kurulmuştur- hatırlamak, geçen on altı yılın bütün hadiselerini göz önüne getirmeyi kolaylaştırır: Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanılan yeni vatan, yeni sosyete (toplum), yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler... İşte, Türk genel devriminin bir kısa diyemi (ifadesi)..." (Atatürk, 2010; 205).

Mustafa Kemal Atatürk, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve CHP'nin kurucusu olarak, hem tarihsel süreci hem de kurtuluş hareketinin dayandığı temel dinamikleri yukarıdaki ünlü kısa paragrafla ifade etmektedir.

3.3. Kemalizm ve Tam Bağımsızlık Ülküsü

Cumhuriyet Halk Partisi, kendisini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak saymaktadır. Kurtuluş mücadelesini başlatan ve zaferle sonuçlandıran kadrolar, kurtuluşun ardından partileşmeyi kararlaştırmış ve 9 Eylül 1923 Tarihi'nde yayınlanan nizamname ile “Halk Fırkası (HF)” adını almıştır. Nizamnamenin ilk maddesinde Halk Fırkası'nın siyasal yolu çok açık biçimde ifade edilmiştir: “Halk Fırkası, Cemiyetler Kanunu icabınca teşekkül etmiş siyasi bir cemiyettir. Gayesi, milli hâkimiyetin halk tarafından ve halk için İcrasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi asri bir devlet haline yükseltmek ve Türkiye'de bütün kuvvetlerin üzerinde kanunun velayetini hâkim kılmaya çalışmaktır.”

Bu noktada CHF'nin ve dolayısıyla onun fikri temellerini aldığı Kemalizm'in fikriyatına temel teşkil eden unsurlara vurgu yapmak gerekmektedir. Bu unsurlar; anti-emperyalizm, tam bağımsızlık ülküsü, kalkınmacılık, çağdaşlaşma ve halkçılıktır. Milli Kurtuluş Savaşı'nın ve kurtuluştan sonra hem kurulacak olan Türk devletinin hem de Türkiye'nin ilk siyasi partisi olacak olan CHP'nin anti-emperyalist niteliği, daha Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılışında yapılan gizli oturumda; 24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Atatürk'ün (Atatürk, 2004; 82) kendisi tarafından ifade edilecektir:

“Hiç kimsenin, hiçbir milletin özel adetlerine ve ahlakına ve milliyet esaslarına karşı değiliz. Yalnız istibdada karşı ve emperyalizme düşmanız.”

Mustafa Kemal 1 Aralık 1921 tarihinde yapılan TBMM oturumunda, Bakanlar Kurulunun “Görev ve Yetkisini Belirten Yasa” önerisi nedeniyle yaptığı konuşmada, bu perspektifi daha da net biçimde ifade etmiştir:

“Efendiler, biz hakkımızı koruyup gözetmek, bağımsızlığımızı emin bulundurmak için genel kurulumuzca, milletin bütünlüğümüzce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletin tümüyle savaşmayı caiz gören bir mesleği izleyen insanlarız.” (Atatürk, 2005; 121)

Mustafa Albayrak, bu döneme ilişkin değerlendirmelerinde Mustafa Kemal ve devrimci hareketin anti-kapitalist ve anti-emperyalist niteliğinin son derece açık olduğu görüşündedir:

“TBMM de amacını, zaman zaman yayınladığı bildirilerde Türk ve dünya kamuoyuna açıklarken; "Emperyalist devletlerin, devlet ve ulusumuzun yaşamına açıkça kastetmeleri sonucunda meşru savunma için toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi... Milletin hayat ve bağımsızlığına kast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların saldırılarına karşı savunma ve bu amaca aykırı hareket edenleri cezalandırmak amacıyla kurulmuş bir orduya sahiptir..." denilmiş ve bu kuruluşun anti-emperyalist niteliği ve amacı açıkça ortaya koyulmuştur” (Albayrak, 1997; 354).

Dönemin toplumsal ve siyasal koşulları ile önceki bölümlerde özetlenmeye çalışılan Osmanlı coğrafyasında yaşanan gelişmelerin meydana getirdiği ilerici fikirlerin olgunlaştığı nokta Kemalizm olmuştur. Kemalizm, sanayi devrimi ile toplumsal bölüşümün şekil değiştirdiği ve büyük dönüşümler geçirdiği dünya kapitalizminin emperyalist niteliğini tahlil eden ve onun karşısında yer alan bir siyasettir. Bu bakımdan devrimcidir. Yine dünyada bağımsızlık ve devrim hareketlerine, özellikle üçüncü dünya devrimciliğine ilham kaynağı olması, onun “doğuya” özgü kimi çözümlemelerinin, benzer coğrafyalarda paylaşılmış olmasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla bu özellikleriyle Kemalizm’in siyasal perspektifteki yeri devrimci düşünce içerisinde. Kuşkusuz bir ulusun kaderini belirlemiş ve onu yeniden tarih sahnesinde var etmiş olan bir siyasal hareketin tüm toplumda sahiplenicileri olacaktır. Bu bakımdan Türkiye’deki merkez ve sağ düşünce akımlarında da Kemalizm’e vurgu, onu sahiplenme, mirasını üstlenme ve onu kendi eğilimleri doğrultusunda yorumlama deneyimleri olmuştur ve olacaktır. Son derece doğal ve odağındaki kitlelerin de bizatihi hakkı olan bu durum, farklı Kemalist anlayışlar ortaya koymaktadır. Ancak Kemalizm’in doğası, dünya tasavvuru, anti-emperyalist, anti-kapitalist çözümlemeleri ve nihayet halkçı, ilerlemeci, aydınlanmacı yeni insan ve yeni toplum modeli, onu literatürdeki tam tanımlamasıyla “Anti-Emperyalist Devrimci Hareket” olarak tanımlamayı gerektirmektedir. Hatta cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sadece 20 yıl civarında süren

ülke ve toplum yönetimiyle ilgili modellemelerine, uluslararası politikalar yaklaşımlarına ve anti-emperyalist yapısına bakılarak, Kemalizm'in günümüzün kendini "Marksist" olarak tanımlayan akımlarından "daha solda" olduğu rahatlıkla iddia edilebilir. Çünkü bilindiği üzere, Marx tarafından geliştirilen Bilimsel Sosyalizme en önemli devrimci katkılardan biri Vladimir İliç Lenin tarafından yapılmıştır. Bu katkı da; Leninizm'in kapitalizm koşullarında devrimci sosyalizmin ana unsurunun anti-emperyalizm olmasına dayanan yöntemidir. Başka bir deyişle; devrimci olma iddiasındaki bir hareketin anti-emperyalist olmaması düşünülemez. Aynı biçimde ve tersinden söylemek gerekirse, günümüz dünyasında anti-emperyalist siyasetin mantıksal sonucu da devrimciliktir.

Dünyada tekelleşme eğilimi gösteren kapitalist sermayenin yayılcı rekabeti, sömürge siyasetindeki karşıtlıklar ve sanayi devriminin getirdiği hızlı makineleşme ve üretim ilişkileri değişiklikleri, paylaşım siyasetindeki dengeleri bozmuş ve I. Dünya Savaşı adı verilen çatışmaları doğurmuştur. Bu küresel savaşın çelişkileri gidermemesi, çok kısa süre içerisinde II. Dünya savaşı verilen ve insanlığın modern tarihte bilinen en büyük maddi ve manevi hasarları aldığı çatışmalara sebebiyet vermiştir. İşte Kemalizm, bu küresel dengesizliğin ortasında, temel ilkeleri etrafında anti-emperyalist ve devrimci programı ile yer almaktadır.

Kapitalizmin dönüşümünün emperyalist niteliğinin farkında olan Kemalizm, tam bağımsızlık ilkesini ana perspektif olarak belirleyen ve bu yöntemle ulusal kurtuluşun çizgilerini belirleyen, doğu dünyasındaki ilk siyasal hareketlerdendir. Kemalist perspektifin bilimsel metotlara dayalı laik aydınlanma ve ilericilik perspektifi, Batının düşünce dünyasındaki ilerici unsurları reddetmeyen hatta çözümseyen, ancak ilerlemenin metotlarının ulusal ve tarihsel birikime dayanması gerektiğini de gözden kaçırmayan özgün bir harekettir. Tam da bu sebeple Kemalist düşüncenin liberal ya da sosyalist ideolojilerle ilişkisi pragmatisttir. Ulusal kalkınma ve aydınlanma için gerekli olanı alır, kendine uyarlar ve günceller.

Yukarıda çeşitli örnekleri verilen değerlendirmelere bakıldığında devrimci ideolojilerin temel sorununun kapitalizm yanında, yeni bir sömürgecilik olarak ortaya çıkan emperyalizm olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kemalizm'in bir kurtuluş hareketi olarak ortaya çıktığı ve dönemin toplumsal koşulları da dikkate alındığında aydınlanmacı, bağımsızlıkçı, halkçı ve devrimci bir karakter taşıması sebebiyle evrensel düşünce düzeyinde devrimci hareketler arasında sayılır. Bu durumun Kemalizm'in ideologlarının özel çabalarından öte, yukarıda açıklanmaya çalışılan Anadolu'nun tarihsel mirası ve Türkiye toplumunun tarihsel dönüşümü gereği olduğu söylenebilir. Bu bakımdan, CHP'nin önceki bölümlerde atıf yapılan

programında bu açıdan bakıldığında, belki de tek nesnel tespiti, “partinin Anadolu ve Rumeli’nin tarihsel mirasının eseri” olduğu ifadesidir.

3.4. Kemalizm-Atatürkçülük Eksenli ve Ayrımı

Samir Amin’in ifade ettiği Doğru-Batı farklılığının, Kemalizm’i açıklarken dikkate alınması yararlı olabilir. Batı toplumlarının feodalizmden kapitalizme ve nihayet neo-liberal emperyalist sisteme geçiş aşamalarındaki dönüşümleri, kendilerine has toplumsal ve ekonomik dinamikler üzerinde inşa edilmiştir. Bu inşa sürecinde temel olan yapısal özellikler ve düşünceler, Batı’nın özel koşullarına içkindir. Örneğin Sosyal Demokrasi, uzlaşmacı bir ideoloji olarak kapitalist dönüşüm ile sosyalizan ilerleme arasındaki denge metodunu, Avrupa toplumlarına özgü tekniklerle uygulamış ve belirli bir dönem başarılı olmuştur. Ancak buradan yola çıkılarak, Batı ile neredeyse hiçbir toplumsal ve yapısal ortak noktası olmayan Türkiye’de, sözgelimi Alman Sosyal Demokrasisinin kalkınma politikalarının uygulanması önerisi bu özgün koşullar yönünden nesnel olmamaktadır. Türkiye’nin koşulları hem bulunduğu coğrafya hem de toplumsal yapısı bakımından kendine özgüdür. Yine benzer biçimde Güney Kore’nin ekonomik ve sosyal kalkınma planlamaları da Türkiye’de benzer sebeplerle işlerlik kaybedecektir. Burada da benzer durum geçerlidir. Hem toplum yapısı hem de tarihsel dinamiği farklı olan ülkelere şablon planlar önerilemez.

Kemalizm’in kendisine de bu pencereden bakmak gerekir. Tam Bağımsızlık modeli, halkçılık ve cumhuriyetçilik ilkelerine de eklemlenerek Türkiye halkının özelliklerine uygun bir devrim ortaya çıkmıştır. Üstelik bu devrimin arka planında, oldukça uzun bir tarihsel süreç, yenilgiler ve yanılgılardan çıkan sonuçlar bulunmaktadır. Bu değerlendirmeyi yaparken de kendi özgün koşulları hesaba katılarak analiz yapılmak durumundadır. Önceki bölümlerde aktarıldığı üzere, Kemalizm, emperyalizmden “çok çekmiş” bir toplumun, bu tarihsel gerçeklikten yola çıkarak ulaştığı nihai aşamadır. Kendinden önceki akımların aksine, Batılılaşmak suretiyle gelişme, taklit ile ilerleme sağlanamayacağını sahada test etmiş bir pratiktir. Dahası; bu idealler manzumesi Kemalizm’in varlık sebebidir. Kemalist düşünceden tam bağımsızlık ve anti-emperyalizm unsurlarını çıkarmak, onu tüm tarihsel ve toplumsal birikiminden sıyırmak demektir. CHP’ne yapılan bu yöndeki eleştirilerin; kavram kargaşası yaşanmış olsun ya da olmasın, toplumsal yönü budur. Toplumda bir Mustafa Kemal fenomeni bulunmaktadır. Hasan Ünder bu fenomeni açıklamaya çalışırken, “1908 Kuşağı” olarak

adlandırdığı nesillerin çok büyük acılardan geçtiğini, büyük yenilgiler, sefalet, çaresizlik ve ölüm kalım savaşı duygularını yaşadıklarını, bu nesillerin duygularını göz ardı ederek Mustafa Kemal'in yüceltildiğini söylemenin olanaksız olduğunu ifade eder (Ünder, 2009; 140). Gerçekten de bu fenomeni anlamadan Türkiye toplumunun Atatürk sevgisini anlamak mümkün değildir.

Bu çalışma, kuramsal olarak “Kemalist düşünce ve Atatürkçülük” ayrımı yaparak teoriyi netleştirmeyi önermektedir. Buna göre; Kemalist Düşünce Türk Devrimi'nin düşünsel ve pratik altyapısını hazırlayan ve Mustafa Kemal ile birlikte oldukça kısıtlı bir kadronun pratiğini ifade eden, günümüzde de etkilerini devam ettiren düşünce sistemidir. Atatürkçülük ise Türkiye halkının kahir ekseriyetinin, devrimi gerçekleştiren halk kahramanına duyduğu sevgi ile perçinlenmiş simgesel bağıdır.

Kemalizm kavramı, daha Kurtuluş Savaşı'nın başlarında işgalci emperyalist güçler ve işbirlikçi Osmanlı Hükümeti tarafından devrimcileri küçültücü anlamda kullanılmıştır. Bu kullanımla, devrimci direnişin ulusal bir nitelik taşımadığı, “şöhretli bir generalin” isyanı niteliği taşıdığı izafe edilmek istenmiştir. Erol Ulubelen'in (1982; 264) İngiliz arşivlerinden derlediği çalışmasında, önceleri “Mustafa Kemal” bağılığı altında isyancı çetelerden bahsedildiği, 1919 yılı ortalarına doğru “Milliyetçiler” ifadesinin bu adlandırılmaya eklendiği ve nihayet 17 Temmuz 1920 tarihli bir yazışmada “Kemalistler” ibaresinin kullanıldığı saptanmıştır. Yine; Bilal N. Şimşir'in (1979; 317), Mustafa Albayrak'ın (2010; 309), Sinan Meydan'ın (Meydan, 2010; 17) ve Erol Mütercimler'in (2010; 838) çalışmalarında benzer bulgulara rastlanır. Bu bilgilerin derlenmesinden, “Kemalist” sözcüğünün 1918 tarihli Mondoros Mütarekesi'nden sonra direnişçilerin liderine atfen Batılı medya ve Osmanlı Hükümeti tarafından kullanıldığı, yerel işbirlikçilerin bir süre devrimcilerin hareketini küçültmek için Celali isyanlarına atıfla “Kemali” ibaresini kullandıklarını ve nihayet 1920'den itibaren “Kemalist” kavramını “Milliyetçiler” kavramı ile yan yana vurguladıklarını söyleyebiliriz.

Kurtuluşan sonra, Kemalist kavramı daha sık kullanılır olmuştur. Geride de bahsedildiği üzere, en azından cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal'in bu tabirden çok da hoşlanmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumu, hem Mustafa Kemal'in kişiliği ve siyasal pratiğinin analizinden hem de somut bir kaç örnekten çıkarsamak mümkündür. Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da Mustafa Kemal'i takip etme imkânı bulan İngiliz gazeteci Grace Marry Ellison, anılarında bu çıkarımı teyit etmektedir:

“O Kemalist kelimesini işitmekten hoşlanmıyor. Bu kelime hareketin ruhunu anlatmıyor. Ben ölsem de, canlı da kalsam hareket devam edecektir.”

Eğer, herhangi bir kimse ona eserinden söz etse o, ya “ben görevimi yaptım” diyecek ya da bütün şerefi meclise yükleyecektir” (Ellison, 1973; 165).

Yine 2 Aralık 1922 tarihinde, seçim yasasında bir değişiklik yaparak kendisinin seçilmesinin önünü tıkmak isteyen muhaliflere karşı mecliste yaptığı konuşma sonrası kendisinin “müstesna” olduğunu ifade eden meclis üyelerine karşılık olarak “benim müstesna olduğuma dair bir kanun yoktur ve müstesna olamam” diye karşılık vermiştir (Atatürk, 2007; 162).

Bir başka örnek, Başkomutanlık Yetkilerinin uzatılması ile ilgili meclis görüşmelerinde, kendisini “meclisin hakkını gasp etmekle suçlayan mebuslardan Salih Efendi’ye verdiği cevapla kendisini göstermektedir:

“Efendiler, açık ifade edeceğim, beni mazur görünüz. Her birinizin fevkalade salahiyet ile seçilmesine ve fevkalade salahiyete sahip bir meclisin teşekkülüne ve bu meclisin, memleketin mukadderatına el koymuş bir mahiyet kazanmasına çalışan benim! Bunda muvaffak olmak için en yakın arkadaşlarımla fikir mücadelesi yaptım. Bütün hayatımı, mevcudiyetimi, bütün şeref ve haysiyetimi tehlikeye attım. Dolayısıyla bu, benim eserimdir. Ben, eserimi alçaltmakla değil, yüceltmekle vazifeliyim. Salih Efendi’den, hiç olmazsa beni de kendisi kadar olsun, bu Meclis’in haklarıyla alakadar farz etmesini rica ederim. Fazla bir şey istemem. Bu değerlendirmeden sonra “Meclis’in hakkını gasp etmek” sözünü tamamen Salih Efendi’ye ret ve iade ederim. Böyle bir şey söz konusu değildir ve olamaz” (Atatürk, 2015; 497).

Tarihsel süreçte CHP’de yaşanan dönüşümün etkileri, kavramsal düzeyde de kendisini göstermiş ve Mustafa Kemal’in vefatından 1953 yılına kadar politik içerikten aşama aşama yoksun bırakılan Kemalizm, CHP 10. Kongresi’nde direkt olarak programdan çıkarılarak yerine “Atatürk Yolu” tanımı eklenmiştir. Aynı programda “Hukuk Devleti” tanımı yapıldığı gibi, çift meclis, sendikal haklar ve Anayasa Mahkemesi kurulması gibi, sonradan İlk Hedefler Beyannamesi’nde de yer alacak ve 27 Mayıs’ın temeli sayılacak politikaların ilk emareleri de görülmektedir. (Hamzaçebi; 2010)

1950’lerden itibaren bir başka kavram; “Atatürkçülük” Türk toplumunun gündemine getirilmiştir. 1954 Yılında Sinan Meydan (Meydan, 2010; 19) tarafından “ırkçı faşist” olarak tanımlanan Arın Engin tarafından yazılan Atatürkçülük, Moskofluk ve Türklük adlı kitapta Atatürkçülüğün nasıl komünizm karşıtlığı demek olduğu anlatılmaktaydı. Ancak gerçekte, tüm bu gelişmelerin altyapısı, daha 1938’de başlamış ve savaş sonrası dönemde hızlandırılmış bir Batıyla yakınlaşma politikası olarak oluşturulmuştu.

“Bu tartışmalarda gözden kaçan noktalardan biri, Cumhuriyet ideolojisindeki revizyonun sonucunda Kemalizm’in, siyasal rejimin dilinden giderek düşmeye başlamasıydı. La Turquie Kemaliste’in son sayısı 1948 yılında yayımlandığında, artık gazete sütunlarında ve CHP’nin yetkili ağızlarında,

Cumhuriyet'in kurucu ideolojisini tanımlayan yeni bir kavram vardı: "Atatürkçülük". Gazeteci Nadir Nadi, yeni parti kuracağı söylenen Celal Bayar'ı, "Atatürkçü ve inkılapçı bir devlet adamı" olarak nitelendiriyor; Neşet Halil Atay (Falih Rıfki Atay'ın kardeşi), "Atatürkçülüğün Amentüsü" başlıklı bir yazı kaleme alıyor, bir başka yazısında Başvekil Şemsettin Günaltay'ın "Atatürkçü" olup olmadığını sorguluyor; CHP İstanbul Bölgesi Müfettişi Sadi Irmak, partisinin yaklaşan kongresi hakkında gazetecilere demeç verirken "...her Halk Partili, aynı zamanda Atatürkçüdür." diyor; Atatürk Derneğinin Başkanı ise inkılâpları bekleyen tehlike karşısında "Atatürkçü vatandaşları" uyanık olmaya çağırıyordu. Resmî ideolojinin yeniden kavramsallaştırılmasındaki yenilik, İkinci Dünya Savaşı'nda itibar kaybetmiş "izm"ın tasfiye edilmiş olmasında yatıyordu; Kemal'in basit bir şekilde Atatürk ile ikame edilmiş olmasında değil." (Aslan, 2023; 179)

Attila İlhan (2008;413) Kemalizm-Atatürkçülük ekseninde daha keskin bir hat çizmektedir. Ona göre Kemalizm kavramı üzerinden kavram kargaşası oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kemalist, aynen Mustafa Kemal Paşa gibi, Türkçü, anti-emperyalist ve solcudur. Atatürkçü ise, Batıcı, komprador/kapitalist ve liberaldir.

Cemal Yalıtırak'a (2004; 10-12) göre; Kemalizm'den kopuş 1939-1960 arasında şiddeti artan bir bilgisizleştirme döneminde başlamıştır. Ona göre Atatürkçülük hakkında ilk kitapların 1953-1959 arasında (Demokrat Parti'nin seçimi kazanmasından bir yıl önce ve iktidarında) Atatürkçülük hakkında en çok kitabın 1972 ve 1980 sonrası yazılmış olması manidardır.

Tarihsel süreç ve eldeki veriler ışığında, Kemalist Program'ın Atatürkçülükle ikamesinin 1938'den başlayarak ilerleyen bir eğilim izlediği, 1960, 1971 ve 1980 müdahaleleriyle, her seferinde Batı kampına daha yaklaşan liberal bir programın uygulandığı gözlemlenmektedir. Bu ikame yapılırken ilginç bir biçimde Kemalist Program'a yönelik liberal eleştiriler, köktencilik, doktrinerlik ve kişi kültü yaratma unsurları yönünden yapılırken, gerçekte ikame sonucu ortaya konan içeriksiz Kemalizm (Atatürkçülük) bu işlevi görmüştür.

Bu anlamda, Atatürkçülüğün ideolojik, politik ya da düşünsel bir bağlamı yoktur. Bağın sebebi sağcı, solcu, liberal, muhafazakâr ya da devrimci olmak değildir. Bireyin bu noktada "Atatürk" kültüne bağlılığı, geçmişten ve geçmişte yapılanların en azından bir bölümünün hala ayakta kalmasına olan saygısından ve Muhtemelen, toplumda çok sık duyulan "yaşasaydı" ile başlayan anlatılar ve "Bir Daha Gel Samsun'dan" türünden besteler, Hasan Ünder'in çalışmasında bahsettiği "toplumda oluşan manevi boşluğun doldurulması"

meselesi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Kemalizm'e ve onun politikalarına ilişkin yeterli bilgisi olmasa da, toplumdaki Atatürkçüler, çeşitli sebeplerden dolayı bir kahramana-kurtarıcıya ihtiyaç duymakta, bu ihtiyacı geçmişin büyük liderinin kendilerince tasavvur ettikleri uygulamalarıyla dolmasını arzulamaktadırlar. Bu kitleler için Mustafa Kemal “Büyük Atatürk” konumundadır. Onun liderliği dönemindeki uygulamalara dönülmesi halinde memleket yeniden bu kitlelerin özlediği hale dönecektir. Bu tutumu Esra Özyürek (2009; 29) “Nostaljik Kemalizm” olarak kavramsallaştırmaktadır. Ona göre; Nostaljik Kemalizm Türkiye'nin kuruluş dönemlerine olan melankolik bir ilgiyi ifade ederken, ilgi gösterenler açısından da bir dönüş olamayacağı bilinmekteydi. Günümüze kadar tartışmaların seyrinin değişmeden geldiğini söylemek mümkündür. Kemalizm ve onun içinden çıktığı düşünülen Atatürkçülük perspektifinin ne olduğu konusu çok tartışmalı bir alandır. Tartışmasız olan durum ise, tüm bu tartışma ve eğilimlerin ağırlığının Atatürk Yolu, Sosyal Demokrasi, Atatürkçülük, Post-Atatürkçülük ve Post-Post-Atatürkçülük tartışmalarının siyasal ve toplumsal yükünün tamamının Kemalizm'in sırtında olduğudur. Bu açıdan, kavramların tanım ve işlevleri konusunda daha çok tartışmanın yapılarak zemin sağlamlaştırılmasına gidilmesi gerekmektedir. Örneğin: İlker Aytürk (2023; 37-40) “Post-Post-Kemalizm” kavramını tartışırken Türkiye’de Post-Kemalizm döneminin kapandığı iddiasındadır. Ona göre geçmişte yapılan hataların tekrarlanmaması adına tarihsel analizin nesnel bulgular üzerinden yapılması gerekmektedir. Aytürk’e göre Post-Kemalistler, Kemalizm’in tarihsel katkılarını topluca reddederek Osmanlı toplumundan gelen yapısal özellikleri dikkate almayarak hata etmişlerdir. Ancak araştırma yapılırken köktenci yaklaşımdan uzak durmak gerekir. Ve sözgelimi nasıl olup da 1930’larda “otoriter bir tek parti rejimi” kuran Kemalizm’in, 1945’lerde dünyada başlayan “ikinci demokrasi dalgasına” ilk katılan ülkelerden olduğu ve rekabetçi seçimlerle iktidarı devrettiği açıklanmaya muhtaç bir konudur. (Aytürk, 2023; 89-91) Bize göre tüm çalışma boyunca iddiası ortaya konan; kavram karmaşası, olgulara farklı içerikler yükleyerek analiz ve “Kemalizm’in Yüğü” meselesine dayanak teşkil edilebilecek en çarpıcı çalışmalardan biri, Aytürk’ün makalesidir.

Atatürkçülüğün tarihsel kökenleri konusunda değişik görüşler vardır. Kahraman yaratma ve kişi kültü ihtiyacının belirlediği dönemlerde kişilerin yüceltilmesi olgusuyla ilgili olarak H. Seçkin Çelik’in (Çelik, 2017; 356) görüşleri ilginçtir. Ona göre; 1930’lu yıllarda liselerde okutulan kitaplarda Atatürk’ün seçkin özelliklerine yer verilmiş, daha öğrencilik yıllarındaki “parlak zekâsı” ve kurtuluş mücadelesindeki meziyetleri sayılmıştır. Böylelikle eski rejimin yanlışlarına nazaran yeni rejim ve onun erdemlerini temsil eden bir kahraman olarak karşımıza Mustafa Kemal çıkarılmıştır. Hasan Ünder de (2009; 144-146) benzer

görüştür. Ona göre; 1923-1927 yılları arasında Kurtuluş Savaşı'nı beraber yürüttüğü kadrolarla iktidar mücadelesine giren Mustafa Kemal, bu mücadeleden galip çıkmış, bunun üzerine Thomas Carlyle'ın Kahramanlar adlı kitabını “okumuş,” buradaki kahramanlık ve şeflik kuramlarından yararlanarak kendi kahraman kültürünü oluşturmuştur. Fikret Başkaya ise daha da ileri gitmektedir. Ona göre; Cumhuriyet İmparatorluk ve İttihatçılık geleneğinin devamıdır. Cumhuriyet elitlerinin de tam bağımsızlık ya da anti-emperyalizm gibi bir derdleri yoktur. Osmanlı putu yerine “Mustafa Kemal Putu” yaratılmıştır. Yoksa eski düzenden değişen bir durum yoktur. Dolayısıyla aslında ortada Kurtuluş destanı gibi bir mucize olmadığı halde, Mustafa Kemal'e olağanüstü özellikler atfedilmiştir. “Eğer bir şahsiyet yedi düveli yeniyorsa, bir halkı kurtarıyorsa, o halka bir vatan bağlaşıyorsa, ona bir Cumhuriyet hediye ediyorsa, ortalığı inkılaplarla donatıyorsa... O sıradan bir fani olabilir miydi?” (Başkaya, 2007;33)

Atatürkçülüğün bir yönüyle çekici ve kullanışlı bir olgu olduğuna katılmakla birlikte yukarıdaki görüşlerin tutarlılığı olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Ancak Mustafa Kemal Devrimlerinin Türk toplumundaki yeri konusunda gerçek bir saflaşma olduğunu sergilemek açısından dikkat çekicidir. Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere kavramların ve tarihsel süreçlerin manipüle edilmesi, özellikle son yıllarda emperyalist-kapitalist kültür dejenerasyonunun önemli başarılarından biridir. Bu manipülasyon tekniği, kuşkusuz çok eski tarihlere dayanmaktadır. Çağdaş dönemde yaşanan manipülasyonun geçmiş yüzyıllara göre farklılaştığı nokta, göz önünde bulunan ve bilimsel delili olan gerçeklerin reddiyesine girişilmesidir. Örneğin Cengiz Özakıncı (2014), 1090 Yılında İslam düşünürü Gazali'nin, dünyanın yuvarlak olduğunu iddia eden diğer İslam bilginlerinden bazılarını “kâfirlikle” suçladığını belirtmektedir. Bilimsel olarak kanıtlanmadığı dönemlerde böyle bir bilginin kabul edilmemesini anlamak mümkündür. Ancak aynı konuda bugün bilimsel deliller, birçok görüntü ve kaynak olduğu halde, “inanmamayı” seçenlerin olması şaşırtıcıdır.²

Gerçekliğin anlamsız biçimde bükülmesine karşın, kabul görmesi olgusu, Mustafa Kemal ve devrimleri için de geçerlidir. Sözgelimi; bu çalışmada ileri sürülebilecek hiçbir kanıt, Fikret Başkaya'yı Türkiye'de 1918-1922 yılları arasında bir yabancı istilasına olduğuna ve buna karşılık bir kurtuluş mücadelesi verildiğine ikna edemeyecektir. Üstelik Mustafa Kemal karşıtlığının bu noktada belirli bir “ideolojik” düzlemi de yoktur. Bu açıdan Başkaya ile siyasal pozisyonu çok farklı olan Şükrü Karatepe'nin çalışması da incelendiğinde, benzer

² Örneğin; NTV Haber Sitesi'nin 2020 Tarihli bir haberine göre Mark Hughes adlı amatör bir maceracı, dünyanın düz olduğunu kanıtlamak için kendisini roketle fırlatmış ancak çakılarak ölmüştür (NTV; 2020).

bir olguyla karşılaşılmaktadır. Karatepe'nin çalışmasının (2017; 125) "Cumhuriyete Geçiş Süreci ve 1921 Anayasası" adlı bölümünde, 1920'li yılların öyküsü şu şekilde anlatılmaktadır:

"İngiliz İşgali altındaki İstanbul'da Padişah çaresiz kalmıştı. Devletin tamamen yıkılma noktasına geldiği böyle bir dönemde Mustafa Kemal Paşa Üçüncü Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderildi. Anadolu'da düşmana karşı örgütlü bir mücadele başlatıldı."

Metinden de anlaşılabilceği gibi iki önemli husus kısaca verilmeye çalışılmaktadır. Birincisi; Mustafa Kemal'in "gönderildiği" konusudur. Bir takım muhafazakâr çevreler, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya "Vahdettin iradesi ve desteğiyle" gönderildiği iddiasındadırlar. İkinci önemli konu ise; Mustafa Kemal'in gönderilmesinin ardından Anadolu'da mücadelenin başlaması hususudur. Burada da önceki bölümde aktarılan iddianın desteklenmesi için, "Anadolu" ifadesiyle arada yaşanan olaylar es geçilmiştir. Gerçekten de, eğer yazarın tahmin edilen şekilde Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderildiği gibi bir "ara bilgi" verme iddiası varsa, bu bölümün atlanması gerekir. Çünkü aksi takdirde Mustafa Kemal'in askerlikten ayrılması, Samsun'da "Türkler tarafından çıkarılan olayları" bastırmak için görevlendirilmişken, Ankara'ya yola koyulması ve idam cezasına çarptırılması" gibi konular, ilk önermeyi geçersiz kılacaktır.

Verilen örneklerde de görüldüğü üzere Atatürk ve Atatürkçülük, hem taraftarları hem de karşıtları tarafından manipüle edilebilmekte, tarihsel ve nesnel gerçeklik absorbe edilebilmektedir. Thomas Carlyle'in kahramanlık ve şeflik kuramlarıyla Mustafa Kemal'in kültleştirilmesi arasında bir bağ kurulabilir. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni devletin üzerine oturabileceği sağlam bir zemin bulma çabalarında, Mustafa Kemal'in karakterinden bağımsız bir çalışma yapılmış olabilir. Bu da çok doğaldır; çünkü ulus olma bilincinden henüz haberdar olmayan, eğitimsiz ve çok badireler atlatmış bir toplumda Mustafa Kemal gibi zafer kazanmış bir önderin, devrimin faziletlerine toplumu inandırması elbette daha kolay olacaktır. Ancak Hasan Ünder'in kuramının eksik kalan yönü günümüzle ilgili kısımdır. Türkiye'de 1980'li yıllarda başlayan Atatürkçülük çarpıtması ve askeri rejimin uygun bulduğu bir Atatürk miti yaratılması, darbenin gerici faşizan ideolojisine uygun bir idol yaratma girişimidir. 1990'lı yıllarda giderek devlet politikası haline getirilen bu Atatürkçülük tipi ve Atatürk miti, 2000'li yıllarda çok daha farklı bir yöne evrilmiştir. Bu defa iktidarı ele geçiren sivil çevre güçler, merkeze taşımak iddiasıyla arkalarına aldıkları kitlelere, Atatürkçülük ve Atatürk miti karşıtı başka bir öykü anlatmışlardır. Mustafa Kemal'in kişiliği, ailesi ve yakınlarına varıncaya değilen hayatı üzerinden birçok manipülasyonun yapılmıştır. Adeta Atatürk ve Cumhuriyet, topluma "kurtulunması gereken bir yük" olarak lanse edilmiştir. Bu tezviratın "muhafazakâr demokratlık" "liberalizm" "sosyal demokrasi" ve

“özgürlükçü sol” gibi kavramlarla yapıldığını da not düşmek gerekir. Ve bu akıma yaklaşık 15 yıl boyunca gerek seçimler, gerekse referandumlar yoluyla çok önemli bir destek verilmiştir. Hatta denilebilir ki Mustafa Kemal dâhil, kurulan hiçbir Türkiye Cumhuriyeti iktidarı, bu kadar büyük bir toplumsal desteği arkasına almamıştır. Ancak gelinen noktada; liberal kesimlerin o kadar da liberal, demokrat kesimlerin o kadar da demokrat, “hocaefendilerin” ise o kadar da “muhterem” olmadığı, bizatihi test edilerek toplumun gözleri önüne serilmiştir. Bu açık gerçeklik karşısında, kitlelerin yaşadığı büyük hayal kırıklığı, siyasal alandaki açmazlar, iktidarı ve muhalefetiyle bir bütün halinde parlamenter sistemin elemanlarına karşı duyduğu güvensizlik, toplum tabanında Mustafa Kemal mitinin kendiliğinden yeniden yükselişini beraberinde getirmiştir.

Burada devletin ya da yöneten sınıfların eliyle yerleştirilmeye çalışılan bir “Atatürk” senaryosu bulunmamaktadır. Tam tersine; olayların gelişimine bakıldığında, sadece Mustafa Kemal değil, görüşleri ve Kemalizm sembollerinin de toplum hayatından silinmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. Devlet kurumlarından “TC” ibarelerinin kaldırıldığı, kendi ülkesinin Milli Bayramlarına ya da yasalarına “raporlu” olarak bir türlü katılamayan devlet yöneticilerinin sahne aldığı, ulusal medyada Mustafa Kemal’e hakaretin “eleştiri” kapsamına alındığı şeklinde ortaya çıkan gelişmeler, Atatürk ve ona ilişkin imgelemelerin korunması açısından en azından “o kadar da hassas olunmadığını” düşündürmektedir. Dolayısıyla burada “cılalanan” bir Atatürk karakterinden bahsedebilmek mümkün değildir. Eğer yukarıdaki görüşlerle kastedilen; Cumhuriyetin ilk dönemleri ise, bu durumda 2020’li yıllarda bu etkilerden söz etmek de çok zorlama bir tarif olur. Dolayısıyla Mustafa Kemal imajı, hiçbir yönlendirme olmaksızın toplum katmanlarında vuku bulmuş bir fenomendir. Yapılan çeşitli araştırmalarda; Mustafa Kemal Atatürk’ün büyük çoğunlukla “Cumhuriyet tarihine damga vuran lider” olarak görüldüğü (Medyascope; 2023) ezici çoğunluğun ona minnet duyduğu (Cumhuriyet; 2023) en beğenilen tarihsel kişilik olarak tespit edildiği (T24 Haber; 2023) ve kurtarıcı/devrimci olarak tanımlandığı (Gazete Duvar; 2022) görülmektedir. Bu bakımdan devlet ya da iktidar odaklı bir Atatürk imajı oluşturma çabası ile ortaya çıkan bir yönelim bulunmamaktadır. Dolayısıyla “Atatürk Miti” yaratma çabası üzerine oluşturulan kuramlar gerçekliğe uygun düşmemektedir.

Atatürkçülük ve genel anlamda Mustafa Kemal Atatürk’e olan ilginin artmasına karşın, bu ilginin de bir manipölasyona konu olabileceği belirtilmişti. Bu noktada da topluma Atatürk ile ilgili gerçeklerin olduğu gibi aktarılmasına mani olunmak istendiği, çeşitli toplumsal kesimlerin “kendi Atatürk’lerini” idealize etmek istedikleri görülmektedir. Kemalizm’in politik olarak geri kaldığı ve yeni dönemde kendisini güncellemediği oranda, bu manipüle

edilmiş Atatürkçülük anlayışı gelişmektedir. Bu manipölasyon kimi “Atatürkçü” kanaat önderlerinin durmadan yazılı ve görsel eserler üzerinden kazanç sağladığı, kimi siyasal yapıların kendi “Atatürklerinin” izinde giderek, siyasal meşruiyet aradığı, hatta düğün törenlerinde Atatürk benzerlerine zeybek oynatılarak tarihsel hatıraların sömürüldüğü başka bir tezvirata kaymaktadır. Kapitalist kurallara uygun bir biçimde değerler köretilerek, amacından uzaklaştırılıp içi boşaltılarak toplumun miti haline taşınmakta, böylelikle “asıl gerçekliğin” önündeki perde olarak kullanılmaktadırlar. Atilla İlhan bu tutumu farklı bir açıdan somutlaştırmaktadır: Ona göre; Lenin’in, ülkesinde başardığı sosyalist devrimde başına gelen, Türkiye’de, Mustafa Kemal’in başardığı demokratik devrimde başına gelmiştir.

Atilla İlhan (2008; 54), bu çalışmada Atatürkçülük başlığı altında tartışılan varyasyonlara ilişkin değerlendirmeleri devlet eliti açısından da geçerli görmektedir. Ona göre Mustafa Kemal’in yakınlarının tamamının farklı Atatürkçülük tahayyülleri vardır. Mustafa Kemal’in ölümünden sonra, bunlardan birisi olan İsmet İnönü’nün Atatürkçülük anlayışı egemen olmuş, demokratik devrim olarak bilinen gelişmeler İnönü tahayyüllerinin birer yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Günümüzde Kemalizm’in, toplumsal birikimi değerlendirerek ön alması ve döneme uygun tutum ve politikalarını güçlendirmesi gerektiği düşünülmektedir. Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, Kemalizm yenilgiler çağını yaşayan bir toplumun hayal kırıklıklarından çıkardığı derslerle adım adım şekillenmiş bir harekettir. Aydınlanmacı, anti-emperyalist ve tam bağımsızlık ülküsüyle donanmış devrimci bir programdır. XXI. Yüzyılın uluslararası pozisyonlarına ve ideolojik saflaşmaya bakıldığında, Türkiye Devrimciliğinin de bu yeni konumlanmaya uygun biçimde teorisini ve pratiğini şekillendirdiği takdirde, Atatürkçülük şablonu üzerinden beklentilerini karşılamaya gayret eden topluma da bir alternatif olabileceği düşünülmektedir.

4. BÖLÜM

4. DEVRİMCİLİKTEN SOLUN MERKEZİNE: CHP’NİN MERKEZ PARTİSİ OLMAYA EVRİLMESİ SÜRECİ

4.1 Altı Ok ve Devrimci CHP

Bizim inkılâbımız hiçbir bakımdan kopya değildir, orijinaldir. Bu rejimin baş kurucusu ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin önderi bunu çok kısa olarak söylemiştir. Devlet kurumuna ait bir ana mesele konuşulurken bir zat kendisine şu suali sordu: “Bu böyle ama. Biz kime benziyoruz?” Atatürk şu cevabı verdi: “Biz, bize benzeriz !” (Peker, 1984; 34). Mustafa Kemal Devrimlerinin özgün yapısı, onu hazırlayan toplumsal ve diyalektik etmenler kadar, kendi içerisindeki benzersiz yöntemler ve fikri altyapıdan da kaynaklanmaktadır. Önceki bölümlerde belirtildiği üzere; Osmanlı Devleti’nin yüzyıllar süren gerileme süreci ve toplumsal altyapı, giderek alevi harlanan bir ateşe dönüştürmüş, Anadolu’da bir uyanışı ve şekillenışı getirmiştir. Kuşkusuz benzer hareketlerin görüldüğü diğer coğrafyalarda da, biriken sosyolojik katmanların tarihsel düzlemde herhangi bir noktada kırılmaya sebebiyet vermesi olarak tanımlanabilecek devrim olgusuyla tanışması benzer nitelikler göstermektedir. Bununla birlikte Türk Devrimi’nin kendine has bazı temel dinamikleri bulunmaktadır.

Öncelikle Kurtuluş Hareketi’nin Milli Hükümete ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti’ne dönüştüğü tarihsel süreçte, Kemalist Hareket’in tamamıyla halk egemenliğine dayandığı söylenmelidir. Hareketin önderi olarak Mustafa Kemal, dönemin koşullarına uygun olarak politik manevralar yapabilmıştır. Bu yönüyle Kemalizm, Mustafa Kemal döneminde hiçbir zaman katı doktriner bir hareket olmamış, konjonktürün getirdiği güncellemeler yapılmasından kaçınılmamıştır. Bu pragmatizm çeşitli açılardan çelişki gibi algılansa da, gerçekte hareketin dinamizmini ve koşullara uyarlabilmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal’in kendisi de bu özgünlüğü kabul etmektedir. Örneğin 1 Aralık 1921 Tarihinde yaptığı meclis konuşmasında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Fakat değerli arkadaşlarımızdan bazılarıyla mazbataya yazan beyefendinin söylemek istediği, başka bir şeydir. Yani bu hükümet demokratik bir hükümet midir sosyalist bir hükümet midir? Yani şimdiye kadar okuduğumuz kitaplarda ismi zikredilen hükümetlerden hangisidir? buyurdular. Efendiler bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir, sosyalist bir hükümet değildir ve hakikaten kitaplarda mevcut olan hükümetlerin, ilmi mahiyeti itibariyle

hiçbirine benzemeyen bir hükümdür. Fakat milli iradeyi, milli hâkimiyeti yegâne tecelli ettiren hükümdür” (Atatürk, 2005;120).

Yukarıdaki konuşmanın henüz cumhuriyetin kurulmadığı ve ülkenin topyekûn savaşta olduğu bir dönemde yapıldığı değerlendirildiğinde, Mustafa Kemal’in var olan koşulları ve o koşullar içerisinde oluşturulan kurumları kastettiği açıktır. Onun politik yolunu ve temel prensiplerini tarihsel ve toplumsal koşullar ışığında güncellediğini sonraki süreç göstermiştir. Diğer taraftan Mustafa Kemal’in anılan konuşmasında sosyalist demokratik hükümet biçimlerini değerlendirirken ele aldığı “demokratik” hükümetlerin, parlamenter demokrasiyle yönetilen liberal devletler olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Bu noktada parlamenter demokrasi ve temsili sisteme de bir parantez açmak gerekir. Modern siyaset biliminin en önemli sorularından biri de parlamenter sistemin ve temsili demokrasinin açmazlarıdır. Örneğin; C. Wright Mills, Amerikan Demokrasisine ilişkin analizlerinde, Amerikan siyasetinin yürütücüsünün kongre olmaktan çıktığı, belirli bir tipolojiye sahip “profesyonel siyasetçilerin” sadece erki değil içinden çıktıkları siyasal partileri de merkezileştirdiği ve gerçekte siyasal mücadelenin, açık siyaset alanında değil danışma kurullarında yapıldığını saptamaktadır. (Mills, 1974; 315).

Yine Geoff Hodgson değerlendirmesinde parlamentonun işlevinin sadece “temsil yanılığını” oluşturması olmadığına işaret ederek şu analizi yapmaktadır:

“Gerçeğin toplumsal kavranmasının kendi terimleriyle oluşturulmasındaki yeteneğinden dolayı, parlamento, kitle rızasının oluşmasına katkıda bulunur. Mücadeleler ve meseleler parlamenter alana yönlendirilir ve bu, meşru karar alma ve yasama alanı olarak kabul ve onay görür. Bazılarına, bu süreç başarısız ve bunaltıcı gelebilir, ama bu, ne olduğu konusunda kabul edilmeli ve onaylanmalıdır. Bunu yapmazsak ve ne olması gerektiği hakkındaki görüşümüz bunun yerini alırsa, bu çok tehlikeli bir hata olur. Dolayısıyla, görüşümüzü toparlamak gerekirse parlamento yalnızca bir görüntü değildir, bilinci şekillendirme ve kitle rızası oluşturmada büyük gücü vardır” (Hodgson, 1988; 33-34).

Parlamentarizm ve temsili demokrasi perspektifinden liberal demokrasiye yapılan bu eleştiriler, teknolojik dönüşümün de hızlanmasıyla birlikte ilk nüvelerini vermeye başlamıştır. Batılı toplumlarda 2020’li yıllarda yapılan genel seçimlere toplumsal ilgi giderek azalmakta ve merkez partiler oy kaybına uğramaktadır. XXI. Yüzyılın nesilleri, telefon ve bilgisayarlarında kullandıkları herhangi bir ürünü beğenip beğenmedikleri konusunda haftada bir defa geri bildirim yollanmasına alıştıkları bir çağda, hayatlarının en önemli olgularına

ilişkin konuları hiçbir iletişimleri, ortak noktaları ve sınıfsal benzerlikleri olmayan “vekillere” bırakmak zorunda olmalarını kabullenmemektedirler.

Seçim sistemleri, seçmenleri kötünün iyisine, tercih etmedikleri düşüncelere ve kendilerini temsil etmediklerinden emin oldukları akımlara oy vermeye zorlamaktadır. Temsili Demokraside, siyasetin finansmanı ayrıca büyük bir konu başlığı olup, seçimlere katılım konusunda adeta bir “derebeylik” sistemi yaratmaktadır. Tüm bu etmenler seçim sonuçlarını, temsiliyet ve meşruiyeti sorunlu hale getirmektedir. XXI. Yüzyıl şartlarında, sözgelimi çöp vergisi gibi bir konuda cep telefonu ve uygulamalar vasıtasıyla defaten bildirimlerde bulunan bir devlet ve siyaset mekanizmasının, çok önemli kanun ya da politikaların uygulanması ile ilgili konularda topluma beş yılda bir -o da genel manada olmak şartıyla- soru sorması, temsili demokrasinin eleştirilere uğramasına sebep olmuştur.

Tüm bu açıklamaların yapılması, Kemalizm’in halkçılık ve tam bağımsızlık ilkelerinin işlevsel boyutunu anlamamıza yardımcı olur. Mustafa Kemal’in yukarıda verilen örnekte “sosyalist ya da demokratik bir hükümet” olmadıklarını beyan etmesi, tam da bu yüzden tutarlıdır. “Demokratik hükümet” tanımı, ancak kendi kavramlarını tüm insanlığa dayatan ve o kavramlar üzerinden düşüncelerini zorunlu kılan sistemleri ve akımları bağlar.

Esasen, Mustafa Kemal Hareketi açısından asıl sorun, liderinin teorik veya bilimsel eksikliğinden ziyade, ardıllarında yeterli ideolojik tutarlılık ve yetkinlik olmaması şekliyle ifade edilebilir. Kaldı ki Mustafa Kemal’in bütün ömrü boyunca demokrasi ve halk egemenliği taraftarlığı, çağının diktatörlüğe çok yatkın ve ona övgüler yağdıran bir döneme denk gelmesine rağmen totalitarizme asla yanaşmaması, milli mücadelenin ısrarla TBMM eliyle sürdürülmesi yönündeki iradesi ile de kanıtlıdır. Ancak önceden de belirtildiği üzere demokrasinin hangi tanımının temel alındığı ve demokrasiden ne anlaşıldığı da son derece önem arz etmektedir.

Yine dönemin tanıkları Mustafa Kemal’in fikirsel düzeyde de dayatmacı bir yapıya sahip olmadığını aktarmaktadırlar. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında meclis içerisindeki muhalif grubun giderek orduyu yavaşlatmaya yönelik hale gelen politikalarına karşın meclisi feshedip yeniden seçime gitmek isteyen yakınlarına karşın ısrarla meclis iradesinin üstünlüğünü savunması, bu kapsamda önemli bir örnektir.

Bu konunun kısa bir özeti yapılmasının sebebi, çalışmanın işigali ile doğrudan ilgili olması değil, Mustafa Kemal Atatürk’ün kişiliği hakkındaki değerlendirmelerin genellikle spekülatif ya da üçüncü kaynaklara dayanarak yapılan yorumlardan ibaret olmasının Kemalizm’in toplumsal yansımasında da etkili olmasıdır. Mustafa Kemal Hareketinin nesnel bir değerlendirmesinin yapılması için kuşkusuz önderinin politik duruşu ve akıl yürütme

biçiminin de hesaba katılması gereklidir. Ancak burada hesaba katılması gereken en önemli hususlar; birinci olarak Mustafa Kemal'in eylemlerini koşulların (savaş şartları, ülkenin kuruluş aşaması ve devrimler süreci) ve diğer toplumsal olguların ışığında değerlendirme zorunluluğu bulunmasıdır. İkinci unsur; ülke, devlet ve toplum inşa etme çalışmalarında, Mustafa Kemal'in, toplumsal bir altyapıdan yoksun olması dolayısıyla bu çabaların çoğunlukla “el yordamıyla” ilerlemesi ve bir tarihsel ya da toplumsal dinamiğe dayanmamasıdır. Son olarak temel ilkeleri belli olan ve hedefi “muasır medeniyet seviyesi” olan Kemalizm'in herhangi bir ideolojik ya da olgusal dogmaya dayanmayan, bu hedeflere ulaşmak ve yeni bir toplum inşa etmek amacıyla kendi açısından uygun gördüğü yöntemleri, kimi zaman hibrit yöntemler kullanarak hayata geçirdiğinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Devamlı suretle “halk egemenliğinden” bahseden ve halka dayanmak arzusunda olan Mustafa Kemal'in, bu konuda hassas olması zorunluluk ya da oportünite icabı değildir. Hatipoğlu'nun (2012; 126) ifadesiyle;

“Mustafa Kemal ve kuşağı, kendinden önceki nesiller gibi sadece Fransız Devrimi'nden aldıkları cumhuriyetçi, laik ve milliyetçi ideallerle yetinemezlerdi. Devrimin emperyalizme karşı yapılacak olması ve zaferden sonra da kendisini emperyalizme karşı korumak durumunda olması, kaçınılmaz olarak halkçı, devrimci ve devletçi bir karakter taşımasını gerektiriyordu.”

Genç Cumhuriyetin temelleri, siyasal tam bağımsızlık kadar, “ekonomik istiklal” olgusunu da kapsıyordu. Lozan'da verilmek zorunda kalınan tavizler ve emperyal güçlerin eninde sonunda kendilerine dönmek zorunda kalacaklarını açık açık İsmet Paşa'nın yüzüne söylemiş olmaları, daha en başından Kemalistlerin bir ekonomik istiklal harbini vermelerini zorunlu kılıyordu. Bu dönemde bazı Kemalist politikaların yeterince anlaşılamadığı görülüyor. Örneğin Gevgilili (1987; 9) Mustafa Kemal'in başlangıçta anti-kapitalist ve anti-emperyalist söylemleri vurgularken, 1929 Kriziyle romantizmi bırakıp gerçeğe dönmek zorunda kaldığını ileri sürer. Oysa burada bir çelişki yoktur. 1929 Krizi liberalizmin iflası olmuş ve korumacı Keynesyen politikaların devreye girmesini sağlamıştır. Ekonomi politikaları dengeli bir kapitalizm inşası düzeyinden devletin uygulamacı olduğu bir düzleme dönmüştür. İktisat politikalarındaki değişiklik romantizmden gerçeğe dönüşü gerektirmez. Gerçeğe dönenler piyasanın görünmez eli olduğu iddiasındaki liberallerdir. Bu dönemin iktisadi anlayışıyla ilgili ipuçları Burhan Asaf'ın bir yazısında belirginleşmektedir. Asaf burada devletçilik karşıtlarına seslenmekte ve şöyle demektedir:

“Niçin anlamak istemiyorsunuz: Liberalizmi desteklemekle, kovduğumuz Batı'ya bizi tekrar boyunduruğuna almasını kolaylaştıracağız; devletçiliği, Batı bizi tekrar yutmazdan evvel milletimizi yapmak için istiyoruz. Niçin anlamak istemiyorsunuz: Yahudi istismarından şikâyetinizi işitir işitmez, görüyorsunuz a, bu nevi araçlar ancak liberal bir zemin üzerinde yaşayabilirler ve gelişebilirler. Ne kadar ısrar etseniz nafile, onlar aramıza katılmayacaklardır, çünkü katılmaları için iktisadi bir mecburiyetleri yoktur.” (Asaf, 2016; 668-669)

Mahmut Esat Bozkurt da Osmanlı örneğinden yola çıkarak liberalizmi eleştirmektedir:

Hakikatler göz çıkaracak kadar katıdır. Daha fazla düşünmelere, hele tereddütlere tahammülleri, takatleri yoktur. Amerika gibi, İngiltere gibi, Fransa gibi, Almanya gibi, İtalya gibi, Hollanda gibi devletlere benzer sermaye memleketlerinde, devletin iktisat işlerine karışması bir zaruret oldu. Henüz sermayesi oluşma halinde bulunan Türkiye'mizi varın düşünün artık... Devletçiliğin suiistimalleri yok mu? Müdahalecilik zararlar vermiyor mu? Önce ben söyleyeyim: Bu, hem suiistimale hem de zararlara meydan veriyor. Hele başlangıcında. Fakat serbestçiliğin açtığı, açmakta olduğu yaralar o kadar derin, o kadar dayanılmaz bir hal alıyor ve aldı ki, bütün bir insanlık inliyor. Kar-zarar iki sistemin mukayesesıyla anlaşılır. Mutlak iyi yoktur. Nispetle iyi vardır. (Bozkurt, 2008; 110)

Dönemin algısını gayet net bir biçimde anlatan bu ifadeler, aynı zamanda emperyalizm, Batı ve devletçilik gibi kavramlar konusunda da yönetimin düşüncelerini yansıtmaktadır.

Programlar ve politikalar açısından “Mustafa Kemal'in Devrimci CHP'si” incelendiğinde, ilk program olarak kabul edilmesi gereken Sivas Kongresi Kararları olmaktadır. Bu kararlar, Kurtuluş Savaşı'nın yöntem ve esaslarını belirleyen metinlerdir.

Önceki bölümlerde de yer verilen 13 Eylül 1920 Tarihli “Halkçılık Programı” partinin en önemli bildirilerinden biridir. Henüz ortada devlet yokken, açık biçimde milli egemenlik ve demokratik usullere yer veren, emperyalizm ve kapitalizme karşı açıktan cephe alarak kurulacak devletin niteliklerine ilişkin esaslar sunan bu program belki de CHP'nin en önemli belgelerinden biridir. Programa verilen isimden, maddelerindeki berrak emperyalizm ve kapitalizme karşı halk egemenliği ve halk hükümeti ifadelerine kadar son derece net bir programdır.

Yine 8 Nisan 1923 Tarihli Dokuz Umde ile “egemenliğin ulusa ait olduğu, TBMM dışında hiçbir makamın ulusun yazgısını değiştiremeyeceği, Aşar vergisinin kaldırılacağı, idari, mali ve ekonomik bağımsızlığın esas olduğu bildirilmektedir. Çok basit ve sade bir anlatımla bu programla CHP çizgisi belirlenmiştir.

13-14 Mayıs 1931 Tarihinde kabul edilen CHP programında, altı okun parti ilkeleri arasında sayıldığı ilk göze çarpan husustur. Bir diğer dikkat çekici husus; İkinci Kısım 1. Maddede “C” Bendinde ifade edilen: “sınıf, cemaat, aile veya fert ayırt etmeksizin toplumu eşit kabul edenleri halkçı olarak tanıdıklarını” ilan etmeleridir. Burada herhangi bir sınıf ayrımına mahal verilmemiş olması önemlidir. Devamla 2. madde de sınıf ayrımının reddedildiğini ifade eder. Buradaki maddelerden, Kemalist Devrim’in “ Demokratik Devrim” niteliği taşıdığı daha açık bir biçimde anlaşılabilmektedir. Dönemin koşulları göz önüne alındığında program daha anlamlı hale gelmektedir. 1915 Yılında Osmanlı Devleti Savaşa girerken Türkiye’de toplam 264 işyerinde toplam 14060 işçi çalıştırılmaktadır. (Ökçün, 1970; 14-22) Bu istatistiklerin güvenilirliği sorgulanabilir olmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti’ne kalan miras hakkında bir projeksiyon çizebilir. İşçi sayısının bu kadar az olduğu ve geniş bir köylülüğün bulunduğu bir ortamda, Kemalist Rejim kendisini Demokratik Devrim’e adanmış ve dayanışmayı yüksek tutup halkın refahını arttırarak, paralel şekilde eğitim ve bilinç seviyesini de arttırmayı ummuştur. Bu konuda da çekinceler olduğu, Birinci Kısım’da yer alan “Kamu Hakları” başlıklı 4. maddeden anlaşılmaktadır. Madde içeriğinde “Bir dereceli seçimi tatbik etmek yüksek emellerimizdendir. Ancak vatandaşı, seçeceğini tanıyabilecek vasıflar, şartlar ve vasıtalarla donatmak lazımdır. Bunun temini hususundaki mesainin istenen neticeyi vereceği güne kadar vatandaşı, yakından tanıdığı ve emniyet ettiği insanları seçmekte serbest bırakmayı demokrasinin hakiki icaplarına daha uygun buluruz” ifadesi yer almaktadır. Buradan da Devrimin yerleşmesi için zaman gerektiği anlaşılmaktadır.

1935 Programı da aynı yolu takip etmektedir. Burada da öne çıkan unsurlar; sınıf unsurunun reddi, ayrıntılı bir ekonomik program tarifi ve halk egemenliği vurgusudur. Ayrıca büyük savaşın yaklaşmakta olduğunun CHP yönetimi tarafından da anlaşıldığı görülmektedir. Özellikle 69. Maddede ifade edilen “uluslararası amaçlarla cemiyet kurulmasına müsaade edilmeyeceği gibi kökü dışarıda olan cemiyetlere de izin verilmeyeceği” ibaresinin savaş ve dış politika ile ilgili olduğu görülmektedir (CHP Program; 1935; 53).

4.2. 10 Kasım 1938: Başlangıcın Sonu ya da Sonun Başlangıcı

Bölümün başlığı Büyük Britanya’nın eski başbakanlarından Winston Churchill’e ait bir söze atfen seçilmiştir. Churchill İkinci Dünya Savaşı sırasında 1942 yılında Mihver Devletlerinin Al-Alameyn muharebesindeki yenilgisi üzerine Lordlar Kamarası’nda yaptığı

konuşmada şöyle demiştir: “Bu son değil. Hatta sonun başlangıcı bile değil, sadece başlangıcın sonu” (Mc Callum 2020).

Kemalizm’in siyasal ilkelerinden ve politik perspektifinden ilk tavizlerin verilmesi, Mustafa Kemal’in devlet yönetimi konusundaki görüşlerinin “aşındırılması” daha onun sağlığında; 1920’li yıllarda başlamıştır. Bu aşınmada çeşitli koşulların etkilerinden söz edilebilir. Birinci neden olarak Mustafa Kemal’in 30’lu yılların başından itibaren toplumsal devrimlere odaklanarak devlet yönetiminden uzaklaşması ve sonraki süreçte de hastalığının performansını etkilemesi gösterilebilir. Önceki bölümlerde de yer yer belirtildiği üzere; Kemalizm’in beyni ona yalnızca ismini değil hayatını da vakfetmiş olan Atatürk idi. Devrimin önderinin hayat ve toplum perspektifinin alttan gelen kadrolarca paylaşıldığını söylemek oldukça zordur. Diğer taraftan, 1925 Şeyh Sait Ayaklanması’nın Türk Devleti üzerinde uzun vadeli ve büyük etkileri olduğunu da kabul etmek gerekir. Bu ayaklanmanın bastırılması, askeri olarak çok uzun zaman almamışsa da, ayaklanmanın sosyo-politik etkileri daha uzun vadeli olmuştur.

Ayaklanma sırasında çıkarılan Takrir-i Sükûn Yasası, hem her türlü muhalefetin sesini kesmiş, hem de merkezileşmeyi arttırmıştır. Bu durum devrimlerin halka ulaşması yönündeki adımların değersizleşmesine yol açmıştır. Atakan Hatipoğlu; bu süreçte CHP’nin parti örgütleri ve üyeleri yönünden net biçimde burjuvazinin partisi kimliğine büründüğünü ifade etmektedir. Gerçekten de Osmanlı bakiyesi mütegalibe ve yerel eşrafın, yerel öşürcüler ve üst düzey subayların partiye üye yapılması CHP’nin bürokratikleşme ve yerel yönetimlerde eşraflaşma görünümünü arttırıyordu (Hatipoğlu; 2012; 190-191).

Şu da bir başka gerçekliktir ki Kemalist rejim kırsal bölgelerde Kurtuluş Savaşı sırasında yarattığı etkiyi tazeleyememiş, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüye yönelik politikalar geliştirememiş, Burjuva Demokratik bir devrim inşası ile meşgul olurken, yanı sıra bir köylü devrimi peşine düşmemiştir. Osmanlı bakiyesi ve tımar sisteminin bozulmasının sorumlusu yapılar, Cumhuriyet ile birlikte bu defa “Cumhuriyetin Bekçileri” pozisyonuna girmişlerdir. Toprak reformu yeterince cesur biçimde hiçbir zaman ele alınamadı. Geçmişte Osmanlı vasıtasıyla köylüyü ezen yapılar, bu defa Cumhuriyet üniforması ile aynı şeyi yapmaya başladılar. Halk Fırkası liderinin bir diktatörlük kurmak niyetinde olmadığı hemen tüm düşünürler tarafından kabul edilmektedir. Örneğin Feroz Ahmad’a göre; pratikte, Kemalistler için askeri bir diktatörlük kurmaktan daha kolay bir şey yoktu. Milli mücadelede can alıcı bir rol oynayan ordunun itibarı büyüktü.

Eğer Kemal Paşa o yolu tutmak isteseydi, orduyu iktidarı ele geçirmekten alıkoyacak hiçbir şey yoktu. Ama o, bu kolay yolu reddetti ve aktif siyasette yer almak isteyen subayların görevlerinden istifa etmelerini sağlayarak orduyu siyasetin dışında tutmakta ısrar etti. Kemalistlerin, devlet işlerine ordunun müdahalesi konusundaki hassasiyetleri öyleydi ki, faal görevde olan bir askere oy hakkı bile tanımıyorlardı (Ahmad, 1996; 163).

Ancak bir yandan 1929 Bunalımının etkileri, diğer taraftan yukarıda anlatılan iç gelişmeler, istenen seviyede gelişme olmasının önüne geçmiştir. Ve bütün bu iç ve dış gelişmelerin yanında; Devrim'in en büyük yapısal sorunu, yukarıda da belirtildiği üzere kadrolarının yetersiz olması, halktan kadro devşirilmeye niyetlenilmemesi, devrimin yayılamamasıdır.

Şevket Süreyya Aydemir (1997; 352-358), kuruluş yıllarından 1930'lara kadar Türkiye'nin liberal bir ekonomiyi sürdürmeye odaklı ekonomi politikaları gütse de, 1929 ekonomik buhranının da etkisiyle devletçiliği hem ekonomi alanında hem de az ya da çok sosyalizan bir unsur olarak kamu hayatında sürdürmeye gayret gösterdiği görüşündedir. Ona göre Türkiye batılı ülkeler arasında planlı kalkınmaya ilk geçen ülkelerdendir.

İç ve dış koşulların etki ettiği bir merkezileşme olgusu ve bunun devamında cumhuriyetin ortaya çıkardığı yeni bir kesim olan hükümet memurları ve eşrafın giderek yönetimde etkin hale gelmesi, toplumsal ve siyasal devrimlerin sürdürülebilmesini engellemiştir.

“1930'larda iki tür Ankara vardı. Biri hızlı çehre değiştiren, şapka giymeyi, Türkçe okuyup yazmayı, Batı müziği ile dans etmeyi öğrenen bir Ankara. Bu Ankara'yı Ulus'ta Ankara Palas'ın balo salonlarında bulmak mümkündü. İkinci Ankara ise buradan Çok değil. Ancak birkaç kilometre uzaktaydı. Ama yine de At Pazarı, Ankara Palas'a birkaç asır uzakmış gibi görünüyordu. Orada fakirlikten kaynaklanan bir memnuniyetsizlik insanların yüzlerinden okunuyordu.” (Birand, 1991;16)

CHF'nin halk kitlelerinden koparak bürokratik oligarşi ve ağa-tüccar işbirliğinden oluşan; Metin Toker'in deyimiyle “kalantor” bir yapıya dayanması, devrimlerin yayılmasını engelleyen unsurlardan oluşmuştur. Diğer taraftan genç Cumhuriyetin daha ilk temellerinin atıldığı aşamada dünya sermaye hareketlerinde yaşanan dönüşümler ve 1929 Bunalımı, ülkeyi ekonomik ve sosyal olarak zor durumda bırakmıştır. Bu değişken, ekonomik ve sosyal alanda yapılmak istenen devrimleri baltalamış ve yeni filizlenen Kemalist Devrimleri, emekçi halklar nezninde etkisiz kılmıştır. Üçüncü olarak; Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) içe kapanma politikasına karşın özellikle kıta Avrupa'sında güç kazanan faşizm-liberalizm-

kapitalizm bağışıklığı, kontrol edilemez bir politik-askeri güç olarak Almanya, İtalya, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler başta olmak üzere tüm bölgeye yayılmıştır. Özellikle Almanların Sovyet Rusya'ya saldırarak bu “istenmeyen” virüsü tarihten sileceği beklentisi ile dünya kapitalizminin faşizme olan sınırsız desteği toplumsal yapı ve kültürel kodlarda da önemli değişikliklere yol açmıştır.

Cesaret ve öngörü gücünü düşmanlarının bile tanıdığı bir kişi olan Mustafa Kemal'in sağlığında, Türk dış siyaseti barışçılık yolundan ayrılmamış Mussolini ve daha sonra Hitler'in çıkışını izledikçe büyük bir Avrupa savaşının patlamak üzere olduğunu, yanılmıyorsam, ilk gören adam o olmuştur (Berkes,1997; 159).

Bu koşullarda Mustafa Kemal'in vefatıyla başlayan ve çok kısa sürede gerçekleşen olaylar silsilesi, sadece CHP'nin değil, cumhuriyetin de dönüşümünde önemli mihenk taşları olarak kayda geçmiştir. Devrim önderinin vefatının ardından, 11 Kasım 1938 Tarihinde yapılan seçimle Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü iktidara gelmiştir. İnönü'nün seçildikten sonraki düşünceleri hakkında şu notu düştüğü belirtilmiştir:

"Meclis çılgın bir halde 24 saat güç sarf etti. Bütün memleket radyolar başında bekledi. Oybirliği ile beni Cumhurbaşkanı seçtiler. İktidarda olmayan, hatta iktidar mevkiinde fikrini sevmedikleri, korktukları bilinen bir çekilmiş adamın (Cumhurbaşkanlığına) getirilmesi rıza ile serbest oy ile yapılmış hakiki bir seçim olarak tarihe geçecektir" (Birand, 1991; 21).

Şevket Süreyya Aydemir'in tabiriyle “İkinci Adamın” kendisini cumhurbaşkanlığına getiren süreç ile ilgili söyledikleri ilginçtir. Şöyle ki; bu metin ile İnönü “çekilmiş” bir siyasi olduğunu, Mustafa Kemal ile aralarında derin görüş ayrılıkları olduğunu, iktidarda iken “sevilmediğini ve korkulduğunu” zımnen ifade etmektedir. Gerçekten de Mustafa Kemal ve İnönü liderlikleri, neredeyse taban tabana farklı ve hatta birbirinin karşıtı iki politik yolu temsil etmektedir. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in vefatı ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi, simgesel olarak CHP'nin Kemalizm ile ilk kopuşunu, diğer bir deyişle Kemalizm'in tasfiye sürecinin başladığı bir dönemi işaret etmektedir.

4.3. Milli Şef Dönemi: Bir Unutturma Denemesi

Önceki bölümlerde 1930'lu yıllardan itibaren Kemalist Devrimin aşınma sürecine geçişi ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesiyle Kemalizm'den liberalizme doğru ilk dönüşüm evresine girilmesi, ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Ancak özellikle belirtilmesi

gereken bir hususun bu noktada ifade edilmesi gerekmektedir ki o da; Mustafa Kemal Devrimlerinin ve Kemalizm'in Anadolu coğrafyasında neredeyse tüm dünya tarafından takdirle karşılanan atılımlarının Anadolu insanında yarattığı etkinin, onun bir çırpıda yüz çevrilerek bertaraf edilmesini olanaksız kıldığıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ve Asya coğrafyalarında da yaşananlar, bir açıdan bu olguyla karşılaştırılabilir.

Faşizmin egemen olduğu yıllar boyunca ve savaş sürecinde ona karşı mücadele etmiş neredeyse yegâne yapı olan sosyalist-komünist blok, savaş sonrasında bu coğrafyalarda en güçlü siyasal örgüt konumuna gelmiştir. Gerçekte bir paylaşım savaşı niteliği taşıyan İkinci Dünya Savaşı sonunda, emperyalist-kapitalist güçler bu yapıların ürkütücü gücü ve toplumlardaki etkisi karşısında, benzer slogan, program ve söylemlerden yola çıkan “sosyal demokrasiyi” bir alternatif olarak yürürlüğe sokmuştur.

Benzer biçimde bir kurtuluş savaşından çıkmış bulunan Türk halkı, mücadele sürecinde işgalciler ve onların içindeki işbirlikçileriyle sistemli tutarlı biçimde mücadele eden tek siyasal hareket olan Kemalist Devrimci Hareketle doğal bir bağ oluşturmuştu. Kemalistler bir yandan kurtuluş mücadelesinin ana programının çizilmesinde etkin rol oynayarak halkın desteği ve saygısını kazanmıştır. Mücadele öncesi ve sürecinde hemen hiçbir yapının “hayalini” dahi kurmadığı tam bağımsız bir ülke projesini somutlaştırmakla edindikleri itibar ve güven, kurtuluş sonrasında dünyada diktatörlük çeşitlerinin, içeride saltanat ve halifelik gibi farklı otokratizm biçimlerinin revaçta olduğu bir zaman diliminde “muasır medeniyet temelli bir halk egemenliği” formülüyle milli ideal haline gelmiştir.

Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, devrimin halka yayılmasında sorunlar yaşanmış, bu sorunlar; hareketin örgüt yapısı, dış ve iç koşullar sebebiyle 1930’lu yılların başında daha da ağırlaşmıştır. Bir taraftan da şehirlerde Cumhuriyetin imkânlarıyla gelişen bir kesim vardır ki, ironik bir biçimde bu kesim sonraları Batı yanlısı gelişme talepleriyle rejime muhalefet edecektir.

Sonuç olarak Kemalizm, Osmanlı bakiyesi bir köylü toplumundan modern yurttaşlar toplumuna hızlı bir geçişi sağlamıştır. Bu durum da Kemalizm ile ilişkili olmayan ya da Kemalist felsefeyi paylaşmayan sonraki iktidar sahiplerinin ondan “kurtulmasını” zorlaştırmıştır.

Bu ortamda dünya genelinde de önemli değişimler hâsıl olmaktadır. ABD, önce Franklin Roosevelt, sonrasında ise Harry Truman yönetiminde dünya sistemine yeni bir şekil vermeye koyulmuştur. “Yeni Düzenin (New Deal)” ilk emarelerinin kendisini gösterdiği belge, Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill arasında imzalanan Atlantik Bildirisi (Atlantic Charter) adlı Anglo-Amerikan Beyannamedir. Bildiri toplam sekiz

maddeden oluşan bir taslaktan ibarettir. Armaoğlu (2018; 291), bu bildiri ile yeni kapitalist sistemin ihtiyaç duyduğu uluslararası ticaret serbestisi, denizlerin herkesin kullanımına açılması ve halkların kendi iradelerinin siyasete yansımalarının teminat altına alınması gibi, küreselleşme projesinin ilk adımları sayılabilecek kararlar alındığı görüşündedir. Bu demec iki devletin milli politikalarının ilkelerini ilan etmiştir ki, bu ilkeler sonradan Birleşmiş Milletler Antlaşması'na da temel almıştır. Hürriyet ve demokrasi, bu demecin temel ilkelerini teşkil etmekteydi.

Tabii bir başka açıdan bakıldığında, özellikle Winston Churchill, bu temellerden yola çıkılarak kurulacak “yeni dünyanın” liderliğinin artık Birleşik Krallık'ta olmayacağını tamamen bilincindeydi. Aslında, temelde imza attığı kararlar İngiliz Sömürge İmparatorluğu'nun idam fermanı anlamına gelmekteydi. Ancak anlaşılan, Amerikalı bir anneden doğmuş bir çocuk olarak Anglosakson halklarının birliğine (ve üstünlüğüne?) inanan Churchill açısından bu kapanan dönemin son lideri olmak sorun teşkil etmemekteydi. Nitekim başbakanlığı süresince Churchill önemli konularda ülkesinin ana muhalefeti olan Clement Atlee'yi de bilgilendirecek, önemli toplantı ve buluşmalara da yanında götürecektir. İkinci Dünya Savaşı'nı kazanan Churchill, savaşın hemen ertesinde yapılan seçimi ise kaybederek iktidarı devretmiştir.

Savaş sonrası oluşan iki politik kamp ve yaşanan gerilimle birlikte Türkiye'nin durumu da önemli bir sorun haline aldı. Önceki bölümlerde yer verildiği üzere; Mustafa Kemal'in vefatının ardından Kemalist kadroların devlet aygıtından süratle uzaklaştırılması, yerlerine Milli Mücadele öncesi hilafet, saltanat ve manda savunuculuğu yapmış, dolayısıyla devrimci aydınlanmanın uzağına savrulmuş kadroların “barışma” adı altında sürülmesi, yönetimde Mustafa Kemal dönemi devrimci aydınlanma ülküsüne olan bağlılığın aşınmasına yol açtı. CHP kadrolarının bürokratik bir entelijansiya ile işbirliği içerisinde olan rüşvet ve adam kayırmacılık gibi işlere karışan yozlaşmış “elitist” kesimler tarafından işgal edilmesi, merkezi yönetim ve dahası bürokrasinin giderek ağırlaşmasına sebebiyet verdi. Devlet ve halk arasında bu gelişmelerin sonucunda başlayan soğukluk giderek Kemalist idealin “resmi ideoloji amentüsü” olmanın ötesine geçememesine sebep oldu. Önceki dönemlerde de tam bağımsızlık adına iyi bir sınav vermemiş olan, kurtuluş ve ilerlemeyi halk dışındaki unsurlarda arayan kadroların, devletin ve ülkenin içinde bulunduğu bunalıma ilişkin çözümleri de yine savaş öncesi dönemle paralel oldu.

II. Dünya Savaşı'nın çeşitli dönemlerinde faşizan uygulamalara eğilim duyulmuş, “Milli Şef” ve “Değişmez Genel Başkan” terimleriyle vuku bulan, Nazilerin savaşı kazanacağı varsayımından yola çıkan çeşitli uygulamalara girişildi. Savaş sırasında

müttefiklerin tüm itirazına rağmen Almanya'ya krom satışının devam edilmesi, 25 Haziran 1941'de imzalanan 10 yıl süreli dostluk ve saldırmazlık antlaşmasıyla Nazilerin Güney Avrupa'daki sınırlarının güvence altına alınarak Sovyetler Birliği'ne (SSCB) saldırmasının yolunun açılması gibi birçok sebep dolayısıyla müttefiklerin; özellikle SSCB'nin İnönü Hükümeti'ne kuşkuyla bakmasına yol açtı. Savaş sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler konferansına davet edilmek için büyük çaba harcandı.

Yalta Konferansı'nın arkasından Sovyetler, 19 Mart 1945'te, 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktını feshetti. Türkiye'ye verilen notada, "Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan esaslı değişimler sebebiyle, bu antlaşma artık yeni şartlara uymamakta ve ciddi değişikliklere ihtiyaç göstermektedir" deniyordu.

Hemen ardından SSCB'nin bir antlaşma için Kars, Ardahan ve Boğazlardan üs verilmesi talepleri bardağı taşıran son damla oldu ve açıkça Türkiye'yi Batı blokuna itti.

Bu gelişmelerin ardından, 1947 Yılında ABD "Truman Doktrinini" ilan etti. Bu doktrinin esası "komünizm tehdidi altındaki ülkelere" yardım yapılmasını idi. Hemen ardından ABD Başkanı, Yunanistan ve Türkiye'ye 400 Milyon dolarlık bir yardım paketini yürürlüğe koydu, ardından "Marshall Planı" kapsamında bu iki ülkeye askeri yardıma ABD yardımı başladı.

Dünyada yaşanan bu gelişmeler ve Milli Şef yönetiminin Batıya yanaşma hamlesi, Türk devlet yapısının da gözden geçirilmesini gerektiriyordu. Hatırlanacağı üzere daha ABD savaşa girmeden ilan edilen Atlantik Şartı, savaş sonrası kapitalist sistemin dünyada işleyişinin temel ilkelerini gösteriyordu. Yeni kapitalist koşulların dünya ticareti ve toplumsal yapısı üzerindeki işleyiş biçimi, emperyalizmin siyasal ve hukuki düzlemde olduğu kadar kültürel ve sosyolojik unsurlarda da yeni bir devletler sistemi ve kamu ekonomisi oluşturmasını gerektiriyordu. Bu anlayış, serbest ticaretin yaygınlaşabilmesi için gerekli olan "sınırsızlığın" Adam Smith ve ardıllarının tezlerinde öne sürdüğü üzere tamamen kontrolsüz bir üretim ve ticaret piyasasının temelde "ekonomik anarşiyi" doğurmaktan öte gitmediği öngörüsü üzerine kuruluydu. Bu olgunun en iyi örneği 1929 Ekonomik Bunalımı sırasında görülmüştü. I. Dünya Savaşı Sonrası tazminata mahkûm edilen Almanya'nın borçlarını ödeyebilmesi için ABD tarafından "Dawes Planı" olarak adlandırılan bir strateji çerçevesinde Almanya'ya ekonomik yardım ve yatırım yapıldı. Bu yardım; İngiltere ve Fransa'nın tazminat alacaklarına bölüştürüldü ve anılan devletlerin ABD'ye olan borçları çerçevesinde tekrar ABD'ye döndü (İmparatorluğun Bedeli, 2015). Ancak kapitalizmin doğası gereği olan bu zenginleşme ve kontrolsüz bir biçimde kaynak aktarımı, Wall Street Bunalımı ve sonuçta

dünya ekonomik buhranını ortaya çıkardı. II. Dünya Savaşı'nın gerçek arka planı, kapitalizmin bu evrede geçirdiği krizdir.

Bu kriz sonucu John M. Keynes'in fikirlerinden yola çıkan Keynesyen iktisat anlayışı, kapitalizmin krizden çıkış reçetesi oldu. Ekonomide müdahaleci bir para ve maliye politikası uygulanması, uluslararası ticaretin kontrolü için denetim kurumları oluşturulması gibi temel önerilere dayanan bu anlayışın ABD'deki yansıması, başkan Roosevelt 'in "New Deal" programı oldu. II. Dünya Savaşı sonrası, özellikle sosyal-liberal, sosyal demokrat yapılar tarafından da bayraklaştırılacak olan bu politikanın Avrupa'daki sürümü "refah devleti" olarak adlandırıldı.

Yeni kapitalist düzene uyum sağlama konusunda oldukça istekli görünen Türkiye idarecileri, hem Kemalist sistemin hem de Atatürk'ün ölümünden sonra ortaya çıkan yarı faşizan "Milli Şef" rejiminin, Batıyla bütünleşme konusunda engel teşkil ettiğinin farkındaydılar. Neyse ki Kemalist kadrolar "temizlenmiş" ve devrimler de bir noktaya kadar örselenmişti. Ancak Milli Şef rejiminin de değişmesi ve Batı parlamentarizmine ait unsurların Türk toplumsal yaşamına sokulması da önem arz etmekteydi.

Meselenin ilginç tarafı Milli Şef'in dahi bu konuda herhangi bir beis taşımaması ve amaçları konusunda herhangi bir gizlilik ya da erteleme gibi bir sorunu olmamasıdır. Örneğin Çetin Yetkin (2003; 41) İnönü'nün kendi anılarına dayanarak; Atatürk'ün birçok kereler değişen hükümetlerinde asla değişmeyen iki bakanı T. Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'nın vefatından bir gün sonra hemen görevden alınmalarının memlekette büyük bir ferahlama yarattığını, bu ikiliye karşı yaygın bir antipati beslendiğini aktarmaktadır. Bakanların, Atatürk'ün vefatının hemen ertesi günü görevden uzaklaştırılmaları istisnai bir durum olmayacaktır. Kısa bir süre sonra başbakan Celal Bayar da görevi bırakmak zorunda kalacak, Hasan Rıza Soyak, Kılıç Ali, Tahsin Uzer, Cevat Abbas Gürer, Hüsrev Gerede gibi Mustafa Kemal'in en yakınında bulunan kişiler iktidardan uzaklaştırılacaktır.

Atilla İlhan (2008; 51), İsmet İnönü döneminin, Atatürk döneminin devamı ve bakiyesi olarak anılmasının yanlışlığına değinmektedir.

"Türk toplumunun demokrasiye geçiş süreci içinde, Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa arasında, son derece önemli farklar vardır, işin kötüsü son yirmi beş yıl içerisinde, İsmet Paşa diktasının özellikleri Kemal Paşa döneminin özellikleri sanılmak gibi berbat bir yanılgıya düşülmüştür."

Gariplikler bu kadarla da kalmayacak ve Mustafa Kemal'in "İkinci Adamı" İsmet İnönü döneminin bu evresi, Mustafa Kemal'in yeminli karşıtları ya da hiçbir zaman ortak zeminde

buluşamadığı kimi popüler şahsiyetlere “şilt takılma yarışına girildiği” bir barışma dönemi olacaktır:

Bu arada ömrünü mandacılık, hilafetçilik ve saltanatçılıkla geçirmiş bulunan, birçoğu Atatürk ile ayrı düştükleri için yurtdışına çıkmış ya da aktif siyasetten çekilmiş bulunan karakterler de yine bizzat İnönü tarafından onurlandırılacak, devlet hizmetine atanacak ve “barışılacaktır.” Zaten bu kişilerin küstürülmesi de, İnönü’ye göre şahsi çekişmelerden doğmuştur (Yetkin, 2003; 58).

Devlet kadrolarında yapılan bu değişiklikler elbette, kapitalist dünyaya adım atmak için yeterli olmamıştır. Sistemin de topyekûn değiştirilmesi ve Batı demokrasileriyle uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan milli şeflik rejiminin devam etmesinin mümkün olmadığı ve çok partili yaşama geçilmesi gerekliliğini gören İnönü, ilk adımları atarak 12 Temmuz 1947’de bir beyanname ile çok partili demokrasiye geçiş sürecini başlatmıştır. Hali hazırda kurulu bulunan Demokrat Parti (DP) ve CHP arasında tamamen yansız olduğunu açıklayarak çok partili hayata geçişi desteklediğini ilan edecektir.

Ancak İsmet İnönü’nün yukarıda bahsedilen çabaları sonuçsuz kalmış, önce yakınlık kurmak istediği Atatürk muhalifleri birer birer yeni kurulan DP saflarına geçmiştir. 1946 Genel Seçimlerinde şaibeli sonuçlara dayandığı iddia edilen bir zafer kazanılmışsa da 1950 Seçimlerinde DP büyük bir zafer kazanmış ve 1960 Yılında gerçekleşen 27 Mayıs Müdahalesi’ne dek, iktidarı ezici seçim zaferleri kazanarak elinde tutmuştur.

Milli Şef döneminin siyasal açıdan en önemli toplumsal etkisi; Kemalizm’e ve cumhuriyete karşı mesafeli olan kesimleri daha da dışlayan ve devrimlerin içselleştirilmesi, topluma inmesi ve halkla bütünleşmesini engelleyen bir işlev görmüş olmasıdır. Diğer taraftan kapitalizmin kollarına atılmaktaki bu acelecilik, kendisi liberal örüntüsü ve söylemi Kemalist bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. İlginç olan bir diğer nokta da Kemalizm’in hiçbir paydaşlığı bulunmayan ve belki de onu örseleyen bu fikir, uygulama ve siyasetlerin ağırlığını da yüklenerek XXI. Yüzyıla değin sürüklenmesidir.

4.4. Ortanın Solu: Kemalizm ile Sosyal Demokrasinin “Ortasında”

Ortanın solu kavramı ilk defa 29 Temmuz 1965 Tarihinde İsmet İnönü tarafından Milliyet Gazetesi’ne verilen bir demeçle gündeme gelmiştir. Gerçi Metin Toker’in ifadesine göre, daha 1960 Ağustos’unda, Heybeliada’da yapılan bir görüşmede İsmet İnönü bu ifadeyi kullanmıştır (Toker, 1991; 165). Yine daha farklı mecralarda farklı kişiler tarafından da

Ortanın Solu ifadesinin kullanıldığı bilinmektedir. Ancak Milliyet Gazetesi haberi, ulusal çapta etki yaratması yönünden milat kabul edilir. Bu mülakatta İnönü, İpekçi'ye şöyle demiştir:

"CHP, bünyesi itibarıyla devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir ekonomik anlayıştır. 1923'teki harap memlekette devletçilik, nasıl tek, eşi ve yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiyse, bugün de ekonomik hayatımızın temel bir unsurudur" (Uçkan 2017; 454).

Kuşkusuz ne bu demecin ortaya atılması ne de bir kavram olarak ortanın solu hareketinin CHP içerisinden ortaya çıkması sebepsiz değildir. Bu bakımdan dönemin toplumsal ve siyasal dinamiklerine göz atmak gerekir.

Önceki bölümlerde, dünyada sona eren büyük savaşın sol-sosyalist akımları çok güçlü bir biçimde dünya çapında etkili kıldığı ve emperyalist-kapitalist cephenin, yükselen sola karşı sosyal demokrasi hareketlerini sahaya sürdüğünden bahsedilmişti. Gerçekte, Savaş sonunda özellikle dünyanın birçok ülkesinin ağır yıkımlara uğramış olması, ülke nüfuslarının önemli bir bölümünün (ki toplumsal hareketi sağlayan sınıflar öncelikli olmak üzere) çatışma, soykırım veya savaş şartları sebebiyle yaşamını yitirmiş olması gibi sebeplerle, liberal ekonomi politikalarının uygulama alanı bulması da mümkün görünmemekteydi. Diğer yandan, solun hem ekonomik siyasal çözümleri, hem de kültürel ve sosyal olgulara geliştirdiği bakış, savaş sonrası toplumlarının kendisine olan ilgisinin artmasına sebep olmuştu. Savaştan önce adeta bilimsel bir gerçeklik olarak kabul gören ırkçılığın insanlık için nasıl bir hastalık olduğu, toplumlar tarafından yaşam deneyimiyle test edilmişti. Diğer taraftan kilise, aristokrasi, liberal demokrat ve milliyetçi grupların, özellikle işgale uğrayan ülkelerde Nazizm ile işbirliği yaptığı, yine halkın ilk elden şahit olduğu olguları. Tüm bu unsurların yanı sıra yıkılmış ülkelerin ABD yardımı olmadan ayağa kalkması mümkün görünmüyordu. Solun bu derece kuvvetlenmesi, kapitalistler açısından üç önemli sonuç doğurmuştu: Birincisi; hem eko-politik hem de sosyo-kültürel çözümleri daha heyecan verici olan, tutarlı ve kendi açısından oldukça fazla birikime sahip olan devrimci akımların, üstelik bir de anavatan savunması ve halk cepheleleri gibi olgularla tüm dünyada artan itibarı karşısında bir kapitalist alternatif üretmekti. Ki; bu alternatif sosyal demokrasi ve onun refah devleti programıdır. İkincisi; artan sol dalgayı durdurabilmek adına tüm dünyada yaygın bir casusluk ve cinayet şebekesi kurulmasıdır. Bu da kontrgerilla, derin devlet, gladio gibi değişik coğrafyalarda farklı isimlendirilen illegal bir yapılanmayla olmuştur. Bu yapının en önemli etkisi ise siyasal olduğu kadar, kültür-sanat ve sosyoloji yönünden de toplumsal hafızaları biçimlendirmiş olmasıdır. Daha savaşın sona ermesinin hemen ardından, Nazi kalıntılarının

dünya genelinde sol akımların yükseldiği bölgelerde karşı devrim unsuru olarak kullanılması için ilk adımlar atılmıştır. Sistemin disiplinin dışına çıkabilecek tüm rejimler, öyle ya da böyle altları oyularak “yola getirilmeleri” sağlanmıştır. Üçüncü unsur ise; bir açıdan kaynak transferi yoluyla, elde edilen artı değerın bir bölümünün emekçi sınıflara dağıtılması olarak tanımlanabilecek refah devleti olgusunun filizlenmesidir. Bu, sadece ekonomik sonuçları olmayan fakat aynı zamanda bireylerin psikolojik anlamda da yönlendirilmesini sağlayan, toplumların ahlaki ve tarihi kodlarıyla da oynayan bir etkiye sahip bir unsur olmuştur. “Amerikan Rüyası” “Özgür Dünya” “Her Şeyin Mümkün Olduğu Topraklar” gibi basitleştirilmiş sloganlarla desteklenen bu psikolojik unsur, özellikle sonraki 50 yıl boyunca küresel ölçekte çok ciddi popülerlik kazanacaktır.

Basitçe anlatılmaya gayret edilen 60’lı yıllara ilişkin bu tarihsel arka plan Türkiye’de de bazı değişimlerin zorunluluğu anlamına gelmekteydi. 1950 seçimleriyle iktidarı devretmiş bulunan CHP, giderek ideolojik sıkışmışlığı daha da ağır biçimde hissetmeye başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı sonunda, kendisini tamamen “Batı Kampına” adayarak 1938’den itibaren adım adım uzaklaştığı Kemalizm’den de kopmuştu.

Esasen CHP’nin, yerini alan DP’den siyasal olarak büyük bir farkı yoktu. CHP iktidarı döneminde Mart 1941’den itibaren ABD ile Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu kapsamında yardımlar alınmaya başlanmış, yardımlar iki ülke arasında 23 Şubat 1945’te imzalanan antlaşmayla sözleşme haline dönüştürülmüştü (Karakaş, 2009; 46). 1947 Yılında Uluslararası Para Fonu’na (IMF) ve yine aynı yıl Dünya Bankası’na üye olunmuştu.

Ankara Üniversitesi hocalarından Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Muzaffer Şerif Başoğlu komünist olmak, komünizm düşüncesini öğrencilerine aktarmak ve onları komünizm düşüncesine meyilli kılmak suçlamaları ile 1948 yılında başlayan bir dizi soruşturmayla karşılaşmıştır. Soruşturmalar neticesinde suçlu görülerek üniversitedeki görevlerinden uzaklaştırılmışlardır.

Yine 1947 Yılında muhalif yayın yapan ve oldukça popüler bir mizah dergisi olan Markopaşa “komünizm propagandası yapmak” gerekçesiyle kapatılmış, derginin de yazarı olan ünlü yazar Sabahattin Ali öldürülmüş, katili cinayeti “milli hassasiyetler” sebebiyle işlediğini belirtmiştir. 1940’lı yılların ikinci yarısında Türkiye’deki solun tasfiye edilmesi ve sonraları kurumsallaşacak olan anti-komünizm düşüncesinin temel taşlarını oluşturmuştur (Güldal, 2018; 69). Bu anti-komünist propaganda, sonraki yıllarda üyeleri arasında Fethi Tevetoğlu, İlhan Egemen Darendelioğlu, Nur Cemaatinin kurucusu Bekir Berk, Fetullah Gülen, Cemal Gürsel, Adnan Menderes, Celal Bayar, Süleyman Demirel ve Turgut Özal gibi

kişileri barındıran “Komünizmle Mücadele Derneklerinin” kurulmasıyla yaygınlaşacaktır. Bu süreci hazırlayan ve ilk adımları atan da İsmet İnönü’nün CHP’si olacaktır.

Yukarıda da anlatıldığı üzere CHP, özünde içinden çıkan DP ile aynı kodları taşıyordu. Örneğin; Kore Savaşı’na asker gönderilmesini her iki parti de hararetle savunuyor, ancak CHP’liler bu kararın mecliste değil de hükümette verilmesinden “alınıyorlardı.” Bu konuda, dönemin CHP Genel Sekreteri ve sonradan Fetullah Gülen’e verdiği destekle tanınacak olan Kasım Gülek İsmet Paşa’yla görüşerek bu yasanın mecliste çıkması için çaba sarf ettiğini, ancak sonuç alamadığını belirtir (Birand, 1991; 91).

Yukarıda da incelendiği üzere; biri diğerinin içerisinden çıkmış ve nihayetinde temel politikalar özünde farklı olmayan iki partiden DP’nin Batılı odaklar tarafından tercih edilmesinin sebebinin, yeni kapitalist koşullara daha hızlı uyum sağlayacak ve ekonomik-toplumsal dönüşümü çabuklaştıracak bir unsur olarak görülmesi olduğu düşünülmektedir. Nitekim tıpkı Mustafa Kemal’in vefatının ardından bir gün bile beklemeden işe koyulan İsmet İnönü gibi, 1950 seçimleri sonrası ilk meclis konuşmasında Adnan Menderes te “yeni dönemin” ilk emarelerini vermiştir. Menderes programını anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır: “Bundan başka, gene seçim beyannamemizde yazıldığı üzere, millete mal olmuş inkılâplarımızı mahfuz tutacağız” (TBMM, 1950; 30). Bu konuşma, iktidarın millete mal olmadığını düşündüğü devrimlerle uğraşacağı ve devletin yapısının topyekûn değiştirileceğine dair izleri taşımaktaydı.

Aydemir, (2011; 29) Menderes’in daha iktidarının başında yaptığı bu girişi sert bulur. Ona göre, Adnan Menderes’in 29 Mayıs 1950’de Mecliste yaptığı konuşma; bir açıdan yeni iktidarın, Celal Bayar’ın da sorumlu olduğu 27 yıllık idareyi mahkûm eden bir hutbeydi. Elbette Menderes, konuşmasında, daha sonraki sağcı liderlerin ustalıkla yapacağı bir şeyi yaparak, Atatürk hakkında tek kelime etmeden Atatürk Dönemi’ni eleştirecekti. DP’nin seçim zaferini, gelmiş geçmiş inkılapların en büyüğü saydı. Bu düşündürücü bir başlangıçtı.

DP’nin bu başarısı ve ülkeyi hızlı bir biçimde yeni döneme hazırlaması, uzun süre CHP içerisinde bir etki bırakmamıştır. 1954 Seçimlerine gidilirken, parti yönetiminde halkın çok pişman olduğu, CHP’yi mumla aradığı ve iktidarın yeniden İsmet İnönü’ye verileceği gibi tuhaf bir algı vardır. Oysa nesnel bir analiz, DP’nin dış yardımdan çok iyi yararlandığı, özellikle tarımda önemli sonuçlar aldığı ve Marshall Planının da etkisiyle tarımda makineleşmenin arttığı, nüfusunun %80’i tarımda çalışan bir ülkede tarım gelirlerinin görece artışının büyük bir itibar getirdiğini öngörebilirdi. Birand (1991; 94), kısa zamanda Marshall’ın adının ülkede popüler olduğunu belirtir. Amerika’dan yardım gelirken aslında

emperyalizmin Pazar bulma işlevini de yerine getirmiş oluyordu. Türkiye 1953'te, sadece bu küçük teşviklerle buğday üretiminde dünya dördüncüsü oldu

Diğer taraftan ülke elde edilen dış yardımların da gücüyle şantiye haline gelmiş ve imar yatırımları büyük bir artış göstermişti. Bu ortamda seçim sonuçları doğal olarak hiç de beklenildiği gibi olmayacaktır.

“İsmet İnönü geliyor, DP’nin yeni bir dört yıl için tekrar seçimi kazandığını öğreniyor, fakat DP’nin aldığı oylarda 1950’ye oranla büyük artış olduğunu öğrenince ağzı açık, gözleri büyümüş bir yüzle şaşkınlığını gizleyemiyordu” (Arcayürek, 1985; 171-172).

1954 Seçimlerinde alınan ağır yenilgi, yukarıda da belirtildiği üzere CHP üzerinde şok etkisi yarattı. Parti içinde, CHP’nin artık ömrünü tamamladığı kapatılarak yeni bir parti kurulması gerektiğine kadar varacak umutsuzlukta görüşler dillendirildi. Her ne kadar içeriği büyük oranda budanmış olsa da, yenilginin faturası bir anlamda “Kemalizm’e” çıkarılmaktaydı.

Seçimin bir diğer kaybedeni Nihat Erim oldu. Seçimden hemen sonra toplanan 11. CHP Kurultayında uzlaşma yanlısı Genel Sekreter, daha yenilikçi bir anlayışa sahip olduğu iddiasında olan ve Amerikanvari bir tanıtım toplantısı yapan Kasım Gülek önünde yenilgiye uğramıştır.

1957 seçimlerini yine DP kazandı, fakat oyları azalmıştı (%48 ve 424 milletvekili). CHP oyların %41’ini almıştı (178 milletvekili). Cumhuriyetçi Millet Partisi (Osman Bölükbaşı’nın partisi) ve Hürriyet Partisi de 4’er milletvekili çıkarmışlardı (Akşin, 1997; 278). Seçim sonuçlarının çoğunluk sisteminin etkisiyle halk iradesini yansıtmaması bir yana, her türlü baskıya rağmen muhalefetin oyları iktidardaki DP oylarını geçmişti. Bu durum DP’nin giderek baskı ve siyasal şiddetini arttırmasına, ekonomi ve dış konjonktürdeki sıkışmışlığını içeride muhalefete baskı yaparak kapamaya çalışmasına sebep olmuştur. Bu tarihten itibaren 27 Mayıs 1960 darbesine dek CHP ile iktidardaki DP arasında şiddetli bir mücadele geçecek ve nihayet darbe sonucu iktidarın devrilmesiyle CHP tekrar hükümet kurma imkânı bulacaktır. Darbeden sonra CHP hiçbir zaman darbeye kendi etkisinin olduğunu kabul etmemiştir. Ancak diğer taraftan hem darbe öncesi hem de sonrası darbeciler şu ya da bu biçimde CHP söylemlerinin etkisinde kalmışlardır. 1954 yılından itibaren başlayan toplumsal rahatsızlıkların askere de sirayet ettiği, 1957 seçimlerinden itibaren DP’nin baskıyı sürekli arttırarak Tahkikat Komisyonu meselesi gibi bardağı taşıran hamlelere girişmesi, Metin Toker’in deyimiyle “İsmet İnönü’nün ihtilale yeşil ışık değilse bile sarı ışık yakmasıyla” sonuçlanmıştır.

15 DP'li basını ve muhalefeti yargılayacak, hatta cezalandırarak, ama alacakları kararlara itiraz edilemeyecekti. Komisyon, hem savcı, hem şahit, hem de yargıçı. Bu, adeta CHP'nin idam kararıydı. İnönü, siyasal yaşamının en önemli ve unutulmaz konuşmalarından birini o gün, bu kanunla ilgili olarak yaptı ve dedi ki: "Arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam" (Birand, 1991; 166).

Darbeyi CHP yapmadı ama darbeden sonra hazırlanan yeni anayasayı büyük oranda CHP yaptı. CHP'nin 1959 Kurultayı'nda kabul ettiği İlk Hedefler Beyannamesi ve Anayasa Komisyonu'nun nasıl bir anayasa hazırlamalı anketine verdiği yanıtlara bakıldığında büyük benzerlikler görülür (Emre, 2019; 76). Başka bir açıdan bakıldığında ise; "DP iktidarında ortaya koyduğu siyasal, toplumsal ve kültürel icraat karşısında CHP'yi kendisinden daha tutarlı bir liberal konuma doğru itmiştir" (Hatipoğlu, 2012; 235).

İlk Hedefler Beyannamesi, -tıpkı yazımında rol oynayan Forum çevresi gibi- sosyal liberal ile sosyal demokrat bir meyil vermektedir. Sosyal demokratik meylin sinyali, beyannamenin "Emek en yüce değerdir" şiarını kayda geçirmesiydi. Mevcut dar sendikal çerçeveye sığmayan işçi hareketiyle kurulan bağlar da "emekten yana" tutumu teşvik etmekteydi (Bora, 2017; 575).

Daha sonra 1957 CHP Seçim Beyannamesi'ne ve parti programına da alınacak bu hedefler temelde demokratik bir anayasa öneriyor, çift meclis, yargı bağımsızlığı, özel ve kamu teşebbüslerine eşit muamele gibi son derece liberal hedefleri içeriyordu. Hatta muhalefet cephesi ile yapılan anlaşma gereği iktidara geldiği takdirde, seçim sistemini yenileyip gerekli reformları yaptıktan sonra, en geç Mayıs 1958'de yeniden seçime gitmeyi taahhüt ediyordu (CHP, 2022; 189).

Yunus Emre, (2019; 80) Ortanın Solu olgusunun bir tutum olarak CHP içerisinde alan bulmasındaki temel etkenlerden birini de İspat Hakkı meselesi ile DP ve hükümetle ters düşerek partiden ayrılanların kurduğu Hürriyet Partisi'nin (HP), 1958 yılında kendisini feshederek CHP'ye katılması olarak görmektedir. Ona göre, klasik liberal görüşlere sahip olduğu bilinen bu partiden gelenler CHP politikalarında etkili oldu. 1959 Kongresinde HP'den gelen 10 kişi, 40 üyeli CHP Parti Meclisi'ne seçildi. Bunlar arasında özellikle Kıbrıs'ın kurtuluş mücadelesinde adını sıkça duyuracak olan Turan Güneş önemli yer tutar. Yine dönemin önemli dergilerinden Forum'un çıkarılmasında bu grubun etkisi olmuştur.

"Ortanın Solu" tanımlamasına da bu yaklaşımla bakmak gerekmektedir. İnönü'nün demecinde bahsettiği ve süreç boyunca ortaya çıkan olgu; ortanın solu teriminin devletçilik ve planlı kalkınma ilkeleri çerçevesinde bir ekonomik anlayış, Anayasa Mahkemesi, Sayıştay ve özerk TRT gibi düzenleyici denetleyici kurumlar, çift meclisli ve kuvvetler ayrılığına

dayanan bir parlamenter sistemin ortanın solunu ifade ettiğidir. Bu tanımlama da dönemin Avrupa sosyal demokrasilerinin eğilimleriyle son derece paraleldir.

Emre (2015; 77), CHP liderliğinin, 1950’li ve 1960’lı yıllarda, çok partili siyasal sistemin zorlukları karşısında, partinin izlemesi gereken politikalar konusunda tartışmalar yaşadığını belirtir. Ona göre, Soğuk savaş ve Keynesyen refah devleti uygulamaları ile Avrupa sosyal demokrasisinin ideolojisini ve gündemini değiştirirken, bu değişimler CHP’yi doğrudan etkilemiş ve onun Avrupa sosyal demokratları ile olan ideolojik mesafesini azaltmıştır.

Diğer taraftan, DP’nin kuruluş yıllarındaki söylemleri ve programlarına bakıldığında, son derece liberal ve özgürlükçü bir söylem ve program ortaya koydukları kayıt edilecektir. Dünyadaki muhafazakâr ve liberal hareketlerin temel ortak özellikleri olan, ancak Türkiye için yakıcı bir biçimde geçerli olan yapısal bir durum burada ortaya çıkmaktadır. Bu partiler siyasi faaliyetlerinin başlangıcında toplumdaki liberalleşme ve özgürlükçülük dalgasının temsilcileri olarak ortaya çıkmakta ancak yapıları gereği hareketleri güçlendikçe eylem ve politikalarındaki “liberal sos” giderek ortadan kaybolmaktadır. Çünkü yine yapısal olarak varlık sebepleri olan “muhafaza” ilkesi gereği, kurulu düzeni dönüştürüp savunma iddiasındadırlar. Savunma ilkesi herhangi bir saldırı aracı olmayacağı sürece geçersiz olacağından sağ partiler sürekli bir biçimde “düşman” yaratma eğilimindedirler. Gözle görünmeyen, ancak herhangi bir olguda da rahatlıkla bulunabilecek bu tehdit ya da düşman olmadan bir savunma ve koruma enerjisi; dolayısıyla da sağ olmayacaktır. Bu bakımdan sağın hangi odağı olursa olsun; milliyetçi, dinci ya da liberal-sosyal liberal, mutlaka bu yapısal ve içgüdüsel savunma refleksi sebebiyle otoriterleşme eğilimindedirler. Hatipoğlu’nun (2012; 235) ifadesiyle;

“Türk siyasetinin yapısal özelliklerinden biri çok partili sisteme geçtikten sonra kendisini tüm çıplaklığıyla ortaya koymuştu. Türk sağ, ekonomide liberal, ancak hukuk devleti, anayasal düzen, bireycilik ve özgürlük gibi sosyokültürel ve siyasal alanlarda muhafazakâr bir tutum alarak doğdu.”

Bu durumun nesnel açıklaması Türk sağının İslam ile olan ilişkisinde yatmaktadır. XX. Yüzyılın temel liberal-sağ prensipleriyle geleneksel İslam’ın ilişkisi, özünde zıtların uyumlulaştırılması çabasıdır. Liberalizm bireyci iken İslam toplulukçu/cemaatçi bir anlayışa sahiptir (komüniteryan). Liberalizmin ekonomik ön kabulleri "laissez-faire, laissez-passer" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) tespiti ile başlarken, İslam “komşusu açken tok yatan bizden değildir” anlayışındadır. İslam’ın ve ondan türediği iddiasında olunan İslamcı hareketin, liberal sistemle uyum sağlaması ceteris paribus (tüm koşullar aynı iken) mümkün

değildir. Böyle bir uyum yaratılabilmesi için ancak İslami kodların kapitalist bir dönüşüme uğratılması gerekirdi ki 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de bu dönüşüm başlamıştır.

27 Mayıs 1960 Darbesinin ardından İsmet İnönü tarafından kurulan koalisyon hükümetleri, bir taraftan askerle parlamento arasında bir denge kurmaya çalışırken, diğer taraftan da siyasal bunalımlar ve Talat Aydemir’in başında bulunduğu iki darbe teşebbüsünün bastırılması ile uğraştı. İlk Hedefler Beyannamesi ve 1961 Anayasası’nda öngörülen liberal demokratik düzenin kurulmasını sekteye uğratan bu sebepler, aynı zamanda ortanın solu hareketinin de yeşermesini önlemiştir. 1960’tan itibaren bu şekilde sallantılı geçen siyasal düzlem 1964’te yeniden patlak veren Kıbrıs Sorunu ile yeni bir aşamaya evrildi.

1964 Kıbrıs krizi sırasında CHP genel başkanı ve koalisyon hükümetinin başbakanı İsmet İnönü’nün, ABD baskısı karşısında sarf ettiği ünlü "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye orada yerini alır" sözü, CHP'nin 1961-64 Aralığından sonra yeniden sola doğru kayışını sürdürmesinin işareti sayılmıştı. Bora’ya (2022; 575) göre; Türkiye'nin kapitalist Batı'dan SSCB önderliğindeki reel-sosyalist bloka yaklaşmasını ima eden bu söz, Soğuk Savaş şartlarında bir pazarlık hamlesinden ibaretti. İnönü’nün 1965’te CHP'nin ortanın solunda olduğunu beyan etmesi, daha önemliydi. AP (Adalet Partisi)/sağ tarafından, “Ortanın Solu Moskova Yolu” sloganı, CHP’yi sıkıştırdığı kadar, adeta kendisine rağmen sola doğru itiyordu.

Ancak bu noktada CHP’nin “sola itilişini” küresel siyasal sistemdeki etkilerden bağımsız değerlendirmemek gerekmektedir. Bir kere yukarıda da çeşitli kereler bahsedildiği üzere Avrupa solunun refah devleti çizgisi, İkinci Dünya Savaşı sonundan itibaren 1960’ların ortalarına gelindiğinde önemli başarılar kazanmıştı. Savaş sonrası nesillerin, ileride “gezegenin en uzun yılı” olarak tanımlanacak 1968 olaylarına giden yolda, politik sorgulamaları ve daha farklı bir dünya talepleri yavaş yavaş dünyada yankı bulmaya başlamıştı. Küba, Latin Amerika ve Çin’de farklı sosyalist deneyimler, Sovyet Marksizmi dışında da devrimci cereyanlar olarak kendisini gösteriyor, siyasal anlamda değilse de toplumsal anlamda dünya sola kayıyordu. Türkiye’de de sol akımlar yavaş yavaş kendisini ifade etmeye başlamış ve ilgi çekmekteydi. Özellikle yeni nesillerin statükocu fikirlere karşı Kemalizm ve dünya anti-emperyalist cephesini bağdaştıran fikirleri, gençlik ve eğitimli sınıflarda olduğu kadar sınırlı da olsa işçi sınıfı arasında da itibar görmeye başlamıştı. Türk gençliği giderek bir “devrimci kültür” inşası yolundaydı. Bu; sadece ekonomik ve siyasal prensiplerde değil, aynı zamanda kültürel, ahlaki ve estetik olgularda da özgür insanın yolunu belirleyen devrimci bir anlayıştı.

Altan Öymen (2020; 237) Barlas'ın "demokratik solunun" gençliği tatmin etmediğini iddia eder. Rusya'daki Stalin yönetimi kötü olabilirdi, ama komünizmin kendisi pek heyecan vericiydi.

Diğer taraftan, 1950'lerde kıvılcımlanan ve 1960'larda hızlanan sanayileşme ve göç olgusu, Türkiye toplumunun yapısında önemli dönüşümlere meydan veriyordu. Büyük bir çoğunluğu köylü olan 1950'lerin Türk demografisi, daha DP'nin Marshall Yardımlarıyla başlattığı tarım reformu döneminde kentlere göç etmeye ve ilk gecekondulaşma ve proleterleşme bölgelerini oluşturmaya başladı. Bu gecekondularda yaşayan halk, bir yandan köy kültürünü kentlere taşıırken diğer taraftan da yeni yeni filizlenen sendikalar sayesinde örgütlenmeye ve işçi sınıfı bilinci kazanmaya başlamıştı.

Bir başka olgu da 1961'de kabul edilen yeni anayasanın ülkeye sağladığı özgürlüklerden kurumsal anlamda solun yararlandığı bir sürece girilmesidir. Burjuva Demokrasilerinde sol her zaman daha büyük bir faaliyet alanı bulmakta, genişlemektedir. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere muhafazakâr ideolojinin daraldığı bu nokta, ideolojik üstünlüğü ve genel anlamda sol kültürün ideoloji ve kültür üretmede daha etkili olması sebebiyle devrimci akımlara avantaj sağlamaktadır. Türkiye'de 60'lı yılların hikâyesi de bu önerme ile benzerlikler taşımaktadır. Yukarıda bahsedilen iç ve dış ekonomik, toplumsal ve siyasal etmenler, kendi iç dinamikleriyle birleşince Türk soluna bir ivme kazandırmıştır.

Bu koşullarda, CHP 60'ların başında ürkek bir biçimde dillendirdiği liberal politikaları Avrupa sosyal demokrasisine daha yakın bir cepheden yansıtmaya cesareti bulmuştur. Ortanın Solu kavramı, tam da 1965 seçimlerine giden yolda bu sebeplerle ortaya çıkmıştır. Dışarıda refah devleti ve Avrupa sosyal demokrasisinden kaynak alan, içeride ise kendi solunun gelişimi karşısında, sağın pasif ve muhafazakâr bir dogmatik alana hapsolmesinden istifade eden CHP, Kemalizm'den koparak yönünü bu kaynaklardan yararlanan ortanın solu programına çevirmiştir.

1960'lar boyunca sağ partiler, 27 Mayıs müdahalesi ile CHP arasında organik bir ilişki olduğunu ima ettiler ve etkileyebildikleri toplum kesimlerini böyle bir organik bağlantının varlığına inandırdılar. Öte yandan, müdahalenin Kemalist duyarlılığı, bizatihi Milli Birlik Komitesi tarafından vurgulanıyordu. Dönemin sol-sosyalist gençliği ise 27 Mayıs'ı bir "devrim" olarak adlandırıyorlardı. Kısmen haklı görüşler de olmakla birlikte bu görüşler 27 Mayıs'ın tam tahlilini yapmamaktadır. Bir kere ordunun savaş kahramanı bir kumandan olması sebebiyle İsmet Paşa'ya bir teveccühü olduğu doğrudur ancak Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) icraatlarına bakıldığında daha ilk bildiride "Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıqız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız" ibaresi bulunmaktadır.

(Hürriyet, 1960; 1) İkinci olarak, cuntanın içerisinde kuşkusuz Atatürkçü ve sol kadrolar bulunmaktadır. Ancak bunlar kadar, sonraları Milliyetçi Hareket Partisi'ne dönüşecek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) liderliğini yapmış Alparslan Türkeş ve arkadaşları ile Talat Aydemir gibi CHP'ye kesinlikle karşı olan yapılar da yer almaktadır. Dolayısıyla yekpare bir cuntadan söz edilemeyeceği gibi uygulamaların da Kemalizm ile ilişkilendirilmesi güçtür. 27 Mayısçıların Atatürk'e karşı "duyarlı" olduklarını söylemek mümkündür. Cumhuriyet rejiminden yana oldukları da su götürmez. Ancak temel problem zaten 27 Mayısçıların Kemalizm'den sapmış olmaları değil, zaten Kemalist Devrim'in tasfiye edildiği bir CHP'nin "beyannameleriyle" hareket etmeleridir. İkinci olarak MBK'nin yukarıdaki ilk açıklamasından da örnekle çok sevdiklerini saydıklarını belirttikleri Atatürk'ün ilk ve en önemli ilkesiyle tutarlı hareket etmedikleri görülmektedir. "Tam bağımsızlık" mefhumuyla yola çıkmayan hiçbir tutumun Kemalizm ve Mustafa Kemal ile bağdaştırılabilmesi mümkün değildir. Konu hakkında Muammer Aksoy, çalışmasında ayrıntılı bir biçimde Mustafa Kemal'in daha I. Dünya Savaşı'ndan itibaren bağımsızlık üzerine yaptığı konuşmaları sıraladıktan sonra, şu ifadelerle yer vermektedir:

"Köle olmaya razı olan bir ulusu, kölelikten kurtarabilmek imkânsız gibidir. Çünkü satılık yöneticiler, daima ve her yerde bol bol bulunabilmektedir. Ulusun çekirdeği de, zor olan bir bağımsızlık yerine, kolay olan bir uşaklığı tercih ediyorsa, bugünkü yöneticiler değilse bile yarınki yöneticiler onu satacaklardır. Zengine satılan fakir halk da, bu duruma razı oluyorsa, sorun kalmayacaktır. Buna karşılık ulusun çekirdeği, kendisini köle yapmak isteyen büyük bir güce veya güçlere karşı direnmeye kararlı ise, onların bu mücadele azmi ve iradesi, en kuvvetli saldırganları bile, yavaş yavaş eritecektir. Böyle haysiyetli bir ulus karşısında, istilâcı büyük devletin yöneticileri ve kumandanları dahi, heveslerinden vazgeçmeğe mecbur olacaklardır." (Aksoy, 2014; 54-55)

Bu bakımdan, 27 Mayısçılar daha ilk gün yaptıkları açıklama ile Kemalist bir geri dönüş amaçlamadıklarını göstermiş oldular.

İkinci olarak tüm ileri yönlerine rağmen 1960 Anayasası, Atatürk'ün "Devrimcilik" ilkesinden yoksun bir yapıydı. Bu durum elbette tek başına müdahaleyi gerçekleştiren subaylara mal edilemez. Sonuç olarak güvendikleri akademisyenlerden kendilerince demokratik gördükleri bir taslak hazırlamaları istenmiştir. Ancak bu noktada uyarıları da dikkate almadıklarını not düşmek gerekir.

Ortanın Solu kavramı da, 27 Mayıs ertesi gün yeni Türkiye'sinde sosyal demokrasi yolunda ilerleyen CHP'nin ideolojik yönelimini ifade eder.; Ortanın Solu kavramını en çok sahiplenilen o dönemde genç bir gazeteci ve CHP üyesi bulunan Bülent Ecevit'tir. Rafet

Uçkan’a (2017; 454) göre; İnönü’nün Ortanın Solu kavramına başvurduğu ilk zamanlardan, Ecevit imzasıyla 1966’da yayımlanan Ortanın Solu kitabına kadar, kavram muğlaklıktan kurtulamamıştır. Kitap, gerçekten de ortanın solu kavramı ile anlatılmak istenen meramı sade bir biçimde özetlemektedir. Siyasal yelpazeyi; aşırı sağ, merkez sağ, merkez, ortanın solu ve aşırı sol olmak üzere beş kategoriye ayırıp bu kavramları tanıttıktan sonra ortanın solunun aşırı sol ile ayrımına gelir. Kendilerinin özetle; teşebbüs hürriyetinden yana oldukları, planlamacı, ilerlemeci ve kalkınmacı olduklarını belirttikten sonra devrimci ve reformcu olduklarını anlatır. Sonraki aşamada; dönemin partilerini bu tanımlamalara uygun bir biçimde tasniflemektedir. Bunlardan sadece CHP, Adalet Partisi (AP) ve Türkiye İşçi Partisi’nin yerinin kesin olarak belli olduğunu, diğer partilerin ise görüşlerinin “muğlak” olduğunu ileri sürer. (Ecevit, 2009 21-25)

Ecevit’e göre son derece açık olan CHP’nin yeni ideolojisi, politik analize tabi tutulduğunda, o kadar da net görünmemektedir. Öncelikle bir siyasal yapının hem “reformcu” hem de “devrimci” olduğu iddiası, zaten ideolojik bir kafa karışıklığı yaşadığının en önemli göstergesidir. Devrim; Latince “Revulito” sözcüğünden türetilmiş bir siyasal terimdir. Birçok tanımı yapılmış olmakla birlikte temel olarak “göreceli olarak kısa süre içinde gerçekleşen güç veya örgütsel yapılardaki geniş kapsamlı niteliksel değişim” (Wikipedia 2023) olarak basitçe ifade edilebilecek bir kavramdır. Reform ise “Re-Form” şeklinde türetilen İngilizce bir sözcük olup, “toplum düzenini ve yapısını daha iyi duruma getirmek için yapılan köklü değişiklik ve iyileştirmeler” anlamında tanımlanmaktadır. Devrim sistemin kökten değiştirilmesi iken, reform ise sistemin aynı kalarak iyileştirilmesi anlamında kullanılır. Birbirine taban tabana zıt bu iki kavram, literatürde devrimci-sosyalist yapılar ile sosyal-liberal ya da sosyal demokrat yapıları ayırt etmek amacıyla kullanılan bilinen en köklü ayrımdır. Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere; II. Enternasyonal’dan sonra birçoğunun resmi adı” Sosyal Demokrat Parti” olan sol partiler, liberal ve sosyal demokrat partilerden kendilerini ayırmak amacıyla “Komünist-Sosyalist” Parti adlarını almışlardır. Bülent Ecevit’in bu çok net olan ayrımı bilmemesi mümkün olmadığına göre, hem reformcu hem devrimci olmanın mantıksal sebeplerini yine Kemalizm ve Sosyal Demokrasi kurgusu bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Kemalizm’den kopmayan; aksine yukarıda bahsedilen koşullar sebebiyle devrimcileşerek önemli bir kitle haline gelen cenahın desteğini yitirmemek adına “Kemalizm’den kopuş, Sosyal Demokrasiye geçiş” ilan edilememektedir. Bir taraftan CHP’nin kendi solunun genişlemesi, diğer taraftan dünyada kitleselleşen sol hareketlerin devrimci unsurlarının doğal olarak Kemalizm’in de olguları olması, bu kopuşu gözler önünden gizleme gereğini ortaya çıkarmaktadır. Gerçekte CHP’nin bundan sonraki

politik yönelimi; temelde Kemalist damara bağlı olan büyük bir parti kitlesi ile sosyal demokrat ideolojiye yaklaşmaya gayret eden üst yönetim arasındaki uyuşmazlıkla ilgilidir.

Bülent Ecevit bir bakıma Kemalist olmadığını söyleyememekte, bunun yerine ne olduğunu söyleyerek ne olmadığını sonucuna varılmasını beklemektedir. Partinin de eğilimi, yönetim kadrolarının kendi aralarındaki çelişkiler bir tarafa bu tutum üzere olmaya devam edecektir. Yine ortanın solu ifadesiyle kastedilen diğer politikalar incelendiğinde; hür teşebbüs yanlısı olmak ve halkçılık, sınıf mücadelesi yerine sosyal adalet vurgusu ve bunların doğal sonucu olarak parlamentarizm ekseninde bir demokrasi anlayışının savunulduğu görülmektedir. Bu olgular 1980’li yıllara kadar dünyada sosyal demokrat ve sosyal liberal partilerin temel politikalarıdır. Bu bakımdan devrimcilik ve Kemalizm olgusu çıkarılırsa Ecevit’in bahsettiği tutarlı CHP olgusuna ulaşılabilir.

Ancak 1965 seçimlerinden kısa bir süre önce, yukarıda verilen İnönü’nün beyanatıyla gündeme gelen ortanın solu kavramı, partinin beklentilerini karşılamamıştır. CHP için seçim kampanyası sosyalist ve komünist faaliyetlerle ilişkili olmadığını topluma anlatmaya çalışmakla geçecektir. Ağır seçim yenilgisinin ardından 1967’de gerçekleşen Olağanüstü Kurultay’da sert tartışmalar yaşandı. İsmet İnönü, çok ağır eleştirilere uğrayan, yenilginin sorumlusu ilan edilen Ortanın Solu çizgisi ve Bülent Ecevit eleştirileri karşısında Ecevit’in yanında yer aldı. Bunun üzerine partinin sağ kanadını temsil eden Turhan Feyzioğlu ile birlikte hareket eden bir grup, istifa ederek Güven Partisi’ni kurdular. Daha sonra Cumhuriyetçi Parti ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi haline gelecek olan bu hareket, 70’li yıllar boyunca Milliyetçi Cephe Hükümetlerine destek verecek, merkez sağda statükonun temsilciliğine soyunacak ve 1980 darbesiyle de siyasetten silinecektir.

Bu arada, ülkede yaşanan gelişmeler ve solun yükselişi karşısında, faşizan gruplar da aldıkları destekle sola karşı mücadeleye başlamıştı. Özellikle Doğan Avcıoğlu’nun çıkardığı Yön Dergisi’nin ideolojik çerçevesinden etkilenen askeri çevrelerde de, bir demokratik devrim beklentisi başladı. Ancak ABD destekli küresel emperyalizmin yerli unsurları bu tehdidi gördü. Ordu saflarından bir “sol” müdahale beklenirken, ordu içerisindeki unsurlar 9 Mart 1971’de genel alarm ilan ettiler. Ordu içerisindeki sol gruplar tasfiye edilirken, hareketin başına geçmesi beklenen kumandanlar 12 Mart 1971 tarihinde, bir muhtıra yayınladı. Sonuçta desteği olmayan Demirel Hükümeti istifa etti. Sol müdahale beklentisi içerisindeki devrimci ve sol gruplar başlangıçta müdahaleye sessiz kaldılar, hatta desteklediler. Ancak kısa zaman içerisinde bu müdahalenin “sol” olmadığı anlaşıldı ve 12 Mart dalgası solu ezip geçecekti. Bu müdahalenin kendisine ve Ortanın Solu programına karşı yapıldığını ileri süren Bülent Ecevit CHP Genel Sekreterliği’nden istifa etti. Büyük tartışmalar sonunda 1972 Olağanüstü

Genel Kurultayı'nda seçimi kaybeden İsmet İnönü istifa etti ve Ecevit CHP'nin 3. Genel Başkanı olarak seçildi.

4.5. Demokratik Sol: Kemalizm'in Utangaç Eleştirisi:

Ortanın Solu deyimi 1970'li yılların başından itibaren terk edilmeye başlanmıştır. Ecevit ve çevresi tarafından bu deyim yerine “demokratik sol” deyimi kullanılmaya başlanmıştır. (Fedayi, 2006; 163) Ortanın solu çizgisinin, 1965 seçimlerinde karşılık bulmaması ve partinin oyunun %30'un altına düşmesinin CHP içerisinde yarattığı karışıklık, özellikle CHP'li muhafazakârların bu akımı sorumlu tutmalarıyla artmıştır. Ancak CHP örgütlerinde oldukça popüler olan Ecevit parti genel sekreteri olarak kalmayı başarmıştır. Diğer yandan Ortanın Solu siyasetine karşı statükocu ve muhafazakâr kanattan gelen tepkiler, nihayet partiden kopmaları getirmiştir.

Tanı Bora (2017; 579) CHP'nin Atatürkçü çizgiden ayrıldığı ve sosyalizme meylectiği iddiasıyla Turhan Feyzioğlu ve çevresi partiden ayrıldığını ve Güven Partisi'ni (GP) kurduğunu belirtir. Ona göre muhafazakâr-cumhuriyetçi anlayış, yine de CHP'de barınmaya devam etmiştir.

Arcayürek (2006; 37) Ortanın solu üzerine düşünceler yönünden Ecevit ve İnönü arasında bir ayrılık olmadığını belirtir. Görünen o ki ayrılık “konjonktür” gereğidir.

Atatürk ve Devrimcilik adlı eserinde Bülent Ecevit, üst yapı devrimleri ve altyapı devrimleri örneği vermektedir. Altyapı devrimlerinin daha önemli ve dönüştürücü olduğunu belirtir. “Gerçek devrim, altyapı devrimidir. Yani, üretim ilişkilerini yeniden düzenleyen ve ekonomik güce el değiştiren devrimdir. Şimdiye kadar Türkiye'de bu anlamda bir devrim, ekonomik güce el değiştiren bir devrim, bütün olarak ve köklü olarak yapılmış değildir.” (Ecevit, 1970; 61) Bülent Ecevit burada lafı dolandırarak ancak gayet açık biçimde Atatürk Devrimlerini kendi oluşturduğu sınıflandırmaya göre daha önemsiz bulmakta, asıl devrimleri Demokratik Solun yapacağı iddiasını dile getirmektedir. Bu devrimleri de öncelikle toprak reformu ile köylülüğün kalkındırılması, sonrasında ise bürokratik devlete karşı “halk” egemenliğinin savunulmasında görmektedir. Neredeyse sistematik biçimde gerek Bülent Ecevit'in, gerekse harekete dâhil olan İsmail Cem, Turan Güneş, Deniz Baykal gibi tüm şahsiyetlerin konuya ilişkin demeç ve yazıları benzerdir. Temel öge, Mustafa Kemal devriminin halka inemediği, diktacı, baskıcı ve tepeden inme olduğu dolayısıyla halk nazarında yeterli karşılığı bulmadığıdır. Yine not düşülmesi gereken ise sayılan isimlerin, bu

tezvirata rağmen “Atatürkçü” kimlikleriyle bilinmeleri ve toplumda bu kimliklerle yer ve siyasal alan bulmalarıdır.

1970’lerden itibaren Türkiye gündeminde yer almaya başlayan demokratik sol teriminde, ortanın solu ideolojisinin kavramsal çerçevesini geliştirmek ve Kemalizm’den tamamen soyutlanmak arzusunun etkileri görülebilir. Halkçılık, laiklik ve diğer Kemalist ilkelere yapılan tüm vurgulara rağmen, temelde devrimci soldan ve bu arada Kemalizm’den kendisini tamamen ayıran bir “üçüncü yol” çabasının teorik çerçevesini çizme çabası görülmektedir. Bu da sosyal demokratların Avrupa’daki çalışmalarıyla paralel bir gelişmedir. Demokratik solun dikkat çeken bir diğer özelliği açıkça Türkiye’deki sosyalist harekete göre konum almasıdır. Hatta Ecevit bu konuyu İsmail Cem ile tartışmakta ve onun “Demokratik sol demek demokratik olmayan bir sol da vardır demek anlamına gelmez mi?” şeklindeki sorusuna şu karşılığı vermektedir:

“Fakat her sol mutlaka demokratik olur gibi bir varsayımı kabul edemiyorum. Tabii bu, demokrasiden ne anlaşıldığına bağlıdır. Dünyada türlü demokrasi kavramları olduğu bir gerçektir. Bazı doğu ülkeleri de kendilerine “demokrasi” diyorlar, ama onların kastettiği demokrasiyle benim kastettiğim demokrasi birbirinden farklı. Yeni bağımsızlığını elde etmiş bazı Afrika ülkeleri kendi rejimlerine, “demokrasi” diyorlar. Kendi geçmişlerine oranla demokrasi yoluna girmiş sayılabilirler. Fakat onların da demokrasiden kastettikleri başka bir şeydir.” (Ecevit, 2009; 28)

Ecevit’in Demokratik Sol’unda göze çarpan bir diğer özellik, demokrasi için seçimlerin şekli olarak yapılabiliyor olmasını tümüyle yeterli bulması, halk hareketlerini kesinlikle anlamlı bulmamasıdır. Ecevit Türkiye’nin “dört yönlü sol basınç” altında olduğu iddiasındadır. Bunlar Kuzey (SSCB), Güney (Mısır ve Suriye gibi ülkeler), Uzakdoğu (Çin) ve Batı (Avrupa Sosyal Demokrasisi) basınçlardır. Ecevit’e göre Ortanın solu, bizi dört yanımızdan saran sol basınçların, Batı’dan gelenidir. Demokrasiyle bağdaşabilenidir. Düşünce özgürlüğüne yer veren, insan onuruna değer verenidir; en barışçısı, en güveniliridir. (Ecevit, 2009; 27-28) Yine bu noktadan devamla Ecevit demokrasiyi, düşünce özgürlüğünü ve insanlık onurlarını -geçici bir süre için de olsa- feda edemeyecek kimselerin, seçecekleri sol da ortanın soludur. CHP’nin temsil ettiği, temsil etmesi gereken, 27 Mayıs Anayasası’nın gereği olan ve çağımızın sosyal demokrasi anlamına uyan, demokratik sol olduğu düşüncesindedir.

Açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Bülent Ecevit Ortanın Solu ve Demokratik Sol kavramlarını aynı kapsamda ele almaktadır. Her iki kavram da 27 Mayıs Anayasası’na ve

sosyal demokrasiye uygun Türkiye için üretilmiş modellerdir. Burada dikkat çeken bir başka husus da Ecevit'in darbelere karşı olduğunu belirtmesi, hatta 12 Mart Darbesi'nin kendisine ve CHP'ye yapıldığını ileri sürerek istifa etmesine rağmen 27 Mayıs darbesinden o kadar da rahatsız olmadığıdır.

Ecevit'in gerçekten çok açık ifadeler kullandığı bir gerçektir. Örneğin ona göre sosyal demokrasi anayasa gereğidir. Anayasamız, 2. Maddesi'nde, Türk Devleti'nin, "demokratik" ve "sosyal" olduğunu söyler. Bunun anlamı açıktır: Devletimiz, "sosyal devlet" olduğuna göre bu devletin demokrasisi de tabiatıyla, sosyal demokrasi olacaktır. "Öyle olmalıdır." Buradan 1925'ten 1940'a kadar geçen yıllara atlayan Ecevit, bu dönemi "ağaçsız meyve" olarak değerlendirmektedir. Çünkü bu dönemlerde de düşünce özgürlüğüne yeterince imkân tanınmamıştır. Dolayısıyla bu açılımı yapacak olan demokratik sol, ülkeye de gerçek özgürlük ve demokrasiyi getirecektir.

Dönemin önemli isimlerinden Turan Güneş (1983; 56-84), konuyu toplumsal yapıların farklılığından başlayarak ele alır. Ona göre Batılı toplumlar devlet karşısında bireye alan tanıyan yapılardır. Demokrasiden Batı tipi demokrasileri anlamaktadır ve bu tip bir demokrasinin iki kaynağı liberalizm ve bireycilik olmaktadır. Hatta bu yapıya bizden verilebilecek en iyi örneğin 1924 Anayasası olduğunu savunur.

İktidar tiplerini de Doğu-Batı farklılığı bağlamında ele almaktadır. Batılı iktidar tiplerinin bireye otonomi tanıyan yapılar iken Doğulu tipin kendisini Tanrı yerine idare eden olarak görmesi dolayısıyla çoğulcu olamadığını belirtir.

Turan Güneş'in tahayyülü aslında çağdaş Sosyal Demokrasi yapısına en uygun politikalar olarak karşımıza çıkar. Çoğulcu Demokrasi, liberalizm, devlet-birey karşılaşmasında bireyden yana tutum alma ile sendikacılık ve korporasyon üzerinden toplum inşası önerileri, Sosyal Demokrasi açısından geçerliliğini korumaktadır.

Bu bakımdan Güneş'in CHP için önerdiği dönüşüm halkçı ve demokrasiden yana tutum alınmasıdır. Bu çerçevede Güneş CHP için Batı Avrupa Sosyal Demokrasisinin ilkelerini önermekte ve emekçi den yana tutum alınmasını önermektedir. (Emre, 2013; 205-210)

İsmail Cem de (2007; 275-278) benzer vurgular yapmaktadır. Ona göre cumhuriyetin ilk yıllarında bağımsızlığın kazanılması ve sosyal devrimler yapılması Atatürk ve Devrimci kadroların başarısı olarak gösterilebilir. Ancak iktisadi anlamda ilerleme kaydedilememesi, işçilerin nitel ve nicel olarak yerinde sayması ve köylülüğün hayatında hemen hemen hiçbir şeyin değişmiş olmaması yine bu dönemin başarısızlığıdır. Cem bu durumu cumhuriyet idaresinin yapısıyla açıklamaktadır. Ona göre; bu idare bürokratlar (cumhuriyeti kuran subay ve aydın kesim), eşraf (toprak ağaları ve Anadolu tacirleri) ile tüccarlardır. Bu üçlünün

kuracağı düzen, şüphesiz, her birinin çıkarına en iyi hizmet edecek düzendir. Ancak bu düzenden halk yararına bir dönüşüm beklenemez. Ona göre Türkiye'nin kendisine has koşulları farklı bir toplumsal mekaniği getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yapısal unsurlarının ayrıntılı bir tahlilini yapan Cem, çoğulcu demokrasi ve örgütlü mücadelenin Türkiye'de gelişmemiş olduğu sonucuna varır. Türkiye, kendi yapısal unsurlarıyla çelişmeyen, tarihsel ve kültürel mirasına aykırılık teşkil etmeyecek bir ilerleme modeli bulmalı ve bu programı halkla birlikte devam ettirmelidir.

Bu koşullarda İsmail Cem (1984; 289-301), kendi bakış açısından Türkiye'nin sanayileşme, demokratikleşme ve refah ihtiyacının olduğunu tespit eder. Türkiye'nin sanayileşmesi, demokrasi, sosyal adalet mücadelesi, radikalizmin partileri için, bir bakıma, vekâleten sürdürülen bir uğraştır. Kaldı ki, seçkin (elitist) yaklaşımların ve küçük burjuvazi ağırlıklı sınıfsal yapılanmaların söz konusu üç amacı yorumlayışı da, öncelik tercihlerindeki sıralanma da, doğal olarak farklıdır. Türkiye'de hem bir sosyal demokrasiye dönüşüm iddialı deneyin yaşanmış olması, hem de, radikalizmin etkinliğinde bile olsa, yenilikçi ve reformcu geleneklerin bulunması, bir hareket noktasını kolaylaştıran etkenlerdir. Mesele, bütün bunları, sosyal demokrat bir partinin harcına katabilmektir. Bunu yapabilmek için de Cem'e göre sosyal demokrat parti, temsil etmeye talip olduğu kitleleri "gerçekten" temsil edebilme hüviyetine sahip olmalıdır.

Program bazında CHP'nin 70'lerdeki yapısal dönüşümü incelendiğinde, ilk göze çarpan doküman kuşkusuz 1973 Seçim Bildirgesidir. "Ak Günlere" adını taşıyan bu bildirgede, önceki bölümlerde anlatılan Ecevit'in "Demokratik Solunun" aksine, daha radikal ve "sosyalizan" ifadeler göze çarpar. Örneğin; "Ne ezen ne ezilen, hakça bir düzen" sloganı, egemen sınıflar demokrasiden kütle demokrasisine geçiş, çalışanların ezilerek sömürüldüğü düzenden demokratik düzene geçiş, büyük sermaye ve toprak sahipleriyle onların temsilcileri karşısında halkın temsilcisi olarak CHP" gibi... (CHP, 1973; 3-13)

Bu bildiriden hareketle Batı Demokrasilerinden yana olduğunu her fırsatta belirten Demokratik Solun, neredeyse Güney Amerikalı Marksistlerle yan yana olduğu ileri sürülebilir. CHP'nin kendi solundaki hareketlerden ve onların radikalleşmesinden etkilendiği belirtilmişti. Burada da aynı durum görülmektedir. Hatipoğlu (2012; 291) bu duruma vurgu yaparak sınıfsız toplum hedefi ileri süren bir parti olarak CHP'nin Bilimsel sosyalizmle yakınlaşmasını "ironik" bulur. Ona göre bilimsel sosyalizmi benimsemek şöyle dursun, kendisini sağa benimsetmeye çalışırken TİP tarafından temsil edilen bilimsel sosyalizmi sağın değil, ancak kendi Demokratik Solunun durdurabileceği argümanı geliştiren bir partinin bu bildirgesi ancak bu biçimde açıklanabilir.

CHP bu bildirgeyle girdiği seçimlerden büyük bir başarıyla çıkmış %33'ün üzerinde bir oy alarak birinci parti olmayı başarmıştır. Elbette burada sağın seçimlere parçalı olarak girmiş olması, muhtıra sonrası kurulan Ferit Melen hükumetine AP'nin desteğinin sağda huzursuzluk yaratması gibi koşulların da hesaba katılması gerekir.

Demokratik Sol tabiri, 1974 yılında CHP Tüzüğüne, 1976 yılında ise parti programına girerek, resmi ideolojisi haline gelmiştir. 1976 programını inceleyen Hatipoğlu; “Kemalizm ve sosyal demokrasi arasında bir uzlaşma” olduğu kanısındadır. (2012; 300-304) Kemalist altı ok programda yer almakta ve yanına altı ilke daha eklenerek geçici bir uzlaşma sağlanmıştır.

Ancak Kemalist ilkelerin programda yer almakla birlikte içeriklerinin sosyal demokratlaştırıldığı, Demokratik Sol düşünce esasları ayrıntılı bir biçimde tanımlanırken, Kemalist ilkelerin “tabela” seviyesinde kaldığı görülmektedir. Bu anlamda; devrimcilik ilkesinden “demokratik halk devrimciliğini” anladığı, devletçilikten kastın devlet işleyişinde halkın etkinliğini arttırarak yönetenle yönetilen ikiliğinin giderilmesi olduğu ve laiklik çerçevesinin de dönemin AP'sinden çok keskin farklılıkları bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Kemalist öge, parti tutum ve belgelerinde her düzenlemede biraz daha simgesel ve içeriksiz kalmıştır.

Bülent Ecevit'in liderliğinde CHP, gerçekten önemli başarılar yakalamıştır. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, dış konjunktürde sol dalganın yükselişte olması, içeride özellikle TİP gibi siyasal örgütlenmelerin halkta ilgi uyandırması, Ecevit CHP'sinin “Toprak İşleyen Su Kullananın” gibi, aslında kendi ifadelerine bakıldığında kendisinin de oldukça “radikal” bulacağı sloganlarla etkili bir siyasal güç konumuna gelmesini sağlamıştır. Kuşkusuz pek çok otoritenin de kabul ettiği gibi bu radikallik hem dünya ölçeğindeki sol dalgadan hem de içerideki sol yükselişten geliyordu. Açıkçası durum Türkiye'ye özgü de değildi. Savaş sonrası eski sömürgelerin, Güney Amerika, Afrika ve Uzak Asya ülkelerinin durumu, zaten herhangi bir tartışmaya yer bırakmayacak şekilde anti-emperyalist dalganın yükselişini gösteriyordu. Örneğin Vietnam Savaşı, başlı başına bir simgeydi. 1963 Yılında savaşa dâhil olan ABD, bütün dünyanın gözü önünde Vietnam'da bir katliam ve etnik temizlik hareketi başlatmış, kendi halkı da dâhil olmak üzere tüm toplumlardan yoğun eleştiriler almıştı. Yurtlarını savunan Viet-Minh Ordusu, önce milliyetçilik sonra komünistlikle suçlanmıştı ki her ikisi de doğrudur. Aslında II. Dünya Savaşı sonrası durumu Hobsbawm (1993; 177) özetlemektedir. Ona göre, özellikle 1945'ten sonraki bağımsızlık ve sömürgecilikten kurtulma yanlısı hareket, tartışma götürmez biçimde, sosyalist-komünist anti-emperyalizmle özdeşleşmişti; yalnızca sosyalistlerle komünistlerin kurtuluş

mücadelesinde önemli rol oynadıkları devletlerin değil, çok sayıda sömürgecilikten kurtulmuş ve yeni bağımsız olan devletin de kendilerini bir anlamıyla "sosyalist" olarak ilan etmelerinin nedeni herhalde budur. Milli kurtuluş, solun sloganı haline gelmişti. Bütün gezegende kaynayan kazan, doğal olarak Türkiye'yi de etkilemiş ve CHP'ye daha radikal bir görünüm kazandırmıştır. Bununla birlikte; ironik biçimde tüm dünyada Hobsbawm'ın bahsettiği devrimci-milliyetçi program, Türkiye'de zaten mevcut iken, CHP tam tersine Ecevit'in bahsettiği Batı Sosyal Demokrasisi modeline yönelmiştir.

Ancak başka bir açıdan bakıldığında Ecevit'in siyasal yaşamının, tıpkı yukarıda verdiği "ağaçsız meyve" metaforu gibi terslikler ve çelişkilerle var olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin muhalefette iken devlete sızan "kontrgerilla" oluşumlarından bahsedecek, ancak iktidar olduğunda böyle bir örgütün bulunmadığını söyleyecektir. Ordunun cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Faruk Gürler dayatmasına Demirel ile beraber şiddetle karşı duracak, ancak sonuçta yine bir asker olan Fahri Korutürk'e destek verecektir. Diğer yandan Ecevit liderliğindeki CHP, Afyon Yasası, Kıbrıs meselesi gibi konularda ABD ile sürtüşmek zorunda kalacak ve bir taraftan da DİSK ve DEV- GENÇ gibi yapılarla da sürtüşmeye girerek sol kitleler arasında itibar kaybına uğrayacaktır. Yine de 70'lerin sonuna gelindiğinde CHP'den beklenti yüksekti. Ancak gerek iç çatışmalar ve ekonomideki zorlukların, gerekse dışarıda Amerikan Ambargosu ve Kıbrıs sorunundan dolayı çeşitli zorlukların içinde bulunan Ecevit'in CHP'si, 1977 seçimlerinde tarihinin en yüksek oyunu aldıktan sonra 1980 darbesi ile kapatıldı.

4.6. 1980 Sonrası CHP Çizgisi: Yeni Sol, Neo Liberalizm ve Geri Çekiliş

Yaklaşık 5 yıl süren iç çatışmaların ve binlerce ölü ve yaralının ardından, 12 Eylül 1980 tarihinde ordu yönetime el koydu. Cuntanın lideri olan Kenan Evren, Milli Güvenlik Konseyi vasıtasıyla ülkeyi yönetmeye başladı. Darbenin gerekçesi "akan kanı durdurmak ve rayından çıkan demokrasiyi yeniden rayına sokmak" olarak açıklandı. 12 Eylül'ün arka planı ise daha farklıydı.

1970'li yıllarda yaşanan küresel krizlere önceki bölümlerde değinilmişti. 80'li yıllara gelindiğinde küresel finans kapitalin refah devletine müdahalesi, neo-liberal politikaların devreye girmesiyle, Türkiye gibi çevre ülkelerde de yeni bir modelin yürürlüğe girmesi gerekmekteydi. Bu durum, birinci olarak ulus devletleri, ikinci olarak sosyal demokrasiyi,

üçüncü olarak da solu krize soktu. Erinç Yeldan (2006; 25-26) Türkiye ekonomisinin 1983'te başlayan dönüşümünün, ulusal mali piyasaların dışa eklemelenmesi ve finans kapitalin serbestleşmesi yoluyla 1990'lara gelindiğinde tamamen dışa açık hale geldiğini belirtmektedir.

Türkiye'de de ithal ikameci ekonomi politikaları zaten 1970'li yılların başından bu yana sıkıntıdaydı. Petrol krizinin yansımaları enflasyonun doğuşuna öncülük etmiş, ödemeler dengesinde çıkan açığın kapatılması mümkün olmayınca bir süre kısa vadeli kredilerle sorun çözülmeye çalışılmış ancak sonunda ülke tefecilerin eline düşmüştü. Öyle ki çok küçük kredilerin kullanılması için ülkenin Toprak Mahsulleri Ofisi Silolarındaki rezervleri teminat gösterilmek zorunda kalmıştı. 1979 kışına gelindiğinde, Türkiye petrol ürünleri bulamadığından fabrikalar çalışmıyor, evlerde kaloriferler yanmıyor, ulaşımda aksamalar yaşanıyordu. 1974 yılından bu yana, ABD ile haşhaş ekimi ve Kıbrıs müdahalesi sebebiyle kriz yaşandığından Amerikan ambargosu sürmekteydi. Bu koşullarda başvurulanan ABD, Uluslararası Para Fonu'nu (IMF) işaret ediyor, bir anlaşma yapılmadan 1 sent bile kredi verilmeyeceğini açıkça iletliyordu. IMF'in talepleri ise belliydi: borçların zamanında ödenmesi, Türk Lirasında devasa bir devalüasyon yapılması, ücretlerin düşürülmesi, özelleştirme; yani kısacası ülkenin ekonomik duvarlarının tamamen açılarak Batının erişimine sunulması. Ecevit Hükümeti bu taleplere direnmeye çalıştıysa da ABD, IMF OECD üçgeninin baskılarına daha fazla dayanamayıp anlaşmayı imzalamak zorunda kaldı. Anlaşmaya göre; Kamu kredilerinin sınırlanması ve yüksek oranda devalüasyon karşılığında, 380 milyon marklık kredinin 150 milyon marklık kısmının yılbaşına kadar gelecek, ayrıca borçlu olunan 200 banka ile tek tek görüşmeler gerçekleştirilerek borçların ertelenecekti. (Aydınlık, 1979; 5) Aynı gün Türk lirasına bir ay içerisinde ikinci kez devalüasyon yapıldı.

Elbette bu gelişmeler, zaten sosyalist sol ile arası açık olan Ecevit hükümetini daha da yıprattı. Sendikalar greve, esnaf ve kamyoncular kontak kapatma eylemine giriştiler. Türkiye'nin 70'li yılları koşulları düşünüldüğünde bu liberal politikaların uygulanması neredeyse imkânsızdı. Özellikle DİSK önderliğindeki işçi sendikaları oldukça etkiliydi. Bunu 1975 demokratik eylemleri, DGM direnişi ve 1976 1 Mayıs'ı ile göstermişlerdi. CHP içinden gelecek muhalefet ile beraber toplumsal muhalefetin de katılacağı düşünüldüğünde, antlaşma koşullarını uygulamak Ecevit Hükümeti için neredeyse imkânsızdı. Ecevit basına yaptığı açıklamalarda; "her sabah bugün 1 milyon doları nasıl buluruz" diye çalıştıklarını anlatıyordu. Ancak dünyadaki dönüşüm ve iç karışıklar Hükümeti ciddi bir açmazda bırakmıştı.

Melda Yaman Öztürk'e (2008; 319) göre; Türkiye'de kapitalist birikim, sınıf mücadelesinden ayrı düşünülemez. Aynı şekilde, kriz analizinde kapitalist dinamiklere

odaklanırken, sınıf mücadelesinin gelişimini de göz ardı etmemek gereklidir. Dolayısıyla 1980 dönüşümünün en önemli unsurlarının arasında sınıf içi ve sınıflararası ilişkilerin yeniden yapılandırılması yer almaktadır.

Bu şartlarda Türkiye’de yapılması gereken dönüşümleri Ecevit Hükümeti’nin gerçekleştiremeyeceği kesinleşti. Aynı dönemde İran’da şahın devrilmesi ve İran’ın “kaybedilmesi” üzerine, ABD açısından Türkiye’nin önemi daha arttı. Tüm ilgili ya da ilgisiz ikili görüşmelerde ABD’li yetkililer “Türkiye’nin istikrarlı olması gerektiği” vurgusu yapmaya başladılar. Kısa süre sonra Ecevit hükümeti düştü ve Demirel yeni hükümeti kurdu.

1979 yılı krizin herhalde her açıdan en ağır yılıydı. “1980 yılında benzin vardı da biz mi içtik, 70 sente muhtacız, elektriğin komünisti mi olur” gibi sansasyonel çıkışlarıyla ünlü olan Demirel, 1980 yılının başlarında uzun bir süre ortalarda gözükmeydi. Başbakanın hasta olduğu, moralinin bozuk olduğu gibi söylentilerden sonra “çok büyük bir proje” üzerinde çalıştığı söylendi. Proje 24 Ocak 1980’de açıklandı. Kararlarda ekonominin tamamen dışarıya açılması, %30’un üzerinde bir devalüasyon yapılması, gümrük muafiyeti, sübvansiyonların kaldırılması ve ücretlerin düşürülmesi gibi maddeler vardı. Başka bir deyişle; Türkiye ithal ikameci ekonomik sistemi terk ederek dışa açılıyordu.

Kararlar alındıktan sonra ekonomik durum tepetaklak iken enkaza dönüştü. Fiyatların önü alınamaz oldu. Sonraki 3-4 ay içerisinde artık herkes darbenin geleceğini öngörebiliyordu. Çünkü böyle bir programın uygulanması ancak faşist diktatörlükle mümkün olabilirdi. Türkiye gibi 1961 Anayasasının, her ne kadar budanmış da olsa demokratik haklarından yararlanan ve gelişmiş bir sivil toplum- sendika örgütlenmesi olan bir ülkede, programın uygulanması ancak bu şekilde mümkün olabilirdi. Dünyanın farklı coğrafyalarında benzer taktikler denenmişti. Sonuçta darbe yapıldı ve Türkiye’nin sadece ekonomik alanda değil, sosyal, hukuki ve yapısal anlamda da tüm unsurları, neo-liberal politikalara uygun hale getirildi.

12 Eylül cuntasının (Özal’ın da katkılarını içeren) sınıfsal pozisyonu, darbeyi kamuoyuna açıklarken yaptığı radyo/tv konuşmasında, sendikal hareketi hedef almasıyla (ve bu arada kendi maaşıyla bir garson ücretini karşılaştırmasıyla) ortaya çıktı. 12 Mart’ın “göz boyamacılığı” bile artık gündemde değildi. (Boratav, 2021; 33) 1983 yılına kadar Askeri Cunta, 1990’ların başına kadar Turgut Özal ve Partisi Anavatan (ANAP) bu dönüşümü hem siyasal hem de ekonomik ve sosyal alanda gerçekleştirdiler.

16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı "Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun" ile bütün partiler feshedildi. Darbe ile birlikte diğer partiler gibi CHP’de kapatıldı. 1983 yılından itibaren siyasi faaliyetlere izin verilmesiyle partiler yeniden kurulmaya başlandı. Eski

partilerin tekrar kurulması yasak olduğundan, solda ve sağda bu partilerin kitleleri yeniden yapılanmaya gittiler. Sağda; Özal'ın ANAP'ı, Süleyman Demirel ve AP taraftarlarının kurduğu Doğru Yol Partisi, cuntanın desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), eski Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) tabanının bulunduğu Muhafazakâr Parti (MP) ve eski Milli Selamet Partisi (MSP) kitlelerini birleştiren Refah Partisi kuruldu. Solda ilk yapılanmalar Halkçı Parti (HP) ile başladı. Yine cunta icazeti ve desteğiyle kurulan bu parti yanında İsmet İnönü'nün oğlu Erdal İnönü'nün ikna edilerek lider seçildiği Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) kuruldu. 1983 Seçimlerine yalnızca üç partinin katılmasına izin veren cunta, MDP'nin kazanmasını bekliyordu. Ancak sonuçlar ANAP'ın %45 oyla seçimden zaferle çıktığını gösteriyordu. Bu gelişmeler, cuntaya en uzakmış gibi gösterilen partiye halkın oylarının kaydığını anlatmaya kâfidir.

Elbette, gerçekte ANAP'ın cuntaya uzak bir duruşu falan yoktu. Her ne kadar cuntanın partinin liderleri ve Özal'dan pek hazzetmediği fısıldansa da Kenan Evren seçim sonuçlarına müdahale etmeyi hiçbir zaman düşünmediğini, sonuçta Özal'ın devlet tecrübesi olan ve “bu işleri bilen biri” olduğunu net biçimde açılmıştır. (Birand, 1998) Sonuçta ne cunta ne de ANAP yalnızca kendi iradeleriyle hareket etmemekte, uluslararası sermayenin beklentilerine paralel politikalar izlemekteydiler. ANAP yönetimi tek başına iktidarda kaldığı 1991 yılına kadar, ülkeyi IMF politikaları, neo-liberal anlayış ve siyasette katı bir otoriter anlayışla yönetti. Özal'ın bütün çabalarına rağmen referandum sonucu siyasi yasakları kalkan liderlerin de siyaset arenasına geri dönmesiyle Türk siyasetli parçalı bir görünüm vermeye başladı.

Sol kanattaki bölünme daha uzun vadeli ve daha derindi. SHP'nin eski CHP kitlelerini toplamış görünmekteydi. Diğer yandan Bülent Ecevit, partililerin tüm ısrarlarına rağmen destek vermeyip yollarını ayırdıklarını belirtti. Hatipoğlu'na (2012; 330) göre Ecevit, kendi ismi etrafında bir potansiyel görüyor ve bu potansiyeli CHP hizipleri dışında oluşabilecek ve kendi denetimi altında bir partiye dönüştürmeyi tasarlıyordu.

SHP, kendi içindeki hizipleşmeler ve dışında gelişen bir takım sorunlarla 1990'lı yıllara kadar geldi. Görelî olarak Mart 1989 Yerel Seçimlerinde bir başarı elde edildiğinden söz edilebilir. %28,8 oyla üç büyükşehir dâhil, 39 ilin belediye başkanlıkları kazanıldı. Ancak yine de parti içi mücadele bitmedi. Bir yandan Ecevit'in Demokratik Solunun oyları bölen baskısı, diğer yandan da parti içindeki hizipleşmelerin gölgesinde kalan SHP'de, 1991 seçimlerinde meclise soktuğu ayrılıkçı milletvekillerinin söylem ve açıklamaları partiyi de ülkeyi de karıştırdı. 1992 kurultayı öncesinde İsmail Cem ve Deniz Baykal “Yeni Sol” söylemini ortaya attılar ve SHP'nin modern bir sosyal demokrat parti olabilmesi için öne sürdükleri bazı yapısal değişim taleplerini dile getirdiler. Bu hizip 1988'den itibaren 4 defa

genel başkanlığa aday olsa da (Deniz Baykal 3 kez, İsmail Cem 1 kez) başarılı olamadılar. Nihayet yasal izinlerin alınmasıyla 9 Eylül 1992’de CHP yeniden açıldı ve Deniz Baykal genel başkanlığa seçildi.

SHP 1991’den itibaren ülke yönetimini ANAP’tan devralarak Süleyman Demirel’in DYP’si ile koalisyon yaptı. Bu koalisyon DYP’de Tansu Çiller’in SHP’de ise Murat Karayalçın’ın genel başkanlıkları döneminde de devam etti. Ancak hem koalisyonlar döneminde yaşanan krizler ve sarsıcı olaylar partiyi ciddi ölçüde yıprattı. Ekonomik krize eklenen İSKİ skandalı, Muammer Aksoy, Uğur Mumcu, Bahriye Üçok gibi aydınların katledilmesinde rol alan yapıların bir türlü ortaya çıkarılamaması ve Sivas Katliamı sonrası alınan basiretsiz tutum, halk kitlelerinin partiden hızla uzaklaşmasına yol açtı. Bu şartlar altında 1994 yerel seçimlerine gidildi. Sonuç SHP, DSP ve CHP olarak üç parçalı giren sosyal demokrat sol açısından tam bir hezimetti. Bir önceki seçimlerde toplam oyların %37,8’ini alan sosyal demokratlar, 1994’te oyların toplamda %19,9’unu alabildi. Üç büyükşehir kaybedildi ve toplamda 15 ilde belediye kazanılabildi. Politik ve ideolojik olarak zaten krizde olan sosyal demokratlar, skandallarla birlikte güvenilirliklerini de yitirmişlerdi. Neredeyse tüm illerde birbirlerini çelmeleyen sosyal demokratların, özellikle tarihsel oy depoları sayılan orta ve düşük gelirli yörelerde yerlerini İslamcılara bırakmış olması ve giderek orta ve üst gelir grubundaki bölgelerde oylarını korumaları, geleceğe yönelik ipuçları vermekteydi. İmar rantı ve rüşvet skandallarıyla çalkalanan bu döneme ilişkin, SHP’li 76 il başkanından büyükşehirler başta 28 tanesinin il başkanının müteahhit olduğu tespiti, partinin dönüşümünün vardıgı boyutu da açıklıyordu (Hatipoğlu, 2012;332).

Programsal olarak bakıldığında, SHP’nin 1980 öncesi CHP ile daha yakın bağlar kurarken, DSP’nin programında Ecevit popülizminin hâkim olduğu görölmektedir. SHP ilkesel düzeyde olsa da Kemalist ilkeleri tıpkı 80 öncesi dönemde olduğu üzere sosyal demokrat açıdan yorumlayan bir parti görünümündedir. Önceki bölümlerde kuramsal farkları ortaya konulduğu üzere SHP “Kemalist” değil ama “Atatürkçü” bir sosyal demokrat parti hüviyetindedir. DSP ise kooperatifçilik, yavan bir Amerikan emperyalizmi eleştirisi ve sosyal adalet gibi pek çok konuda SHP ile aynı renge sahip olmakla birlikte daha popülist bir renge sahiptir. Kemalist devrimler yâd edilmekle birlikte DSP programında asıl devrimi “Demokratik Solun” yapacağına şüphe yoktur. DSP seçim bildirgeleri ve programları yine kendi popülist politikalarını yansıtırken, geçmişteki çelişkiler devam etmektedir. Örneğin parti programında Batı demokrasileri hedef olarak övölürken, diğler taraftan ülkenin güçsüz düşmesi halinde Batının Türkiye’yi Ortadoğru ve Doğu Avrupa’da “kullanmasına” sebep olacağını belirtilmektedir. Partinin buradan doğan endişesi “ABD’nin ve Kuzey Atlantik

ittifak sisteminin demokratik değerlere bağlılıktan kaynaklanan moral gücünü” zedelemesidir. (DSP, 1991; 57) İlginç olan bir başka tutumda “oyları bölme” meselesidir. DSP seçim beyannamesinde kendisinin aslında oyları bölmediğini, Hacıbektaş ilçesinde yeni kazandığı 896 oyun “ANAP’tan geldiği” savıyla aktarmaktadır. (DSP, 1991; 66)

İki partinin söylemleri karşılıklı olarak incelendiğinde, her iki partinin de sosyal demokrat bir anlayışa sahip olmakla birlikte, SHP’nin işçi ve emekçi kesimlere dayanan; kendi deyimleriyle “Batı Avrupa Sosyal Demokrasisini” örnek aldıkları, DSP’nin ise köylüyü daha merkeze alan, kooperatifçi bir sosyal demokrat anlayışı tercih ettikleri görülür.

1994 Seçimlerinde alınan sonuçtan sonra SHP, sosyal demokrat iki partiye birleşme çağrısında bulundu. Bu çağrıya DSP olumsuz yanıt verdi. Ancak Baykal’ın CHP’si olumlu yanıt verince birleşme görüşmeleri başladı. Ocak 1995’te yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmadı. Genel Başkan konusunda uzlaşma sağlanamamıştı. Bu sebeple hem SHP’nin hem de CHP’nin Bütünleşme Genel Kurulları toplanamamış oldu. Ancak iki parti arasındaki diyalog sürerek, bütünleşme genel kurulunun bu kez 18 Şubat’ta toplanması kararlaştırıldı. 18 Şubat günü iki partinin yöneticileri ve delegeleri, SHP Gaziantep Milletvekili ve Dışişleri eski Bakanı Hikmet Çetin’in lider olması konusunda uzlaştılar. Hikmet Çetin oybirliğiyle bütünleşen iki partinin yeni lideri seçildi

Böylelikle yeniden kurulan CHP, böylelikle kısa sürede SHP’yi “yutmuş” oldu. Bu ilginç olaylar silsilesini Hatipoğlu (2012;333) şöyle yorumlar:

“CHP ve SHP 18 Şubat 1995’te birleşti. Karayalçın-Baykal uzlaşması sonucu genel başkanlığa Hikmet Çetin seçildi. Birleşme CHP’de olduğu için Adnan Keskin Genel Sekreterlik görevini sürdürdü. Bu durum Baykal ekibinin delege hâkimiyeti açısından önem taşıyordu. Böylece 80 bin üyeli ve 1994 seçimlerinde %4,5 oy alan CHP’nin, 1 milyon üyeli ve iktidar ortağı olan SHP’yi yutma operasyonu, Adnan Keskin eliyle birkaç ay içinde tamamlandı”

Bu sürecin sonunda, delege yapısına hâkim olan Deniz Baykal, Murat Karayalçın’ı rahatlıkla geçerek genel başkan oldu.

Konuya SHP açısından bakılırsa; 1991 Genel Seçimlerinde almış olduğu %20 civarında oyun yaklaşık 5 puanını, 1992’de kurulan CHP’ye kaybetmiş, 1995’te CHP ile birleştikten sonra girdiği ilk seçimlerde bu defa alması gereken 10 puanlık bir oranın 5 puanını Bülent Ecevit’in DSP’sine, diğer 5 puanı da çeşitli partilere gittiği görülmüştür. Dolayısıyla amacı seçim kazanmak olan sosyal demokrat partilerin bütünleştikçe oy kaybettikleri bir durum ortaya çıkmıştır.

4.7. Kılıçdaroğlu Öncesi CHP Çizgisi: Kimlik Muhafazakârlığı

“Karizması yok, bu yüzden bilinçli biçimde, sloganı da yok. Tavrı sanki partinin, hatta bütün politika tarihinin olması gereken tavrı. Bağırmayı gerçekçi bulmaz. Ama küçük kardeşi Alyoşa (İsmail Cem) gibi aydınlık sayılabilen bir gülümsemesi de yoktur. Onun gibi miyop değil, geleceğe fazlaca uzaktan bakar.”

Cemal Süreyya’nın (2010; 16) gözünden Deniz Baykal, yukarıdaki gibi şekillenmiştir. Ünlü şair, popüler denemesinde şöyle devam eder: “Evet, CHP’ye karşı bir CHP’liydi. Bülent Ecevit’in “karşısında” kimi zaman direnmeyi, eleştiri gibi gösterirdi. Şimdilerdeyse, Erdal İnönü’nün “önünde” eleştiriye direnme olarak gerçekleştirmek ister gibi. Bu da onu SHP’nin “dışında” bir SHP’li durumuna getirebilir.

Deniz Baykal’ın CHP liderliğinden önceki macerası gerçekten de “hizipçilik ve müzmin muhalefet” olarak hatırlarda kaldı. Bu çalışma, CHP Genel Başkanlığı’ndaki mesaisi yönünde Baykal’ı “dar kadrocu ve kimlik muhafazakârı” olarak tanıyacaktı. Birinci tanımla kastedilen; tüm liderlik dönemi boyunca Kemalizm karşıtı çizgisi ve yenilikçi imajına rağmen, partiye bir türlü soluk getirememiş ve bulunduğu yere çakılı kalmış olmasındaki katkısıdır. İkinci tanımla kastedilen ise; yeni sol gibi söylemlere ve “Tony Blairvari” popülaritesine rağmen, gerçekte partinin politik çizgisini muhafazakâr bir laiklik ve üst orta sınıf cumhuriyetçiliğinde kısır döngüye sokmasıdır.

1995 yılında DYP-SHP hükumeti Gümrük Birliği antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşmanın çerçevesi konusunda, Türkiye’de sol ekseninde yapılan tartışmalar, sürekli olarak “ulusalcılık” ve “ilericilik” ekseninde yapıldı. Gümrük Birliği’nden yana olanlar “ilerici” karşı çıkanlar “ulusalcı” olarak adlandırıldı. Neo-liberal dönemde emperyalist-kapitalist bir dönüşümün karşısında konum almak isteyen “devrimciler” açısından birincisi anti-emperyalizm ekseninde siyasal ideoloji oluşturmak, ikincisi ulus devlet yapısına sahip çıkarak ulusal kurtuluş eksenli bir enternasyonalist devrimcilikle, dünya halklarının barış ve özgürlüğünü savunmak bir zorunluluktur. Bu zorunluluk hizipsel, tercihe dayalı ya da ideolojik bakış farklılığının değil, bizatihi tarihsel dönüşümün yarattığı bir zorunluluktur. Ancak yapılan gümrük antlaşmasının maddelerine bakıldığında; Türkiye’nin hiçbir biçimde söz hakkının olmadığı bir örgüt tarafından, tüm ticari, hukuki ve stratejik planlamalarının tabi olduğu bir durum söz konusudur. Doğal olarak söz hakkı olmayan bir ortamda çıkarların savunulmasından bahsedilemeyeceğine göre Türkiye açısından bu yapının Baltalimanı Antlaşması’ndan çok büyük bir farklılığı yoktur. Bu olgunun yoruma açık bir tarafı da yoktur.

Çünkü aday ve üye olmadan bu nitelikte bir antlaşma imzalayan hiçbir Avrupa Birliği (AB) üyesi (doğal olarak) yoktur. O günlerin şartlarında Avrupa Birliği Türkiye’yi nüfusu, büyüklüğü ve sorunları ile devasa bir sorun olarak görmekte, Türkiye’de de büyük bir çoğunluk AB üyeliğini “zorlamaktadır.” Ana akım medyanın, sivil toplum örgütlerinin ve siyasilerin ve popüler sanatçıların desteğinde, antlaşma adeta “bir muasır medeniyet projesi” olarak sunuldu.

Gümrük Birliği meselesinin konumuz açısından önem teşkil eden tarafı, Türkiye’de hangi kesimlerin hangi safta durduğunu netleştirmek açısından anlamlıdır. Antlaşmaya en çok karşı çıkanlar (yine doğal olarak) sınırların birdenbire kaldırılması halinde hiçbir koruma olmaksızın rekabet edemeyecek olan Anadolu küçük burjuvazisi ile küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Antlaşmaya en kesin şekilde taraftar olanlar da Batı ile daha fazla ortaklığı bulunan ve bu bakımdan üretim teknolojisi rekabete daha uygun olan İstanbul sermayesidir. Çünkü İstanbul sermayesinin zaten pek çok ortaklığı bulunmaktadır ve hükümetleri kontrol edebilme yönlendirebilme vasıfları da bulunduğundan tüm hazırlıkları bu antlaşma çerçevesindedir. Kaldı ki Türkiye bu antlaşma imzalanmadan çok önce de finansal sınırlarını kaldırıp serbest piyasa düzenine geçtiğinden, tarımsal üretim azalmış yatırıma dönük ve artı değer kazandıran sanayi kollarının verimi düşmüş ve parasal sistem de yatırıma değil, ranta dayalı bir finansal yapıya dönüşmeye başlamıştı.

Spekülatif olarak sürekli devinim içinde seyreden bu tür işlemlerin yıllık bazda hacminin 1993 ve 1999’da 120 milyar doları aştığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, ulusal piyasalarda reel faiz-kur aşınması arbitrajına dayanarak “döndürülen ” sıcak para işlem hacmi, tarım ve sanayi sektörlerince sağlanan yıllık reel (hizmetler-dışı) mal üretim inin toplamına ulaşmaktadır. Böylesi bir işlem hacmini niteleyebileceğimiz tek sözcük, ulusal ekonominin spekülatif bir saldırı altında kaldığı; ve reel üretim ve yatırım kararlarında son derece büyük bir belirsizlik ve istikrarsızlık tehdidi oluşturduğudur (Yeldan, 2006; 139).

Türkiye’nin yakın gelecekte Avrupa Topluluğu’na (AT) katılması olasılığı zayıf gözükmemektedir. Ama Batı Avrupa’nın içte serbest mübadeleye dayanan, dışta katı duvarlarla korunan birleşik dev bir devlet tasavvuru da geçmişte kalmış gözükmemektedir. Bu nedenle Türkiye’nin Birleşik Avrupa’ya ya şimdi katılması ya da ebediyen Avrupa’nın gerisinde kalacağı düşüncesinin geçerliliği yoktur. Bunun yerine, merkezleri bir ve kısmen birbirleriyle örtüşen ve Avrupa devletlerinin duruma göre bunların içinde az çok işbirliğinde bulunduğu, bir dizi çevrenin ortaya çıktığı görünmektedir. Türkiye hiç kuşkusuz gelecekte bu Avrupa’nın bir parçası olacaktır. (Zürcher, 200; 445-446)

Zürcher'in 1990'ların başında yaptığı bu tespit, aslında bu paradigma ile devam edilmesi halinde Türkiye'nin alabileceği rolün en naif ifadelerinden biri olmuştur. 50 yıla yaklaşan süreçte herhangi bir gelişme olmadığı gibi Türkiye- AB ilişkileri, aynı titrek mum ışığında bir parlamakta bir söner gibi olmakta, ancak nihayetinde mumun ışığı ne olursa olsun Türkiye aynı soğuk odada tutulmaktadır.

Gümrük Birliği sürecinde sol partilerin konumu nedir? Zamanın sol partilerinden SHP zaten antlaşmayı imzalayan koalisyon ortağıdır. CHP antlaşmayı kutlamak bir yana; emeği geçenlerden Turgut Özal'ı hayır dua ile anmaktadır (Hatipoğlu, 2012; 353). Antlaşmaya şüphelerle dolu ideolojisi sebebiyle “biraz” şüphe ile yaklaşan tek merkez sol parti DSP'dir. Ecevit'in antlaşmaya kesinlikle karşıtlığı bulunmamakla birlikte 1991 Programında da belirttiği üzere ABD ile Avrupa arasında denge kurarken bir tarafa çok meyledilmesi diğer tarafla ilişkileri bozacağından dikkatli olunmalıdır.

1995 SHP-CHP Birleşme Kurultayı'ndan galip çıkan Baykal, koalisyon ortaklığının devamı için Doğru Yol Partisi lideri Tansu Çiller'den Gazi Olaylarında sorumluluğu bulunduğunu ileri sürdüğü İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir'in istifasını istedi. Bu istek kabul görmeyince koalisyon bozuldu. Bir süre sonra tekrar seçim şartlı koalisyonda yer alan CHP, 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimlerde %10,71 oy oranı ile barajı zorlukla geçebildi. Sonuçlara bakıldığında; iki sol partinin (DSP ve CHP) oylarının %25'i bile bulmadığı, sağ partilerin toplamda 15 milyonu aşkın seçmenine karşılık 7 milyon civarında seçmenin desteğini alabildikleri göze çarpıyordu. 1999 seçimlerine kadar kısa vadeli koalisyonlara destek veren CHP'nin giderek gözden düştü.

Burada 28 Şubat Süreci'ne parantez açmak, çalışmanın konusu açısından zorunluluktur. Sosyal demokratların 80'lerden itibaren boşalttığı alana süratle Siyasal İslamcılığın dolması tesadüf değildir. Neo-liberalizmin etkileri toplumu şiddetle sarsarken, sınıfsal ya da devrimci bir bakış sunamayan sol partilerin yanı sıra “Adil Düzen” programı ile ortaya çıkan Refah Partisi, boşluğu kolaylıkla doldurmuştur. Geçmişte, Milli Görüş İç Anadolu sermayesi ve dindar kitlelerin desteklediği partilerle yol yürürken, 1990'lara gelindiğinde bu durumun değişmeye başladığı, İslamcılığın özellikle düşük gelir seviyesindeki kitlelerle ortaklaştığı söylenebilir. Adil Düzen olarak ortaya çıkan program, hiçbir şekilde tutarlı olamamakla birlikte, oldukça “devrimci” ifadeler içermekteydi: “Türkiye’de hâlihazır ekonomik sahada yürürlükte bulunan "Köle Düzeni" kendi kendine oluşmamıştır. Bu yeryüzündeki "Emperyalizm " ve "Siyonizm " güçlerinin bilinçli, planlı ve programlı olarak yürüttükleri "Modern Müstemlekecilik" tatbikatının bir sonucudur.” (Erbakan, 1991; 1) Bu sözlerle başlayan Refah Partisi (RP) seçim bildirgesi, faizsiz, sınıfsız, sömürsüz toplum vadediyor,

hatta daha da ileri giderek komünizm ve kapitalizmin faydalı yanlarından yararlandıklarını söylüyordu. Aslında bu popülist söylemler, sadece halkın değil RP kurmaylarının da içeriğinden haberdar olmadıkları politikalar. Nazlı Ilıcak, programı okuduğunu ancak anlamadığını, sorduğu parti kurmaylarının kendilerinin de programı anlamadıklarını itiraf ettiklerini belirtirken, dönemin Sivas milletvekili Abdülatif Şener bu durumu şöyle açıklar: “Refah Partisi kendisini tanıtırken Adil Düzen getireceğiz dediği zaman adeta büyümlü bir söz gibi geliyordu. Neden? Çünkü halkımızın adalet arayışı her zaman refah arayışından önce gelmiştir.” (Birand, 2012)

Sosyal demokrat partilerin elitist yaklaşımı ve giderek üst sınıflar arasındaki seküler hassasiyetli kitlelerde karşılık bulmalarına karşılık, İslamcı partiler devrimci sloganlarla toplumun gözüne girmişlerdir. Gerçekte eşitsiz gelir dağılımı ve kapitalist sömürünün şartları ne ithal ikameci ekonomi döneminde ne de neo-liberal dönemde değişmemiş, kitleler de aynı ölçüde tercihlerinde farklılaşmamıştır. 80 sonrası sosyal demokrasinin değişiminden bahsederken, Türkiye’deki merkez sol partilerin, bu değişimi de yakalayamadıklarını ve ideolojik çerçevelerinin Batılı sosyal demokrat partilerden bile daha fazla daraldığını görmek gerekir. Solun %25 duvarından bahsedilirken, bu duvarın sadece “sosyolojik” bir duvar olmadığı, merkez sol akımların kendi kendilerine inşa ettikleri bir duvar olduğu gerçeği göz önüne alınmalıdır.

Türkiye 28 Şubat 1997 yılında yeni bir krize girmiş ve bu kriz ülkenin politik iklimini büsbütün değiştirmiştir. RP-DYP hükümetinin başbakanı Necmettin Erbakan’ın, başbakanlık konutunda tarikat liderlerine iftar vermesi, Libya Lideri Kaddafi ile yapılan ikili görüşmelerdeki tuhaf durumlar ve RP yöneticilerinin ardı ardına gelen skandal açıklamaları sonunda askerin sabrını taşımış ve 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu’nda bir dizi karar alınmıştır. Olayların derinlemesine anlatımına girilmemekle birlikte 28 Şubat sürecinin Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarının ilk yıllarına kadar sürdüğü belirtilebilir.

CHP giderek kitlelerden uzaklaşırken, 16 Şubat 1999 tarihinde Abdullah Öcalan’ın yakalanarak Türkiye’ye getirilmesi sırasında, koalisyon başbakanı olan Bülent Ecevit ve DSP’si popüler oldu ve 18 Nisan 1999 seçimlerinden birinci parti olarak çıktı. Aynı seçimlerde CHP tarihinin en büyük hezimetini alarak %8,71 oranla parlamentonun dışında kaldı. Genel Başkan Deniz Baykal, önceleri istifaya yanaşmasa da gelen baskılar karşısında istifa etmek zorunda kaldı. Ancak bu istifa, Türk siyasal hayatında sıkça görüleceği üzere; bir süre dinlenme, olayların yatışmasını bekleme ve taraftarlarının kendisini tekrar çağırmasını bekleyen liderlik tutumu ile ilgilidir. Sonraları birçok örneği görüleceği üzere: “tabandan

gelen baskıya dayanamadım, delegeler zorladı, bizde adaylık olmaz örgüt görev” türünden, son derece kof, ancak amaca hizmet edilen tümcelerle, Türk siyasetindeki neredeyse tüm aktörler meşruiyetlerini kendi kısıtlı çevrelerinden alacak ve bu kısıtlı çevre aynı zamanda onları olmayan siyasal gelişmelere de inandıracaktır. Deniz Baykal da bu akımın popüler bir temsilcisi olarak 2000 yılı sonlarında CHP’de genel başkanlığa geri dönmüştür.

4.8. Türk Siyasetindeki Diğer Aktörlerin Neo-Liberal Dönemdeki Dönüşümleri

Bu çalışmanın sürece ilişkin analizi iki yönlüdür. Birincisi muhafazakâr sağ açısından; neo-liberal dönüşümün kuşkusuz sağı da etkilediği ortadadır. Bu dönüşüm çerçevesinde muhafazakâr kitleler de, İslam’ın toplumcu hükümleri sebebiyle aşına oldukları geleneksel ve bu arada sosyalizan yapıdan uzaklaşarak liberal ve popülist bir İslamcı siyasete yönelmişlerdir. Gerçek niyeti gizleme olarak da tanımlanabilecek “takiyye” geleneği, hızla çeşitli İslamcı akımlara sirayet ederek onları benzerleştirmiştir. Bunun sonucunda İslam devrimi gerçekleştirerek “Şeytan ABD ve Siyonist İsrail” ile yüzleşme hedefi, ülke içindeki “laiklerden” kurtulma olarak revize edilmiştir. Sol partilerin siyasal alanlarını hızla ele geçiren İslamcı yapılar, hızla kitleselleşmiş ve zenginleşmişlerdir. Zenginleşme arttıkça tıpkı sol kanatta devrim yapma arzusunun azalması gibi İslamcı kanatta da “uzlaşma” arzusu öne çıkmaya başlamıştır. RP’nin iktidarı muhakkak ve ne pahasına olursa olsun koruma anlayışı, örgütten gelen Cumhuriyet ve Mustafa Kemal aleyhindeki yorumları düzeltme çabasına girişmesine sebep olmuştur. Ancak bu çabalar yapının çekirdeğine işlemiş olan rejim düşmanlığının güçlü sesi karşısında başarılı olmamıştır. Erbakan tarafından sık sık yapılan; laikliğin teminatının kendileri olduğu, en demokrat partinin RP olduğu, Atatürk’ün hayatta olsa RP’ye katılacağı gibi popüler ancak dayanaksız açıklamalar da ortamı yumuşatmaya yetmemiştir. Sonuç; partinin kapatılması, iktidarın elden gitmesi ve liderlerin yasaklanması olmuştur. İslamcı hareketlerin “Yahudi tüccar mantığı” edinmeleri, takiyye geliştirmeleri, Amerikan tarzı siyaset biçimine uyum sağlayarak demokrasi ve ilerlemeyi sadece bir jargon ve asıl amaçları gerçekleştirmede araç olarak kullanmaları, kitlelerini de dönüştürmüştür. İslamcı kitlelerde yer alan mütevazılık, tasarruf ve gösteriştan uzak durma türünden geleneksel edep ve erkân, giderek yerini vahşi kapitalist bir İslamcı tipine bırakmıştır. Dış konjonktürün dönüştürücü etkisi, muhafazakâr kitlelerin yapısal özelliklerini sarsarken, İslamcı hareketler bu dönüşüme karşı ideolojik ve ahlaki mücadele şöyle dursun, en sadık

destekçileri durumuna gelmişlerdir. RP'den AKP'ye evrilen süreçte İslamcılık giderek kapitalistleşmiş, kapitalistleştikçe kitlelerini toplumun ve devletin merkezine taşımış, ancak taşıdığı kitleler daraldıkça kendi entelejansiyasını, sosyetesini ve sermayesini oluşturmuştur. AKP mayasını oluşturan ve yukarıda aktarılan sosyal demokratlardan miras geniş halk kitleleri ise olduğu yerde durmaktadır. Bu durum da geçmişte DP örneğinde olduğu üzere kitlelerin İslamcı akımlardan uzaklaşmalarına, İslami görüşlere eğreti bakmalarına sebep olurken, bir taraftan da kapitalizmle bağlaşıp farklı bir İslamcılık anlayışı, geleneksel kültürü yozlaştırmakta aşındırmaktadır. Bu yozlaşma da seküler bir muhafazakârlık biçimine evrilmektedir. Sosyolog Volkan Ertit de benzer görüşler taşımaktadır. Onun bulgularına göre Türk toplumu muhafazakârlaşmamakta, tam tersine sekülerleşmektedir. Modernleşme süreciyle ortaya çıkan yeni hayat tarzının ille de dine aykırı olmak zorunda olmadığını alt metinde de olsa ifade eden kişiler daha fazla popülerlik kazanmakta ve toplumsal alanda daha fazla görünür olmaktadır. İnsanlar kendi modern yaşantılarını mümkün mertebe dinî anlamda meşrulaştıracak hocalara ilgi duymaktadırlar. Doğaüstü güçlerle iletişim halinde olduğunu iddia edenler ya da kendi yaşam şekillerini mutlak doğru kabul edip o şekilde yaşamayanları terbiyesizlikle suçlayıp ahlakçılık yapanlara geniş kitleler tarafından teveccüh gösterilmediği gözlemlenmektedir. (Ertit, 2015; 129)

Diğer taraftan, Atatürkçülük olarak izah ettiğimiz, belki “ideolojisiz Kemalizm” olarak basitleştirilebilecek olgu, 28 Şubat sürecinde yanlış ellerde tehlikeli biçimde kullanılmıştır. Sanki Kemalizm, toplumun tüm değerlerinden uzak elit bir yaşam tarzıymış görüntüsü verilmiş, her türlü dindarlık, “dincilik” adı altında yaftalanmış, halkın yaşam biçiminin kendi Atatürkçülük tariflerine göre yeniden belirlenmesi beklenmiştir. Batı tarzı yaşam tek uygar seçenekmiş gibi bir algı yaratılmış, şekilsel unsurlarla yurttaşlar kategorize edilmiştir. Askeri ya da bürokratik görevlerde çalışanların alkol alıp almadıkları, aile ya da akrabalarında başörtüsü kullanan bayanların olup olmaması cumhuriyetçiliğe, Atatürkçülüğe ölçüt yapılmıştır. Diğer taraftan, gericilikle asıl politik mücadeleyi yapması gereken siyasal yapılar; bir kısmı müstesna, siyasal hiçbir alanda bu mücadeleyi vermeyip devlet bürokrasisi ve TSK'nın iktidarı alıp kendilerine vermelerini beklemişlerdir. Dahası, çalışma boyunca devamlı surette üstüne bastığımız üzere, tarihsel olarak Kemalizm'i mecrasından çıkarıp içeriksiz ve ideolojisiz bir Kemalizm'i topluma “Atatürkçülük” olarak dayatan bu yapıların, doğal olarak gericilikle mücadelesi de içeriksiz olmuştur.

Meselenin Türkiye açısından toplumsal kritik olan kısmı, gerçekten var olan gerici tehdidin, bu yanlış politikalar sebebiyle gözden kaçırılmış olmasıdır. 28 Şubatçılar, hiç kuşkusuz “tehdit hislerinde” yanılmıyorlardı. Problemleri iki noktada kendini

göstermekteydi. Birincisi gericiliğe karşı örgütlü ve programlı bir seçenek olmaktan çok, Atatürkçü ve Kemalist hassasiyetleri de olan farklı dünya görüşlerinden politik olmayan ve dolayısıyla politik yönleri zayıf karmaşık bir gruptur. İkincisi tehdit algısını yönlendirdikleri toplumsal kesimler, o gericiliği yaratan unsurlar değil ondan etkilenen üniversiteli gençler, esnaf ve memurlar gibi gruplardı.

Kemalizm gericilikle bilim ve akıl rehberliğinde, Vural Savaş'ın (2009; 38) da ifade ettiği üzere; anti-emperyalist, devrimci ve "Milan Demokrat" çizgide mücadele etmiştir. 28 Şubat Süreci'nde rol alanlara bakıldığında, çok küçük bir azınlık haricinde Kemalist kadro ve çözümlerin ortada olmadığı görülmektedir. Samimiyetlerinden ve Cumhuriyeti koruma reflekslerinden şüphe etmek belki yersizdir. Ancak Atilla İlhan'a atıfla "Hangi Cumhuriyet" kollanacaktır? Örneğin kadın konusunda duyarlı oldukları için, laiklik ilkesini devamlı olarak öne süren "Atatürkçüler" diğer beş ilkeden haberdar görünmemektedirler. Halk egemenliği ve devrimcilik olmadan, kadına toplumda sosyal alan ve eşit mücadele alanı açılmadan, hukuksal koruma ve ekonomik hayatta sert ilerici tedbirler alınmadan, sadece başındaki örtünün çıkarılmasıyla kadın özgürleştirilebilir mi? Hem AB üyeliği için Brüksel kapılarında kokteylden kokteyle koşarak, hem de anti-emperyalist söylemler üreterek, "Batılılaşma Ülküsü" yolunda söylevler verilerek Atatürkçü olunabilir mi? 28 Şubat Süreci bu soruları es geçmeyi tercih etmiştir.

Gazeteci Ruşen Çakır (2000; 117), çalışmasında İslamcı görüşlere sahip Sibel Eraslan adlı aktivistle yaptığı söyleşisinde, başörtüsü yasağına karşı mücadele etmeye çalışan kadınların, bir taraftan otoritelerle, diğer taraftan da hareketlerini "aşırı" bulan İslamcı erkeklerle mücadele ettikleri bilgisini almıştır. Eraslan ayrıca üniversite çağındaki kızların erkeklerle dini nikâhla birliktelik yaşadıklarını ancak eğitim sürecinin sonunda birçok İslamcı erkeğin eşlerini boşayarak "normal yaşama" geri döndüklerini iddia etmiştir.

İddiaların da ışığında 28 Şubat'ı yönlendirenlerin bir programa dayanmadıkları gibi, toplumu tam da reddettiklerini iddia ettikleri "kimlikler" penceresinden değerlendirdikleri ve bunun da toplumsal kutuplaşmayı arttırdığı söylenebilir.

Kemalist adından utanan Atatürkçüler, arafta kalmış olmanın tarihsel sorumluluğunu 28 Şubat'ta almışlar ve sonraki 30 yılı aşkın sürede gericiliğin ülkede yayılmasının birinci derece sorumlularından olmuşlardır. Küçük bir Kemalist azınlık, gerek bilimsel gerekse politik mücadele yoluyla tam bağımsızlık ve anti-emperyalizm noktasında tutarlı görüşler öne sürmekte, ancak topluma nüfuz edememektedirler. Bu çalışmanın bulguları, Türkiye topraklarında gericilik ve işbirlikçilikle mücadeleyi ancak Kemalist programın gerçekleştirme potansiyeline sahip olduğu tespitini nesnel olarak ortaya çıkarmaktadır. Hem sosyal demokrat

solun, hem de Atatürkçü oldukları iddiasındaki kimi grupların, tarihsel, politik ve sınıfsal konumları yönünden bu mücadeleyi üretebilme pratikleri ve politikaları yoktur. Sözgelimi Aydın Doğan Atatürkçülüğü ile Kemalizm'in ortak paydada buluşabilmesi, çok sınırlı bir imkândır. Gerek sınıfsal konumları, gerek ideolojik kaynakları yönünden; yani bir bütün halinde “Dünyada Durdukları Yer” yönünden böyle bir imkân bulunmamaktadır.

Yaklaşık 50 yıla yakın süre önce Atatürkçülerin Kemalist Devrim için koydukları tanı 1980'lerden itibaren tersine kendileri için geçerlidir. Atatürkçü Devrim denen şey üstyapı devrimleri olmaktan öteye gidemezler çünkü ideolojik kaynaktan ve altyapıdan yoksundurlar.

Siyasal alanda, sosyal demokratların 28 Şubat'a yaklaşımları bu içeriksiz Atatürkçülük ölçütünde olmuştur. Giderek Cumhuriyetin elitlerinin bir bölümünün desteklediği partiler haline gelen DSP ve CHP'den, iktidar ortağı olan DSP hem ekonomik kriz ve yaşanan deprem felaketinin, hem de 28 Şubat sürecinde takındığı tutumun bedelini 3 Kasım 2002 seçimlerinde saf dışı kalarak ödemiştir. O dönem yürürlükte olan barajın da etkisiyle AKP ve CHP dışındaki bütün partiler meclis dışında kalmış ve merkez siyasetin yediği bu ağır darbe sonrası 2024 yılı itibarıyla toparlanması mümkün olmamıştır.

AKP, önceki bölümlerde anlatılan sürecin sonucu olarak, tıpkı ardılı olduğu DP ve ANAP gibi merkezin bütün renklerini birleştiren (liberal, demokrat, muhafazakâr, milliyetçi) bir görünüm sergileyerek iktidara gelmiş, CHP'de merkezde statükoculuğu temsil eden seküler kesimin temsilciliğine soyunmuştur. Siyasi hayatlarının sonuna kadar, hem Ecevit hem de Baykal hizipçi ve uzlaşmaz tutumlarını sürdürürken diğer taraftan da on yıllardır sosyal demokrasi ve Kemalizm arasında gidip gelen çelişkili teorilerini sürdürmekte de ısrarcı olmuşlardır. Ecevit son dönemlerinde bir yandan meclise başörtülü olarak girdiği için kendisini Atatürkçülüğün kalesi olarak konumlandırarak, “o hanıma haddini bildirirken” diğer taraftan da “memlekete çok faydalı işlerde bulunduğu için” Fetullah Gülen'e övgüler düzmekten çekinmemiştir. Deniz Baykal, bir taraftan kişilerin dış görünüşlerine bakarak “özde mi sözde mi” Atatürkçü oldukları konusunda çıkarsamalarda bulunurken, diğer taraftan da partiye kara çarşafı kadınları törenlerle üye yaparak “yenilikçi” bir imaj vermeye çalışmıştır. 2006 yılında Şeb-i Aruz törenlerinde yaptığı İslam'ın faziletlerinden, Mevlana ve Hacı Bektaş-ı Veli'den bahseden, Anadolu İslam'ı ile ilgili yaptığı kapsamlı konuşma, muhafazakâr kesimin yazarları tarafından çok beğenilse de, Anadolu tarihi ve geleneklerine “turist” edasıyla dışarıdan bakan konuşma, toplumda pek de ilgi görmemiştir (Kıvanç; 2008). Sayılan örneklerde de görülebileceği üzere, Mustafa Kemal Devrimleri bu içeriksiz ideolojinin, ideolojisiz Kemalizm'in, son tahlilde Atatürkçülüğün politik ve tarihsel yükünü

de üstlenmek durumunda kalmış, siyasetin sol cenahında yaşanan 30 yıllık kriz, siyasal alanın iyice daralmasına ve kutuplaşmaya zemin hazırlamıştır.

Baykal'ın son dönemlerinde başarı olarak kabul edilebilecek tek politik eylemi, ABD'nin Irak'a karşı saldırısında Türk üslerini kullanmasına izin veren 1 Mart 2003 tarihli tezkerenin reddedilmesini sağlayan blokta yer almasıdır. Gerçekten de AKP hükümetinin tüm çabalarına karşın, tezkere mecliste kabul edilmemiş ve ABD'yi Irak saldırısında zor durumda bırakmıştır. Bu tezkerenin reddi, aynı zamanda dünyada yaşanan gelişmelere paralel biçimde Türk siyasetinde de bir süredir başlatılan “başkanlık sistemi” tartışmalarını alevlendirmiştir. Bu tartışmaları, emperyalist-kapitalist sistemin dünya genelinde ulus devlet yapılanmasına karşı başlattığı girişimlerin bir parçası olarak görmek gerekir. Kapitalist süreç, yerel duvarlar olarak gördüğü ulus devlet yapılarını yıkarken, popülist liderlikler inşa ederek bu yerel sistemlerin kurumsal yapılarını aşmayı tasarlıyordu. Hedefe konu olan devletin meclisi, yargı sistemi ve bürokratik duvarlarının aşılabilmesi, ancak küresel sisteme bağlı, popülaritesi yüksek ve sisteme bağlı dominyonlar vasıtasıyla gerçekleşebilirdi. Türkiye özelinde, arzulanan dönüşümlerin gerçekleşebilmesi için de TBMM, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay gibi ulus devlete ait koruma kalkanlarının aşılabileceği bir mekanizma gerekliydi. “550 kişiyi,” parti gruplarını, mahkemeleri, bürokrasiyi tek tek ikna etmektense bir kişiyi ikna etmek daha kolay ve stabil bir çözümdü. Bu politika çerçevesinde tezkere sürecinin hemen ardından sistemin tıkanıdığı iddialarıyla, yavaş yavaş başkanlık sistemi önerisi gündeme getirildi. Bu hazırlığın ilk aşaması 2010 Anayasa Referandumuydu. Bu referandumun hemen öncesinde, önce kimi MHP milletvekilleri, sonrasında ise CHP Genel Başkanı Deniz Baykal hakkında servis edilen bir takım görüntüler vasıtasıyla gerçekleştirilen komplolar sonrası, Baykal genel başkanlıktan istifa etmek zorunda kaldı. Referandumdan dört ay önce olağanüstü kongreye gitmek zorunda kalan CHP'de Kemal Kılıçdaroğlu, 22 Mayıs 2010 tarihinde genel başkan seçildi. Deniz Baykal'ın istifa konuşmasında, doğrudan Fetullah Gülen ve cemaatini kastederek, “üzüntülerini samimi bulduğunu” söylemesi de, neyi amaçladığı bilinmediğinden bir soru işareti olarak akıllarda kaldı.³

2002 yılından, görevi bırakmak zorunda kaldığı 2010 yılına dek, Deniz Baykal ve CHP, bir yandan laiklik ve sekülerizm eksenli bir politika izlemeye çalıştı. Ancak parti onun döneminde %20-25 arasında gidip gelen ve daha çok büyükşehirlerin yüksek gelirli kesimleri ile Batı Anadolu'nun Atatürkçü damarına sıkışmış bir görüntü verdi. Dar kadrocu bir parti örgütlenmesi ve zaten Kemalizm'den uzaklaşmış ancak, ideolojisiz Kemalizm olarak

³ Deniz Baykal'ın basın toplantısı: <https://www.youtube.com/watch?v=PmGcNN3DK3k>

tanımladığımız Atatürkçülük çerçevesini de oldukça daraltmış, şekilselleştirmiş ve araçlaştırmış bir seküler muhafazakârlık anlayışı götü. Hatipoğlu (2012; 340-341), 2002-2005 döneminde CHP'den ayrılan milletvekillerinin çoğunlukla sağ partilere geçişinin, partinin liberal temellerde siyaset yapmasıyla ilintili olduğunu belirterek, bu olguyu sosyal demokrasiye dönüşen bu ideolojik mayanın bir sonucu olarak görür.

CHP'nin sosyal demokratlaşması, olsa olsa Baykal döneminden sonra başlayan hareketler babında değerlendirilebilir. Gerçekte CHP'nin ve bir bütün olarak merkez solun, dünyada sosyal demokrasinin yaşadığı kriz ve neo-liberal kapitalist faktör sebebiyle tüm paydaşları gibi ciddi bir krize girmesinin söz konusu oldu. Ancak 1990'ların sonundan 2010'lara kadar CHP'nin yaşadığı kriz, tahrif olmuş bir Atatürkçülük damarını korumaya çalışan, kuramsal muhafazakârlık anlamında bir tutuculuk krizidir. Bu noktada muhafazakârlığı yapılan Atatürkçülük, sadece slogansal boyutta kalmış ve ilkelerinden sıyrılmış bir Atatürkçülüktür. Bu haliyle, ilkelerinden yoksun olması sebebiyle değişen ve süratle dönüşen Türk toplumuna da hiçbir şey söyleyememekteydi. Bu bakımdan dolaylı yolla da olsa CHP'nin ve onun yönetiminin, 2000'li yıllarda Türkiye'nin yaşadığı krizlerin ana sebeplerinden biri olduğu söylenebilir.

5.BÖLÜM

5. KEMAL KILIÇDAROĞLU DÖNEMİ

5.1. Kemal Kılıçdaroğlu'nun Genel Başkanlık Öncesi Politik Geçmişi

Kemal Kılıçdaroğlu bürokrat kökenli bir siyasetçidir. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi mezunu olup, 1992 yılında Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) Genel Müdürlüğü'ne atandı. 1996 yılında iktidara gelen Refah –Yol hükümeti döneminde, Kılıçdaroğlu siyasi iktidarla çeşitli anlaşmazlıklar yaşadı. Hükümet tarafından görevden alınan Kılıçdaroğlu, bunun üzerine “genel müdürlük görevine iade edilmesi talebiyle” yargıya başvurdu. Davayı kazanan Kılıçdaroğlu 1999 yılında kendi isteğiyle SSK Genel Müdürlüğü'nden emekli oldu.

1999 yılında Genel Seçimlerde milletvekilliği için DSP'den aday adayı oldu, ancak aday gösterilmedi. CHP'li Bülent Tanla'nın isteği üzerine CHP Bilim Yönetim Kültür Platformu'na yolsuzluk raporu hazırladı. Bu rapor, genel başkan Deniz Baykal'ın dikkatini çekti. Baykal, Kılıçdaroğlu'nu partiye davet etti. Yine aynı dönemde CHP kontenjanından Türkiye İş Bankası'nın yönetim kuruluna girdi. 3 Kasım 2002'deki genel seçimlerde CHP'den İstanbul milletvekili seçildi. Hesap uzmanlığı ve bürokratik deneyimi nedeniyle TBMM plan bütçe komisyonu üyeliğine getirildi.

2004 Yerel Seçimlerinde CHP'nin yaşadığı hezimetin ardından, parti içerisinde başlayan muhalefete katıldı. “30'lar Hareketi” olarak adlandırılan bu grubun bildirisine imza vermekle birlikte, Muharrem İnce, Yakup Kepenek, Feridun Ayvazoğlu, Hakkı Ülkü, Mustafa Gazalcı ve Hasan Güyüldar ile birlikte 24 Mayıs 2004'de Ankara'da yapılan basın açıklamasına katılmayan 7 milletvekilinden biriydi. “CHP'nin İktidar Yürüyüşü” sloganıyla yapılan basın açıklamasında Genel Merkez'den yönetimin yapısının ve anlayışının baştan sona bütünüyle değiştirilmesi talebinde bulunuluyordu. CHP örgütünün, parti içi demokrasiyi askıya alan, antidemokratik uygulamaları egemen kılan tüzük değişikliklerini içine sindiremediği. CHP örgütü, muhalefete mahkûm bir yönetim anlayışını asla kabul etmeyeceği bildiriliyordu. (Hürriyet, 2004)

CHP'de değişim taleplerinin dile getirildiği bu bildiriye imzalayanların çoğu parti yönetimi tarafından tasfiye edilirken Kılıçdaroğlu pozisyonunu korudu. 2007'deki genel seçimde yeniden milletvekili seçildi. Meclis'teki ikinci döneminde Kılıçdaroğlu, Deniz Baykal'ın isteği üzerine grup başkanvekilliğine seçildi. CHP grubunda çalışkanlığıyla dikkat

eken Kılıdaroglu, düzenlediği basın toplantılarında “yolsuzluk iddialarını” gündeme getirdi ve AKP’nin önemli isimlerini hedef aldı. Yine bu dönemde Almanya’da ortaya çıkan “Deniz Feneri Skandalını” ve dava sürecini takip etti. Türkiye’ye dönüşünde bilgiler aktararak toplumun dava ile daha fazla ilgilenmesini sağladı.

O dönemde AKP Genel Başkan Yardımcıları olan şaban Dışlı ve Dengir Mir Mehmet Fırat ile Ankara büyükşehir belediye başkanı Melih Gökçek Kılıdaroglu’nun hedefindeki isimlerdi. Bu üç isimden; şaban Dışlı ve Dengir Mir Mehmet Fırat, farklı gerekçelerle görevlerinden istifa ettiler. Melih Gökçek ise Kemal Kılıdaroglu ile TV’de yaptığı açık oturumda, medyanın geneline göre varlık gösteremedi. Gökçek’le yapılan açık oturum sırasında Kılıdaroglu’nun, rakibinin sert ve öfkeli sözlerine rağmen sakinliğini bozmaması, kendisine “Sakin G” lakabını kazandırdı. Elde ettiği popülarite ve yolsuzluklarla ilgili titiz tavrı, 2009’daki yerel seçimde CHP yönetimi tarafından İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’na aday gösterilmesinin önünü açtı. Seçimlerde AKP’li Kadir Topbaş’a karşı yarıştı ancak %37 oyla kaybetti. Bu arada, seçim kampanyası sırasında bir yurttaşın, kendisini eski pasifist Hindistan Lideri Mahatma Gandhi’ye benzetmesiyle “Gandi Kemal” olarak anılır oldu. nceki bölümlerde anlatıldığı üzere Deniz Baykal’ın istifa etmek zorunda kalmasının ardından 22 Mayıs 2010 tarihinde yapılan kurultayla CHP Genel Başkanlığı’na seçildi.

Bu alışma, Kemal Kılıdaroglu dönemi CHP çizgisini iki bölüm halinde inceleyecektir. Birinci bölümde; Kılıdaroglu’nun CHP Genel Başkanı seçilmesinden 2017 yılında gerçekleştirdiği “Adalet Yürüyüşü Eylemi” sürecine kadarki zaman dilimindeki gelişmeler incelenecek olup, ikinci bölümde ise Adalet Yryşnden 2024 CHP Kurultayına kadarki gelişmeler ele alınacaktır.

5.2. Kemal Kılıdaroglu’nun Genel Başkanlığının İlk Dönemi (2010-2017)

Kemal Kılıdaroglu, oldukça coşkulu geçen bir kongre sonucunda geçerli oyların tamamını alarak seçildi. Genel başkan seçilir seçilmez,  önemli sorunla karşı karşıya kaldı.

Birinci sorun 4 ay sonra yapılacak anayasa referandumu idi. Bu referandumda AKP ve o dönem mttefikisi olan Gülen Cemaatinin hedefi, yargı erkinde yapılacak değişikliklerle devlet bürokrasisindeki son Atatrk kesimleri de temizlemek ve yargıyı denetim altına almaktı.

2008 yılında, sonradan Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) olarak adlandırılacak olan cemaat, güvenlik ve yargı bürokrasisinde elde ettiği mevkileri kullanarak, yurtsever kesimlere karşı saldırıya geçti. Bu kapsamda açılan Ergenekon Davası'nda 2000'li yıllarda yapılan bir takım saldırılardan sorumlu tutulan birçok askeri personel ve aydın hakkında tutuklama kararları çıkartıldı. Sonradan tamamının FETÖ üyesi olduğu anlaşılan yargı mensupları tarafından açılan bu dava ile Ergenekon adlı derin devlet örgütünün bir darbe hazırlığı olduğu propagandası yapıldı. Bu operasyonla "Türk Demokrasisi bağırsaklarını temizliyor" sloganı ile İtalya'daki "Temiz Eller Operasyonu" benzeşliği kuruldu. Yine FETÖ üyesi kimi savcılar, İtalya'nın meşhur savcılarına benzetilerek, toplum çok büyük bir komploya inandırıldı.

Ancak referandumda önerilen değişiklikler ile ilgili iktidarın topluma sunduğu proje çok farklıydı. 12 Eylül cuntasından yapılan zulümlerin hesabını sormak, Türkiye'nin demokratikleşmesinin önünü açmak, vesayet merkezlerini kırmak ve AB hedefleri referandum değişikliklerine gerekçe olarak sunuldu. Referandum tarihi de 12 Eylül 2010 olarak belirlenerek bu gerekçelere uygun hareket edildiği gösterilmek istendi. Bu propaganda, AB yanlıları, liberaller, demokratlar, demokratik sosyalistler (!), muhafazakârlar ve eski komünistler (!) gibi çok farklı kesimlerden destek aldı. Ancak gerçek ayrım AB ve ABD yanlılığı-karşıtlığı üzerinden gelişmekteydi. CHP ile birlikte MHP referandumda hayır yanlısı idiler. MHP lideri Devlet Bahçeli (Bahçeli; 2010) ise paketi "uzlaşmadan uzak, yabancı dayatması ve parti anayasası" olarak yorumluyordu. Bahçeli'ye göre 'AKP, AB ve ABD'nin istekleri doğrultusunda, Türk milletinin ihtiyaçlarından kaynaklanmayan bu anayasa değişikliğini millete dayatıyordu'. Bahçeli, 'paketin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üniter siyasi yapısı ve kimliğine uygunluk içermediğini, AKP'nin de demokrasi kisvesi altında sunduğu açılımın, esasında bir AKP-PKK projesi olduğunu' belirtiyordu. Bahçeli ayrıca AKP'yi 'PKK ile pazarlık yapmakla' suçluyordu.

Türkiye'de sol cemaat sayılanların, bu dönemde aldıkları tutumları da belirlemek, Türk siyasetindeki saflaşmayı daha iyi açıklayacaktır. Referandumun hayır cephesinde CHP ile birlikte, İşçi Partisi (İP), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), Türkiye Komünist Partisi (TKP), Emegın Partisi (EMEP), Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası (TMMOB) ve Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) gibi örgütler bulunuyordu. Bu yapıların tümü, farklı politik tutumları ve siyasal ideolojileri olmakla birlikte, referandumun hedefinin o dönemki adıyla Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) ele geçirilmesi olduğunu ısrarla telaffuz etmişlerdir. Her biri, kendi dünya görüşleri çerçevesinde referandum sonucunda Türk demokrasisinin elden gitme

tehlikesi olduğunu, asıl referandumun bir “darbe” olduğunu kendi meşreplerince ifade etmiş, seçim kampanyasında çalışmışlardır.

Öte yandan; kimi “sol ve sosyalist” olarak tanınan örgütler, referandumu bir demokratikleşme ve darbeyle hesaplaşma sınavı olarak görmüş ve hararetle desteklemişlerdir. Bu gruplar, tarihe “Yetmez Ama Evetçiler” (YAE) olarak geçeceklerdir. Devrimci Sosyalist İşçi Partisi (DSİP), Eşitlik ve Demokrasi Partisi (EDP), Ezilenlerin Sosyalist Partisi (ESP) gibi, kendilerini sol ve sosyalist olarak tanımlayan gruplar ile Birikim Dergisi Çevresi, hararetle referanduma evet kampanyası yürütmüşlerdir. Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ise referandumu boykot ederek dolaylı yoldan destek olmuştur. Bu çalışmanın ana tezlerinden biri olan “siyasal pozisyon ile siyasal program farkını” belki de en iyi anlatan olgu, 12 Eylül referandumunda bu ve benzeri birçok yapının düştükleri durumdur. YAE kampanyasına destek veren birçok ünlü isim, sonraki dönemlerde “günah çıkarma” çabasına girmiştir. Cumhurbaşkanı da dâhil olmak üzere, çok sayıda siyasetçi “aydın” ve yazar, “kandırıldık” biçiminde açıklamalar yapmıştır. Kaldı ki kimileri açısından bu açıklama doğru da olabilir. Örneğin gazeteci ve YAE sloganını ilk kullanan Hayko Bağdat (Bağdat; 2013), sonraki süreçte olan bitenler için “bütün bunlara referandumda evet diyerek katkım olduysa Allah’ım kör et beni” diyerek nedamet getirmiştir. Yine yazar Adalet Ağaoğlu (Ağaoğlu; 2016), sürece evet dediği için pişman olduğunu ve eski Anayasa Raportörü Osman Can’a güvendiklerini belirterek “kandırıldık” demiştir. Buna karşılık eski AKP milletvekili ve hukukçu Osman Can (Can; 2020) ise “Adalet Hanım’ın anısı önünde eğiliyorum. Haklıydı, affetsin.” Şeklinde yanıt vermiştir. Bu çalışmada yazılarına kaynak olarak da başvurulmuş, 2011 seçimlerinden önce Hopa’da HES projelerini protesto ettiği için katledilen Metin Lokumcu için “AKP’ye oy kaybettirme çalışması” diyen yazar Murat Belge (Belge; 2015) de “kendisini kandırılmış hissediyordu.” Ahmet ve Mehmet Altan kardeşler, Perihan Mağden, Orhan Pamuk, Cengiz Çandar, Şahin Alpay... Liste uzayıp gitmektedir. Lakin gerçekte söz konusu olan bu kişi, grup ve yapıların pek çoğunun “kandırılmadığı” ve “pişman” olmadıklarıdır. İdeolojik duruşları ve Türkiye tahayyülleri gereği eylemlere girişmişler, ancak bu eylemlerin sonuçları çok yakın bir tarihte meyvelerini vermiştir. Mesele bundan ibarettir. FETÖ hakkında yapılan araştırmalar, bu örgütün izlerini 1960’ların ünlü “Komünizmle Mücadele Derneği” zamanlarına kadar sürmektedir. Bu derneğin üyeleri arasında Süleyman Demirel, Turgut Özal, İsmail Kahraman, Fetullah Gülen gibi isimler bulunmaktadır. 70’li yıllar boyunca Amerikan Filolarını ülkeye sokmak istemeyen devrimci gençlere karşı mücadele etmişlerdir. Bu bakımdan ideoloji ve pratikleri tutarlıdır. Ancak tutarlı olmayan, yelpazenin solunun aldığı tutumdur.

Ergenekon Davaları sonucunda binlerce insan, kanıtlanamayan suçlar ve kimliği hiçbir zaman açıklanmayan gizli tanıklarla hapse atılmış, rütbeleri sökülmiş ve işlerinden edilmiştir. Bu psikoloji içerisinde pek çok yurtsever “Silivri Zindanı” olarak tarihe geçecek cezaevinde tedavi edilemedikleri hastalıklara yenik düşmüş, bir kısım onurlu insan da hak etmedikleri suçlamalar sebebiyle intihar etmeyi tercih etmiştir. Dolayısıyla kandırılmış olmak ya da özür dilemek, toplumsal yapının kumanda edilerek geldiği noktayı açıklamaya kâfi gelmemektedir. Kaldı ki 2020’li yıllarda da bu grup ve kitleler ideolojik olarak aynı pozisyonadadırlar.

CHP ve yeni lideri Kılıçdaroğlu’nun bu süreçteki rolü çok belirleyici olmadı. 2010 yılının Mayıs ayında Genel Başkan Seçilen Kılıçdaroğlu’nun, 4 aydan daha kısa zaman kalan referanduma hazırlanmak için fırsatı olmadı. Parti, kaset skandalının sarsıntısından henüz kurtulamamıştı. Kampanya sırasında kamuoyunun ilgisini en çok ilgisini çeken olay, 28 Ağustos’ta İstanbul-Taksim’de yapılan yürüyüşü. Binlerce kişi, İstanbul Barosu önünden geçerken "Darbeci Baro" sloganı attı. İstiklal Caddesi üzerindeki CHP Beyoğlu İlçe Başkanlığı’nın penceresine "Amerika’nın Hayırlı, Türkiye’nin Hayırsız Evlatları, Tarih Sizi Affetmeyecek" pankartı asıldı ve korteje "Hayır" bildirileri atıldı. Kortejdekiler buna "Darbeci CHP" sloganıyla karşılık verdi. (BBC; 2017)

Üstelik giderek sıkışan CHP ve MHP, referanduma hayır dedikleri için “statükoculuk, vesayetçilik ve darbecilikle” suçlanıyor, yukarıda adları geçenler dâhil, sanatçısından, modacısına, şair yazarından sporcusuna kadar, toplumun birçok tanınmış siması tarafından ağır eleştirilere uğruyordu. İçeriden ve dışarıdan yapılan eşgüdümlü planlama sonuçlarını verdi ve referandumda sonuç %58 oranla “evet” şeklinde çıktı. Böylelikle Kılıçdaroğlu, daha yeni genel başkan olduğu partinin başında ilk yenilgisini almış oluyordu.

Kemal Kılıçdaroğlu’nun çiçeği burnunda genel başkan olarak daha yolun başında karşı karşıya kaldığı ikinci sorun parti içi hizipler ve çekişmelerdi. Kendisine destek olmuş olan Genel Sekreteri Önder Sav ile arasında, Deniz Baykal döneminde kabul edilen tüzük nedeniyle problem yaşandı. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’nın tüzüğü uygulama yönündeki yazısına istinaden Genel Sekreterinin “direnilmesi” önerisini uygun bulmayan Kılıçdaroğlu, Önder Sav ile köprülerin atılmasına sebep oldu. Tüzük, yeni haliyle genel sekreterin konumunu zayıflatan maddeler içeriyordu. Önder Sav, istenen değişikliklerin sol bir partiye uygun olmayan bir tasarı olduğu görüşündeydi. Ancak görüşleri karşılık bulmadı ve nihayetinde 2010 Aralık ayında yapılan olağanüstü kurultayda kendisi ve ekibi büyük oranda tasfiye edildi.

Kılıçdaroğlu'nun kongrede yaptığı konuşmada kullandığı ifadeler, bir yandan sosyal demokrat ifadeler ve Atatürk ilkelerine vurgu niteliği taşıırken, diğer taraftan da etnik, sosyal ve sınıfsal farklılıklar gözetmeden, “ulus egemenliği” temelinde tüm topluma hitap etme çabasını içeriyordu. Yine dikkat çeken bir unsur Kılıçdaroğlu'nun “üçüncü yol” terimini kullanmasıdır.

“Biz üçüncü yoluz, üçüncü yol. Etnik kimliğe saygılı, inançlara saygılı, insan odaklı, insanın dertlerini çözen sosyal demokrat halkçı bir partiyiz. Halk partisiyiz biz, sizin partiniziz biz. Bizi kucaklayın. Etnik kimliklerinizi sömürdüler, inançlarınızı sömürdüler. Biz onları sömürmüyoruz. Senin derdin var ve biz o dertleri çözmeye hazırız. Onun için biz üçüncü yoluz, çağdaş yoluz, özgürlükçü yoluz. Hangi derdin varsa derdini çözmek benim boynumun borcudur. Ama 19. yüzyılın politikalarının arkasına kimse çıkmaz” (Kılıçdaroğlu; 2010),

Bu ilk konuşmanın içeriği, Kılıçdaroğlu'nun bir yandan partiyi merkeze taşıma niyetinin ipuçlarını verirken, diğer yandan da önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Otto Kirchheimer'in “Catch All Party” tipolojisine uygun bir parti yapısı oluşturma emareleri taşıyordu. Kapani'ye göre (2007; 192) Batılı ülkelerde gelişmeye başlayan bu parti tipi, ne tam anlamıyla bir kadro partisi, ne de gerçek anlamda bir kitle-sınıf partisi sayılabilir. Toplayıcı parti, sınıf çizgilerini aşarak mümkün olduğu kadar geniş bir seçmen kitlesine hitap etmeye çalışan, ideolojik eğilimi yumuşak, pragmatik yönü ağır basan bir parti görünümündedir. Bu tür yapılanmalar gösteren partilerin seçim kazanarak iktidara gelme örnekleri, özellikle Avrupa'daki örnekleri açısından mümkündür. Türkiye'de başarılı olmuş DP ve ANAP gibi partilerin özellikle ilk dönemlerinin de bu parti tipolojisine benzediğini söylemek mümkündür.

Deniz Baykal döneminden farklı olarak, Kılıçdaroğlu'nun 15. Olağanüstü Kurultay'ı izleyen süreçte yaptığı konuşmaların ortak ana fikri ve siyasal yorumcuların analizleri, partinin “daha sosyal demokrat” bir söylem geliştirme çabasında olduğu ve söylemlerinde ideolojik vurguların yerini ekonomik ve sosyal vurguların aldığı şeklindeydi. “Yeni CHP (Y-CHP)” ifadesi ilk defa bu kurultayda kullanıldı. Sonraki dönemler boyunca bu ifade CHP politikalarına taraftar olanlar tarafından, “yenileşme, değişim ve dinamizm” anlamında kullanılırken, karşıtları tarafından “ihanet, işbirlikçilik, liberallik ve emperyalizm maşası olmak” anlamlarında bir hakaret deyiimi olarak kullanıldı. Bu çalışmanın bulguları anlamında; CHP'nin 1938'den itibaren hiçbir zaman net bir Kemalist parti olmadığı, on yıllar boyunca sürekli olarak liberalizme dönüşüm süreci yaşadığı tezleri düşünüldüğünde, Y-CHP kavramına muhalif kesimlerin tezleri gerçeğe uygun düşmemektedir. Önceki bölümlerde

CHP'nin ideolojik dönüşümünden bahsedilerek, en son Baykal döneminde bir “kimlik muhafazakârlığı” paradoksu yaşandığı belirtilmişti. Kılıçdaroğlu döneminde bir “sağa kayıştan” bahsedebilmek bu bakımdan mümkün değildir. Hatta politikalara bakıldığı zaman Kılıçdaroğlu çizgisinin başından itibaren Baykal çizgisine oranla daha sosyal demokrat olduğu söylenebilir. Ancak Kemalizm bağlamında bu çalışma boyunca yapılan analiz çerçevesinde incelendiğinde, anti-emperyalizm, tam bağımsızlık ve devrimcilik ölçütleriyle ne İnönü'nün, ne Ecevit'in ne de Baykal ve Kılıçdaroğlu'nun Kemalist devrim çizgisinde olmadıkları açıktır.

Merkez siyasete yerleşme çabaları, bu çalışmada “ideolojisiz Kemalizm” olarak sınıflandırılan “Atatürkçü” görüşlere sahip kesim tarafından da eleştirilere uğramıştır. Bu eleştiriler, hem partinin örgüt yapısında yapılan tasfiyelere, hem de partinin politik söylemine yöneliktir. CHP'nin kuruluşundan itibaren barındırdığı parti içi hizipler, tarihsel ideolojik dönüşüm sürecinin etkileri ve özellikle önceki bölümlerde aktarıldığı üzere, küresel ölçekte hem kapitalist dönüşümün hem de sosyal demokrasinin yaşadığı yapısal değişimlerin, partinin yönü konusunda yaşanan belirsizliklerin unsurları olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan; tarihsel sürecin başından bu yana yaşanan dönüşümün nitelikleri ve kavramların kullanılmasındaki muğlaklık, birbiriyle zıt politikaların eşdeğer ya da birbirini tamamlayıcı biçimde kullanılması, bu belirsizlikleri daha da arttırmıştır. Örneğin; halkçılık ilkesi programlarda ve partinin diğer politik belgelerinde son derece geniş, kimi zaman bağlamından koparılmış biçimlerde kullanılmış, çoğu zaman altı okun bir parçası olarak değil, sosyal demokrasinin ya da demokratik solun bir unsuru olarak ele alınmıştır. Ancak parti açıklamalarına bakıldığı zaman, bu ilke Kemalist bir unsur olarak partinin “köklerine” atıf yapılarak tarif edilmeye başlanmakta, ancak ilerleyen aşamalarda içeriğe ilişkin vurgularda altı okun bir parçası olan halkçılıktan eser kalmamaktadır. Yine devrimcilik, başlangıç ilkelerinde en radikal biçimde programlarda, bildirgelerde ve tutum belgelerinde yer almakta, ancak politik tariflerin yapıldığı belgelerin ilerleyen aşamalarında yerinde yeller esmektedir. CHP, tarihi boyunca bu ikileme sıkışmış bir görünüm vermiştir. Kılıçdaroğlu döneminde de Kemalist ilkelerin şeklen sayılması ve bağlılık ilan edilmesi sonrasına gidilmemiş, Kemalist programa atfen bir politik yol düzenlenmemiştir. Özetle; CHP tarihi, kökenleri ve tabanı itibarıyla “Kemalist değilim” diyememekte, “sosyal demokratım” demektedir. Belki de yukarıda bahsedilen sorunların daha da derinleşmemesi adına iki kutbun ideolojik düzeyde tahliline ve sınıflandırmasına da girişmemektedir.

Kılıçdaroğlu'nun ilk döneminde karşılaştığı üçüncü önemli sorun, 1980 sonrası toplumsal ve dışsal koşulların sıkıştırmasından kaynaklanan açmazdır. Neo-liberal dönüşüm

gerçekleşirken refah devleti çizgisinde bir sosyal demokrasiye ihtiyaç kalmaması dünya genelinde sosyal liberallerin bir kriz yaşamasına sebep olurken, Türkiye gibi serbest piyasaya yeni açılan periferilerde, korumacı ve refah devletinin gelir adaleti uygulamalarına dayanan politikaları da şiddetle eleştirilmiş, tarihi geçmiş politikalar olarak değerlendirilmiştir. “Laissez faire” mottosunun yeni bir biçim aldığı 1990’lar dünyasına hem ekonomik hem de sosyal olarak hızlı bir giriş yapan Türkiye toplumunda, kamu, devletçilik, korumacılık, planlı ekonomi gibi kavramlar geri kalmışlığın simgesi sayılmış, tarım ülkesi olmak bile gericilikle eş değer tutularak ülkenin hızla sanayileşmesi gerektiği, bunun önündeki en büyük engelin de devlet olduğu türünden fikirler, adeta topluma zerk edilmiştir. Ülkenin geri kalmasının sorumlusu devletçilik ilan edilmiş, devlet üretim yapar mı denmiş ve ülke sınırlarının anlamsızlığı üzerine yazılıp çizilmiştir. Bu daha önce de belirtildiği üzere, salt ekonomik bir tutum olmayıp, bilim, sanat, insan ilişkileri ve toplumsal değerler bağlamında da bir küreselleşme ideoloji olarak toplumsal yapının her unsurunda işlenmiştir

Toplumsal yapının bu olduğu ortamda, halkın önemli bir kesimi tarafından CHP sürekli “geri kalmış bir yapı, köhnemiş bir parti” ve günün ihtiyaçlarına çözüm üretemeyen bir muhafazakâr örgüt olarak algılanmıştır. Başlangıçtan itibaren, sanki Kemalist ilkeler toplumla buluşturulmuş ve devrimcilik ilkesi gereği Kemalist düşünceye sürekli çağın koşullarına göre katkı yapılarak Türk gençliğine aktarılmış da, buna rağmen toplumsal ilerleme kaydedilememiş gibi, her seçilen lider sürekli “değişimden” “gelecekten” ve “yenilenmeden” bahsetmiştir. Bu çalışmanın pek çok bölümünde tarif edildiği gibi Kemalist düşünce, kendisini geliştirip uygulamayanların saçma politikalarının da tarihsel yükünü taşımıştır. Her türlü başarısız politika, Kemalist şemsiye içerisinde değerlendirilmiş ve geline nokta 100 yıllık ülke tarihinin 90 yılında uygulanmayan bir düşünce sistemi olarak, tüm bu başarısız tarihsel birikimi ve ideolojik yükü de sırtlanmak durumunda kalmıştır. Mustafa Kemal’in vefatının ertesini günü yapısal dönüşümlere başlayanlar “ikinci adam” Kemalist Devrimi önemsiz üst yapı devrimleri olarak tanımlayanlar “Büyük Atatürkçü” ilan edilmiş, Kemalizm’e cepheden karşı olanların kurdukları yapılar “Atatürkçülüğün Kalesi” olarak tarif edilmiştir.

Tüm bu tarihsel yükleri sırtlayan ve onlardan da sorumlu olan Kemalizm, 1980’ler sonrasında ise hem kendisinin cepheden düşmanlarının, hem de Kemalizm diye uygulanan sosyal liberal gericiliğin görüntüsü altında, toplumda eğreti bir pozisyona itilmiştir. Diğer taraftan CHP’lilerin bağlandıkları mucizevi sosyal demokrasi de neo-liberal dönemde oyun dışı kalınca, partinin toplumsal pozisyonu çok büyük zorluklar yaşamaya, tıkanmaya başlamıştır. Tüm bu iç ve dış koşullara bir de son dönemlerde parti yöneticilerinin halka ve

geleneklere karşı ve sanki “Brüksel’de yaşıyorlarmış” biçimi alan bir tutum takınmaları, durumu daha da ağırlaştırmıştır. Eski genel sekreter Önder Sav’ın hacca gitmek için talepte bulunan yurttaşla alaycı bir konuşma yapması, İslam peygamberinden “Muhammed” diye bahsetmesi, savunmasında Allah’a hakareti suç olarak görmediğini beyan etmesi, günlerce gündemi meşgul etmişti. (Sav; 2012) Bu gibi söylemler, CHP’nin toplumdaki algısını çok sıkışık bir alana hapsetmiştir.

Elbette bu konularda niyet okuması yapmak, söylem ve eylemlerden ne elde edilmek istendiği ve bu konuların gericilik tarafından abartılarak kullanılmasını, bir “mağduriyet” destanı yazılmasını onaylamak mümkün değildir. Ancak asıl husus, CHP’nin toplumsal algıda nasıl yer ettiği ve toplumsal konuları değerlendirmede olgulara nasıl yaklaştığıdır. “Brüksel” ironisi bu hususa değinmek amacıyla yapılmıştır. Metin İnceoğlu, çalışmasında modern çağda algı konusunu işlerken, teknolojinin gelişmesiyle birlikte dünyanın bir “resim” haline getirildiği vurgusunu yapmaktadır. İnceoğlu’na (2010; 88-89) göre; Bilme, anlama, bakma ve görmenin sadece sabitleştirilen görme unsuruna hapsedilmesi, insanın fizik ötesi özelliklerinin, anlama, bilme ve görme biçimlerinin marjinalleşmesine neden olmaktadır. Görme artık günlük yaşamımız içinde anlama ile özdeş hale gelmiştir. Bir noktayı görürüz, bir soruna bakarız, bir bakış açısı benimseriz, bir soruna odaklanırsınız. Dünya artık bize gösterilen dünyadır. Bu açıdan yaşadığımız dünya gördüğümüz hissettiğimiz bir dünya değildir. Dünyayı bize gösterilen biçimde algılamamız, kavramamız, tanımlamamız, yaşamamız “gerçek” ve “doğru” olan tek ölçüt haline gelmiştir.

Adorno ve Horkheimer’in deyimiyle; kültürün kitlesel nitelikte üretilmesine ve tüketime sunulmasına elverişli bir ortam olan “kültür endüstrisi” ve “bilinç endüstrisi” ortamında asıl amaç, insanların bilinçlerinin belli bir doğrultuda ve yönde biçimlendirilmesidir. Bu da genelde kitlesel nitelikteki kültür endüstrisinin de içinde biçimlendiği piyasa ekonomisinin egemenliğini elinde bulunduranların istek, amaç ve beklentileri doğrultusunda bir yönlendirme olmaktadır.

Bu kuram çerçevesinde analiz yapıldığında, CHP’nin hem egemen güçler tarafından uzun vadede hakkında oluşturulan algıyı yıkmak, hem de yeni bir kültür ve algı oluşturarak imajını yenilemek gibi gerçekten önemli zorlukları olduğunu kabul etmek gerekir.

Yukarıda anlatılan en önemli üç zorlukla mücadele edebilmek için, Kılıçdaroğlu yönetimi öncelikle söylemlerini sonrasında ise parti örgütlerini yavaş yavaş değiştirdi. Son aşamada ise toplumsal algıyı değiştirici adımlar atmaya ve atılan adımlarda “samimiyet vurgusu” yapmaya çalıştı.

Bu ortamda girilen 2011 Genel Seçimlerinde CHP, %25,98 oy alarak, bir önceki seçimlere göre 5 puan civarında bir yükseliş sağladı. Ancak genel yapıyla ve 2007 seçimleriyle karşılaştırıldığında CHP'nin yeni seçmenden bir miktar artış sağlamakla birlikte, AKP nezdinde seçmenin %50'lere varan bir oranla konsolide olduğu, Kalan %50'nin ise CHP (%26), MHP (%13) ve Emek Bloğunun bağımsız adayları (yaklaşık olarak %11) arasında dağıldığı görüldü. Bu toplumsal yapı ve siyasal duruş, aktörler değişse de uzun bir müddet değişmeyecektir.

Seçimlerin akabinde, 17-18 Temmuz 2012 tarihinde, parti 34. Olağan Kongresini gerçekleştirdi. Bu kongrede bir yandan İlhan Cihaner, Sezgin Tanrıkulu ve Faik Öztrak gibi Kılıçdaroğlu'nun yeni vizyonuna uygun politikacılar parti meclisi üyesi olurken, diğer yandan da Fikri Sağlar, Ercan Karakaş, Erdoğan Toprak ve Adnan Keskin gibi, eski yönetime yakın isimlere de mecliste yer verildi. Parti meclisinin düzenlediği, kurultaya ilişkin rapor incelendiğinde, “Kemalizm” sözcüğünün hiç kullanılmadığı, “emperyalizm” sözcüğünün ise yalnızca bir kez, “Amacımız” adlı bölümde kullanıldığı göze çarpar. “...Emperyalizmin, sömürünün ve sömürgeciliğe yönelik her türlü uygulamanın önlenmesi için mücadele...” biçiminde geçen bu cümle de, daha ziyade ana hatları tarif eden bir anlayışı gösterir. (CHP, 2012; 14) Sonuç olarak ideoloji yönünden CHP’de değişen çok fazla şey olmadığı söylenebilir. Ancak sosyal ve ekonomik politikalar kısmına gelindiğinde durum farklılaşır. Bu bölümde oldukça geniş açıklamalara yer verildiği, geniş halk kesimlerine hitap eden politikalar önerildiği göze çarpar. Emekliler, işçiler, çiftçiler, KOBİ ve öğrenciler ile kadınlar gibi farklı toplum kesimlerine hitaben vaatler ve politikalar, geniş biçimde ele alınmıştır. Rapor, tarihsel süreci de tamamen farklı bir açıdan ele alır. Rapora göre; CHP’nin Türkiye’de gerçekleştirdiği üç büyük devrimden ilki Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması, ikincisi çok partili yaşama geçiş ve üçüncüsü de sosyal demokrasidir. Şimdi CHP ülkeye özgürlükçü demokrasiyi de getirerek dördüncü büyük devrimi gerçekleştirmek istemektedir (CHP, 2012; 149-150). Son derece genel hatlarıyla çizilmiş, fazla derin bir tahlil içermeyen politikaların ardında, CHP’nin tam olarak Kirchheimer’in parti tipolojisinin izini sürdüğü anlaşılmaktadır.

Seçimlerden sonra, iktidarın alkol yasağı tartışmaları başlatması, karışık öğrenci yurtlarına izin verilmeyeceği açıklaması gibi meseleler sebebiyle ülke gündemi gergindi. Dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan’ın, 28.05.2013 günü alkol yasağını savunmak için “iki tane ayyaşın yaptığı yasa muteber oluyor da, dinin emrettiği bir yasa sizin için neden reddedilmesi gerekiyor” biçiminde bir ifade kullanmasıyla tepkiler daha da arttı. Aynı gün, başbakanın daha önce AVM, otel ve rezidans yaparak değerlendireceklerini belirttiği Taksim Gezi Parkı hakkında İstanbul 6. İdare Mahkemesi ve 2 No’lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını

Koruma Kurulu kararı olduğu hâlde inşaat makineleri sokularak yıkım ve ağaç sökme işlemlerine başlandı. Belediye üniforması giydirilmiş taşeron firma işçileri ve polis eşliğinde, yıkıma başlanmak istendi. Çevreci aktivistlerin, kurul, kararı, mahkeme kararı ve proje onayı olmadan bu yıkımı gerçekleştiremeyeceklerini ifade etmelerine rağmen, firma yetkilileri ellerindeki kendi çizmiş oldukları projeyi göstererek polisten yardım istediler. Bunun üzerine emniyet güçleri göstericileri güç kullanarak gerilettiler ve bu arada iki ağaç köklendi. Bu sırada konuyu haber alan Milletvekili Sırrı Süreyya Önder, emniyet güçleriyle görüşerek, özel şirket elemanlarına zabıta üniforması giydirildiğini, firmanın yıkım ruhsatı olmadığını, polisin asıl usulsüz yıkım yapan bu gruba müdahale etmesi gerektiğini söylediği bir görüşme gerçekleştirildi. Ancak görüşmelerden sonuç alınamayınca milletvekili ağaçlara yönelen iş makinelerinin önüne set olmak durumunda kaldı. Türkiye tarihine geçen “Gezi Parkı Direnişi” 28 Mayıs 2013’te bu şekilde başladı. Bir çevre koruma duyarlılığının sonucu olarak başlayan olaylar, 28 ve 29 Mayıs gecelerinde parkta oturma eylemi yapan gruplara emniyet güçlerinin sert müdahalesiyle daha da şiddetlendi. Toplumun her kesiminden insan, Gezi Parkına akarak direnişe destek olmaya başladı. Polisin sert tavrı ve hükümetin tavizsiz tutumu olayların büyükşehirler ve diğer illere de yayılmasına sebep oldu. Taksim Meydanı göstericiler tarafından işgal edildi. Olaylar sonucunda 2’si emniyet görevlisi 11 kişi hayatını kaybetti, 8000’den fazla insan yaralandı. 3000’den fazla insan gözaltına alındı ve ülkenin 79 şehrinde eylemler yapıldı.

Gezi Parkı Eylemleri, toplumun bir bölümünün iktidarın sosyal olaylar ve Cumhuriyet değerlerine ilişkin söylemlerinden duyduğu rahatsızlığın bir sonucu olmuştur. Spontane başlayan eylemler giderek kitleselleşmiş ve bu büyüklükteki her protestoda olacağı gibi yasadışı örgütlerin ve dış istihbarat örgütlerinin yönlendirmelerine açık bir hale gelmiştir. İktidarın meseleyi yatıştırmak yerine, inatlaşan ifadelerle toplumu germesi, olayların yatışmasının önüne geçmiştir. Bu süreç Türkiye tarihindeki en kitlesel ve uzun süreli eylemlerden biri olmuş ve birçok sosyal etkiyi barındırmıştır. Bunlardan belki de en önemlisi, eylemler sırasında bir araya gelen çeşitli görüşlerden insanların ortaklaşması ve birbirleriyle iletişime geçmeleridir. Toplumda yer alan tarihsel fay hatları bu süreçten edinilen tecrübelerle biraz olsun yatışırken, İslami duyarlılıkları olan kitlelerde olaylar “dış güçlerin ülkeyi bölme çabası” olarak algılanmıştır. Ki bu algının tamamen yanlış olduğu da kesin olarak iddia edilemez. Diğer taraftan olaylarda FETÖ kışkırtmasının da bulunduğu iddia edilmiştir.

CHP olaylarda eylemcilere destek verirken, konunun daha kanlı boyutlara gelmemesi için çaba sarf etmeye çalışmıştır. Ancak eylemciler, kendilerinin herhangi bir parti bayrağı

altında mücadele etmediğini ve CHP'nin de yeterince etkili muhalefet yapmadığını belirterek, Kılıçdaroğlu'nun yapmak istediği 1 Haziran mitingini iptal etmesine sebep olmuşlardır.

Gezi Parkı olaylarıyla gerilen toplumsal ortam, daha yıl bitmeden 17-25 Aralık 2013 tarihlerinde, sonradan FETÖ üyesi oldukları anlaşılan yargı ve güvenlik mensuplarınca başlatılan bir operasyonla sarsıldı. 4 Bakan ve 3 bakan çocuğu ile birçok iş adamı, sanatçı ve bürokratın da bulunduğu çok sayıda kişi, altın kaçakçılığı, kara para aklama, rüşvet ve yolsuzluk gibi suçlamalarla kovuşturmaya tabi tutuldu. Hükümet, bu operasyonları kendisine karşı bir komplo olarak nitelendirerek devlet içinde bir “paralel yapılanma” olduğunu açıkladı. Kısa süre sonra karşı atağa geçen hükümet, soruşturmayı yürüten emniyet ve yargı mensuplarının görev yerlerini değiştirdi, açığa aldı ya da meslekten men etti. Bu arada iddiaların odağında olan 3 bakan görevlerinden istifa etti. Sosyal medyaya sızdırılan telefon görüşmeleri, emniyet mensuplarının yaptığı baskınlarda bulunan altın ve paranın televizyonlarda ifşa edilmesi gibi propaganda çabalarının yanında, olayların bir terör ve istihbarat kurgusu olduğu, ancak 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası açığa çıktı. Fakat diğer taraftan, gizlice alınmış kayıtlar olsa da, kaçırılan paraların ve altınların gerçek olması, istifa eden bakanlardan birinin Başbakan Erdoğan'ı suçlayarak onun da istifa etmesi gerektiğini söylemesi ve sonraki süreçte konunun hiç üzerine gidilmemesi, davayı daha da karanlık bir hüviyete büründürdü.

CHP ve Kılıçdaroğlu'nun bu olaylardaki tutumu çok fazla eleştiriye uğradı. Kapatılan medya aygıtlarını “demokrasi adına” savunması ve Fetullah Gülen cemaatinin çeşitli unsurlarıyla sürekli diyalog kurması yoğun eleştirilere uğradı. Olayları tırmandıran 2012 tarihli iktidarın dersaneler planıydı. Bu noktada da Kılıçdaroğlu cemaat dersanelerine sahip çıkmış ve eğitim sisteminin dersaneleri mecbur kıldığını açıklamıştı. Bu gibi vakalar, toplumun her kesimiyle kucaklaşma amacındaki Kılıçdaroğlu ve partisi açısından olumsuz sonuç doğurmuştur. Diğer taraftan, iktidar tarafından başlatılan “çözüm sürecine” yönelik CHP'nin tepkisi, kapalı kapılar ardında sözler verilmemesi, konunun Meclise getirilmesi şeklinde oldu. CHP'nin muhalefette kısmen beraber hareket ettiği MHP ile Gülen Cemaatine yönelik operasyonlara bakış ve Çözüm Süreci konusunda ilk fay hatları da bu dönemde başladı. MHP Çözüm Sürecini bir ihanet olarak görmekte ve AKP'ye bu noktadan hücum etmekteydi. CHP ise daha ılımlı bakıyor, sadece konunun mecliste çözülmemesine itiraz ediyordu.

Bu siyasi kargaşa ortamında Türkiye, 10 Ağustos 2014'te Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine gitti. Kılıçdaroğlu liderliğindeki CHP, MHP ve birçok küçük partiyle ittifak yaparak, Eski İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu'nu aday

gösterdi. Bu tercih özellikle sol çevreler tarafından yoğun eleştirilere uğradı. Gerilime tuz biber eken ise; Kılıçdaroğlu'nun masaya vurarak “tıpış tıpış gidip oy vereceksiniz” diye gaf yapması oldu. (Kılıçdaroğlu, 2014) Sonuçta CHP-MHP İttifakı, tam olarak bir önceki seçimlerde aldıkları oy oranının toplamı olan %38,44 oy oranıyla seçimi kaybetti. Erdoğan %51 oy oranı ile cumhurbaşkanı seçildi. Seçimlerde “Ekmek İçin Ekmeleddin” sloganıyla yola çıkan muhalefetin adayı oldukça silik bir figürdü. Dahası yukarıda bahsedilen toplumsal kampaşma, seçmenlerin kutuplaşmalarına sebep oldu. Erdoğan genel seçimlere göre 400 bin civarında az oy almıştı. Bunun da FETÖ etkisi olduğu düşünülmektedir. Ancak muhalefetin durumu daha kötüydü. 2011 seçimlerine göre neredeyse 1 milyon daha az oy aldılar ve sandığa gidiş oranı %74 seviyesinde kaldı. Sandığa gitmeyenlerin çoğunluğunun muhalif seçmen olduğu tahmin edilmektedir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin parlattığı asıl aday ise Halkların Demokratik Partisi (HDP) Genel Başkanı Selahattin Demirtaş oldu. Demirtaş, esprili ve Türkiye'ye açılma hedefindeki politik söylemiyle, HDP'nin tarihsel oyu olan %4 civarındaki potansiyeli baraj seviyesine taşımayı başardı. Bu aşamadan sonra, HDP ve ardılı olan partiler baraj sorunu yaşamadılar.

Seçim sonuçları CHP'de sarsıntı yarattı. Sözcülüğünü Ankara Milletvekili Emine Ülker Tarhan'ın yaptığı bir grup, seçim sonuçlarını bir “felaket” olarak değerlendirerek, partinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu iddia etti. Genel Başkanı istifa edip kurultaya gitme çağrısı yapan Tarhan'a; Birgül Ayman Güler, Süheyl Batum, Dilek Akagün Yılmaz, Nur Serter ve İsa Gök gibi partinin “ulusalcı” olarak bilinmen vekilleri de destek verdiler.

Bu gelişmeler üzerine, genel başkan Kılıçdaroğlu, mevzuattaki yetkisini kullanarak olağanüstü kurultay çağrısı yaptı. Eylül 2014'te yapılan olağanüstü kurultayda, rakibi Muharrem İnce'yi saf dışı bırakarak yeniden genel başkan seçildi. Emine Ülker Tarhan bir ay sonra partiden istifa ederek, Anadolu Partisi adıyla yeni bir parti kurdu. (Tarhan, 2014)

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sona ermesinden Türkiye 2015 Haziran'ında gerçekleşecek genel seçimlere kadar, Türkiye bir yandan güneyinde süren savaşın etkilerini yakıcı biçimde hissederken, diğer taraftan da iç politikada iktidarın başlattığı çözüm sürecinin sancılıyla başa çıkmak durumundaydı. Ayrıca devlet içerisindeki paralel yapılanma da hala etkinliğini sürdürmekteydi. Seçimlere kadar geçen süreç, PKK eylemleri, İŞİD bombalamaları ile ve gerginlik dolu geçti. 28 Şubat 2015'te tarihe Dolmabahçe Bildirisi olarak geçen görüşmeler gerçekleşti. Hükümet ve PKK arasında uzlaşılan mutabakat metni Sırrı Süreyya Önder tarafından okundu. Ancak sonrasında hızla gelişen olaylar, soğuk savaş dönemini andıran casusluk ve askeri faaliyetler, karşılıklı açıklamalarla çözüm süreci bir anda

bitirildi. Oysa Öcalan tarafından PKK'ye 2015 nevruz kutlamalarında silah bırakma çağrısı yapılmıştı. 2015 seçimlerine gidilirken, anlaşılmaz bir şekilde Türk ordusuna ait iki uçak “kazası” meydana geldi. 3 Pilot hayatını kaybetti. Bilinen dört PKK saldırısı ve bir İŞİD saldırısı gerçekleşti. Kuzey Irak'a Türk Ordusu tarafından operasyon düzenlendi.

Bu ortamda gidilen 7 Haziran 2015 seçimlerinde AKP meclis çoğunluğunu kaybetti. Yapılan koalisyon görüşmeleri sonuç vermedi. Bu arada Türkiye'nin her yerinde terör olayları, bombalamalar, saldırılar yaşandı. Suruç, Ceylanpınar ve Ankara saldırılarında birçok insan öldü. Erdoğan'ın çözüm süreci izleme komitesi gibi bir şeyi kabul etmediğini açıklamasıyla süreç fiilen bitti. Ardından Dağlica'da 32 Türk askeri PKK tarafından katledildi. Böylece çatışmalar yeniden başladı. 1 Kasım 2015 Seçimleri hem de çözüm sürecinin, hem muhalefetteki işbirliğinin sonu oldu. AKP yeniden tek başına meclis çoğunluğunu aldı. Ancak Türkiye'yi sarsan olaylar silsileleri yine de bitmedi. Özellikle, dönem itibarıyla paralel yapı olarak anılan, sonrada FETÖ terör örgütü olarak anılan yapı, resmi görevlilere suikasttan yabancı uçakların düşürülmesine, yargı ve emniyetin paralize edilmesinden ekonomik müdahalelere kadar akla gelen her türlü yöntemle Türk devletine saldırdı.

Yaşanan gerilim, 15 Temmuz 2016 günü Türk Silahlı Kuvvetleri'nde gizlenmiş FETÖ'cü unsurların darbe girişimiyle sürdü. Bu esnada Türk devletinin önemli kurumları ve bu arada meclisi, kendi uçakları tarafından vuruldu. Askeri operasyon 2 gün içerisinde bitirilerek teröristler temizlendi. Ancak devlet içerisine gizlenmiş olan unsurların temizlenmesi 2024 yılı itibarıyla tamamlanmamıştır. Bu darbe Türk devlet yapısının ve siyasal hayatının toplumda sorgulanmasına yol açtı. Birincisi, bir konu anlaşılmıştı ki anayasaya ve Türk bayrağına sadakat göstermesi gereken personellerin bir kısmının sadakatleri yabancı odaklardır. İkincisi, belirli mevkilerde 3-4 bin yetişmiş kilit eleman kullanmak büyüklüğü ve tarihselliği ile ünlü Türk devletini aciz bırakabilmektedir. Üçüncüsü ise devlette liyakat yerine nepotizm, dinsel unsurlar ve partizanlığın tercih edilmesi ülkenin elini kolunu bağlamıştır. Çünkü gerçek şudur ki bu darbe daha iyi planlanmış olsa, bu kadar kolay savunmak mümkün olmayabilecektir. Yine bir başka gerçek de şudur ki, Türk devletini savunan unsurlar, çoğunlukla beğenilmeyen “vatansever” unsurlardır.

Ancak kısa zamanda iktidarın olaylardan yeterince sonuç çıkarmadığı anlaşıldı. İlan edilen OHAL ve soruşturmalar, yine belirli siyasi hedeflere malzeme yapıldı. Güçlü ve kadim geleneği ile bilinen Türk Devlet yapısı tecrübeli pilota, gelir uzmanına, savcıya ve hâkime muhtaç hale getirildi.

CHP'nin tavrı öncelikle darbeye diğer partilerle birlikte karşı durmak ve birliktelik pozu vermek şeklinde oldu. Ancak 20 Temmuz'da ilan edilen OHAL ve anayasa değişikliklerini fırsatçılık olarak gördü. Kemal Kılıçdaroğlu bu olayı "20 Temmuz Sivil Darbesi" olarak niteledi. Bu koşullarda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesini, yasama, yürütme ve yargıda bir takım düzenlemeleri içeren anayasa değişikliği önerisi referanduma götürüldü. 16 Nisan 2017'de yapılan referandumda evet oranı %51,41 hayır oranı ise %48,59 oldu. Hem seçimlere hem de anayasa değişikliğine yoğun itirazlar ve eleştiriler oldu. Her şeyden önce bu sonuçlar ülkedeki yoğun kutuplaşmayı gözler önüne serdi.

CHP'nin ve genel başkanı Kılıçdaroğlu'nun 2017'ye kadar gelen süreçte aldığı eleştiriler; FETÖ'nün kumpas olarak nitelenen eylemlerine ılımlı yaklaşması, CHP'ye şahsiyetli bir politika izletmemesi ve yanlış adaylar belirlemek üzerinden oldu. Diğer taraftan partiyi merkeze açma siyasetinin de bu dönemde pek başarılı olamadığı görülmektedir. Partiye kabul ettiği sağ eğilimli üyeler yeterince verimli olamadıkları gibi, parti içinde de huzursuzluğa sebep olmuşlardır. Partinin muhalefet vazifesini yaparken, iktidarı kendi politikalarına yaklaştırmada da etkili olamadığı ve net politikalar üretmekte de tıkanıldığı gözlenmektedir. Bu konuda MHP'nin daha başarılı olduğu düşünülmektedir. Ancak 2017 süreci sonrası, Kemal Kılıçdaroğlu'nun daha proaktif bir yaklaşım sergileme fırsatı olacaktır

5.3. Kemal Kılıçdaroğlu'nun Genel Başkanlığının İkinci Dönemi (2017-2023)

Darbenin ardından geçen iki yıllık süreç, siyasette gerilim ve kutuplaşmanın zirve yaptığı bir dönemi ifade etmektedir. CHP milletvekili ve gazeteci Enis Berberoğlu'nun, MİT turları ile ilgili görüntüleri gazeteci Can Dündar'a sağlamak suçundan hapis cezası alarak tutuklanması, CHP içinde büyük bir infial yarattı. CHP parti grubuyla olağanüstü toplandı, 15 Haziran 2017'de Güvenpark'ta bir açıklama yapan Kemal Kılıçdaroğlu, "Adalet Yürüyüşü" olarak tarihe geçecek süreci başlattı. Kılıçdaroğlu açıklamasında 20 Temmuz sürecini "darbe" olarak tanımlarken, insanca yaşamak için işçi, memur, köylü, emekli, kısacası toplumun tüm kesimleri için adalet istediklerini belirtti. (Emre, 2020; 206) 420 Kilometre uzunluğunda süren etap, toplamda 25 günde tamamlandı. Çeşitli kesimlerden siyasetçiler, sanatçılar, yazarlar, akademisyenler ve vatandaşlar, Kılıçdaroğlu'na destek vermek amacıyla ziyarette bulundular ve beraber yürüdüler. Yürüyüş boyunca CHP'lilerin sloganı "Hak, hukuk, adalet" oldu. Gerek Türkiye'de gerekse yurtdışında büyük ilgi topladı.

Adalet Yürüyüşü, 9 Temmuz 2017’de İstanbul Maltepe’de yapılan mitingle tamamlandı. Burada yaptığı konuşmada Kılıçdaroğlu, herkes için adalet talebini yineleyerek, “dünyanın bütün nehirleri adalete susamış bir insanın susuzluğunu gideremez” ifadelerini kullandı. (Kılıçdaroğlu, 2020; 229)

Yürüyüş muhalefetin toparlanması ve bir araya gelmesi yönünde ilk adımları başlattı. Çeşitli kesimlerden yürüyüşe destek verilmesi, muhalif çevrelerin moral desteği bulmasını sağladı. Özellikle İYİ Parti ve CHP arasında kurulan bağlar, Meral Akşener’in yeni kurulan partisinin seçimlere katılabilmesi ve grup kurabilmesi için Kılıçdaroğlu tarafından destek verilmesi, muhalif kesimin bir araya gelebilmesi açısından önemlidir.

Bu iletişimin sonucu “Millet İttifakı’nın” kurulması oldu. 2017 Cumhurbaşkanlığı Sistemine Geçiş Referandumu sırasında işbirliği yapan dört parti; CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi (SP) ve Demokrat Parti (DP), bu defa genel seçimler için resmi bir ittifak kurdular. Aynı ittifak 2019 Yerel Seçimleri için de tekrarlanacaktır.

Ancak yine de 2018 seçimlerine muhalefet ayrı Cumhurbaşkanı Adayları ile girdi. CHP’nin adayı aynı yıl CHP kurultayında Kılıçdaroğlu’na karşı aday olmuş olan Muharrem İnce oldu. İYİ Parti Meral Akşener, HDP ise Selahattin Demirtaş ile seçimlere katıldı. Seçim sonuçları iktidar ve muhalefet arasındaki %52-%48 dengesini değiştirmemiş, iktidar blokunun 26 milyon oyuna karşılık muhalefet blokunun 23 milyon oyu olduğu, tekraren görülmüştür.

Her iki seçmen kitlesinin de kendi sınırları içinde kaldığı ve kutuplaşmanın devam ettiği de çıkan sonuçlar arasındadır.

2019 yerel seçimlerine kadar gelen süreç, ülke ekonomisinin giderek daraldığı, çözüm sürecinin bitirilmesinden sonra AKP’nin süratle milliyetçi söylemlere kaydığı bir dönemi simgelemektedir. Suriye’de yaşanan iç savaşın etkileri, Rusya- Ukrayna Savaşı gibi uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmeler, Batı’nın Erdoğan’a bakışının değişmesi gibi etmenler Türk Hükümetini uluslararası alanda da zorlamaktaydı. Bu şartlarda CHP’nin stratejisi, bir yandan muhalefeti bir araya getirmek, diğer taraftan da söylemlerini merkeze yaymak olmuştur. Türkiye’deki toplumsal kutuplaşmanın değişebilmesi için daha fazla popülist söylemlere yer verme eğilimi, sağ siyasetin temsilcilerini partiye kabul etme ve diğer muhalefet partileriyle sürekli diyalog yolu benimsendi.

Fedayi (2019; 1865), CHP’deki bu popülist söylemi, “ideolojisizliğin ideolojisi” olarak tanımlamıştır. Ona göre; Mouffe - Laclau ikilisinin demokrasinin radikalleştirilmesi projesi, yine Mouffe’un demokrasinin geliştirilmesi ve ilerletilmesi tarzında bir politika oluşturulması tezleriyle geçerliliğini yitirmiştir. Ancak Mouffe’un bu önerisi, sadece demokrasinin ıslah

edilmesi ve derinleştirilmesi için gerekli görülen politikaların oluşturulması olarak değil, aynı zamanda sol için “popülist momenti” kavramak ve bu anlayışı bir iktidar stratejisi olarak geliştirmek yönünde okumalıdır. Burada, popülist moment tanımı CHP açısından önemli bir unsurdur.

5.3.1 Yeni CHP ve Popülizm İlişkisi

Kemal Kılıçdaroğlu liderliğinde CHP’nin tercihi, sosyal demokrat savların günün siyasal düzleminde etki bırakan unsurlara göre öne çıkarılması, bu çalışmada “ideolojisiz Kemalizm” olarak tanımlanan popülist bir Atatürkçülük anlayışının da toplumdaki temel dinamiklere uyarlanarak savunulması oldu. Fedayi, sağ ve sol popülizm birbirinden farklı retoriklerle “halk” birbirlerinden ayrışsalar dahi, stratejinin temelinde popülist paradigmaları temel alan bir rakip hatta düşman ile bunun karşısında yer alan birleşmiş bir halk kurgusu ile başarılı olduklarını tespit etmektedir.

Fedayi (2019; 1865), CHP’deki bu popülist söylemi, “ideolojisizliğin ideolojisi” olarak tanımlamıştır. Ona göre; Mouffe - Laclau ikilisinin demokrasinin radikalleştirilmesi projesi, yine Mouffe’un demokrasinin geliştirilmesi ve ilerletilmesi tarzında bir politika oluşturulması tezleriyle geçerliliğini yitirmiştir. Ancak Mouffe’un bu önerisi, sadece demokrasinin ıslah edilmesi ve derinleştirilmesi için gerekli görülen politikaların oluşturulması olarak değil, aynı zamanda sol için “popülist momenti” kavramak ve bu anlayışı bir iktidar stratejisi olarak geliştirmek yönünde okumalıdır

Burada, popülist moment tanımı CHP açısından önemli bir unsurdur. Partinin tercihi, sosyal demokrat savların günün siyasal düzleminde etki bırakan unsurlara göre öne çıkarılması, bu çalışmada “ideolojisiz Kemalizm” olarak tanımlanan popülist bir Atatürkçülük anlayışının da toplumdaki temel dinamiklere uyarlanarak savunulması oldu. Fedayi, sağ ve sol popülizm birbirinden farklı retoriklerle “halk” birbirlerinden ayrışsalar dahi, stratejinin temelinde popülist paradigmaları temel alan bir rakip hatta düşman ile bunun karşısında yer alan birleşmiş bir halk kurgusu ile başarılı olduklarını tespit etmektedir.

Yalın Alpay (2017; 36), toplumda bilgi kirliliğinin kökenlerini “Hakikatin Önemsizleştirilmesi” başlığında tartışır. Ona göre; hakikatin önemsizleşmesi yalan, dezenformasyon ve sahte hakikatler üretilmesi aşamasından süzülen bir süreçtir. Alpay, hakikatin üzerini örtmeye yarayan olguları; post-modernizm, yeni medya düzeni, demokrasiye duyulan güvenin azalması ve popülizm olarak sıralar.

Alpay’a göre popülizmin ilk unsuru “gerçek halk” mitidir. Popülistler, aslında hiçbir zaman homojen olmayan toplumu, kendi referans aldıkları toplumsal grup üzerinden halklaştırarak, kendilerini halkın kişileşmiş hali pozisyonuna sokarlar. Siyasal alanda; popülizmin en belirgin özelliği seçkin düşmanlığıdır. Kendilerini tüm toplumun temsilcisi sayan popülistler, Jan – Werner Müller’in deyiimiyle “ben halkım sen kimsin derler” (Müller, 2018; 15). Ancak ilginç biçimde seçkin düşmanı olan popülizm, çoğulculuğa da düşmandır. Toplumun yegâne temsilcileri olarak kendilerini öne çıkaran popülistler açısından çoğulcu bir demokrasi anlayışı, toplumun dış tehditler ve onun içerideki unsurları tarafından tehdit edilmesine yarar bir aparattan başka bir şey değildir. Mağduriyet edebiyatı da popülizm için olmazsa olmazdır. Ancak bunlar muhalefetteyken işe yaramaz. Muhalefetin birleştiriciliği vurgulaması gerekir. İktidardaki popülizm ise kendi tabanını mağduriyet ya da intikam söylemiyle pekiştirilebilir. Hem iktidar hem de muhalefet açısından popülizmin diğer altın kuralı kutuplaşmadır. Böylelikle iktidar ve muhalefet seçkinleri kitlelerini istedikleri politika doğrultusunda yönlendirebilirler. Bunun yanında devletin sömürgeleştirilmesi ve ayrıcalıklı hukuk gibi unsurlarla popülist siyasetin gerekleri tamamlanmış olur.

Yalın Alpay’ın yukarıda özetlenen kuramı, Türkiye’de hem AKP hem de CHP açısından tutarlı gözükmetedir. AKP’nin iktidar popülizmi karşısında CHP’nin de muhalefet popülizmi çizgisinde hareket ettiği, toplumdaki en büyük iki toplumsal figür olarak aynı zamanda en büyük iki kümelenmeyi oluşturan bu iki partinin, siyasal alanı ele geçirdiği görülmektedir.

Bu kurama göre; AKP’nin bir “tehdit” algısı yaratarak karşısında birleşmiş bir Türk milleti mefhumu oluşturmaları ve bu düzeyde bir politik mücadele ile sonuç alması, verilerin doğru olduğunu göstermektedir. AKP’nin, Türkiye’de 2002 sürecinden bu yana yapılan genel seçimlerde, politik ortaklık kurduğu unsurlar değişmek kaydıyla, genellikle %46 ila %52’lik oranda bir kitleyi konsolide etmeyi başardığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak sağ popülist politikaların 2002 ile 2023 yılları arasında başarılı olduğu ileri sürülebilir. Ekonomik kriz, ülke genelinde yaşanan sarsıntılı siyasal krizler ve dış konjonktüre rağmen, AKP dikkate değer biçimde, büyük bir toplumsal kesimi bir arada tutmayı başarmıştır. Geçmiş iktidarların, iç veya dış konjonktürden doğan istikrarsızlık dönemlerinde büyük oy kayıpları yaşamaları, kimi zaman iktidarı kaybedip, kimi zaman baraj altında kalarak silindikleri dönemler görülmüştür. Ancak AKP özelinde, iktidarın tüm hataları, iç ve dış unsurlardaki değişikliklere rağmen benzer oy oranlarını almayı başardığı, iktidarını hemen hemen aynı güçle koruduğu görülmektedir.

Buna karşın, muhalefetin farklı ideolojik kaynaklardan geliyor olması, sadece iktidar karşıtlığında bir ittifak düzlemi kurulamayacağını göstermiştir. 2015 Seçimlerinde AKP karşısında çoğunluğu ele geçirmelerine rağmen, o zamanki muhalefet partisi MHP'nin diğer bir muhalefet partisi HDP ile hiçbir biçimde yan yana gelmeyeceğini belirtmesi üzerine, seçimler yenilenmiş ve AKP rekor oyla tek başına iktidarını korumuştur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişin oylandığı 2017 Referandumunda da 52-48'lik durum devam etmiştir. Hatta denilebilir ki aday odaklı tercihlerin yapıldığı yerel seçimlerde dahi, genel seçimlere çok benzer sonuçlar ortaya çıkmış, kutuplaşma kırılamamıştır.

Bu sonuçların ortaya çıkmasında, iktidarın popülist söylemini derinleştirmesi yanında, muhalefetin etkili bir politika üretememesi de etkili olmuş ve muhalefetin parçalı yapısının aşılamaması, Türkiye toplumunda oluşan fay hatlarının kırılamaması da önemli bir faktördür.

Yukarıda anlatılan siyasal durumun tek istisnası, 2019 Yerel Seçimleri olmuştur. Burada da iktidar ya da muhalefet blokundaki oy sayıları ve oranlarında anlamlı bir değişiklik olmadığı halde, muhalefetin kendi arasında işbirliği yapabilme olanaklarının doğmuş olması, başta Ankara ve İstanbul olmak üzere birçok kentin muhalefetin yönetimine geçmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum hem muhalefet bloğunda özgüven kazanılmasını hem de işbirliği stratejisinin etkili olduğu inancının kuvvetlenmesini sağlamıştır. Gerçekte 52-48 biçiminde, sürekli olarak 2 ya da 3 puanlık sapmalarla değişen temel eksen bozulmamıştır.

5.3.2 Millet İttifakı Süreci

CHP 2019 Yerel seçimlerinden aldığı güçle, 2023 seçimlerinin hazırlıklarına girişmiştir. Bu kapsamda atılan en önemli politik adımın “İkinci Yüzyıla Çağrı Beyannamesi” olduğu söylenebilir. Bir açıdan, 1959 tarihli “İlk Hedefler Beyannamesi” tarzını benimseyen bu bildiri, CHP'nin politik yönünü belirleyen bir belge olmuştur. Temmuz 2020 tarihli 37. CHP Olağan Kurultayı'nda benimsenen İkinci Yüzyıla Çağrı Beyannamesi, 13 maddeden oluşmaktadır. Beyannamenin içeriği şöyledir:

1. Yeni bir anayasa yapılarak güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme geçilecek,
2. Kürt Sorunu dâhil tüm sorunlar, demokratik mutabakat ve barış temelinde TBMM tarafından çözülecek.
3. Devlet yönetimi ve toplumsal sistemde liyakat esas olacak,
4. Demokratik bir seçim yasası ile millet iradesinin meclise tam olarak yansımaları sağlanacak,
5. Siyasi Ahlak yasası ile milletin vekilini denetleyebilmesi sağlanacak, siyaset arındırılacak,

6. Mali mevzuat yeniden düzenlenerek, katılımcı, şeffaf ve rekabeti teşvik eder hale getirilecek,
7. Sayıştay yeniden ele alınarak işlevsel hale getirilecek. TBMM'de kesin hesap komisyonu kurulacak. Ulusal Vergi Konseyi kurularak raporları her yıl Resmi Gazete 'de yayımlanacak.
8. Stratejik Kalkınma Teşkilatı kurularak, adil ve hakça bir gelir dağılımını tesis edecek stratejik planlamalar yapılacaktır,
9. Eğitim Sistemi, tüm paydaşların katılımıyla yeniden ele alınacak. YÖK kaldırılacak, sanayi bölgelerine teknoloji liseleri kurularak istihdam gücü arttırılacak,
10. Gelecek İçin Ekosistem Hakkı Tesis edilecek,
11. Sosyal yardımlar, yeni baştan ele alınarak yurttaşın hakkı olarak işlevselleştirilecek, aile sigortası kurulacaktır,
12. Yerel-merkez dengesi kurularak yerel yönetimlerde kayyum uygulamasına son verilecek. Yerel yönetimlerin mali disiplin ve özerklikleri yeniden biçimlendirilecek,
13. Ortadoğu Barış ve İşbirliği Teşkilatı kurulacaktır. Akılcı, barışçıl gerçekçilikten sapmayan uluslararası hukuka ve meşruiyete önem veren bir dış politika izlenecek. (Birgün, 2020)

Beyannamenin en önemli unsurları; güçlendirilmiş parlamenter sisteme geçiş, Kürt sorununun TBMM içinde çözümü, siyasal ahlak yasası vaatleri ile stratejik planlama ve sosyal haklara ilişkin çözümlerdir. Beyannamenin ana kurgusu, Cumhuriyetin ikinci yüzyılında yepyeni bir siyasal anlayışla toplumu kucaklayabilecek bir iktidar inşasıdır. Yunus Emre, beyannamenin özünü, “Erdoğanizm” olarak tanımladığı otoriter iktidara karşı kimlik siyasetini dışlayarak toplumsal sorunları en geniş uzlaşi kültürü temelinde çözmeye talip olan çoğulcu ve geniş katılımlı bir iktidar modelinin inşası olarak tanımlamaktadır.

Selin Sayek Böke (2023; 8-11) CHP'nin ekonomi politikalarını kara para dolaşımının kesilmesi, vergilendirme sisteminde reform yapılması, rant projeleri ve Kamu İhale Kanunu'nda düzenlemelerin yapılması ve gelirin üretici güçlere dağıtılması başlıklarına dikkat çekmektedir.

Uluç Gürkan (2021; 100-105), dış politikada CHP'nin getireceği yönelimi “bölge merkezli strateji” olarak açıklamaktadır. Buna göre Türkiye'nin Rusya, ABD, AB üçgeninde büyük güçlerin çıkarlarına göre değil kendi özgün ve bağımsız politikasına geri dönerek Mustafa Kemal'in evrensel ilkeleri ışığında bir strateji belirlemesi gerekir. Türkiye'nin hem Akdeniz-Balkanlar hinterlandında, hem de Kafkasya-Orta Asya ekseninde işlevsel politikalar üretmesi gerekmektedir.

Ömer Faruk Gençkaya (2021; 49), popülist politikaların hâkim olduğu bir dönemde kuvvetler ayrılığına dayanan güçlü bir parlamenter sistemin önemine dikkat çekmektedir. Ona

göre; kuvvetler ayrılığı ilkesinin derinleştirilmesi ve parlamentonun denetim işlevinin arttırılması “iç kapasite,” sivil toplumun yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesi, yurttaşların hak ve ödevler noktasında eğitilmesi ve medya özgürlüğü ise “dış kapasite” ile ilgilidir. Bu iki unsurun birleştirilerek içselleştirilmesi, rejimin gücünü ve demokrasinin işlevini arttıracaktır.

Kemal Kılıçdaroğlu (2020; 431) ise; Türk kurtuluş ve demokrasi mücadelesi tarihinin tahlilini yaptıktan sonra cumhuriyetin demokrasiyi taçlandığı ikinci yüzyılda ise sıranın demokrasinin cumhuriyeti taçlandırmasına geldiğini belirtir. Cumhuriyetin 100. Yılında dogmalardan arınmış, özeleştiriden korkmayan, toplumsal mutabakata dayalı yeni tarih yazması umuduyla “Halkçı Demokratik Cumhuriyeti” selamlar.

Açıklamalar ve ifadelerin toplamından, CHP’nin Kılıçdaroğlu yönetiminde ekonomik ve sosyal politikaları öne çıkaran, katılımcı ve kitlesini genişletmeye yönelik popülist politikaları içselleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu politikaların bir sonucu olarak, 2018’de kurulmuş bulunan Millet İttifakı, 2023 Genel Seçimlerine esas teşkil etmek üzere Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA) ve Gelecek Partisi’nin katılımıyla “Altılı Masa” olarak da adlandırılan bir yapıya dönüştü. İttifak uzun bir görüşme ve toplantı trafiği sonunda, seçimi kazanmaları halinde düşündükleri sistemi içeren “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Mutabakat Metnini” 28 Kasım 2022’de kamuoyuna duyurdu. Özü itibarıyla; güçlü bir başbakan ve bakanlar kurulu, tarafsız ve sembolik görevleri olan cumhurbaşkanı ve çeşitli yetkilerle denetim gücü arttırılmış bir meclis öngören metin oldukça ses getirdi.

Temelde demokratik bir anayasa ve çoğulcu demokrasi kurallarına bağlanmış, “restore” edilmiş bir sistem önerisi getiren metin, derinlere inildiğinde ittifakın kendi iç çelişkilerini ve anlaşmazlıklarını yansıtıyordu. Metne bakıldığında; temel ve liberal hükümlerin hepsinde anlaşıldığı göze çarparken, Türk anayasa tarihini yorumlayan “C” bendinde, 1921 Anayasası’na atıf yapıldığı, ancak bir sonraki anayasa olan 1924 Anayasası’na hiç değinmeden 1961 Anayasası ile tarihsel perspektifin çizildiği görülmekteydi. Buradaki ifadelerde de, 1921 Anayasası’ndan sonraki süreçte yapılan anayasaların, ülkeyi kapsayıcılık yönünden daha dar kalıplara soktuğu ifade edilerek, dolaylı yoldan diğerleriyle birlikte 1924 Anayasası’na bir eleştiri getiriliyordu. (Millet İttifakı, 2022; 14) Metnin giriş bölümünde, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçiş referandumunun olağanüstü hal şartları içerisinde yapıldığı ve halkın neredeyse yarısının onaylamadığı bir referandumla kabul edildiği ifade edilerek meşruiyet yönünden eleştiriliyordu. Yine 1961 ve 1982 anayasaları da darbe anayasaları olmaları yönünden eleştiriye uğruyordu. Ancak mutabakatın bu kıstaslarına bakıldığı zaman, referans alınan 1924 Anayasası’nın da bir savaş dönemi anayasası olduğu

ve halkoyuyla da kabul edilmediği gibi bir gerçeklik söz konusuydu. İttifak “geri dönmediğini” yeni bir sistem önerdiğini iddia ediyordu. Ancak önerdiği sistem özü itibarıyla Batı Avrupa demokrasilerindeki demokratik yönlerle, eski parlamenter sistemin unsurlarının harmanlanmasından ibaret görünüyordu. Örneğin tarafsız ve sembolik görevli cumhurbaşkanı, bu özelliklerine rağmen yine de halkoyuyla seçiliyordu. Tahminen cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bir siyasal krize sebep olmaması gerekçesiyle böyle bir karar alınmıştı. Ancak halkın çoğunluğunun oyuyla doğrudan seçilmiş bir cumhurbaşkanının yasama ve yürütme karşısında nasıl olup da bu güce dayanmadan “sembolik” kalacağı, derin bir soru işaretiydi.

Sonuç olarak ittifakın yeni bir sistem önerirken sistemin temel nitelikleri konusunda çok da uyumlu olmadığı kendisini bu metinde belli ediyordu. Zaten sürecin bu kadar uzaması, kamuoyu beklentisinin aksine, aylarca ittifakın aday ve politikaları konusunda somut bir açıklama yapmamış olması durumu izah eder nitelikteydi. Metne yönelik hukuki ve siyasi olarak birçok eleştiri gelmiştir. Seçim kazanılır kazanılmaz yeni sisteme geçilip geçilmeyeceği, çeşitli başlıklarda hangi değişimlerin olacağı gibi birçok da soru sorulmuştur. Ancak kamuoyunun asıl merak ettiği nokta, yeni sistemden ziyade ittifakın cumhurbaşkanı adayının kim olacağı konusuydu. Toplum doğal olarak seçilen cumhurbaşkanının, yürürlükteki sistemle iş göreceğinin, sistemi değiştirmek için gerekli olan anayasa değişiklikleri ya da referandum süreçlerinde TBMM’deki milletvekili sayılarının esas olacağının farkındaydı. Ve beklenti yeni sisteme hemen geçilemediği takdirde kendilerini verili düzlemde “kimin” yöneteceği sorusunun ittifak tarafından yanıtlanmasıydı.

İttifak, bu sorulara uzun süre yanıt veremedi. Önceleri, adayın Cumhur İttifakı bileşenleri tarafından yıpratılma endişesi taşındığı için acele etmediği ifade edildi. İttifakın farklı bileşenleri tarafından, liderlerin adaylık konusunu toplantı gündemine dahi almadıkları belirtildi. Ancak bu süreç uzadıkça toplumdaki beklenti ve endişe artmaya başladı. Altılı Masa mefhumu, karikatürlere ve komedi programlarına konu olmaya başladı. Bu arada Cumhur İttifakı tarafından “benzemezler” olarak tarif edilip, kendi aralarında anlaşamayacakları iddiaları dillendirildi. Mutabakat Metninin ilan edilmesinden tam bir yıl sonraya ve seçimlerin yapılmasına 3 ay kadar bir süre kalıncaya kadar adayın kim olduğu konusu sürüncemede kaldı.

Bu süreçte İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener, altılı masa bileşenlerine daha önce de açıkça söylediğini, Mansur Yavaş ya da Ekrem İmamoğlu’ndan birinin aday gösterilmesi halinde “hayır” demeyeceklerini ifade etti. (Akşener, 2022) Diğer taraftan Kılıçdaroğlu ise kendisine sorulan bir soruya karşılık her iki ismin de Belediye Başkanlığı görevlerine bir

dönem daha devam etmelerinden yana olduğunu açıkladı. (Kılıçdaroğlu, 2022) İttifakın diğer bileşenleri ise, cumhurbaşkanı adayının “Altılı Masadan” biri olması gerektiğini düşündüklerini belirttiler. Üstelik süreçteki tek problem adaylık meselesi de değildi. İttifakın gerçekten başkaca önemli sorunları vardı. Birincisi bazısı yeni kurulmuş, bazısı ise oy oranları çok küçük olan, yani temelde getirilerinin ne olduğu bilinmeyen 4 partinin genel başkanları, protokole göre cumhurbaşkanı yardımcısı olacaklar ve her partiye de birer adet bakanlık verilecekti. İşin ilginç yanı ittifakın bileşeni olmayan ama “ülkenin demokrasiye dönmesi adına” katkısı ve oyları istenen HDP’ye hiçbir şey verilmiyor, sorgusuz destek bekleniyordu. Doğal olarak HDP de bu yaklaşıma, desteğin şartlı olduğunu ve kendileri ile de müzakere edilmesi gerektiğini belirterek karşılık veriyordu. Burak Bilgehan Özipek (2023), tartışmaların tahlilini yaptığı çalışmasında, altılı masanın seçimlerin kesin olarak kazanılacağı, parlamento çoğunluğunun kesin olarak alınacağı ve seçilecek cumhurbaşkanının yetkilerini kullanmayacağına dayanan üçlü bir ön kabulle hareket ettiğini, dolayısıyla seçim için değil seçim sonrası için kafa yordugunu belirtiyordu.

Kılıçdaroğlu stratejisi, AKP’nin sağ popülist politikalarının tersine çevrilmiş hali gibi görünmekteydi. 2002 seçimlerinde kimi liberal, merkez ve sol düşünceli kesimlerin desteğini alan Erdoğan gibi, Kılıçdaroğlu da muhafazakâr, milliyetçi ve Kürt oylarının kendisine akacağı stratejisi ile hareket etmiş olmalıydı. Verili koşullarda Türkiye’de bir sosyal demokrat hareketin başarısının ancak seküler ve milliyetçi kanattan destek alması ve doğuda olabilecek en yüksek potansiyele ulaşmasıyla mümkün olabileceği görünmektedir. Siyasal yelpazenin 2000’li yıllardan itibaren Türkiye’deki şekillenışı, seçim sonuçları ve toplumsal kutuplaşmanın geldiği düzey birlikte değerlendirildiğinde, sosyal demokratların iktidarının bahsedilen üç sacayağından alacakları destekle mümkün olabileceği ortaya çıkmaktadır. Ancak burada temel problem, ittifak ya da işbirliğinin “kiminle” ve hangi düzeyde yapılacağıdır. CHP’nin popülist eğilimini devam ettirmesi, ideolojisini ve politikalarını harmanlayarak güncellemesi ve “halkla” ittifak yapılması mümkündür.

Çalışmanın çeşitli kısımlarında da belirtildiği üzere, Türkiye’nin sorunlarının “ulus” olma perspektifinden ve sınıflar ekseninden çözümünün siyasal program olarak ortaya konma olasılığı da vardır. “Kürt oyları” diye ifade edilen bölgelerde yapılan çeşitli araştırmalar, temel sorunun etnik kimlik ya da yurttaşlık sorunu olmadığı, feodal yapının kırılması, laik ve sosyal hukuk devleti normlarının uygulanması, eşit yurttaşlık bilgi ve bilincinin verilmesi olduğudur. Bingöl’de yaşayan herhangi bir ailenin, kendileri ve çocukları için gelecek kaygıları ile İzmirli bir aileninkinin farklılığı bulunmamaktadır. Farklı olduğuna ilişkin tespit, tüm Türkiye’de oyların %3-4’lük kesimini kontrol eden bir mekanizmanın ideolojik savları

üzerinden yapılmaktadır. Bu durumun siyaset bilimi açısından geçerliliği yoktur. Çünkü burada statüko, çok küçük bir azınlığın çok büyük kitleleri kontrol etmesi anlamına gelmektedir. Bu statükonun değişmesi, tutarlı ve geçerli politika üretimi ile olmalıdır.

Burak Bilgehan Özipek (Özipek, 2022) de benzer bir analizi masadaki 4 küçük sağ parti açısından yapmıştır. Toplam oylarının %2'yi bile bulmadığı bu partilerin, %50 civarındaki bir kitleyi temsil edecek iktidarın önemli bir bölümünü oluşturacak olması, masada kararların eşit oy ilkesine göre alınması kabul edildiğine göre, birlikte hareket etmeleri halinde karar mekanizmalarında % 60'a yakın bir güç elde edecek olmalarını sadece siyaset bilimine değil akla da aykırı bulmaktadır. Ancak buradan devamla Özipek bu masanın temel işlevinin adayı meşrulaştırmak olduğu fikrindedir.

Muhalefet cenahındaki bu karmaşa, aday belirlenmesine ilişkin ilk toplantı olan 2 Mart 2023 tarihli altılı masa görüşmelerinde büyük bir fiyasko ile sonuçlandı. 5 Parti liderinin Kılıçdaroğlu'nun adaylığını önermesi üzerine Meral Akşener 3 Mart 2023 tarihinde bir açıklama yaparak altılı masaya ve Kemal Kılıçdaroğlu'na ağır eleştiriler getirdi. Ayrıca İmamoğlu ve Yavaş'a da çağrıda bulunarak tarihi sorumlulukları olduğunu belirtti. (Akşener, 2023) Ancak kamuoyundaki gelişmeleri de dikkate alan Akşener, 72 saat sonra iki belediye başkanının cumhurbaşkanı yardımcısı aday olması şartıyla masaya geri döndü.

Ancak bu olay Millet İttifakının büyük yara almasına sebep oldu. Kalan 3 aylık süreçte Kemal Kılıçdaroğlu gerçekten yoğun bir kampanya yürüttü. Seçimlerin 14 Mayıs tarihinde yapılan ilk turunda %49,50, 28 Mayıs'taki ikinci turunda ise %52,18 oy alan Recep Tayyip Erdoğan, yeniden Cumhurbaşkanı seçildi.

2017-2022 arası dönemde, Kemal Kılıçdaroğlu ve CHP'nin sol popülist söylemleri "helalleşme" başlığı altında halka yaymada başarılı olduğu söylenebilir. Gerek dış konjonktürde yaşanan gelişmeler, gerekse ülkedeki ekonomik sıkıntılar 2022 yılına kadar iktidarı çok zorlamıştır. Ancak altılı masanın kuruluşu ve unsurları, Millet İttifakı'nın yapısal özellikleri ve nihayet 2022 yılından itibaren izlenen ağır ve şüpheli politikalar ittifakı geriletmiştir.

CHP'nin bir yandan sosyal demokrat kimliğini öne çıkarırken, diğer taraftan da tüm kesimlere açılan bir merkeze oturma çabası, zaman zaman sekteye uğramıştır. Bu durumun partinin yapısal özellikleriyle ve teşkilat yapısıyla da ilgili olduğu söylenebilir. Seçimlerin kaybedilmesinin sebepleri arasında; 2022-2023 sürecinde alınan ağır yol, ittifakın seçim kazanmanın ötesine geçerek, sadece ülkenin restorasyonunu içeren bir çalışma stili benimsemesi ve nihayet adaylık perspektifinin doğru olmayışı gösterilebilir.

Aşağı yukarı tüm anketlerde önde görünmelerine rağmen İmamoğlu veya Yavaş ikilisinden birinin aday gösterilmemesi toplumda hayal kırıklığına sebep olmuştur. Üstelik bu çalışmada daha önce de belirtildiği üzere 52-48 ya da 51-49 şeklinde süren denge, 2-3 puanın yer değiştirmesiyle çok büyük değişimlere sebep olacakken, bu durum ihmal edilmiştir. Bu itirafı yapanlardan biri de CHP Genel Başkan Yardımcısı Onursal Adıgüzel olmuştur. Adıgüzel anketlerde Kılıçdaroğlu'nun geride olduğunun görüldüğünü ifade etmiştir. (Adıgüzel, 2023)

Böylelikle coşkulu ve umutlu bir muhalefet kitlesi, 2023 seçimlerinin hemen ardından dağılmış, Millet İttifakı son bulmuş ve CHP listelerinden seçimlere giren partiler toplam 39 milletvekili çıkarmışlardır. Oy oranları bilinmemekle birlikte 2024 Mart seçimleri verilerine bakarak %1,5'u bulmadığı söylenebilir.

Kemal Kılıçdaroğlu'nun bundan sonraki tutumu, uzun süre açıklama yapmama yönünde olmuş, ancak seçimin hemen ertesi günü Ekrem İmamoğlu tarafından yapılan “değişim çağrısı” destek bularak Kasım 2024 Olağan kurultayında Özgür Özel'e kaybederek CHP Genel Başkanlığı görevini devretmiştir.

Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlıktan ayrılması, temel politikalarda herhangi bir sapma yaratmamıştır. Özgür Özel, aynı popülist politikaları devam ettirerek merkeze açılma projesini hızlandırmıştır. Özel'in Kılıçdaroğlu ile farklılaştığı unsurlar, daha dinamik bir örgüt yapısını teşvik etmesi, partilerle değil toplumsal kesimlerle ittifak önceliği yapması (ki bu durumu “Türkiye İttifakı” olgusuyla kavramsallaştırmıştır) ve Alman Sosyal Demokratlarına benzer biçimde, “uzman genel başkan, popüler lider” formülüyle İmamoğlu ile birlikte hareket etmesi olmuştur.

Kılıçdaroğlu'nun temel politikalarına yukarıdaki unsurların da eklenmesiyle 2023 genel seçimlerinde gelmesi beklenen sonuç, 2024 yerel seçimlerinde gelmiş, CHP 1977'den bu yana tarihinin en yüksek oyunu alarak %37,76'ya tırmanmıştır. AKP lehine 52-48 ya da 51-49 olarak görülen denge, Yeniden Refah Partisi (YRP) iktidar yanlısı, Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM) tabanı ise muhalefet yanlısı olarak kabul edildiği takdirde 51-49 muhalefet lehine değişmiştir.

Bir sonraki genel seçimin 2026 ya da 2027 yıllarında yapılacağı tahmin edilmektedir. Koşullarda çok büyük bir değişiklik olmadığı takdirde CHP ve bileşenlerinin seçimi kazanması ve cumhurbaşkanı adayını seçtirmesi muhtemeldir. Adım adım yürüdüğü yolda bitirişi iyi olmamış olsa da, Kemal Kılıçdaroğlu'nun da bu oy artışında katkısı olduğu söylenebilir. Kılıçdaroğlu tarafından başlatılan siyasetin merkezinde yer alma, ideolojisiz

siyaset ve toplumun tüm kesimlerini kucaklama yönündeki popülist politikaların, ardılları tarafından daha da geliştirilerek sürdürüleceği düşünülmektedir.

Türkiye’de merkez sol siyaset sürekli olarak Atatürkçülük, Kemalizm, Sol ve Sosyal Demokrasi kavramlarını, birbiriyle ilintili, ilişkili; hatta birbirinin yerine kullanma geleneği üretmiştir. Çalışmanın bulguları, bu kavramların tamamen farklı, hatta kimi açılardan birbirinin alternatifi olan programlar olduğu sonucuna ulaşmaktadır. ,

Toplumsal hayatta Mustafa Kemal’e duyulan sevgi ve saygı, tarihsel süreç içerisinde ülkenin kurulması ve ileri medeniyetler hedefine yönelik ideallerine duyulan sempati, Atatürkçülük ve Kemalizm perspektifinde toplumsal hatıraların farklı ideolojik tahayyüllere konu olmasını getirmiştir. Her toplumsal kesimin kendi “Atası” olmuştur. Ancak nesnel olan Kemalizm, devrimci bir öze sahip olan Türk aydınlanmasının Türkiye topraklarındaki son aşaması ve programıdır. Bünyesinde barındırdığı ideolojik öz ve tarihsel pratiğinden aldığı güçle tam bağımsızlıkçı ve anti-emperyalist bir düşünce sistemidir. Bu bakımdan toplumsal hayatta ortaya çıkan Atatürkçülük ile farklı anlamlar ifade eder. Son tahlilde toplumda ortaya çıkan “Atatürkçülük” ve “Kemalizm” farklı kavramlar haline dönüşmüşlerdir. Bu çalışma kavramları netleştirebilmek amacıyla toplumsal tahayyülün yaratımı olan bu ideolojisiz Kemalizm’i “Atatürkçülük” olarak tanımlamış ve Kemalizm programından farklı bir noktaya taşımıştır.

Diğer taraftan sosyal demokrasinin liberal ya da en azından denge ideolojisi olması ve ön kabullerinin farklı olması dolayısıyla Kemalizm ile beraber sürdürülebilir niteliği bulunmamaktadır. Çalışma tarihsel olarak merkez sol partilerde yaşanan ideolojik dalgalanmanın en önemli gerekçesinin bu sürdürülebilir olmayan uyumsuzluk olduğunu belirlemektedir. Anti-emperyalizm ve tam bağımsızlık ilkeleri barındırmayan bir Kemalizm, Kemalizm olmaktan çıkar. “Atatürkçülük” olur. Bu iki ilkeyle yola devam edecek bir solun ise sosyal demokrasi ile bağdaşabilmesi mümkün değildir. Biri devrimci diğeri evrimci iki farklı yolun aynı bünyede eritmeye çalışılması, merkez solun yapısal sorunu olarak tarihsel süreçte kronikleşmiştir.

Kemalizm, CHP’yi ortaya çıkaran sosyal ve siyasal programdır. CHP ise Kemalizm programını bir süre uygulayan siyasal örgüttür. Ancak bu ilişki, 10 Kasım 1938’den başlayarak adım adım ve tutarlı biçimde bitmiştir. Kemalizm 1945’lerden itibaren yalnızca, hatalı liberalleşme ve batılılaşma programının getirdiği yükün taşıyıcısı ve politika üretemeyen sol partilerin kalkını olma işlevi görmüştür.

Popülizm, kuramsal anlamda siyaset biliminin yeni konularından olmakla birlikte CHP ve Türk siyaseti açısından oldukça eski bir olgudur. Türk siyasetinde ideolojik zaafların

oluştugu her durumda devreye siyasal popülizm olgusu girmiştir. Bu olgu İsmet İnönü'nün çok partili hayata geçiş çizgisinde de, Bülent Ecevit'in "Toprak İşleyenin Su Kullananın" sloganında da karşımıza çıkan bir olgudur. Cemal Fedayi'nin, popülizmi "bir iktidar ideolojisi olarak" tanımladığı kavramsallaştırmaya katılmak pek mümkün değildir. Çünkü bizce popülizm sadece iktidarlar tarafından üretilen çünkü Güney Amerika'da, 19. Yüzyılda Rusya'da ortaya çıkan biçimler iktidar tarafından örülen ağlar olmakla birlikte iktidarda örülen politikalar değildi. Bu çalışma popülizmi "toplumu etkileme gücü bulunan siyasal hareketlerin ideolojisi" olarak tanımlayacaktır. Çünkü iktidarda kalabilmek adına üretilen popülizm kadar iktidar olgusu için üretilen de popülizmdir. Yeter ki bir "halk" kavramı inşa edebilecek ve içini doldurabilecek yetkinliği olsun. Bu mefhumu en iyi örnek de CHP'nin burada işlenen son dönemidir.

CHP'nin popülizmle ilişkisi anlamında Kılıçdaroğlu dönemi ve sonrasının ayrı bir özelliği olabilir. Bu da CHP'de geçmişte üretilen sol popülist politikaların daha kısa vadeli ve sonuç odaklı politikalar olması, ancak Kılıçdaroğlu dönemiyle beraber sol popülizmin bir "ideolojik zırh" olarak kuşanılarak daha uzun vadeli bir politika olarak benimsenmesi açısından gidilen ayırmadır. Çalışmanın bulguları CHP'de popülist eğilimin artarak süreceği, hatta Kemal Kılıçdaroğlu'nun son yarı popülist CHP lideri olabileceği yönündedir. Popülist politikalar CHP'yi iktidara götürmektedir ve sonuç aldıkça daha da kalıcı söylemler üretileceği düşünülmektedir.

Kemal Kılıçdaroğlu, CHP'de önemli adımlar atmış bir liderdir. Partinin Atatürkçü-sosyal demokrat paradigmasını sosyal demokrat politikalarla işlerken, siyasal gömleği popülist bir Atatürkçülük şablonu üzerine giymiştir. Popülist söylemin en başarılı olduğu alan da budur. Bekir Ağır (2020; 343) "Hikâyesini Arayan Gelecek" adlı eserinde, geleceğin hikâyesinin bir yol haritası olmaksızın, toplumsal talep ve ihtiyaçlara dayanmaksızın yazılamayacağını ifade eder. Kemal Kılıçdaroğlu dönemiyle birlikte CHP, bu gelecek hikâyesini yazabilecek potansiyeli elde etmiştir. Elbette bu hikâyenin yazılıp yazılamayacağı CHP'nin ve onun örgütlerinin politikalarına bağlıdır.

Çözüm Süreci adı verilen çalışmalar ilk başlatıldığında, liberal yorumcular bu işi yapabilecek yegâne partinin AKP olduğunu belirtiyorlardı. Çünkü bir kere muhafazakâr bir partiydi. Aynı politikaları CHP uygulasa belki iç savaş çıkardı ancak AKP'nin muhafazakâr bir parti olarak "Kürt Sorununu" çözmesi mümkündü. Tarihsel süreç bu düşüncüyü haklı çıkarmadı.

Bu çalışma benzer bir tahmini, CHP ve merkez arasında yapmaktadır. CHP'nin merkeze yaklaşması, hatta merkezi doldurması Türkiye'de yer alan fay hatlarının bazılarının

da dolmasını sağlayabilir. Popülist politikalar, ideolojik karşıtlıkları ve kimlik farklılıklarını öteleyebilir. Sonraki aşamada, örneğin ekonomik refah artışı da sağlanabilirse, CHP iktidarında Kürt sorunu denen politik ayrışmanın boyutları değişebilir. Seküler ve dindar kesimler arasındaki mesafe azalabilir. Ve belki de en sürpriz gelişme olarak CHP'nin merkeze kayması ile demokrasi ve ekonomik refah aynı anda gelişebilirse, boşalacak sol alan Kemalist bir hareketle dolabilir. Çünkü çalışma boyunca da anlatıldığı gibi Kemalist bir programa hem ihtiyaç hem de talep bulunmaktadır. CHP, “Kemalist olmayan bir Atatürkçü parti” olarak bu alanı işgal etmekte, tarihsel ve örgütlü gücü sebebiyle bu alandan yeni bir oluşum çıkabilmesine imkân tanımamaktadır. Devrimci hareketler, burjuva demokrasisi ve refah koşullarında daha hızlı gelişme kaydederler. Bu alanı doldurabilecek çapa sahip bir Devrimci yapı, pekâlâ bir iktidar alternatifi haline de gelebilir. Bu tahminlerin Türkiye'nin gelecek yıllarında gerçekleşebileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma Türkiye gündemini uzun yıllar boyunca işgal eden önemli bir paradigmayı açıklamaya gayret etmiştir. Kemalizm ve Sosyal Demokrasi bileşiminin geleceği olmayan bir “ilişki” olduğu, iki düşüncenin uzlaşmaz yanları ve karşıt konumlanmaları bulunduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Toplumda birçok yurttaş açısından da kafa karışıklığı yaratan “Kemalizm” ve “Atatürkçülük” kavramlarını da yerli yerine oturtmaya çabalamıştır. Kabul etmek gerekir ki bu çalışma açısından Mustafa Kemal Atatürk ve onun düşünce sistemi “Kemalizm” olarak tanınmaktadır. Ancak tarihsel süreçte meydana gelen sapmalar, ortaya çıkan yeni olgular ve tutarsız politikalar, CHP’nin son derece dağınık ideolojik haritasına bir düzenleme getirmeyi zorunlu kılmıştır. Çalışmanın gayreti de, bu kavramları netleştirmek olmuştur. Bunda kısmen başarılı olduğu düşünülmektedir. Özellikle Kemalizm ve Atatürkçülük kavramlarına getirilen bakış açısının toplumsal kafa karışıklığını giderici basitlikte olduğu düşünülmektedir. Ancak diğer taraftan Kemalizm’in politik güncellemesi ve Türkiye için kalkınma ve aydınlanma projesi haline gelebilmesi için gerekli şartların neler olduğuna ilişkin açıklamada araştırma yetersiz kalmaktadır. Açıkçası Türkiye’nin siyasal modellemelerden hangilerini “takip etmeme” zorunluluğu bulunduğu tespit edilebilmiştir. Ancak hangi modelin takip edileceği konusunda yeterince netlik sağlanılamamıştır.

Çalışma CHP’nin tarihsel sürecini izah ederken, olabildiğince klişelerden uzak durmaya, veriler ışığında analiz yapmaya gayret göstermiştir. Ancak bazı konularda; örneğin İsmet İnönü ve Bülent Ecevit analizleri gibi, yapılan analizlerin çerçevesi haddinden uzun olabilmektedir. Bu durumun sebebi, bahse konu dönemlere ilişkin analizlerin genellikle tek yönlü analizler olduğunun düşünülmesidir. En yalın haliyle; Ecevit ve İnönü dönemlerine demokrat, sosyal demokrat, demokratik sol denebileceği, şahsi olarak Mustafa Kemal’e sevgi ve saygılarının olabileceği, ancak kendilerinden “Kemalist” olarak bahsedilemeyeceği konusunda literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğundan ayrılmaktadır. Eldeki verilerle bu konunun da yeterince izah edildiği kanısı mevcuttur.

Diğer taraftan çalışmanın başlığını da taşıyan Kemal Kılıçdaroğlu döneminin yeterince derin bir analizinin yapılamadığının da not düşülmesi gerekir. Bunun sebepleri arasında dönemin çok muğlak olması, hızlı gelişmelere sahne olunması ve siyasal olarak Kılıçdaroğlu CHP’si hakkında yeterli sayıda saha araştırması bulunmaması gösterilebilir. Kılıçdaroğlu

döneminin devam eden bir süreç olduğu ve şahsından bağımsız olarak incelenmeye devam edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü bu çalışmanın verileri Kılıçdaroğlu'nun Genel Başkanlık modeli ve popülist anlayışın CHP'de ardılları tarafından dozu artırılarak sürdürüleceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, O. 19 Eylül 2023 Tarihli Oda TV Haberi, <https://www.odatv.com/guncel/anketler-kilicdaroglunu-geride-gosterirken-nicin-aday-oldu-perde-arkasi-120002128> (Erişim Tarihi: 25.05.2024)
- Ağaoğlu, A. <https://t24.com.tr/haber/adalet-agaoglu-12-eylul-referandumunda-evet-dedigim-icin-pismanim-enayilik-etmisim-osman-cana-kandik,330050> (Erişim Tarihi: 23.04.2024)
- Ağırdır, B. (2020). Hikâyesini Arayan Gelecek. İstanbul: Doğan Kitap
- Akkır, R. (2016). Türkiye'de Din ve Muhafazakârlık, Yüksek Lisans Tezi, Adana Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Aksoy, M. (2014). Atatürk ve Tam Bağımsızlık (2. Baskı). Ankara: Atatürkçü Düşünce Derneği Yayınları
- Akşener, M. 3 Aralık 2022 Tarihli NTV Televizyonu Yayını, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/meral-aksener-imamoglu-ve-yavasın-adayligina-hayir-demeyiz,3QHmn-JlP06HvTROiNXaWw> (Erişim Tarihi: 24.04.2024)
- Akşener, M. 3 Mart 2022 Tarihli Anadolu Ajansı Haberi, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/iyi-parti-genel-baskani-aksener-altili-masa-tek-bir-adayin-tasdiki-icin-calisan-noter-masasina-donusmustur/2836506> (Erişim Tarihi: 22.03.2024)
- Akşın, S. (1997). Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık
- Albayrak, M. (1997), Atatürk ve Anti-Emperyalizm. Ankara: Atatürk Yolu Dergisi, Cilt:5 Sayı:20
- Alpay, Y. (2017). Yalanın Siyaseti. İstanbul: Deneme Yayınları
- Anadolu Ajansı 05.05.2022 Tarihli Haberi, <https://www.aa.com.tr/tr/cevre/kuresel-karbonun-yarisindan-fazlasini-uc-ulke-salıyor/2588391> (Erişim Tarihi; 16.05.2024)
- Anderson, P. (1988), Antonio Gramsci Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji. İstanbul: Alan Yayıncılık
- Arcayürek, C. (1985). Açıklıyor 2 Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954, İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Arcayürek, C. (2006). Bülent Ecevit Bir Özgürlük Tutkunu, İstanbul: Detay Yayıncılık
- Armaoğlu, F. (2018). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995). İstanbul: Kronik Kitap

- Atatürk, M. K. (2002). Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 9, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Atatürk, M. K. (2005). Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 16, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Atatürk, M. K. (2007). Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 14, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Atatürk, M. K. (2010). Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 27, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Atatürk, M. K. (2011). Atatürk'ün Bütün Eserleri Cilt 30, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Atılgan, G. (2014) Siyaset Bilimi: Kavramlar İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler G. ve Aytekin, E. A. (Editörler). İdeoloji (285-297) (4. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap
- Avcıoğlu, D. (1969). Türkiye'nin Düzeni Dün, Bugün, Yarın. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Avcıoğlu, D. (1996). Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın) Birinci Kitap. İstanbul: Tekin Yayınevi
- Aydemir, Ş. S. (1997). Tek Adam (16. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Aydemir, Ş. S. (2011). İkinci Adam (14. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Aydın, C. (2020). Sosyal Demokrasi Perspektifinde Farklı Bir Dünyada Yaşamak Mümkün mü. Sosyal Demokrat Dergi. İstanbul: SODEV Yayınları, Sayı: 119-120
- Aydınlık Gazetesi, 19 Temmuz 1979 tarihli sayısı, <https://filedn.eu/lpwTKmJuSKCLNjzDCWvh2dm/aydinlik/1979-07-19.pdf> (Erişim Tarihi: 21.04.2024)
- Aytürk, İ. ve Esen, B. (Derleyenler) (2023). Post-Post Kemalizm Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Bağdat, H. <https://www.gunhaber.com.tr/haber/Allah-im-kor-et-beni/374576> (Erişim Tarihi: 23.04.2024)
- Bahçeli, D. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39462061> (Erişim Tarihi: 23.04.2024)
- Baran, Paul A. (1974). Büyümenin Ekonomi Politikası, (Çeviren: Ergin Günçe), İstanbul; May Yayınları
- Başkaya, F. (2007). Reel Atatürkçülük (2. Baskı). Ankara: Maki Basın Yayın
- Baumann, Z. (2000). Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları (Çeviren: İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Baumann, Z. (2000). Siyaset Arayışı (Çeviren: Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları
- BBC News, 5 Nisan 2017 Tarihli Haberi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39462061> (Erişim Tarihi: 25.05.2024)
- BBC News, 6 Temmuz 2016 Tarihli Haberi, https://www.bbc.com/turkce/dunya/2016/07/160706_iraq_chilchot_rapor (Erişim Tarihi: 16.03.2024)

- BBC News, 15 Eylül 2020 Tarihli Haber, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54143555> (Erişim tarihi: 22.03.2024)
- Becker, B. (Ed.), (2017). 21. Yüzyılda Emperyalizm Lenin'in Teorisini Yüz Yıl Sonra Güncellemek. İstanbul: Yazılama Yayınevi
- Bekmen, A. (2014). Marksizm Praksis'in Teorisi 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler (Derleyen: H. Birsen Örs). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Belge, M. (2009). Mustafa Kemal ve Kemalizm (29-45) Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt II. Kemalizm (6. Baskı). Bora, T. ve Gültekingil, M. (Editörler). İstanbul: İletişim Yayınları
- Belge, M. <https://www.odatv.com/siyaset/kandirildim-83640> (Erişim Tarihi: 23.04.2024)
- Berkes, N. (1997). Unutulan Yıllar. İstanbul: İletişim Yayıncılık
- Berkes, N. (2012). Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara: Yapı Kredi Yayınları
- Birand, M. A. Son Darbe 28 Şubat Belgeseli, İstanbul; 2012
- Birand, M. A. ve Çaplı, B. ve Dündar, C. (1991). Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu. İstanbul: Milliyet Yayınları
- Birgün Gazetesi, 25.07.2020 tarihli sayısı, <https://www.birgun.net/haber/kilicdaroglu-nun-acikladigi-ikinci-yuzyila-cagri-beyannamesi-nde-neler-var-309612> (Erişim Tarihi: 24.04.2024)
- Bora, T. (2017). Cereyanlar. İstanbul: İletişim Yayınları
- Boratav, K. (2021). Türkiye'nin Faşizmleri ve AKP (2. Baskı). Ankara: İmge Yayınları
- Bozkurt, M. E. (2016). Türk Halk Devleti, Atatürk Devri Yazarlarının Kalemlerinden Altı Ok 1919-1938, Şaduman Halıcı ve Murat Burgaç (Editörler). İstanbul: Kaynak Yayınları
- Böke, S. S. (2023). İkinci Yüzyılda Temiz Para Kara Parayı Kovacak. İkinci Yüzyıl Yerel Süreli Dergi, Sayı 10 / Mar-Nis
- Brand Z, 2023 Yılı Raporu, <https://www.rankingthebrands.com/The-Brand-Rankings.aspx?rankingID=6> (Erişim Tarihi: 24.03.2024)
- Can, O. 20 Temmuz 2020 Tarihli T24 Haber Sitesi Demeci, <https://t24.com.tr/haber/eski-aym-raportoru-eski-akp-milletvekili-prof-osman-can-adalet-agaoglu-nun-anisi-onunde-egiliyorum-hakliydi-affetsin,891868> (Erişim Tarihi: 22.06.2024)
- Cem, İ. (1984). Sosyal Demokrasi Nedir Ne Değildir. İstanbul: Cem Yayınevi
- Cem, İ. (2007). Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi (17. Baskı). İstanbul: Can Yayınları

- Coşkun, B. (2021). Cumhuriyet Halk Partisi'nin Laiklik Söyleminin Postsekülerizm Bağlamında Analizi: Kemal Kılıçdaroğlu Dönemi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 2023 Tarihli Haberi
<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/metropoll-anketi-halkin-yuzde-86si-ataturke-sukran-duyuyor-2139348> (Erişim Tarihi: 19.04.2024)
- Cumhuriyet Halk Partisi, 34. Olağan Kurultay Parti Meclisi Çalışma Raporu, 2012
<https://chp.org.tr/yayin/34olagan-kurultay-part-mecls-calisma-raporu/Open> (Erişim Tarihi: 24.04.2024)
- Cumhuriyet Halk Partisi, Ak Günlere 1973 Seçim Bildirgesi Özeti, Ankara: Halkçı Gazetecilik ve Matbaacılık İşletmesi
- Cumhuriyet Halk Partisi, CHP 1957 Seçim Beyannamesi (187-197), Cumhuriyet Dönemi Partiler, Seçimler, Beyannameler 1923-1980 (Ed. Mete Kaan Kaynar ve Nurettin Kalkan), TBMM Basımevi, Ankara; 2022
- Cumhuriyet Halk Partisi, CHP Parti Programı, Ulus Basımevi, Ankara; Mayıs 1935
- Cumhuriyet Halk Partisi, Çağdaş Türkiye İçin Değişim, CHP Parti Programı, 2023; Ankara,
<https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf> (Erişim Tarihi: 01.10.2023)
- Çakır, R. (2000). Direniş ve İtaat İki İktidar Arasında İslamcı Kadın. İstanbul: Metis Yayınları
- Çebi, S. Y. & Olhan, E. Genetiği Değiştirilmiş Tarım Ürünlerinin Küresel Düzeyde Olası Etkileri, Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Haziran 2019, 33(1), s. 179-196; Bursa
- Çelik, A. (2010). CHP'nin Kemalizm Algısı Ve Sosyal Demokrasi: Eleştirel Bir Analiz. Yüksek Lisans Tezi. TC. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çelik, H. S. İdeal Yurttaş Yetiştirmede Rol Model Olarak Kahramanlar II. Meşrutiyetten Erken Cumhuriyet Dönemine Kahraman Tipleri Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Yıl: 2017, Sayı: 18 Sayfa: 337-366
- Demirci, E. (2007). Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde CHP'de İdeolojik Arayışlar (1945-1950),Yüksek Lisans Tezi, TC. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
- Demokratik Sol Parti (1991). Gözün Aydın Türkiye Seçim Bildirgesi. Ankara
- Demokratik Sol Parti (1991). Parti Programı. Ankara: Sistem Ofset
- Diren, S. (2010). Küreselleşme Sürecinde Değişen Değerler Açısından CHP'nin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, TC. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Durgun, S. (2014). Siyaset, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Taşkın, Y. (Editör). İstanbul: İletişim Yayınları
- Duverger, M. (1974). Siyasi Partiler (2. Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınları
- Eagleton T. (1996). İdeoloji. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Ecevit, B. (1973). Atatürk ve Devrimcilik (3. Baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi
- Ecevit, B. (2009). Ortanın Solu. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- Eğilmez, M. 03.08.2017 Tarihli Çalışması <https://www.mahfiegilmez.com/2017/08/turkiye-ve-guney-kore-ekonomilerinin.html> (Erişim Tarihi: 25.03.2024)
- Eker, E. (2018). Güney Kore'de Hristiyanlık Tarihi, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 11, Sayfa: 93-120
- Ekonomim Haber Sitesi, 23.09.2023 Tarihli Haberi <https://www.ekonomim.com/kuresel-ekonomi/guney-korede-isci-sendikolari-emeklilik-yasinin-yukseltilmesini-istiyor-haberi-706226> (Erişim Tarihi: 25.03.2024)
- Ellison, G. M. (1973). Bir İngiliz Kadını Gözüyle Kuva-i Milliye Ankara'sı (Çeviren: İbrahim S. Turek). İstanbul: Milliyet Yayınları
- Emre, Y. (2019). Kökler CHP Devamlılık ve Değişim. İstanbul: Tekin Yayınevi
- Emre, Y. (2013). Turan Güneş ve CHP'nin Dönüşümü. Toplum ve Bilim Dergisi, Yıl; 2013 Sayı; 0(126), 192 – 215
- Emre, Y. (2015). CHP Sosyal Demokrasi ve Sol, İstanbul: İletişim Yayınları
- Emre, Y. (2022). İkinci Yüzyıla Çağrı Kılıçdaroğlu Doktrini. İstanbul: Tekin Yayınevi
- Erbakan, N. (1991). Adil Ekonomik Düzen, Refah Partisi Seçim Broşürü. İstanbul
- Ertit, V. (2015). Endişeli Muhafazakârlar Çağı Dinden Uzaklaşan Türkiye. İstanbul: Orient Yayınları
- Euronews, 05.03.2021 Tarihli Haber, <https://tr.euronews.com/2021/03/05/brezilya-lideri-bolsonaro-vatandaslar-na-seslendi-koronavirus-nedeniyle-s-zlanmay-b-rak-n> (Erişim tarihi: 22.03.2024)
- Euronews, 27.11.2018 Tarihli Haber, <https://tr.euronews.com/2018/11/27/trump-kendi-hukumetinin-iklim-degisikligi-raporuna-inanmadi> (Erişim Tarihi: 22.03.2024)
- Fedai C. ve Yıldırım O. (2019). Popülizm: İdeolojisizliğin İdeolojisi ya da İktidar İdeolojisi, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 54(4), 1857 - 1874
- Fedayi, C. (2006). Ortanın Solu Akımı. Liberal Düşünce Dergisi(33), 163-183
- Findley, C. V. (2011). Tanzimat (Sayfa: 37-66), (Çeviri: Zuhall Bilgin), Türkiye Tarihi Modern Dünyada Türkiye 1839-2010, Cilt 4, Editör: Reşat Kasaba, İstanbul: Kitap Yayınevi

- Foster, J.B. (2011) (Harry Magdoff Sömürsüz Emperyalizm). İstanbul: Devin Yayıncılık
- Frank, A. G. (2005). Asya Dünya Sisteminin Yeni Merkezi (Çeviren: M. Zahit Atçıl). Bülten Dergisi (S: 105-117). İstanbul: Bilim Sanat Vakfı Yayınları, Yıl: 14 Sayı: 57
- Frank, A. G. Wallerstein, I., Arrighi, G. ve Amin, S. (1984). Genel Bunalımın Dinamikleri (Çeviren: F. Akar). İstanbul: Belge Yayınları
- Friedrich Ebert Vakfı (2010). Sosyal Demokrasi El Kitabı 1 Sosyal Demokrasinin Temelleri, (3.Baskı). İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung Sosyal Demokrasi Akademisi
- Fukuyama, F. (2016). Tarihin Sonu ve Son İnsan (6. Baskı) (Çeviri: Zülfü Dicleli). İstanbul: Profil Yayınları
- Fukuyama, F. (2018). Siyasi Düzen ve Siyasi Çürüme (Çeviri: M. Murtaza Özeren). İstanbul: Profil Yayınları
- Gazete Duvar, 10 Kasım 2022 Tarihli Haberi, <https://www.gazeteduvar.com.tr/3-sikli-ataturk-anketi-hangi-parti-secmeni-hangi-yaniti-secti-galeri-1588659> (Erişim Tarihi: 19.04.2024)
- Genç, M. (2012). Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri. İstanbul University Journal of Sociology, 3(1), 175-186
- Gençkaya, Ö. F. Popülist Yönetimler Çağında Parlamentonun Güçlendirilmesi (Sayfa 48-49) İkinci Yüzyıl Yerel Süreli Dergi Sayı 01 / Mayıs 2021
- Gevgilili, A. (1987). Yükseliş ve Düşüş (2. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları
- Giddens, A. (2000). Üçüncü Yol Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi (Çeviri: Mehmet Özay). İstanbul: Birey Yayıncılık
- Güldal, M. (2018). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'deki Komünizmle Mücadele Dernekleri. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık
- Güneş, T. (1983). Araba Devrilmeden Önce. İstanbul: Kaynak Yayınları
- Gürkan, U. (2021). Bölge Merkezli Dış Politika (Sayfa: 100-105), İkinci Yüzyıl Yerel Süreli Dergi, Sayı 03/Tem – Ağu
- Habermas, J. L. (1994). Postmodernizm (2. Baskı). İstanbul: Kıyı Yayınları
- Harman, C. (2011). Kaybedilmiş Devrim Almanya 1918-1923. İstanbul: Pencere Yayınları
- Hatipoğlu, A. (2012). CHP'nin İdeolojik Dönüşümü Kemalizmden Sosyal Demokrasiye. İstanbul: Kaynak Yayınları
- Hatipoğlu, A. (2017). Sosyal Demokrasinin Yapısal Karakteri ve CHP. İstanbul: Teori Dergisi, Sayı: 332, S. 27-47
- Hatipoğlu, A. (2023). Türklerin Uygarlık Serüveni Orta Asya'dan Avrasya'ya, İstanbul: Kaynak Yayınları

<https://www.aydinlik.com.tr/koseyazisi/sosyal-demokrasi-ve-devrimci-siyaset-2-332442> (Erişim Tarihi: 12.04.2024)

Heywood, A. (2013). Siyasi İdeolojiler Bir Giriş, Ankara: Adres Yayınları

Hobsbawm, E. J. (1993). 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik Program Mit Gerçeklik (Çeviri: Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Hobsbawm, E. J. (2006). Devrimciler. İstanbul: Agora Kitaplığı

Hobson, J. A. (1902). Imperialism: A Study. New York: James Pott Company

Hodgson, G. (1988). Sosyalizm ve Parlamenter Demokrasi (Çev. Ahmet Demirel) (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/30lar-hareketi-chp-butunuyle-yenilesmeli-228932> (Erişim Tarihi: 23.04.2024)

<https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/dunya-duzdur-iddiasi-hayatina-mal-oldu,0-6Fh7CrhUyvq6hzlg3IXw/5w0bhtnTGE-vpPAwvka4rQ>

<https://www.sozcu.com.tr/kemalizm-wp5563892> (Erişim Tarihi: 16.05.2024)

https://www.youtube.com/watch?v=DVTCRVDI_DU&t=4608s (Erişim Tarihi: 23.04.2024)

Hürriyet Gazetesi 27 Mayıs 1960. Sene:13, Sayı: 4340

Hürriyet Gazetesi. 27 Mayıs 2004 Tarihli Haberi,

İlhan, A. (2008). Hangi Atatürk (5. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

İnalcık, H. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2006). Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu. İstanbul: Phoenix Yayınevi

İnceoğlu, M. (2010). Tutum Algı İletişim (5. Baskı). İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi

İnsel, A. (2000). Solu Yeniden Tanımlamak. İstanbul: Birikim Yayınları

Investing Com. <https://tr.investing.com/equities/mcdonalds-balance-sheet> (Erişim Tarihi: 24.03.2024)

Kâğıt, Y. ve Aslan, N. (2022). Tarımda Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Sorunsalları ve Türkiye'nin Durumu. *Lectio Socialis*, 6(1), 23-38. <https://doi.org/10.47478/lectio.992374>

Kapani, M. (2007). Politika Bilimine Giriş (19. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi

Karakaş, E. (2018). Sosyal Demokrasinin Sorunları ve Geleceği, Sosyal Demokrat Dergi, İstanbul: SODEV Yayınları, Sayı: 85-86

Karakaş, N. Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yardımlarında Türkiye, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt: XXIV Sayı: 1

Karatepe, Ş. (2017). Darbeler ve Anayasalar (5. Baskı). Ankara: Binyıl Yayınevi

- Katz, R. S. & Mair, P. (1995), Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party, Party Politics, Vol. 1, No. 1
- Kazancıgil, A. (2009). Anti-emperyalist Bağımsızlık İdeolojisi ve Üçüncü Dünya Ulusçuluğu Olarak Kemalizm (235-246). Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Cilt II. Kemalizm (6. Baskı) Bora, T. ve Gültekingil, M. (Editörler). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2013). Bildiğimiz Tarımın Sonu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıçdaroğlu, K. (2020). Özgür ve Adil Bir Türkiye İçin Yürüyüş. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Kılıçdaroğlu, K. 14 Temmuz 2014 Tarihli Basın Açıklaması <https://www.cumhuriyet.com.tr/video/kilicdaroglu-kursuye-vurarak-konustu-tipis-tipis-sandiga-gideceksiniz-94271> (Erişim Tarihi; 24.04.2024)
- Kılıçdaroğlu, K. 18 Aralık 2010 Tarihli Olağanüstü Kurultay Konuşması, https://tr.wikisource.org/wiki/Kemal_K%C4%B1l%C4%B1%C3%A7daro%C4%9Flu%27nun_CHP%27nin_15._Ola%C4%9Fan%C3%BCst%C3%BC_Kurultay%C4%B1%27nda_yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1_konu%C5%9Fma (Erişim Tarihi: 24.04.2024)
- Kılıçdaroğlu, K. <https://yetkinreport.com/2021/08/09/kilicdaroglu-imamoglu-ve-yavasinsonunu-neden-kesti/> (Erişim Tarihi: 24.04.2024)
- Kışlalı, A. T. (1987). Siyaset Bilimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınevi
- Kıvanç, T. 23 Aralık 2006 Tarihli Köşe Yazısı <https://www.yenisafak.com/yazarlar/tahakivanc/baykalin-dilinden-mevlana-3058> (Erişim Tarihi: 23.04.2024)
- Koç, Y. (2017). Sosyal Demokrasinin Öyküsü. Ankara: Vatan Partisi İşçi-Sendika Bürosu.
- Koray, M. (2008). Avrupa’da Sosyal Demokrasi ve Günümüzdeki Tartışmalar, Toplum ve Demokrasi Dergisi, 2 (2), S. 15–34, Ocak-Nisan
- Korkmaz, A. (2019). Merkez Sol ve Kimlik Siyaseti: Eskişehir’de CHP Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Konya: TC. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kuzu, A. (2013). Atatürk Din Düşmanı Değildi. İstanbul: Paraf Yayınları.
- Kürkçü, E. (Editör) (1988). Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi I. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (2012). Hegemonya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru (Çeviri Ahmet Kardam). İstanbul: İletişim Yayınları
- Laçiner, Ö. (2012). Lenin’in Emperyalizm Analizi, Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, (2. Baskı) Sayı: 20 Sayfa: 20-28, Ekim 1976, İstanbul: İletişim Yayınları

- Lenin, V. İ. (2008). Emperyalist Ekonomizm Marksizmin Bir Karikatürü (3. Baskı) (Çeviri: Yurdakul Fincancı). Ankara: Sol Yayınları
- Lenin, V. İ. (2009). Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Halkı Amaçlayan Bir Deneme. Ankara: Sol Yayınları
- Lenin, V. İ. (2011). Ne Yapmalı? Hareketimizin Acil Sorunları (Çeviri: Arif Berberoğlu). İstanbul: Evrensel Basım Yayın
- Lodziak, C. (2003). İhtiyaçların Manipülasyonu Kapitalizm ve Kültür (Çeviri: Berna Kurt). İstanbul: Çitlembik Yayınları
- Lyotard, J. F. (1994). Postmodernizm Nedir Sorusuna Cevap (Sayfa: 47-58). Habermas, J. L. Postmodernizm (2. Baskı). İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Magdoff, H. (2005). Sömürsüz Emperyalizm. İstanbul: Devin Yayıncılık
- Mc Callum, T. 20.04.2020 Tarihli Köşe Yazısı, <https://tommccallum.com/2020/04/20/the-end-of-the-beginning/> (Erişim Tarihi: 16.10.2023)
- Medyascope, 01 Kasım 2023 Tarihli Haberi <https://medyascope.tv/2023/11/01/metropoll-anketi-turkiyenin-nabzi-ataturk-cumhuriyet-ve-laiklik-diye-atiyor/> (Erişim Tarihi: 19.04.2024)
- Meydan, S. (2014). Akl-ı Kemal 1. Cilt (6. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Meydan, S. Sözcü Gazetesi'ndeki 13.01.2020 Tarihli Makalesi,
- Millet İttifakı, Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Mutabakat Metni, <https://cdn.devapartisi.org/guclendirilmis-parlamenter-sistem/Guclendirilmis-Parlamenter-Sistem-Mutabakat-Metni.pdf> (Erişim Tarihi: 24.04.2024)
- Mills, C.W. (1974). İktidar Seçkinleri (Çev. Ünsal Oskay) İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Müller, J. W. (2018). Popülizm Nedir? (2. Baskı) (Çeviri: Onur Yıldız). İstanbul: İletişim Yayınları
- Mütercimler, E. (2010). Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal (8. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları
- NTV Haber Sitesi, 06.07.2016 Tarihli Haber, https://www.ntv.com.tr/dunya/dunyanin-en-buyuk-teroristi-tony-blairdir,14lydZLPvk-8gDgZIAvR_A (Erişim Tarihi: 18.03.2024)
- NTV Haber Sitesi, 24 Şubat 2022 Tarihli Haberi
- Ökçün. G. (1970). Osmanlı Sanayii 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiki. Ankara: TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
- Önkaş, H. (2006). 1980 Sonrası Türkiye'de Sosyal Demokrasi CHP Örneği. Yüksek Lisans Tezi, TC. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Öymen, A. (2020). Öfkeli Yıllar (13. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap
- Özakıncı, C. <https://ataturk.org.au/gazete-makaleleri/cengiz-ozakinci/dunyanin-duz-olduguna-inananlar-dernege/> (Erişim Tarihi: 19.04.2024)
- Özipek, B. B. 15.01.2023 Tarihli Medyascope Köşe Yazısı, <https://medyascope.tv/2023/01/15/burak-bilgahan-ozpek-yazdi-masanin-adayi-mi-adayin-masasi-mi/>
- Özipek, B. B. 30.10.2022 Tarihli Medyascope Köşe Yazısı, <https://medyascope.tv/2022/10/30/burak-bilgahan-ozpek-yazdi-hayalet-aday/>
- Öztürk, M. Y. (2008). Geç Kapitalistleşme Sürecinde Kriz: Türkiye 1979 Krizi. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı
- Öztürk, Ö. (2006). Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması. Yılmaz, D. F. Akyüz, F. Ercan vd. (Derleyenler). Kapitalizmi Anlamak içinde, Ankara: Dipnot. 213-277
- Paillares, M. (1922). Le Kémalisme Devant Les Alliés. Paris: Édition Du Bosphore
- Palazozoğlu, A. B. (2006). Atatürk Kimdir Atatürk'ün İnkılapçılığı 5. Ankara Ebabil Yayınları
- Peker, R. (1984). İnkılap Dersleri. İstanbul: İletişim Yayınları
- Perinçek, D. (2011). Kemalist Devrim 5 Kemalizmin Felsefesi ve Kaynakları. İstanbul: Kaynak Yayınları
- Rauf, L. M. (1991). İttihat ve Terakki Cemiyeti Muhteremesine İttihat ve Terakki Ne İdi (2. Baskı). İstanbul: Arba Yayınları
- Said, E. W. (2013). Oryantalizm (7. Baskı) (Çeviri: Berna Ülner). İstanbul: Metis Yayınları
- Said, E. W. (2016). Kültür ve Emperyalizm. İstanbul: Hil Yayın
- Sarup, M. (2004). Post-Yapısalcılık ve Post-Modernizm (Çeviri: Abdülbaki Güçlü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Sav, Ö. Önder Sav'ın 2012 Tarihli Açıklaması <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://dogruhaber.com.tr/haber/33299-chpli-sav-allaha-hakaret-suc-degil/&ved=2ahUKEwiuseW14tqFAxWWVvEDHdGxAVw4ChAWegQIDRAB&usg=AOvVaw0wWG0CaO9m8Z84GINGZ4l5> (Erişim Tarihi: 24.04.2024)
- Savaş, V. (2009). Militan Atatürkçülük (4. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi
- Sayın, Ö. (1999). İdeoloji. Sosyoloji Dergisi (7).
- Saylan, T. (1994). Aydınlanmanın Önüne Asla Geçilemez (S: 122-126). Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği. Cumhuriyetin 70. Yıldönümü Atatürk'e Armağan (3. Baskı). İstanbul: ÇYDD Yayınları

- Serçe, U. (2022). Demokrasiye Geçiş Sürecinde İspanya Solu, Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 23 Sayı:42, 117-168
- Stalin, J. (1974). Anarşizm mi Sosyalizm mi. İstanbul: Sol Yayınları
- Süreyya, C. (2010). 99 YÜZ İzdüşümler Söz Senaryosu (3. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Şengör, C. A. M. (2015). Dahi Diktatör. İstanbul: Ka Kitap Yayınları
- Tarhan, E. Ü. 12.08.2014 Tarihli Basın Açıklaması, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/08/140812_chp (Erişim Tarihi: 25.04.2024)
- Tarhan, E. Ü. 31.10.2014 Tarihli Basın Açıklaması, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/emine-ulker-tarhan-chpden-istifa-etti/105830#> (Erişim Tarihi: 25.04.2024)
- Taş, Ö. (2021). 1990 Sonrası Merkez Sol Partilerde İdeoloji Değişimi: CHP Örneği. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Toker, M. (1991). Yarı Silahlı Yarı Külahlı Rejim (5. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınları
- Tunaya, T. Z. (1999). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri Cilt I. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Emperyalizm Maddesi, <https://sozluk.gov.tr/?ara=Emperyalizm> (Erişim Tarihi: 20.03.2024)
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara: Meclis Tutanak Dergisi Dönem IX, Cilt 1, Üçüncü Birleşim
- Türkoğlu, E. K. (2023). Cumhuriyet Halk Partisinde Kemal Kılıçdaroğlu Dönemi Ve Sosyal Demokrasi (2010-2017). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uçkan, R. (2017). Altmışlı Yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu. Mete Kaan Kaynar (Editör). Türkiye'nin 1960'lı Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları
- Ulukan, U. (2009). Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik Bursa Örneği. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları
- Ünder, H. (2009). Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü (138-155). Bora, T. ve Gültekingil, M. (Editörler). Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt II. Kemalizm (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Wikipedia, https://tr.wikipedia.org/wiki/Javier_Milei (Erişim tarihi: 22.03.2024)
- World Health Güney Kore 2024 Verileri <https://www.worldlifeexpectancy.com/country-health-profile/south-korea> (Erişim Tarihi: 25.03.2024)

- Yağcı, B. (2018). Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Sonrası CHP'de İdeoloji Arayışı Cemil Sait Barlas ve Pazar Postası Gazetesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Kars: TC. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yeldan, E. (2006). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi. İstanbul: İletişim Yayınları
- Yerasimos, S. (1974). Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye (Çeviri: Babür Kuzucu). İstanbul: Gözlem Yayınları
- Yetkin, Ç. (2003). Karşıdevrim (3. Baskı). İstanbul: Otopsi Yayınları
- Yıldız, H. (2015). Postmodernizm Nedir. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (13).
- Yılmaz, M. 21 Ekim 2021 tarihli Köşe Yazısı, <https://nordiksimit.org/2021/10/iskandinav-sosyalizmi-iskandinav-modelinin-gercegi/>
- Zürcher, E. J. (2000). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (7. Baskı) (Çeviri: Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları